

მნიშვნელობა

ქართული
ენის ინსტიტუტი

'99

1610
1999

ჩველიანძ სწამს სხულითა ქნა სხული
ვახტანგ VI

საქართველოს
ილია ჭავჭავაძის სახელობის
მნიშვნელობა

მწიგნობარი

99

საქართველოს
ილია ჭავჭავაძის
სახელობის
მწიგნობართა
ასოციაციის
ყოველწლიური
აღმანახი

გამომდის
1980 წლიდან

აღმანახი «მწიგნობარი» მოგვითხრობს
წიგნებსა და წიგნის უმექმნელებზე,
ბიბლიოთეკებსა და ბიბლიოფილებზე,
ძიებებზე წიგნის საყვარლოში,
კვილ წიგნებზე,
სწავდასწავა ქვეყნისა და
მხარის წიგნის მოყვარულებზე.

მთავარი რედაქტორი
ლევან მენაბდე

სარედაქციო საბჭო:

ლალი ავალიანი (მთ.რედაქტორის მოადგილე)
ალექსანდრე გვახარია
ზოთა კობიაშვილი (პ/მგ მდივანი)
გივი მიქაძე
ლია ნადარეიშვილი
ნოდარ ტაბიძე
მიხეილ ჭავთარია
კელო დელეჟვა
როსტომ ჩხეიძე

მხატვარი
ანზორ თოდრია

სწორედ ვიზნია ცოდნის საუნჯე,
რომელსაც ყველაზე მეტი ღონა აქვს,
მაგრამ ყველაზე ადვილი სატარებე-
ლია. ცოდნას ვერც ვერაჲინ გასეხს-
ებს და ვერც ვერაჲინ წაგართმევს.

ქალაქი
თბილისი

ლაშარა კიკილაშვილი

«როგორც სასანთლე გაჩაღებული...»

„როგორც სასანთლე გაჩაღებული...“ – ეს გურამ ასათიანმა თქვა. თქვა გიორგი ლეონიძის მოთხრობების წიგნის – „ნაკერის ხის“ გამო. მაგრამ იგივე შეიძლება ითქვას გიორგი ლეონიძის მთელ შემოქმედებაზე, სასანთლესავით გაჩაღებულ მის პოეზიაზე, აბღღვრიალებულ სტრიქონებზე და თვით ლიგერატურულ, მეცნიერულ ნაშრომებზეც კი, რადგან ყველგან, ლექსის ან მოთხრობის წერისას თუ მეცნიერული კვლევისას, მაინც ყველაზე თვალისმომკრულად ბრწყინავს გიორგი ლეონიძის სიტყვა... სიტყვა – დილის მშესავით მოლივლივე, „სასანთლესავით გაჩაღებული...“

„გალაკტიონი წმინდა წყაროა...“

ჩვენ ხშირად გვიყვარს ორი სიდიდის შედარება. ეს იცოდა ბატონმა გიორგიმ და ერთხელ, თავისი ლექსების კითხვისას (ეს იყო 1959 წელს, როცა ქართული ლიგერატურის ინსტიტუტში – გიორგი ლეონიძის სამსახურში მაგნიტოფონზე მის ლექსებს ვიწერდით), მოულოდნელად შეჩერდა და თქვა: „გალაკტიონი წმინდა წყაროა, მე – ნიაღვარი...“ როგორც ჩანს, ამ ამრს დიდხანს ეძებდა და იმ წუთში მიაგნო.

პოეზია – წყაროსთვალავით წმინდა და პოეზია – გაზაფხულის ღვარათქაფად მოვარდნილი ერთმანეთს არ გამოირიყხავს, ორივე სხვადასხვაგვარად მშვენიერია. ნუ დავიწყებთ მოშვას და წონვას – მივიღოთ ორივე სიდიდე გულით და გვიხაროდეს ორი დიდი პოეტი, რადგან ორივე დიადი ქართული პოეტური სიტყვის შემოქმედია, მისით სულღმული (თანაბარი სიყვარულით სულღმული) და მისი მსახური.

კიდევ რას ფიქრობდა ბატონი გიორგი გალაკტიონის პოეზიაზე. ეს კარგად ჩანს მის მიერ 1963 წლის თებერვალში დაწერილ წერილში, რომელიც მცირე დარბაზში გამართულ გალაკტიონის

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა

წარმოთქმულ სიტყვაში. ეს საღამო საქართველოს რადიომ მთლიანად ჩაიწერა ფირზე, მაგრამ, სამწუხაროდ, მხოლოდ ფრაგმენტები შემორჩენა, მათ შორის, გიორგი ლეონიძის სიტყვის ფრაგმენტიც:

„...პოეზია არის ძირითადი თვისება ქართველი ერისა. ქართული პოეტური კულტურა უძლიერესია მსოფლიოში. ჯერ კიდევ რომაელი პოეტი პორაციუსი თავს იწონებდა – ჩემს ლექსებს კოლხიდაში უსმენენო. პოეზიის ქვეყნის რეპუტაცია საქართველოს შეუქმნეს პოეტებმა, რომელთა რიცხვს ეკუთვნის დიდი ქართველი პოეტი გალაკტიონ ტაბიძე – მარად უჭაბუკესი სიმღერით, შემოქმედებით, შემართებით.

გალაკტიონის პოეზია ბუნდური ნიჭისაა – მოცარტული. მისი უდროო სიკვდილით ქართულ პოეზიას გაუწყდა უძვირფასესი სიმი, რომლის მელოდიები მუსიკით ავსებდა ჩვენს თაობებს. გალაკტიონ ტაბიძე დიდი ღირიკული ტალანტია ჩვენი დროისა. ის არის განახლება ჩვენი პოეტური მხედველობისა და ჩვენი ხმის ახლებური გასინჯვა.

გალაკტიონის პოეზიისათვის უცხო იყო გარეგანი ეფექტები, თუმცა მას ყველაზე მეტად ჰქონდა მეტრული სიმღიდრეც და იშვიათი რითმაც. ის იყო გზის გამსხნელიც და გამომგონებელიც. მაგრამ გალაკტიონს ჰქონდა ისეთი თრთოლა, ისეთი მომხიბლავი მუსიკალური ცახცახი და პოეტური ეროუანტელი, რაც არ ჰქონია დღემდის არცერთ ქართველ პოეტს. გალაკტიონ ტაბიძის პოეზია ლაღი, მსუბუქი სუნთქვაა, სუნთქვა გულისა, მხოლოდ გულისა... და ამიგომ არის, რომ მის ლექსებს ჩვენ ვკრეფთ, როგორც წმინდა ალმასებს.

გალაკტიონ ტაბიძე იყო პირდაპირი და უახლოესი გამგრძელებელი ბარათაშვილის ფიქრის და შემთხვევითი არ არის, რომ იგი მის გვერდით წევს მთაწმინდაზე, როგორც ახალი ქართული პარნასის ბინადარი...“

უფრო მაღალი შეფასება გალაკტიონ ტაბიძის პოეზიას – საყოველთაოდ აღიარებულს და უმაღლესად შეფასებულს, ალბათ, მაინც არ მიუღია. მხოლოდ გიორგი ლეონიძის გული უნდა ჰქონოდა პოეტს და გიორგი ლეონიძის ბუნება, რომ თავის თანამედროვე პოეტზე, გვერდში მდგომ პოეტზე ასე ეთქვა... სიწრფელით, უშურველად, გულისშემძვრელად და ალბადი აღფრთოვანებით.

იმედია, სრული ტექსტი გიორგი ლეონიძის ამ სიტყვისა გალაკტიონზე მის არქივში უსათუოდ მოიძებნება.

„ტიციანელი...“

ასე მოიხსენია ტიციან ტაბიძე – თავისი „სამუღამო მეგობარი“ ცამეტ ცისფერქანულ ძმათაგან ერთ-ერთმა – გიორგი ლეონიძემ ტიციანის

სსონის პირველ საღამომე მისი რეაბილიტაციის შემდეგ – 1961 წლის 6 მარტს კონსერვატორიის დიდ დარბაზში... მოიხსენია ასეთი კონცერტით: „ტიციანი მრავალფეროვანი, დიდი დიაპაზონის ადამიანი და მხატვარი იყო. დიდი ტემპერამენტისა და სინაზის მქონე. მას უყვარდა ცხოვრება, მაგრამ უყვარდა შრომაც. იგი იყო ამრისა და საქმის ადამიანი, პოეტი, მოაზროვნე, ესთეტი, კრიტიკოსი, მთარგმნელი, პუბლიცისტი, ორატორი, ცისფერყანწულების იდეოლოგი, დაულალავი ორგანიზატორი, რედაქტორ-გამომცემელი, მეპრესე, ახალგაზრდობის დამხმარე და ნამდვილი ამფიტრიონი – „საწყალო ტიციანელი“, როგორც დიმილით იცოდნა და საკუთარ თავზე...“

„ტიციანელი...“ – სიყვარულითა და სველით წარმოთქვამს ბატონი გიორგი ამ სახელს იმ დიდი სიხარულის საღამომე, სიხარულისა, რადგან ტიციან ტაბიძის რეაბილიტაციას, მისი უდანაშაულობის აღიარებას, მის დაბრუნებას ქართველ მკითხველთან, ქართველ ხალხთან მიმობდა მისი თაობა. იქ, კონსერვატორიის დიდ დარბაზში, რომელიც თურმე ტიციან ტაბიძეს განსაკუთრებულად უყვარდა და თავის მეგობრებთან ერთად უმშვენებდას პოეტურ საღამოებს სწორედ იმ დარბაზში მართავდა ხოლმე, კვლავ თავმოყრილნი იყვნენ მის მეგობრები – გიორგი ლეონიძე და ლადო გუდიაშვილი, სერგო კლდიაშვილი და ვერიკო ანჯაფარიძე, კოლაუ ნადირაძე, დემნა შენგელიაძე, თამარ ჭავჭავაძე და სხვანი.

სიხარულთან ერთად ბატონი გიორგი ოდნავ გაუფითრებულიც ჩანდა და ეს ამკარად ეტყობოდა.

„დღევანდელი დღე ტიციანის დღეა. დღეს ტიციანმა გააღვიძა დიდი ხნის მდუმარე, მაგრამ ჩაუქრობელი ცეცხლი ჩვენს გულში, – ამბობდა იგი, – მე ყოველთვის მქონდა მიკერძოება სიყვარულისა ტიციანისადმი და დღეს განსაკუთრებით ვგრძნობ ჩემი სამუდამო მეგობრის – ტიციანის აჩრდილის სიახლოვეს ჩემი საყვარელი მეგობრის – პაოლო იაშვილის აჩრდილთან ერთად...“

„სიკვდილი სიყვარულის გამო... სიყვარულისთვის“ – როგორც არჩილ სულაკაურმა თქვა, – სამშობლოს სიყვარულისთვის... ასეთი იყო ბედი ტიციან ტაბიძისა და მისი მეგობრებისა, მისი თანამოაზრეებისა, მისი „ცისფერყანწული“ ძმებისა. სიკვდილი ზოგათათვის, ზოგათათვისაც სულიერი განჯვა და გვემა – ზოგჯერ იქნებ სიკვდილზე მეტიც.

ასეთი იყო ეს საოცარი, მძლავრი და ლამაზი გაღლა მე-20 საუკუნის ქართული პოეზიისა, მე-20 საუკუნის ქართული მწერლობისა – მაღლა შეგყორცილი, ზურმუხტოვანი, მზის სხივით ანთებული და ეპოქის კლდეებს შეხეთქებული, დამსხვრეული... ისე მშვენებდა ნაკლებად, მშვენიერ ჩქერებად, მხეფებად, მარცვლებად, წვეთებად ქცეული. ასეთი იყო

ის 13 ყანწელი, 13 მონაწილე ამ ჯგუფის, რომელიც, როგორც ბატონმა გიორგიმ იმ საღამოს თქვა, „თავს აღარებდა 13 ასურელ მამას...“
 თურმე ხაზგასმით ამბობდნენ: „როგორც ათცამეგმა მამამ საქართველოში დაამყარა ორთოლოქსული ქრისტიანობა, ყანწელებმა ნამდვილი პოეზია დავამყარეთო...“

რამდენიმე წლის წინ მაგნიტოფირზე ტიცთან ტაბიძის ქალიშვილის – ქალბატონ ნიგა ტაბიძის სიხარულიანი და ცრემლიანი მონახტობი ჩავიწერე. სიხარულიანი იმიტომ, რომ მას ნამდვილად მზიანი ბავშვობა ჰქონდა, მაგრამ ამ მშვეს მალე ჩამოეფარა ღრუბელი და დიდი სიმწარე და ცრემლი არგუნა.

ტიციანი რომ წაიყვანეს, თურმე ერთ ღამეში გათეთრდა მისი მეუღლე, გაჭადარავდა.

„მეორე ღამე იყო, რომ დავრჩით მარტო მე და დედა... და მოვიდა ფეფიკო ლეონიძე, ძია გოგლას მეუღლე. – მიაშობდა ქალბატონი ნიგა, – დედამ უთხრა, ახლავე წადიო, როგორ მოხვედი, რატომ მოხვედიო. ვერაფრით ვერ მოსიყვანა გოგლამ, მეც ვერ მოვისვენე, უნდა მენახყო. დედამ უთხრა, ძალიან გუხვეწებით, თქვენს თავს გაუფრთხილდით, თქვენს ოჯახს გაუფრთხილდით, მე არაფერი მიჭირსო...“ მაინც მოდიოდნენ, ყველანი მოდიოდნენ, „მარტოობა არასოდეს გვიგრძენიაო“.

ნინო ტაბიძე დიდხანს არ გადიოდა სახლიდან. „ძია გოგლა სულ მოდიოდა, ეუბნებოდა დედას, ნინიკო, ნუ გეშინია, ნინიკო, ხომ იცი, მე შენს გვერდზე ვარ, ნურაფრის დარდი ნუ გაქვს, წამოდი ჩვენთან... დეიდა ფეფოც ეუბნებოდა, არ შეიძლება, რომ არ გამოხვიდე, ნუ გეშინია, არაფერი იქნებაო...“

ასე ნელ-ნელა, ნელ-ნელა... იმ მძიმე პერიოდმა რომ გაიარა და ბერიაც მოსკოვში გადავიდა, ნინო ტაბიძემ სამსახური დაიწყო და ტიციანისა და ნინოს მეგობრები ისევ იკრიბებოდნენ მათს სახლში.

რეაბილიტაციის შემდეგ, 2 აპრილს, ტიციანის დაბადების დღეს, სატელევიზიო გადაცემის დროს ქალბატონი ნინო ცუდად გახდა. „ყველა 2 აპრილი დედასთვის მძიმე იყო... – მიაშობდა ქალბატონი ნიგა, – ტელევიზორს უყურებდა და უცბად, სულ მოულოდნელად ცუდად გახდა და 15 აპრილს უკვე დედა აღარ იყო... ეს ამბავი რომ მოხდა და სახლში სინჯუმე ჩამოვტყა, კარი გაიღო და ძია გოგლა შემოვიდა მინდვრის ყვავილების დიდი თაიგულით... ეს ამბავი რომ დაინახა, სმამალდა აგირდა...“

1965 წელს ჩაწერილ ერთ რადიოინტერვიუში ბატონი გიორგი ამბობს, რომ ჩემი წერილებისა და გამოკვლევების უმეტესობა ძველ ქართულ მწერლობას ეხება, თანამედროვეებზე თითქმის არაფერი დამიწერია, მაგრამ ვაპირებ დავწერო. თანამედროვეთა შორის ჩემთვის

სურათზე (მარცხნიდან მარჯვნივ): გიორგი ლეონიძე, თამარ ბოლქვაძე,
ლელი ჭაფარიძე, ტიციან ტაბიძე, შალვა აფხაიძე.

ნიკა არჩვაძის არქივიდან.

არა ერთი და ორი საყვარელი მწერალია და მათზე წერა ჩემთვის, ცხადია, სასიამოვნოა, თანაც დიდად საპასუხისმგებლო.

რადიოს ფონდში შემორჩენილი ვიორჯი ლეონიძის რამდენიმე ამ ხასიათის ჩანაწერი ამ ხარვეზს ნაწილობრივ მაინც ავსებს. ასეთია მემოთ ნახსენები მისი მოხსენებაც გიციან გაბიძის ხსოვნის საღამომზე, რომელიც წარმოდგენას გვიქმნის, როგორი იქნებოდა მისი გამოკვლევების ის ნაწილი, თანამედროვე ქართულ მწერლობას რომ დაეთმობოდა.

ამ მოხსენების ერთი ფრაგმენტი:

„...ჩემთვის პოეტი გიციან გაბიძე სამჯერ თუ ხუთჯერ უფრო დიდია, ვიდრე იგი ჩანს დღეს თავის ერთგომეულში, რითაც ეცნობიან პოეტს ის მკითხველები, გიციანს რომ ვერ შეეწონენ. ამ წიგნს ბევრი რამ აკლია. უპირველესად აკლია მრავალი მისი დაუწერელი ლექსი, მე არ ვლაპარაკობ მის გაფანტულ ლექსებზე, მრავალი მღელვარე სიგყვა, მისი დაღადისი ძმობისა, სიყვარულისა, მეგობრობისა, საალერსო სიგყვები ავთანდილობისა. მის წიგნში არ არის შესული მისი ორაგორობის ბრწყინვალე ნიმუშები. აქ არ არის მისი თავდავიწყება და გაგაცება კერძო, ინტიმურ საუბრებში საქართველოზე, პოეზიაზე. ამ წიგნის მკითხველს არ გაუგონია გიციანის მახვილი, იუმორით სავსე სიგყვა, რაბლესებური სიცილი, არ უნახავს გიციანის ბავშვური ღიმილი. შეაერთეთ ეს ყოველივე და წაიკითხავთ გიციანის სრულ, თუ გნებავთ, სრულყოფილ, ბრწყინვალე წიგნს, რისთვისაც ჩვენ ასე გვიყვარდა იგი.

გიციანის ლექსი ღრმაა, გულწრფელი, მუდამ მძაფრი, ქაფქაფა... მთელი მისი პოეზია გულის ნაღუდია, მაღლმობნეული მღუდარებაა, ცხელი ნიაღვარი. მისი პოეტური ნერვი მუდამ შიშველია და აღგზნებული. გიციან გაბიძე ბასრი პოეტია. გიციანის ლექსი ღია ჰერილობაა. სისხლჩამომდინარეა მისი ლირიკა, გრაფიკულია ნაწილობრივ და ამავე დროს სიცოცხლემოწყურებული. მისი პოეზია გელისა და არწივის ყვილია ერთად.

გიციანს არ ეცალა ფუჭი და უაზრო ოსტატობისათვის, უსაგნო სტრიქონებისა და რითმებისათვის. არ ეცალა ამუხიკალებისათვის. მას, დიდ ქართველ ოსტატს არ იგაცებდა სიგყვების არლეკინიადა, უვნებო, პარნასული ფორმების ძიება, მისი შავები არ ამქლავნებენ ფორმის ძიებას.

გიციანს არ უყვარდა სიგყვა სიგყვისათვის, მას ყოველთვის ეღიმებოდა პოეტებზე, რომელთაც არ ესმოდათ, რომ სიგყვას, ცარიელ სიგყვას უკან რაღაც უნდა მოსდევდეს, რომ სიგყვის იქით უნდა იყოს ხანძარი, წყალდიდობა, საშინელება თუ სიხარული...“

ვფიქრობ, ყოველი სტრიქონი ძვირფასია, რადგან გიციან გაბიძის შინაგანი და გარეგნული პორტრეტისათვის ჩვენ, გიციანის არათანამედროვეთ, უშუალო და ღრმადგანციდილ ფერებს გვთავაზობს.

1966 წელს, გარდაცვალებამდე ცოტა ხნით ადრე, გიორგი ლეონიძემ შემთხვევით დაკარგა ნიკო ფიროსმანზე დაწერილი მონოგრაფიული წიგნის უკვე დასაბუჭდად გამზადებული ხელნაწერი, წიგნისა, რომელზედაც თითქმის მთელი სიცოცხლე ფიქრობდა და მუშაობდა, რომლისთვისაც ახალგაზრდობიდან აგროვებდა მასალებს. დასანანი ფაქტია... ამით ჩვენ დაუკარგეთ გიორგი ლეონიძის ერთი საუკეთესო წიგნი, ალბათ, მის „ნაგვრის ხესთან“ მოსახსენიებული წიგნი, რადგან გამოქვეყნებული ფრაგმენტებიდან, ავტორის სიტყვით, „დაუმთავრებელი და დაუმუშავებელი“ ფრაგმენტებიდანაც კარგად იგრძნობა გიორგი ლეონიძისთვის ჩვეული სიტყვათმხზველობა, მისი კალმისოსტაგობა, უხვი და ნათელი ფერები, ფიროსმანის მეგობრების სახეების შესაქმნელად რომ ხმარობს, იმ მეგობრებისა, გულწრფელად და ალაღად რომ უყვარდათ საქართველოს დიდი მხატვარი, მამის საქართველოსთვის უცნობი და უჩინარი...

„ფიროსმანში ყველაზე მომხიბლავია ის, რომ მას ყველა იგონებს, როგორც სიმპარს“, – წერს გიორგი ლეონიძე 1922 წლის 22 აგვისტოს დღიურში, – „ყველა მისი სურათი დახატულია მომენტალურად, არყის ჭიქების ცლაში. როგორც ერთმა მიკიტანმა თქვა, „არაყზე თუგინდ გაფრენილ ფრინველს დაგიხატავდათ!“

ღვინის ვაჭარი მესხიშვილი – 1930 წელი:

„სიკვდილის თანამდები ვარ, გყუილს ვერ ვიტყვი, ღვინო იყო მისი მახრჩობელი. როგორც ფუტკარმა ღილის მანანა აიღოს, ისე უნდა დაეწლო ღვინის დუქნები. თვითონაც დაუქნელ ღვინოსებრ იყო, ერთ ალგელზე ევრა ღგებოდა, ხან ჭკვიანად მოგეჩვენებოდა, ხან ჭკვაგაფლანგულად...“

ბეგო იაქაუვი, 1930 წელი:

„...მთელი სიცოცხლე სმაში და ხატვაში გამოვალამა! ხატავდა, სასმელი ვიშოვო, სვამდა – კარგად დაეხატო.“

მისი ხელიდან სიკეთე გამოვიდა, სიავე არა!

სუფთა იყო როგორც პირიდან, ისე ხელიდან!

მის პიჯაკს ჯიბე არ უნდოდა!

ნიკალა, – ვეუბნებოდი, – მარტოობა ძნელია, ოჯახს მოეკიდე!

მარტო ვარ დაბადებული, მარტო უნდა მოვკვდეო!

ანგელოზი ეჯდა სწორედ ფუნჯზე! აფსუს, ნიკალა! იმნაირი მხატვარი ჩვენს ქალაქს არცა ჰყოლია, არც ეყოლება“.

დასანანია კიდევ ერთი ფაქტი და ეს სინანული ბაგონმა გიორგიმ 1965 წელს მამის ახალგაზრდა კრიტიკოს გიორგი გაჩეჩილაძისთვის მიცემულ ინტერვიუში გაანდო რადიომსმენელებს:

„პირველი ლექსი, კარგად მახსოვს, 1909 წლის გაზაფხულზე დაწერე. მანამდე, მართალია, გაგაცემული ვიყავი პოემით, მაგრამ მხატვრობა უფრო მიეძევდა. ამიტომ ხელოვნების დარგებიდან უფრო შემორჩა მხატვრობის სიყვარული. მხატვრებს შორის მე ყველაზე მეტად მიყვარს ნიკო ფიროსმანაშვილი. მეტიც – მასთან რაღაც სულიერ ნათესაობასაც კი ვგრძნობ.“

უნდა მოგახსენოთ, რომ 1915-16 წლებში მე ფიროსმანის თითქმის ყოველდღე ვხვდებოდი, რადგან ორივენი ერთ უბანში და ერთ ქუჩაზე ვცხოვრობდით. მე ვცხოვრობდი ავჭალის, ანუ დღევანდელი საბჭოს ქუჩის 54 ნომერში. ფიროსმანსაც იქვე ახლოს – მალაქნის ქუჩაზე ჰქონდა ბინა. ჩვენი სახლის ალაყაფის კარებთანაც არაერთხელ მინახავს ფიროსმანი გართული საუბარში მეპურეებთან, მეღროვეებთან, ხარამებთან და სხვა. არ დამავიწყდება მისი ახოვანი, წარმოსაღლეი განი, ღარბაბიელი, ღიმილიანი სახე, დამოუკიდებელი თავის დაჭერა, ხელოსნის განისამოსი – სუფთად ჩაცმული. მუდამ თეთრი საცვალის პირი უჩანდა საყელოში.

ღიახ, მე ფიროსმანი არაერთხელ შემხვედრია იმ ქუჩაზე, რომელსაც იგი თურმე თავის პროსპექტს უწოდებდა, მაგრამ მე არ ვიცოდი, თუ ის კაცი, რომელიც ასე ხშირად მხვდებოდა ქუჩაზე, იყო მხატვარი, შემოქმედი, ავტორი იმ ნახაგებისა, რითაც გამოჭედილი იყო ჩვენი ქუჩის სარდაფები, თონეები, საწვრილმანოები, ლუქნები, სახარამოები, საპარიკმახეროები... რომ ის ნიკო ფიროსმანი ყოფილა, მე გავიგე მხოლოდ მისი სიკვდილის შემდეგ - 1922 წელს, როცა შევეუღე ქი მასზე მოგონებების ჩაწერას და ბიოგრაფიული მასალების შეგროვებას.

ერთხელ მიმასწავლეს ფიროსმანის ერთ მეგობართან – მეწაღე „ჭინკასთან“, რომელიც ჩვენს სახლებში ცხოვრობდა მღვმურად და როცა შევეკითხე, გაკვირვებით შემომხედა, როგორ, შენ უფრო კარგად არ გახსოვს ფიროსმანიო? ისე მეკითხები, თითქოს არ გენახოსო, რამდენჯერ შესწრებისარ აქ, ჩემთანო... და მომაგონა რამდენიმე მომენტი, რომლის მომსწრე მე ვიყავი. და უცბათ ორივე ერთად განვიცაღე – დიდი სიხარული, რომ მე მინახავს ნიკო ფიროსმანი და დიდი სინანული, რომ თავის დროზე არ ვიცოდი, თუ ვინ იყო იგი. მე ხომ შემეძლო, მასთან მეებასა, მესაუბრა. მაშინ ჩემი ლექსები უკვე იბეჭდებოდა ჩვენს ჟურნალ-გაზეთებში და ერთგვარი სახელი მქონდა“.

„მამაგმა...“

არცთუ ისე დიდი ხნის წინ, ცხადია, ეს ყველას კარგად გვახსოვს, მავანი და მავანნი შეეცადნენ იმ მწერალთა ღვაწლის უგულვებელყოფას, კომუნისტური დიქტატურის პერიოდში რომ მოღვაწეობდნენ და

ბევრი რამ გააკეთეს საკუთარი და ჩვენი – თვითოეული ჩვენგანის სულის გაღასარჩენად, თავისუფლების იდეა, სიკეთის ხსნის იდეა, საქართველოს ხსნის იდეა რომ გადაარჩინეს და ჩვენამდე მოიტანეს. ქართველ მწერალთა იმ თაობაზეა საუბარი, ბაგონმა აკაკი ბაქრაძემ ქართველ მწერალთა კომუნისტების მიერ „მოუთვინიერებელი“ ნაწილი რომ უწოდა.

იწერებოდა წერილები, სადაც მათ, რბილად რომ ვთქვათ, აუგად იხსენიებდნენ. არ მოერიდნენ მიხეილ ჯავახიშვილის, გალაკიონ ტაბიძის, გიციან ტაბიძის, პაოლო იაშვილის, სიმონ ჩიქოვანის, გიორგი ლეონიძის სახელებს.

სწორედ ამ ამბავთან დაკავშირებით მახსენდება ბაგონი გიორგის ნაღვლიანი სახე (მას ხომ იშვიათად შეამჩნევდით მოწყენას, ნაღველს, უგუნებობას), როცა ერთ-ერთი ჩაწერის დროს სგალინისადმი მიძღვნილი თავისი სტრიქონები გაახსენდა:

არც ერდომე ორბი იჯდა,
 არც ფრინაუდნენ არწივები,
 ქობზე ჩიგი დაფრინავდა,
 შეყინული ნამძივებით...

ჩიგს შიოდა, არც ქიხებში
 იყო ლხინი დარხეული,
 იღო თოვლი როგორც მაგყლი
 თითისგარმე ჩახვეული...

ძნელია ასეთი სტრიქონების გაწირვა... მით უმეტეს, ავტორის მიერ. ბაგონი გიორგის სახე სინანულსა და შეძრწუნებას გამოხატავდა...

მახსენდება საგელეფონო საუბარიც ბაგონი გიორგის უფროს ქალიშვილთან – ქალბატონ ნესტან ლეონიძესთან იმ წერილების გამოქვეყნების შემდეგ, ზემოთ რომ ვახსენე. ქალბატონი ნესტანი სასოწარკვეთილი იყო, ლაპარაკიც აღარ უნდოდა... ამოღო ვანუგეშები. დარწმუნებული ვარ, ეს ტკივილი გაიყოლა თან იანვრის ცივსა და გყვიებით დაცხრილულ დღეს, როცა წუთისოფელი დაგოვა და მამას მიაშურა.

მოწაფის პაგარა, ოთხხაზიანი რვეული და კიდევ რამდენიმე ფურცელი... ჩანაწერებიც არ ეთქმის. ქალბატონ ნესტანს ჩანიშნული აქვს ის, რაც ახსოვდა, როგორც ახსოვდა. ალბათ მოგონებების დაწერას ფიქრობდა. ამ ნაწყვეტ-ნაწყვეტ, თავისთავის ჩანიშნულ ამრებს შორის, სტრიქონებს შორის, სიგყვებს შორის უდიდესი სინაზე გამოკრთის, სინაზე, სიყვარული, დარდი, წუხილი... თანაც ისე ცხადი და მუსტია ყოველი სიგყვა, ყოველი ამბავი, წამკითხველს თვალწინ წარმოუდგება დიდი პოე-

ტი, დიდი პიროვნება, დიდი ბუნების კაცი, სითბო და სიკეთე, მისი არსებობა რომ გაცემდა ახლობელთა და ირგვლივ მყოფთათვის.

მარცვალ-მარცვალ ამოვკრიფე ეს სიტყვები, მინიშნებანი, ნაწყვეტი აზრები, სტრიქონები და ჩემს თვალწინ ქალბატონ ნესტანის ძვირფასი მოგონება გაცოცხლდა მამამე. რვეულსაც ასე აქვს მიწერილი, მინიშნებასავეით – „მამამე“.

მადლობელი ვარ ქალბატონი ნესტანის ვაჟის – ბატონი გიორგის შვილიშვილის – გიორგი ქავთარაძისა იმის გამო, რომ ნდობა გამომიცხადა და ამ სათუთად შენახულ ჩანაწერებთან ურთიერთობის შესაძლებლობა მომცა.

„...აღამიანზე მრუნვა სიხარულს ჰგვრიდა. საოცარი უნარი ჰქონდა მოსმენის, სიტყვას არ შეაწყვეტინებდა არავის, ბოლომდე მოუსმენდა.

მოყვარული, ნაზი გული ჰქონდა... სხვაზე ფიქრობდა მუდამ – გული არ დაეჩაგროს, არ ეტკინოსო. სხვის ღარღს გულთან მიიტანდა.

მარტობა არ შეეძლო. მარტო სადიღმეც არ შესვამდა ერთ ჭიქა ღვინოს, ხშირად უძმარღებოდა კიდეც. უსტუმროდ მზესაც კი სითბო აკლიაო, იცოდა. სხვაგან ვერ ძლებდა. ერთ კვირაზე მეტს ვერ ძლებდა მოსკოვში. ჩვენ დაგვტოვებდა და წამოვიდოდა. უარს ამბობდა დღევანდლებში შორს წავსლაზე. ბოლოს უარი თქვა ინდოეთში თუ ჩინეთში წასვლაზე – იმ სისოროზე რა წამიყვანსო, რა გამაძლებინებსო.

ახლოს იყო უბრალო ხალხთან... მიწასთან.

შენდობის დიდი უნარი ჰქონდა.

გაღმერთებული ჰყავდა სამშობლო, წინაპრები...

„როცა ვიხსენებ გმირთა სახელებს, ყელი მიტკებება, თაფლდება სიტყვა...“

თამალობა უყვარდა. იმდენად სმა კი არა, ხალხთან ურთიერთობა... იწყებდა სამშობლოს, წინაპრების სადღეგრძელოთი, მათი დეაწლის აღნიშვნით. სვამდა პაგარა ჭიქით, ქამრიანი ჭიქით. სძულდა ჩაის ჭიქებით სმა. არ სვამდა არაყს, კონიაკს. ღვინის გარდა არაფერს სვამდა. არ მინახავს მთვრალი. ნასვამი უფრო კარგი ხდებოდა, მხიარული, აღერსიანი.

უყვარდა სხვისი დახმარება. მთხოვნელს წერილს მიუწერდა, დაურეკავდა, წაყვებოდა კიდეც. პასუხი შემაგყობინეთო, დაუბარებდა.

ყველა სულიერი უყვარდა, ეცოდებოდა. შინ გაზრდილ ქათამს პირს არ დააკარებდა, არც ცოცხლად ნაყიღს. ხშირად მადლობის ნიშნად მოგვიყვანდნენ ხოლმე ცოცხალ ცხვარს – აღარ იცოდა, რა ექნა – უკან ხომ ვერ გაეატან, ეგონებათ, რომ დაუწუნე საჩუქარიო, გაუგზავნიდა ამ ცხვარს წყნეთის ღარაჯს. ის კი, ჩვეულებისამებრ, იცოდა – მგელმა

სურათზე: გიორგი ლეონიძე რუისპირის ზვრებში.
ფოტო ი. ტორისა, ს. ძამუყაშვილის საოჯახო არქივიდან.

მოიგაცაო... მამას, რა თქმა უნდა, არა სჯეროდა, მაგრამ უხაროდა, კარგია, რომ მაგის ცოდვაში არ ჩაველექით.

ეამებოდა სოფლური პური და კამეჩის მაწონი.

სწყინდა, როცა სინათლეზე მოფრენილ პეპლებს ხოცავენ, – რას ერჩით, ისედაც ერთი დღე აქვთ, გაიხარონო.

ხშირად ბავშვისთვის ყიდულობდა ჩიგებს გალიით, მხოლოდ იმიტომ, რომ ბავშვს განთავისუფლების სიხარული ეგრძნო. აჭმევდა, წყალს დააღვინებდა და მერე გააშვებინებდა, – აი, ახლა შენა გლოცავსო.

უყვარდა ხე, ბალახი, ყვავილი, მთა, მზე. ყვავილი მიწის ღიმილიაო, იტყვოდა.

მე ვემთხვიე მშის თავთავებს,
ვაზთან ვიყავ დანოქილი.

ან:

თავს ეუხრი ბალახს,
მინდა სიცოცხლე
ამ თეთრ ვაშლის ქვეშ
უკუნისამდე...

ძალიან კეთილი, ბავშვივით გულუბრყვილო იყო, ზოგი კიდევაც ბოროტად იყენებდა ამას.

სინათლე, მზე უყვარდა. ფარდებს გადასწევდა, მზემ შემოიხელოსო. სიბნელე სძულდა – მგზავრობისას ყოველთვის ასანთს და სანთელს გავაგანდით ხოლმე. ბოლოსაც, ალბათ ბოლომდე ვერ დავეჯერეთ, რა მოხდა. ისევ ისე გავაგანეთ სამუდამო გზაზე ასანთი... სანთელი.

სიკვდილი სძულდა – არასოდეს ლაპარაკობდა ამაზე. მხოლოდ ერთხელ, როცა ჩემი მამამთილი გარდაიცვალა, მითხრა – თქვენ უკვე უნდა შეეგუოთ იმ აზრს, რომ ჩვენ აღარ ვიქნებით. მანამ ადამიანი ცოცხალია, სიკვდილს მასთან რა უნდა, როცა გარდაიცვლება – ის უკვე ვერაფერს იგრძნობსო.

ეს იყო მარგში. 4 თვის შემდეგ კი...

ადამიანი მადლობელი უნდა იყოს ყოველი წუთის, რომელიც ღმერთმა უბოძაო.

ეჯავრებოდა უხეში სიგყვა, ადამიანის სულს აგლანქებსო. ყოველგვარი ძალადობა ეჯავრებოდა. ბავშვი თავისუფლად უნდა გაზარდო, არ არის საჭირო ამღენი შენიშვნაო, მეტყვოდა. არ გვახსოვს მისგან ხმის ამბაღეუბა... არ იყო ჩვეულებრივი მამა, მეუღლე, პაპა. არაჩვეულებრივი მშრუნველი იყო, ყურადღებიანი... დღეში რამდენჯერმე დარეკებდა – როგორა ხართ, დედა როგორ არის, რამე ხომ არ გინდათ და ასე ყოველდღე. მე აქა და აქ ვარ... ჩემი დარდი ნუ გაქვთ. არ ვარგა, შვილო, ამღენი დარდი.

პაგარა რომ მყავდა, აკვანში იწვა. მამა ჩუმად შესულიყო და არცა-
ები აეხსნა, ხელები გაეთავისუფლებინა. ბავშვი ნახევრად გაღმობი-
ბული იყო აკენიდან, როცა შევედით.

– შემეცოდა, ვინ იცის, ხელის გაშლა როგორ უნდოდაო.

შეიძლება სწორედ ამიტომ, რომ არასოდეს გვიჯავრებოდა, სულ
გვეფერებოდა, ყველაფრის ნებას გვაძლევდა, – გვერიდებოდა მამასი,
არასოდეს არაფერი მოგვითხოვია.

ასეთივე მოსიყვარულე შეილი იყო, მოსიყვარულე დედის. გულჩვილი
იყო. დედის საფლავზე ცრემლებით გიროდა. ბებოს გარდაცვალების
დღეებში ბიძაჩემ ლევანს და მამას ერთ ოთახში ეძინათ. დედა ამბობ-
და, როგორც პაგარა ბიჭები, ისე გიროდნენ მთელ ღამესო.

ბოლო წლებში განსაკუთრებით უყვარდა ბუნებაში ყოფნა, სამსახუ-
რიდან მანქანით მცხეთისკენ გავლა – ნაგახგარისკენ, საერთოდ, ქართლი
უყვარდა ძალიან. პაერზე გავივლიო, ბავშვებს წაიყვანდა ხშირად. ბოლო
წელს, იმ გაზაფხულზე მეც წავეყვი. წაგვიყვანა წილკანში. შემდეგ გამ-
ოებრუნდით. ნაგახგართან, მინდორზე, ხის ქვეშ ვისაუზმეთ. მე მკლავზე
მქონდა მძივი შემოხვეული. თბილისში რომ ჩამოვედი, მაშინ მივხვდი,
რომ ღაფკარგე. ძალიან შეეწუხდი. მამამ მკითხა, ძვირფასი იყოო? მე
მივუგე, რომ არა, ძვირფასი არ იყო, მაგრამ ძალიან მიყვარდა-მეთქი.
ერთი-ორი დღის შემდეგ სამსახურიდან დამირეკა, რაკი შენ ეგ მძივი
გყვარებია, წავიდეო, იქნებ ვიპოვოთო. წარმოიდგინეთ, რომ ვიპოვეთ.
მამა ძალიან ნასიამოვნები იყო.

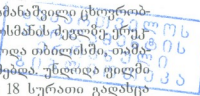
ძალიან აწუხებდა სამხრეთ საქართველოს ბედი. „ისე ღაფბერდი,
ველარ ვნახე გბეთი, შაგბერდი...“ საფლავებს ღაფებდა... საბას, ბესიკის
გაღმოსვენება უნდოდა.

არ უყვარდა კინტო და ყარაჩოღელი. უკვირდა მათით გატაცება.

არ უყვარდა კვიპაროსი. სასაფლავოს ხეს ეძახდა. არც პალმა – ჩვენებ-
ური არ არისო. წიწვოვანი ხეები მოსწონდა, მაგრამ ის არ მოსწონდა,
ყველგან წიწვოვანს რომ რგავენ – არ ეტყობა არც გაზაფხული, არც
შემოდგომაო.

იყო ძალიან უპრეტენზიო. ძალიან ადვილი იყო მასთან ცხოვრება.
არასდროს არაფერს გაიძულებდა, თავს არაფერს მოგახვევდა. უყვარ-
და თავისუფლება. ძალადობა დანაშაულად მიაჩნდა. შენიშვნებს ერიდუ-
ბოდა. არაფერს მოითხოვდა.

ფიროსმანის ქუჩაზე № 50-ში საღაც ნიკო ფიროსმანის ძვილი ცხოვრობ-
და, მემორიალის გახსნა უნდოდა. ოცნებობდა ფიროსმანის ძეგლზე. ერუკ-
ლეს, ღავით აღმაშენებლის, თამარის ძეგლი უნდოდა თბილისში, თამარ-
რის ქუჩა და მოედანი. ფიროსმანის საფლავს ღაფებდა. უნდოდა ფილმი
ფიროსმანზე, სცენარზე მუშაობდა. ფიროსმანის 18 სურათი გადასცო

მუზეუმს, ეს ერის საკუთრებაა და მე უფლება არა მაქვს, ჩემს ბინაში ჩავეკეტო. ათობით ხელნაწერი, საბუთი, სიგელი, უძველესი წიგნი ვაძლე სცა ხელნაწერთა ინსტიტუტს.

მლეთის ქუჩაზე, №9-ში, სადაც ვაჟა-ფშაველა რჩებოდა თავისი ძმის – სანდროს ბინაზე თბილისში ჩამოსვლისას, მემორიალი უნდა მოეწყოსო.

მოსწონდა მერაბ ბერძენიშვილის გორგასალი. „ავთანდილი“ შეარქვა და უნდოდა, ენახა დაღმული თბილისში თუ არა, მცხეთაში მაინც. უნდოდა ქაშვეთის მოხატვა დასრულებულიყო, ქიმერიონი ენანებოდა. ბარათაშვილის კრებულში ლექს „საყურეს“ მიწერილი აქვს მამას ხელით – „თაყვანს ვცემ ილიას და აკაკის, მაგრამ მე გამაკვირვა მხოლოდ ნიკოლოზ ბარათაშვილმა და ვაჟა-ფშაველამ!“

წინათ სარდაფებს სახელები ჰქონდა – „ძმური ნუგეში“ და სხვა. ახლა კი წერტილი № ესა და ესო...“ – გული სწყვლებოდა.

უნაბზე ლექსი აქვს დაწერილი – მარგო თბილისში ხარობსო. ძალიან უყვარდა მინდვრის ყვავილები.

დიდი ნიჭი ჰქონდა მომადლებული. ყველაფერს თითქოს იოლად აკეთებდა. დიდი შრომა მის გაკეთებულ საქმეს არ ეტყობოდა“.

რამდენი რამ უნდოდა და რამდენის გაკეთებას აპირებდა... რამდენ რამეზე სწყვლებოდა გული, რამდენ რამეზე ოცნებობდა. რამდენი რამ დაგვიტოვა ანდერძად, გასაკეთებლად, საშურ საქმედ...

როდის მოიცილის შთამომავლობა ამ საქმეთა, ამ ოცნებათა აღსასრულებლად...

პროსა...

გადავიღიან ღრუბლები, დაჰყრიან ოქროს ქვიშასა, წავა ლექსი და წაიღებს ახალგაზრდობის ნიშანსა...

გიორგი ლეონიძე სამოცდაათს იყო მიახლოებული, როცა განშორდა ამ ქვეყანას, ამ სამშეოს – მისთვის მართლაც სამშეოსა და საუარსკვლაოს.

სამშეოს, საუარსკვლაოს, სათაყვანოს... რადგან იქნებ არც მოიძებნება, თვით საქართველოშიც კი, პოეტი, ასე რომ ყვარებოდა სიცოცხლე. სამოცდაათს მიახლოებული, ჭაბუკი წავიდა ამ ქვეყნიდან, სიცოცხლით აუსრულებელი, სიცოცხლის, სილამაზისა და მშვენიერების გრფიალი.

ლექსმა წაიღო ის სილამაზეც, მშვენიერებაც, ის სიჭაბუკეც. კი არ წაიღო, შეგვინახა ოქროს მარცვლებად შეკინძული, რათა ჭირში გაგვადლებინოს, ლხინი დაგვიმშვენოს და თაობებს გაჰყვეს ნუგეშისა და იმედის სხივად.

ერთხელ...

კავშირგაბმულობის სახლის მეშვედევ სართულზე რადიოს ლიგის ატურულ გადაცემათა რედაქციაში სტუმრობისას სწორედ ამ თემაზე საუბრის დროს ბაგონი გიორგის სახეს ისეთნაირმა სევდის დრუბელმა გადაუარა, იგრძნობდით, რა ძნელი იყო მისთვის იმაზე ფიქრი, ოდესმე რომ უნდა დაეთმო ეს წუთისოფელი. არა, სიკვდილზე ალბათ არც ფიქრობდა, სიბერისათვის ენანებოდა თავი, დაბერება არ უნდოდა...

ერთხელ...

1959 წლის 27 დეკემბერს – გამთრის უცნაურად ნათელ, მზიან დღეს, დაბადების 60 წელი რომ შეუსრულდა და სახალხო პოეტის წოდება მიანიჭეს, მისალოცად მივედით მასთან.

ბაგონი გიორგი პაგარძეულს იხსენებდა, თავის ბავშვობას. მის ხმას მოჰქონდა სიმშვენიერე ივრისპირა ველებისა, სურნელი ბალახისა და თივისა, დღუნე ივრის ნაშხეფისა, მისი პირიმბითი, მშეგულა, პირმშვარე სივრცის უსაზღვროება. ეს იყო ჩვენი პირველი უშუალო შეხვედრა გიორგი ლეონიძის „ნაგერის ხესთან“, წიგნთან, მერე საქვეყნოდ რომ გამობრწყინდა. ბაგონმა გიორგიმ ხელნაწერის რამდენიმე ფურცელი მაჩუქა. არასოდეს დამავიწყდება ეს დღე.

დაუვიწყარია ის საღამოც, ბაგონმა ხუტა ბერულავამ ჩვენი რედაქციის თანამშრომლები „ნაკალულში“ რომ მიგვიწვია, რადგან ბაგონ გიორგის „ნაკალულის“ თანამშრომლებისათვის დიდი ხნის შეპირებული ავტობიოგრაფიული წიგნი უნდა წაეკითხა.

ეს იყო საოცარი სპექტაკლი – საღამოს 7 საათზე რომ დაიწყო და დამის 3 საათამდე გაგრძელდა. ამდენი ხნის მანძილზე ბაგონი გიორგი ფეხზე მდგარი კითხულობდა, კი არ კითხულობდა, თითქოს იქვე, ზეპირად ქმნიდა... მის იმპროვიზაციებს ბოლო არ ჰქონდა. როცა სპექტაკლი დამთავრდა, ბაგონმა დემნა შენგელაიამ მპურად გადაკონცა ბაგონი გიორგი და უთხრა, გვაჯობე, პროზაშიც პირველი ხარო.

27 დეკემბერსა და ახალი წელს შორის 3-4 დღეა და იქნებ სწორედ ამიტომ დაბადების დღეს ბაგონი გიორგი განსაკუთრებული განწყობილებით ხვდებოდა ხოლმე – მხიარულად, ხალისიანად, სავესე გულით.

იმ პირველი 27 დეკემბრის შემდეგ დაგვიმეგობრდა. სხვათა შორის, იმ რედაქციებს შორის, ვისაც „ნაგერის ხის“ პირველი ფრაგმენტების პუბლიკაცია მიანდო, ჩვენი რედაქციაც იყო.

27 დეკემბერს თუ დილითვე არ დავურეკავდით მისალოცად, თვითონ დარეკავდა – რაგომ არ მილოცავთო.

წლების მანძილზე ჩვენი უცვლელი მეკვლე იყო. რადიომსმენელებს 12 საათზე ახალ წელს პირველად ის მიულოცავდა. ეს ძალიან მოსწონდა და ახარებდა. ახალ წელს ყველა მხიარული უნდა იყოსო, რათა

სიხარული დაგვებულოს და წელიწადის არცერთ დღეს ჩრდილოეთში
მიადგესო, იტყოდა... და ამ სიხარულს ყველას გადასდებდა.

ერთხელაც...

ბატონი გიორგის სამსახურში – ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტში მივედი მისი რამდენიმე ლექსის ჩასაწერად. აპარატი და მიკროფონი, საერთოდ, არაფერს უყვარს – არც პოეტს, არც მხატვარს, არავის, ვინც მიკროფონს მიჩვეული არ არის. არა მცალიათ, პირველად გვითხრა, ბევრი საქმე მაქვს, აქ სამსახურია, „ლექსობანა“ არ შეიძლებაო. წყენა რომ შეგვატყოს, კარგი, ერთ ლექსს წაგიკითხავთ, რომელიც ყველაზე მეტად მიყვარსო, გვითხრა და წაგვიკითხა „ოლე“.

ჩანაწერი რომ მოვასმენინეთ, გახალისდა... თქვენც მოგწონთო? – გვითხრა. ახლა ჩვენი შერჩეული ლექსები ჩაეწეროთო, ვთხოვეთ. შევარჩიეთ „პოეტის დედა“, „ნინო ჭაუჭავაძეს“, „წაფა ლექსი და წაიღებს“, „მოეწონა, თაუდაც შემოგვიერთდა შერჩევაში და... „ყიფხალის პაემანი“, „ნინოწმინდის ღამე“, „მეგვიეები“, „მყვირალობა“, „ციცარი“... დაავიწყდა, რომ არ ეცალა, დაავიწყდა, რომ საქმე ჰქონდა. ჩვენთან ერთად ფურცლაება წიგნს, თითქოს ისიც მკითხველი იყო ამ ლექსებისა და არა ავტორი. მრავალი ლექსი ჩაეწერეთ, დიდხანს ვწერეთ... ის ჩანაწერები დღეს საქართველოს რადიოს უნიკალურ ჩანაწერთა ფონდის კუთვნილებაა...

ღგება ღამე *

ღგება ღამე...ღა ლერწმებში იფერფლება მწუხრის ალი,
ღგება ღამე და თეთრ სიცილს აფრქვევს ღამის დელოფალი...
ტყე საღამურს არაკრაკებს, ეპკურება მინდორს ნამი,
მამბახს ჰკოცნის შუქი მთვარის, მეწამულ ვარღს – ცის კამკამი!

ღა მე ამ ღროს მესმის ხმები, მესმის კითხვა საიდუმლო,
რისთვის, რად ღა საიდანა? – მიწის ჰიავ, მიწის მუმლო!
მუმლო, ღღეს თუ ღანავარღობ, ხეღ არარად ღალიქცევი,
შენ არ ღმოსავს უკვღავება, ნეღარების ჰანგთა მწვევი.

შენ სიმმარმე უჩქარესო, მიწის ცრემლში ისე ღნები,
ამოცანავ, ღღეს არა ხარ, ამოცანავ, ხეღ იქნები...
ღგება ღამე, საოცნებო, ღგება ღამე იღუმალი,
ღა არ ვიცი, თუ ვინა ვარ, ან სიცოცხლე რად მღქვს მალი?
[1915]

ცას

ცავ, თუ ვერ ღამხღი უკვღავს მარაღა,
ქვეენად ღამსახე, მითხარ მა, რაღა?

თუ ვერ იფრენღა ღტოღვბთა რაში,
სიცოცხლე ფუჭი მინღაღა რაში?

* საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შოთა რუსთავეღის სახეღობის ქართული ღიგერბგურის ინსტიტუღის გექსტოლოღიის ღანყოფიღება პოეღის იუბიღესთან ღაკავშირებით ღამოსაცემად ამზადებს ღიორგი ლეონიღის თხზუღებათა სრულ კრებულს. ღექსები, რომღებიღ ჯერ მწერღის არე ერთ კრებულში არ შესულა, ღსახეღვღად მოღვაწოღა პირველი ტომის შემღგენულმა ქაღბატონმა ცისანა ყიფშიძემ (რედ).

მამ, მომეცალე და მომერიდე,
მეფე ვარ თავის! მამ, მომე რიდე!
ს. პაგარბეული
[1915]

* * *

აქ ყვავილი ცისფერთვალა, იცინოდა განამკრთალი,
ის ცის კიდეს გაჰყურებდა, მუდამ სველი ჰქონდა თვალი,
ვერ აღხენდა ვერც ხელმწიფე, ვერც ნარგისთა დელოფალი,
ყვავილს ცრემლით უპასუხოს! – ესე ჰქონდა სამართალი.

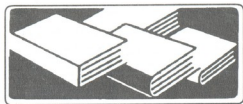
სული მისი ვით მერანი, უხილავის მთებში ჰქროდა,
უკიდო და უსაზღვროსკენ, ელვასავით ისწრაფოდა...

ქალწულებრივ ქვეყანაში, იქით მხარეს, იქით კიდეს,
ის ან საოფლავს დაეძებდა, ან გვირგვინებს, ან სიმშვიდეს...

უნაპირო ქვეყნის ცეცხლი მას ათბობდა, მასვე სწვავდა,
იქაური სურნელება, მასთან კრთომით მოფრინავდა...

თვალწინ ედგა მისი სახე, ვინ მიჯნურად გულში ჰყავდა,
მისკენ მუდამ მიილტვოდა, მისთვის მუდამ ლოცვას სთხზავდა...
ნეტამც ღმერთი შეჰხვედროდა, მასთან ბრძოლას გამართავდა!...

[1916]

წიგნი
და
სსოვრება

ქართული ენით ყველაფერი გაერთიანება,
რაც დღემდეა შვიკლება გაერთიანება რაგონ-
ღარა ენით. აგრძე არ მოიპოვება არც ერთ
ენაზე, რუსეთის ან დასავლეთ ევროპისა, რომ
არა თუ ქართველმა სავსებით ვერ გაერთიანება,
არაველ მხატვრულ ყალიბში ვერ ჩამოასხას.
ქართული ენა, განსაკუთრებით სრულად
ქართული ენა, მაღალმხატვრულად გამოსახებას
ყოველ აგროს და დაუმახინჯებლად და შეუ-
რყვნელად გადმოსცემს, ისე მდიდრულია
ქართული ენა, შვიკლება ითქვას, შინაგანი
თვისებით იგი მსოფლიო ენაა.

ნიკო მარი

დიდი ენათმეცნიერის ლიტერატურათმცოდნეობითი ღვაწლი

არნოლ ჩიქობავა ის დიდი მოაზროვნე იყო, რომელსაც სპეციალური განათლება ჰქონდა მიღებული მეცნიერების სხვადასხვა დარგში, მაგრამ მრავალთაგან განსხვავებით ამ ცოდნას თავისთავადი დემონსტრირებისათვის როდი მიმართავდა, მას მკაცრად ჰქონდა შემოსაზღვრული თავისი კვლევა-ძიების, მეცნიერული მოღვაწეობის ფარგლები. ბრწყინვალე ენათმეცნიერმა სხვაზე უკეთ უწყოდა, „როცა სპეციალისტი მონათესავე დარგების ვითარებაში საფუძვლიანად ერკვევა, მას შორს გახედვის შესაძლებლობა აქვს და

ეს სპეციალურ საკითხებზე მსჯელობას სინათლეს მაგებს“.

არნოლდ ჩიქობავა წერდა: „როცა სპეციალისტი ღრმად ფლობს საკვლევ მასალას, მისი მსჯელობა დამაჯერებელია და საინტერესო არა მხოლოდ სათანადო დარგის სპეციალისტისათვის“. და მართლაც, მისი მეცნიერული შემკვიდრეობა არა მარტო სათანადო დარგის სპეციალისტებისათვის არის საინტერესო და მნიშვნელოვანი, ლიტერატურათმცოდნისთვისაც დიდად ღირებულია.

მიუხედავად იმისა, რომ ლიტერატურულ საკითხებში ჩინებულად ერკვეოდა, ბაკონი არნოლდი დიდი კულტურის მქონე ადამიანისათვის ნიშანდობლივი თავმდაბლობით აცხადებდა: „ლიტერატურათმცოდნეობა ჩემგან შორს არის, მაგრამ ქართული ლიტერატურა ისევე ახლოსაა, როგორც ყოველი ქართველი მკითხველისათვის“. არნოლდ ჩიქობავამ საკუთრივ ლიტერატურის თვალსაზრისითაც დიდი შრომა გასწია;

სხვა ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, მარგო მისი უშუალო ხელმძღვანელობითა და მონაწილეობით მომზადებული „ქართული მარტოობის“ რეკომენდაციები“ ხომ სრულიად საკმარისია ქართული მწერლობისათვის მისი განუზომელი ღვაწლის ცხადსაყოფად; როგორც თავის დროზე გრ.აბაშიძემ აღნიშნა, „განმარტობითი ლექსიკონი ჩვენი მწერლობისათვის იყო უპირველესი საჩუქარი“.

არნ. ჩიქობავას მეცნიერულ ინტერესებში მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა ქართული სალიტერატურო ენის, მწერლის სტილის პრობლემების შესწავლას. მხატვრული ლიტერატურის შესახებ წერის დროსაც არ გოვებდა იგი ენათმეცნიერის პოზიციას. მწერლობა მას, პირველ ყოვლისა, აინტერესებდა ენობრივი თვალსაზრისით. ამ თვალთ შომავდა რუსთაველსაც და ილიასაც, აკაკისაც და ვაჟასაც, ვალაკვიონსაც და ვიორგი ლეონიძესაც. ხალხურ, ცოცხალ მეტყველებასთან კავშირი სალიტერატურო ენისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობისად მიიჩნდა. „საკითხავი აქ ისღაა, – წერდა იგი, – როგორ გამოიყენებს მწერალი ამ კავშირს, როგორ შეუხამებს ერთმანეთს ისტორიული ტრადიციით ნაანდერძებს და ცოცხალი ხალხური მეტყველების უშუალო წყაროდან მომდინარეს. ეს ეხება ენის ყველა მხარეს და მაინც *ლექსიკა და ფრაზეოლოგია* ამ მხრივ გამოირჩევა. ლექსიკას და ფრაზეოლოგიას მწერლის ენაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. აქ გამოჩნდება რა სათქმელი ჰქონდა მწერალს და როგორ შეძლო მისი თქმა. მხატვრული სტილი შემოქმედის ინდივიდუალობას განსაზღვრავს, ხოლო სტილის რაობა-რაგვარობაში ლექსიკა-ფრაზეოლოგიას ვადამწყეცი სიტყვა ეკუთვნის. მწერლის ენის შესწავლა უწინარეს ყოვლისა ლექსიკა-ფრაზეოლოგიის შესწავლას გულისხმობს“. დიდი მეცნიერის ამ რივის მოსაზრებებს მეთოდოლოგიური ხასიათი აქვს.

განსაკუთრებით ფასეულია ლიტერატურათმცოდნეობისათვის არნ. ჩიქობავას ნაშრომები სტილის პრობლემის საერთოდ, და კერძოდ, მხატვრული სტილის შესწავლის თვალსაზრისით. სტილის პრობლემებზე ფუნდამენტური ნაშრომის ავტორი გრ. კიკნაძე თავის „მეტყველების სტილის საკითხებში“ ენათმეცნიერთაგან საგანგებო ყურადღების საგნად სწორედ არნ. ჩიქობავას ნაშრომებს იხდის, მის მოსაზრებებთან მიმართებაში ავითარებს თავის თვალსაზრისს საზოგადოდ სტილის რაობის, ენათმეცნიერული და პოეტიკური სტილისტიკის ამოცანებისა და საზღვრების დადგენის ურთულეს პრობლემებზე მსჯელობისას.

არნ. ჩიქობავამ მოკვცა მხატვრული მეტყველების სტილის ანალიზის თვალსაჩინო ნიმუში ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა პერსონაჟების მეტყველების მაგალითზე (ლელთ ღუნია, გლახა ჭრიაშვილი). სწორედ ამ კონტექსტში გამოთქვა მან სახელმძღვანელო დებულება „მეტყველებ-

ის კულტურის, საკითხთან დაკავშირებით, რომლის თანახმად „მეგობრული კულტურა“ სუსტობს იქ, სადაც აზროვნების კულტურა მოიკრძალებს, და, მაშასადამე, „მეგობრული კულტურისთვის“ ბრძოლა „აზროვნების კულტურისათვის“ ბრძოლის გარეშე წარმოუდგენელია.

არნ. ჩიქობავას მდიდარ მემკვიდრეობას ამშვენებს შესანიშნავი ესეები, სტატიები, რომლებიც ქართველ მწერალთა ღვაწლის დახასიათებას ისახავენ მიზნად (მომეგებულად სამწერლო ენის განვითარების თვალსაზრისით).

ბუნებრივია, მეცნიერის ყურადღების ცენტრში ყოველთვის იყო შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“. რუსთაველის ენის საკითხებს, „ვეფხისტყაოსნის“ განუზომელ როლს ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების საქმეში არნ. ჩიქობავას რამდენიმე წერილი მიეძღვნა. არნ. ჩიქობავას სიტყვებით, „ვეფხისტყაოსანი“ დიდებული ჰიმნია ძლიერი, მართალი და ლამაზი ადამიანური განცდებისა, უბაღლო თავისი ლექსის მუსიკალობით, მდიდარი შესანიშნავი აფორიზმებით. საუკუნეები ქმნიან პერსპექტივას, სადაც სრულად დაახნდება ეს მწვერვალი ქართული პოეტური შემოქმედებისა, საპაგიოდ სახსენებელი მსოფლიო ლიტერატურის შედეგთა შორის“.

არნ. ჩიქობავა „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლის საქმეში საგანგებო აღნიშვნის ღირსად მიიჩნევს ი. ჭავჭავაძის დამსახურებას. მისი აზრით, ი. ჭავჭავაძემ დამაჯერებლად დაასაბუთა რუსთაველის ქმნილების მსოფლიო მნიშვნელობა. ილია ჭავჭავაძის ანალიზი „ვეფხისტყაოსნის“ მხატვრულ რაობაში არსებითს, ნიშანდობლივს გამოავლენს და მით ფასეული ჩანს დღესაც რუსთაველოლოგიურ ლიტერატურაში. მეოთხედი საუკუნის წინ არნ. ჩიქობავას მიერ ნათქვამს: „ვეფხისტყაოსნის“ იდეათა სამყარო, გმირთა სულიერი განცდები ფართო გასაქანს იძლევა ფილოსოფიური და ფსიქოლოგიური რეფლექსებისათვის და მაინც „ვეფხისტყაოსანი“, პირველ ყოვლისა, მხატვრული, პოეტური ნაწარმოებია“, – საღვთობადაც დაფიქრება, ყურის მიგდება ესაჭიროება.

ილია ჭავჭავაძის მძლავრი ფიგურა, ილიას განუზომელი როლი ქართული ლიტერატურისა და, საერთოდ ქართული აზროვნების ისტორიაში, არის არნ. ჩიქობავას რამდენიმე ბრწყინვალე სტატიის საგანი. ი. ჭავჭავაძის დამსახურებად ახალი ქართული სალიტერატურო ენის დამკვიდრების თვალსაზრისით ტრადიციულად იმას თვლიან, რომ „მას, როგორც ახალი თაობის წარმომადგენელს, აღარ აკმაყოფილებდა ანგონ I სქოლასტიკური, არქაული სტილი... ი. ჭავჭავაძემ *მითხთვე* ქართული ენის გაწმენდა, გასადავება, ღრომოჭმული ფორმების განდევნა მართლწერიდან“. ეს აზრი საყოველთაოდ გავრცელებული აზრია. ი. ჭავჭავაძის დამსახურებაზე საუბრისას სახელმძღვანელოდ უნდა ჩაი-

თვალს არნ. ჩიქობავას მოსაზრება, რომლის თანახმადაც, „ქველადნი“ დიდი ამაგი სალიტერატურო ქართულ ენას ილია ჭავჭავაძემ დასდოთ თავისი მხატვრული შემოქმედებით, როგორც მხატვრული სიტყვის რეტაგმა და პუბლიცისტგმა“.

არნ. ჩიქობავასებური სიცხადით ძნელად თუ ვინმეს უგრძნობინებია ჩვენთვის, რაში მღვთმარუობს ი. ჭავჭავაძის დამსახურება ქართული ენის ღირსების დაცვის თვალსაზრისით: „ენის უფლებებს იცავდა ილია ჭავჭავაძე და ამით თავის ხალხს, მშობელ ქვეყანას ესარჩლებოდა. ენის საკითხი ერის სასიცოცხლო საკითხებს უკავშირდება... ერის კულტურული ცხოვრება ენას საჭიროებს განვითარების იარაღად. ერის მეობას, პირველ ყოვლისა, ენა არკვევს (და შემდეგ ხალხური სიმღერა, ხალხის განცდათა მესაიდუმლე).“

ილია არა მარტო მწერალი კლასიკოსია, „არამედ მწერალი მოქალაქე. მას თავისი ხალხი უყვარდა ოთარაანთ ქერივის პირუთენული სიყვარულით. ის თავისი ქვეყნის ღირსებას იცავდა კატკოვებისაგან იმ შეუდრეკელობით, რაც ქვეყნის სახელით მოლაპარაკეს შეჰფერის და იმ შეუპოვრობით, რაც თავის სიმართლეში ღარწმუნებულ ადამიანს ახასიათებს“.

მეცნიერის სიტყვებით, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი და ვაჟა-ფშაველა ის გაუთიშავი სამეულია, რომელიც ახალი ქართული ლიტერატურის დიდებას ქმნის. ისინი ახალი ქართული ლიტერატურის სამ დედაბოძს წარმოადგენენ, ხოლო მათი შემოქმედება კი ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ურყევი საფუძველია.

საგულისხმოდ გვესახება მეცნიერის აზრი უკვდავი „დედა ენის“ ავტორზე. ი. გოგებაშვილი მას ი. ჭავჭავაძის სტილის მოღვაწედ წარმოუდგება. ერთგან არნ.ჩიქობავა „დედა ენის“ შევსება-გადახალისების საკითხსაც შეეხო და დღესაც, ახალი სახელმძღვანელოების მოძალების ვითარებაშიც რომ არ დაუკარგავს აქტუალობა, ისეთი მოსაზრება გამოთქვა; ერთგვარი დროის შესაბამისი ცვლილებების შეტანა წიგნში მან საჭიროდ კი ცნო, მაგრამო „ამოსაღები აღვიღად ამოიღეს, ძნელი აღმოჩნდა შევსება. თვალში საცემი იყო განსხვავება გოგებაშვილის ტექსტებსა და დანართ ტექსტებს შორის. თუმცა მისი ავტორები ცნობილი პედაგოგები იყვნენ, ახალი მასალა გოგებაშვილის კონდიციაზე ვერ აიყვანეს“.

ჩვენი საუკუნის ქართველ პოეტთაგან თავისი ჯაფარიანი სიტყვით, ბარაქიანი ხალხური მეტყველების საგანძურიდან უხვად რომ მოედინება, არნ.ჩიქობავას განსაკუთრებით ხიბლავდა გ.ლეონიძე. ხშირად უყვარდა სხვადასხვა ვითარებაში მისი სტრიქონების მოშველიება.

გარდა მწერლებისა, არნ. ჩიქობავას შექმნილი აქვს შესანიშნავი

პორტრეტები, წერილები ჩვენი ლიტერატურის, კულტურის, მეცნიერების დიდი მოამბეების – ი. ჯავახიშვილის, კ. კეკელიძის, ნ. მარის, ი. ყიფშიძის, ს. ჯანაშიას, ვ. თოფურიას, ნ. ბერძენიშვილის, გრ. კიკნაძის შესახებ. იგი იყო გამორჩეული ესეისტი, პორტრეტისტი. ამქამად გამოსაცემად მზადდება არნ. ჩიქობავას ესეებისა და წერილების კრებული, რომელსაც მალე იხილავს საზოგადოება. მაგალითისათვის, ძალიან მოკლედ შევჩერდებით ორიოდე ესეზე.

ი. ჯავახიშვილის ღვაწლზე საუბრისას არნ. ჩიქობავა წერს: „ქართველი ხალხის ინტელექტუალურ შესაძლებლობათა ურყევი რწმენა უნდა პქონოდა ადამიანს, რომ უნივერსიტეტის დაარსება ეთავა მაშინ და ამ ურყევმა რწმენამ და შეუდრეკელმა ნებისყოფამ შეაძლებინა ი. ჯავახიშვილს უნივერსიტეტის დაარსება თავს ელო და დიდი საქვეყნო საქმე განეხორციელებინა“.

კ. კეკელიძის დამსახურებაზე მსჯელობისას ბაგონი არნოლდი საგანგებოდ ამხვილებს ყურადღებას წყაროებისადმი მეცნიერის დამოკიდებულებაზე. იგი წერს: „ქართული ლიტერატურის ისტორია“ პირველწყაროების ღრმა ცოდნასა და ფაქიზ ანალიზზეა დაფუძნებული. კორნელი კეკელიძის „ქართული ლიტერატურის ისტორია“ ქართული ფილოლოგიის ქვაკუთხედს ქმნის. მარტოოდენ პირველი გომიე რომ ავიღოთ, იგი ერთი სპეციალისტის სასიცოცხლო საქმეს უტოლდება. კორნელი კეკელიძის სამეცნიერო ამროვნებას პირველწყაროთა ღრმა ანალიზი... ახასიათებს. მეცნიერება არ არის ფაქტების გროვა, მაგრამ ვერავითარი გონებამახვილი ამროვნება ვერ იქცევა მეცნიერულ ცოდნად, თუ ის არ ემყარება მტკიცედ დადგენილ ფაქტებს. ამ ფაქტების დადგენა ჰუმანიტარულ დარგებში იმდენადვე ძნელია, რამდენადაც აუცილებელი“.

არნ.ჩიქობავა დიდი მოამბროვნის სითამამით ჭკრეტს ქართველი მეცნიერის ნაღვაწს, როცა გრ. კიკნაძის წიგნებზე საუბრისას სიამაყით აღნიშნავს: „ასეთი გამოკვლევები დაამშვენებდა ლიტერატურისმცოდნეობას რაგინდა რა ენაზე“.

არნ. ჩიქობავა თავის წერილებში ყველგან შეახსენებს ლიტერატურათმცოდნეებს, რომ მწერლობა მხატვრული ენობრივი ფენომენია და მისი კვლევისას არ უნდა მოვწყდეთ ენის წიაღს, როგორც ჭეშმარიტ საყრდენს. არნ. ჩიქობავას ესეები და პორტრეტები მჭევრმეტყველების, ამრისმეტყველების ღიღებულ ნიმუშებს წარმოადგენს. ამრი მის ნაწერებში „მკვეთრ გამოთქმებშია ჩამოსხმული“. არც ერთი ზედმეტი სიტყვა. იგი ფორმულებით ლაპარაკობს. ნათქვამს მიღმა ყოველთვის იგულისხმება დიდი ცოდნა, მზაობა ნებისმიერი თემისური წინადადების გაშლა-განმარტებისათვის. იგი ყოველთვის დასახასიათებელ ობიექტზე

ლაპარაკობს და არასოდეს თავის მიმართებაზე ობიექტთან ახ, სჯერო
თოდ, თავის თავზე.

არა მარტო სიციყვის უჩვეულო გრძნობით და ნათქვამის ძალით, არამედ თავისი პიროვნებით, ცოცხალი ურთიერთობით ბაგონი არნოლდი დიდ ზემოქმედებას ახდენდა ქართველ მწერლებზე, ლიტერატორებზე.

ბაგონი არნოლდი დიდი ინტერესით აღევნებდა თვალს თანამედროვე ქართული მწერლობის ცოცხალ პროცესებს. მას სჯეროდა, რომ გალაკტიონს, გ. ლეონიძეს, კ. გამსახურდიას თავიანთი ღირსეული შემოქმედრეები ჰყავდათ და მომავალშიც გამოუჩნდებოდათ.

ბაგონი არნოლდი თავშეკავებული ღელვით სიხარულს ვერ ფარავდა თავისი სასიქაღულო მოწაფის, ანა კალანდაძის ღექსების კითხვისას. ანა კალანდაძის ღრმად ინდივიდუალურ პოეზიაში იგი ხედავდა სალიტერატურო ენისა და ცოცხალი ხალხური მეტყველების შერწყმის ბელნიერ ნიმუშს, რაც ქართული პოეზიის მაგისტრალური ხაზის ჭეშმარიტ გაგრძელებად ესახებოდა.

საზოგადოდ, ძლიერი პიროვნების ნიშან-თვისებებით აღჭურვილი, გარეგნულად მკაცრი, შეუვალი, დაუნდობელი მოკამათე, იგი თითქოს ერთბაშად რბილდებოდა, როცა საქმე ქართულ მწერლობას შეეხებოდა, როცა მეცნიერი მწერლებზე იწყებდა საუბარს. თუ ქართული სალიტერატურო ენა მისი კვლევის უმნიშვნელოვანესი სფერო იყო, ქართული მწერლობა მისი სულის მოთქმას წარმოადგენდა.

ბაგონი არნოლდის მეგობრების წრე მკაცრად იყო შემოსაზღვრული და ამ წრეში ენათმეცნიერებთან ერთად, პირველ ყოვლისა, იყვნენ მწერლები და ლიტერატურისმცოდნეები.

როცა უნივერსიტეტში ვაჟა-ფშაველას კაბინეტი დაარსდა, არნ. ჩიქობავა გვერდში ამოუდგა ამ კაბინეტის დამაარსებელს, თავის უმცროს მეგობარს გრიგოლ კიკნაძეს. არნ.ჩიქობავა და მისი მოწაფეები შეუდგნენ კაბინეტში ვაჟას უმდიდრესი ღექსიკის შესწავლის დიდ საქმეს. ბაგონი არნოლდი ამ კაბინეტთან არსებული ვაჟას მუდმივმოქმედი სემინარის აქტიური წევრი იყო. მისი ყოველი გამოჩენა, მონაწილეობა მსჯელობაში სემინარის ხელმძღვანელისათვის და საზოგადოდ ყველა დამსწრისათვის ერთგვარ მეცნიერულ ზეიმს წარმოადგენდა.

რაც დრო გადის, არნოლდ ჩიქობავას ნაამრევის შუქი უფრო იმატებს, კიდევ უფრო ცხადი გახდება მისი დიდი შემოქმედრეობის მკაცრი შინაგანი ორგანიზებულიობა, სიმდიდრე, მრავალფეროვნება.

«მთელ კავკასის თავისუფლება...»

კონსტანტინე გამსახურდია წლების მანძილზე სწავლობდა გერმანიის უნივერსიტეტებში, ვანაძიძეებდა გერმანულ კულტურას, გოეთესა და ნიცშეს, რილკესა და გეორგეს; იყო ქართული მოღერნიზმის ერთ-ერთი იდეოლოგი, ქართული პროზის რეფორმატორი, ვინაც რუსთაველისა და თამარის ენა დასაუღლური ამრის სხივით გაანათა.

ევროპეიზმი განწყობილება ან მანერა არ ყოფილა. „მთვარის მოგაცების“ ავტორისათვის ეს ნიშნავდა ცხოვრებისა და ამროვნების ნორმასა და წესს. მწერალი თაყვანს სცემდა გერმანულ ფილოსოფიას, ლიგერაგურას, მუსიკას. ამიგომ გოეთესთან ერთად მსჯელობდა შოპენჰაუერსა და ვაგნერზე, რომანტიკოსების გვერდით – ექსპრესიონისტებზე. კ. გამსახურდიას ევროპეიზმის ფუძე იყო გერმანული ამრი, სიგყვა, ჰანგი, რაც მას რწმენით ალავსებდა,

რადგან გერმანელთა ნაციონალიზმს ქართულ ნაციონალიზმად თარგმნიდა, ქართულ სულს უსადაგებდა, ქართული სახეებით შიფრავდა და ამეგყველებდა. ბუნებრივია, ამას ჰქონდა თავისთავადი მიზეზი: საქართველო რუსეთის კოლონია იყო. რუსეთმა დაარღვია გეორგიევსკის ტრაქტატი და რუსთაველის ქვეყანა დაიპყრო. ეს იყო მთელი თაობებ-

ის სეველისა და სახოწარკვეთის სათავე, რადგან მხსნელი ძალა არსად ჩანდა. მაგრამ დატრიალდა დიდი ომის ვრიგალი და განხდნა ჩემთვის ნაპერწკალი, რომ გერმანია სძლევა რუსეთს და საქართველოს თავისუფლებას მოუგანდა.

ეს ასეც მოხდა.

ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის შემდეგ გამარჯვებული გერმანიის მხარდაჭერით საქართველომ 1918 წლის 26 მაისს დამოუკიდებლობა გამოაცხადა. მაგრამ მალე კაიმერის გერმანიამ კატასტროფა განიცადა და საქართველომ ძლიერი მოკავშირე დაკარგა. კონსტანტინე გამსახურდია სწორედ ამ ფაქტს უკავშირებს საქართველოს ხელშეორე ანექსიას რუსეთის მიერ 1921 წლის თებერვალში. ხოლო ეს გარემოება კიდევ უფრო მრდიდა სიყვარულს თეთრი და წითელი რუსეთის შეურიგებელი მტრის – გერმანიისადმი. კულტურით, ენით, ისტორიით აღტაცებებს ერთვოდა ფატალური პოლიტიკა.

გერმანული ამრი ელტვოდა ლეგენდებსა და მითებს, წარმართულ საბერძნეთსა და რომს. იგი ცდილობდა ყოფილიყო ელინური სულის დღევანდელი მემკვიდრე, ცოლის ყოველ სფეროში – პირველი და სანიმუშო. ელინურ სამყაროს ესაბღვრებოდნენ კოლხები და მისგან დებულობდნენ კულტურას. ასე რომ, როგორც გერმანული, ისე ქართული სწრაფვა წიალისაკენ ეშუებოდა და წვდებოდა ევროპული სულის აკეანს – ელადას, რომლის მიღმა ილანდებოდნენ პელაგები – პროქართველური გომები.

ძველი კოლხეთი კვამსახურდიას ელინური ესთეტიზმის თანაზიარად წარმოედგინა, ხოლო გერმანული კულტურა – ანგიკის აღორძინებად, ახალი სულობით აღვსებად და ახალი დროის შესაბყვის ვაგრძელებად.

ამგვარ გატაცებას შეიძლებოდა მოჰყოლოდა ევროპეიზმით დაბრძალება, მხოლოდ ჭვრეგით შემორკალვა და პასიური თაყვანისცემა. მაგრამ კვამსახურდიას მიზანი იყო გერმანული თვალთახეღვით ქართული მახალის, ვარემოს, გემპერამენგის და ხასიათის, ერის წინაშე წამოჭრილი მტანჯველი კითხვების ჩვენება და გადაწყვეტა. გერმანია ვახლდათ იდეალი, მაგრამ როგორც ხერხი და საშუალება, როგორც მოკავშირე სულიერი და ფიზიკური ძალა ჩრდილოელი ვეშაპისაგან თავის დასახსნელად. მაგრამ შეეძლო საქართველოს, საკუთარი შვილებისაგან არაერთხელ ყელგამოჭრილს, რეალური თანადგომის ვარემუე მოსკოვის კლანჭებისაგან ვასხლგომა?

არა, არ შეეძლო!

ამიგომ, კონსტანტინე გამსახურდიას ამრით, უნდა შეკავშირდნენ კაკეასიის ხალხები, დავიწყონ ძველი შუღლი და მგრობა. ლიდერი

საქართველო უნდა ყოფილიყო, ისევე როგორც ძველ დროს საქართველომ სახელმწიფოებრიობა შეინარჩუნა 1801 წლამდე. ოღონდ საერთო კავკასიური მმართველობა შეძლო მხოლოდ XII-XIII საუკუნეებში. შემდეგ მოძალებულმა გარემომეგერმა, შინააშლილობამ, თავს-მოხვეულმა რელიგიურმა სხვადასხვაობამ კავკასიის ხალხები გათიშა და ერთმანეთს წაჰკიდა.

პრემიანობის საშუალება

ჯერ კიდევ XI საუკუნეში ლეონტი მროველი ქადაგებდა კავკასიის ხალხთა საერთო წარმომავლობას, ჰაოსისა და ქართლოსის ძმობას. მაგრამ მას შემდეგ, რაც XI საუკუნეში ამიერკავკასიაში თურქ-სელჩუკები შემოიჭრნენ და მოახდინეს ალბანელთა ასიმილირება, ხოლო ჩრდილოეთი კავკასია ჩადრით შეიშალა, საქართველო მძვინვარე ისლამის პირისპირ აღმოჩნდა. საუკუნეების მანძილზე ჩვენი ენერჯია მუსლიმანობასთან ბრძოლაში დაიღია და დაემარცხდით კიდევ. რუსეთმა ქრისტეს სახელით უბრძოლველად ჩაიბარა ქართლ-კახეთი. მხოლოდ მეცხრამეტე საუკუნეში გაიღვივა ერთად ყოფნის იდეამ. ილია ჭავჭავაძე, ალექსანდრე ყაზბეგი, ვაჟა-ფშაველა ოცნებობდნენ რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლის ცეცხლით შეკავშირებულ კავკასიაზე. ერთხანს ამ იდეამ სოციალური სფეროსაკენ გადაინაცვლა, მაგრამ მას შემდეგ, რაც დაემხო რომანოვების ტახტი, ისევ იმძლავრა ძველი მიზნის მომხიბვლელობამ. რუსეთის იმპერია კი ასევე თანამიმდევრულად შლიდა ამ ნაოცნებარს, ქმნიდა კონფლიქტების სერიას და ისედაც ერებით, ენებით, ტომებით აფერადებულ კავკასიის რუკას კიდევ უფრო აქუცმაცებდა – ასე ხომ იოლად დაეპატრონებოდა! კ. გამსახურდია თვლიდა, რომ ისევ საქართველოს უნდა აეღო კავკასიის ერთიანობის მახვილი და დროშა. არაერთხელ აღუნიშნავს, როგორი სევდით აღვსილი შეჭყურებდა თამარის საქართველოს რუკას, სამშობლოს აწ დაკარგულ გერიტორიას ნიკოფსიიდან ღარუბანდამდე.

XX საუკუნეში გრიგოლ რობაქიძე და კონსტანტინე გამსახურდია ისევ ფიქრობდნენ, რომ უნდა განმტკიცდეს კავკასიის ერთიანობის გრძნობა, ნაცვლად საბჭოთა პატრიოტიზმისა, ნაცვლად „მშური ოჯახისა“, ნაცვლად პროლეტარული ინტერნაციონალიზმისა, რასაც რკინითა და სისხლით ნერგავდა რუსული ბოლშევიზმი. ურთიერთთანადგომის საფუძველი უნდა გამხდარიყო ანტირუსული და ანტიბოლშევიკური თვალსაზრისი, ნაციონალური პოლიტიკა. მეცნიერებაშიც იგივე აზრი ყალიბდებოდა. ნიკო მარი თვლიდა, რომ კავკასიას უნდა ჰქონოდა ერთი ანბანი და იგი თვითონვე შეადგინა, ხოლო საერთო ენად ქართული

დაასახელა. ივანე ჯავახიშვილი და არნოლდ ჩიქობავა ამტკიცებდნენ, რომ კავკასიის ხალხები (გარდა სომხებისა, ოსებისა, ამერბაჯანებისა) ქმნიან ნათესაურ წრეს, გენეტიკურ ერთობას, რაც იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახის კონცეფციით გამოიხატა. ეს ოჯახი ოთხ ჯგუფად განიყოფა – ქართველური, აფხაზურ-ადიღეური, ნახური (ჩეჩნური, ინგუშური, ბაღბური) და დაღესტნური ენები (საგულისხმოა ვიცოლეთ, რომ ამ თეორიას უარყოფენ რუსი და რუსოფილი ლინგვისტები).

არქეოლოგიური და ისტორიული მონაცემები ცხადყოფენ, რომ უძველეს დროში დასავლეთ საქართველოში უნდა ეცხოვრათ ჩერქეზულ, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოში – ვეინახურ (ჩეჩნურ-ინგუშურ) და დაღესტნურ ტომებს. ანთროპოლოგიური თვალსაზრისით დასავლეთში მცხოვრებ ქართველებს აქვთ ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში გავრცელებული პონტური ტიპის ნიშნები, აღმოსავლეთში მცხოვრებთ – კავკასიონის ტიპისა. ეს ერთობა დასტურდება ეთნოლოგიური მასალებითაც. რიგითი მოქალაქე იოლად ხვდება, თუ როგორ საოცრად ჰგავს ერთმანეთს ჩვენი ცეკვა და სიმღერა, გრადიციული სამოსი, ალათ-წესები.

კონსტანტინე გამსახურდიასათვის კავკასიის ერთიანობის საფუძველი იყო, ერთი მხრივ, გენეტიკური ფაქტორი. მაგრამ რეალურად ეს საკმარისი ვერ იქნებოდა, რადგან კავკასიაში მოსახლეობენ ინდოევროპელი სომხები, ალათაური ოჯახის თურქულენოვანი ამერბაჯანელები, ყარაჩაელები, ბალყარელები...

ვერც რელიგია გამოღვებოდა შემაკავშირებელ ძალად, რადგან ქრისტე და მაჰმადი ისტორიული მტრები არიან, მითუმეტეს – ქართველის ცნობიერებაში. მართალია, ახალმა დრომ შეანულა რელიგიური სიმწვავე, მაგრამ მთავარი მაინც იყო პოლიტიკური ასპექტი, რუსეთთან მიმართება, იმპერიული აგრესიისაგან თავის დაცვა. ეს ერთობა არ გულისხმობს ახალ იმპერიას ან ერთ სახელმწიფოდ ქცევას, არამედ საყოველთაო მიზნით გამსჭვალულ მეზობელ ხალხთა თანამეგობრობას. კავკასიისაგან შორს არის ევროპა და ამერიკა, ხოლო რუსეთი თავზე გვადგას. ამიგომ ამ ხალხებს ურთიერთთანადგომის იმედი უნდა ჰქონდეთ, როგორც თუნდაც თვითგადარჩენის ინსტინქტი. კომუნისტური რუსეთი ასეთი იდეების ქაღალგების ნებას არავის აძლევდა. შეიძლებოდა მხოლოდ მინიშნება, ორიენტირის დასახვა, ასპარეზის მომზადება მომავალ დღეთათვის.

ოცნება თაჰვისუღლაჰი

ჭაბუკი ილია ჭავჭავაძე ოცნებობდა 1860 წელს, მაშინ, როდესაც წარმოუღვენელი ჩანდა თეთრი იმპერიის რღვევა:

ხალხი აზვირთდა, ხალხი აღღგა, ხალხი მოქმედობს, კასპიის ზღვიდამ შავ ზღვამდინა ერთ ფიქრსა ფიქრობს, — და ევ ფიქრია მთელ კავკასის თავისუფლება.

ამ სტრეიქონების დაწერამდე ერთი წლით ადრე შეიპყრეს იმაში შამილი, ვინც ოცდაათი წელი ეომა რუსეთს და მგერს მხოლოდ მაშინ დანებდა, როცა ხალხი მთაში ბალახს ძოვდა. არსებობს ვერსია, რომ შამილი იყო ალექსანდრე ბატონიშვილის უკანონო შვილი. მაგრამ ისე გაუმწარეს ლეკებმა ერეკლეს დროს ქართველებს სიცოცხლე, რომ პა-არა კახის შთამომავლები, ისინი, ვინც შეთქმულებისათვის დააპატიმრეს და სამშობლოდან გაასახლეს, საქართველოს გამარჯვებად თვლიდნენ ჩეჩნებსა და ლეკებზე შურისძიებას. არადა მაშინ ქართველობა რომ შამილის გვერდით დამდგარიყო, იქნებ კავკასია სულ სხვა გზით წა-სულიყო. მაგრამ არც ქართველებს, არც შამილის ნაიბებს არ ეყოთ გონი ძველი შუღლის დასაძლევად.

ილია ჭავჭავაძეს ათი წლით მაინც დაავიანდა, თორემ, ვინ იცის, იქნება მას მაინც შეძლებოდა ძველ ტკივილებზე ამაღლება და მომავ-ლის განჭვრეტა, მიუხედავად იმისა, რომ ერთმანეთის შესახებ თითქმის არაფერს არაფერი იცოდა და რელიგიაც მძლავრობდა.

კ. გამსახურდიას ამიტომ მიაჩნდა სამარცხვინოდ ქართველი თავა-ღაზნაურობის მონაწილეობა კავკასიის კამპანიაში, გრიგოლ ორბე-ლიანის გრაბაბი, რომ „ყაზახებს ხიშტზე ააყვანინა საცოდავი ჩეჩნები“. სამაგიეროდ, სიყვარულით იხსენიებდა ალექსანდრე ყაზბეგს, ვინც მთე-ლი სიმწვავეით გადმოსცა ჩვენი მამაცი მოძმეების გრაგვდი.

ხმრქეში ღა აუხაში

XX საუკუნეში აქტუალური გახდა საერთო ძირების როგორც გენე-ტიკური, ისე პოლიტიკური მნიშვნელობა. დაიწყო წინაპართა და თან-ამოძმეთა ძიება მესოპოტამიაში, წინა აზიაში, ბალკანეთში, აპენინებზე, პირენეებზე, რომ თბლად არ გვეგრძნო თავი ამ უსამართლო და ყრუ სამყაროში, სადაც ბატონობს ძალა. ძველ კულტურებთან ნათესაობა კარგია, მაგრამ რეალურ პოლიტიკას მოქმედი ხელი სჭირდება, მით უმეტეს როცა გვეყავს საერთო წინაპარი და გვადგას ერთი უღელი.

გაუიხსენოთ კონსტანტინე გამსახურდიას პირველი რომანი — „დაკარ-გული თაობის“ მწუხარე წიგნი „დიონისოს ღიმილი“.

პარიში, სპარსი მირზა-ხანის სალონში ერთმანეთს ხვდებიან ქართვე-ლი კონსტანტინე სავარსამიძე და ჩერქეზი ხალილ-ბეი. კონსტანტინე ნაციონალისტია, პოეტი და ესთეტი, ქრისტეს რჯულის მგმობელი, დიონ-ისოს კულტის მეღაფე, საქართველოს ბელზე მეოცნებე, გულგატეხილი

და მელანქოლიით სწეული. ხოლო ხალილ-ბეი მხატვარია, მაჰმადიანი, 18 წლიდან პარიზის ნისლიანი ცის შემყურე, მაგრამ მაინც ანტიფემინისტი. მასაც პესიმიზმი და მელანქოლია მოჰრევია, ოღონდ თავისი ჯიშის მომავალს კავკასიის ხალხთა ერთობაში ხედავს. „ჩვენ ყველას ისტორიამ დაგვაკისრა წინა აზიის განახლება“, – ეუბნება ქართულ ამნაურს ჩერქეზი რომანტიკოსი, რომელიც ხანდისხან ქართულ მრავალკამიერსაც მღერის.

ჩვენ ვეცნობით ხალილის ორ სურათს – „დიონისოს მეორედ მოსვლა“ და „ჩინგის-ხანის შემოსევა“. სმარაგდის გაღლებიდან ამოდის პირმშენიერი ჭაბუკი ღმერთი დიონისო, რომლის მოღვლია ფარეზი – ჯენეტის ვაჟი. ხალილი ხომ იღუმალ ეტრფოდა ჯენეტს – ათაბაგების შთამომავალს. ამიგომ მისი სილაამაზე ფარეზიმზე გაღაბანა და ღმერთად წარმოსახა. ჯენეტი კიდეე ქრისტიანული საქართველოს სიმბოლოა, ქალი, რომელიც მუდამ მუსლიმანს გაურბოდა, სამშობლოზე, ქრისტესა და წმ.გიორგიზე ლოცულობდა, მაგრამ მაინც სპარსელის ცოლი გახდა (შეიძლება აქ სპარსელი იყოს რუსის განსახიერება, ისევე როგორც ბიზანტიელი „დიდოსტატის მარჯვენაში“).

ხოლო მეორე სურათზე აღქოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ მიჰქრის შუბოსანი კავალერია. „ამ აპოკალიპსურ მხედრებს წინ მიუძღვება მწვანე ცხენზე მჯდარი წითელ ჩაბალახიანი, ახოვანი, თმაწითური მონღოლი“. შავ, წითელ, ყვითელ დროშებზე აწერია: „მანგუ: თენგრი: ქუჩუნდურ“ (უკვდავისა ღვთისა ძალითა). „წითელი ჩაბალახი“ ბოლშევიზმის ალეგორიაა, „მონღოლი“ – რუსისა, რადგან, როგორც მწერალი არაერთგან აღნიშნავს, მონღოლისა და სლავის სისხლი ერთმანეთში აირია და შეიქმნა ბასტარდი რუსი ერი. ახლა ეს ბოლშევიკური გრიგალი წალეკვით ემუქრება ევროპას, რაც ჩერქეზ (ჩერქეზი აღიღეთა საერთო სახელწოდებაა) ხალილ-ბეის ჩინგის ხანის შემოსევად ესახება.

პარიზის ერთ-ერთ რესტორანში ქეიფობენ კონსტანტინე, ხალილ-ბეი და გერორისტი დათა ლანდია. გვერდით სუფრასთან სხედან რუსი ემიგრანტები. მათ შუაში ერთი მანგის ქალი ჩაესვათ. ამ ქალს თვალი ვერ მოსწყვიტა ჩერქეზმა და კავკასიელები რუსებს შეეგატენენ. თეთრგვარდიელ ოფიცერს – სლანსკის რევოლუციური წაართვა და სცემა სავარსამიძემ. მას შემდეგ აუღევნა მისი სამარული სახე, რომელიც მზანებაში გადაეწნა ხალილ-ბეის სურათზე მიმქროლაჲ მწვანეცხენოსან მხედარს და მონღოლად იქცა. ეს ყვითელეპოლეგებიანი მონღოლი სლანსკი მის ჩრდილოეთის მარმარილოს გახტმე, რომელსაც დასავლეთიდან უვლიან გერმანული პერბერტ შტუდერსი, სამხრეთიდან უგვევენ ქართველი სავარსამიძე და ჩერქეზი ხალილ-ბეი. ისინი სხედან შავ, ენდროსფერ და თეთრ გაიჭებზე, რაც საქართველოს სამფეროვანი დროშის სიმბოლიკაა.

ასე შევლიან მეგობრები კონსტანტინეს სლანსკისთან ბრძოლაში, ვინც მიიტაცა ბაგრატიონების გვირგვინი და თამარის აღმასის თვალი. უნდა გავიხსენოთ, რომ „დიონისოს ღიმილი“ 1925 წელს გამოიცა და მწერალი იძულებული იყო პოლიტიკური ალუგორიებით შეენიღა, ანტირუსული განწყობილება ასე გაღმოეცა. როგორც ვიცით, ამგვარ პოზიციას ლოგიკური ახსნა ჰქონდა – რუსეთთან საქართველომ ორჯერ დაღო ხელშეკრულება, იმპერიამ იგი ორჯერვე დაარღვია და დაიპყრო ქართლსიანთა მიწა (1801 და 1921 წლები), ერთხელ ქრისტეს, მეორედ – სოციალიზმის სახელით.

თუ „დიონისოს ღიმილში“ ჩერქეზი შევლის ქართველს, „მთვარის მოტაცებაში“ ქართული ცნობიერების ქრისტიანი აფხაზი – ერამხუტე მხვარი ეხმარება მუსლიმან ჩერქეზებს, ჩეჩნებსა და ლეკებს შამილის მიერ გამოცხადებულ ჰამაზაიათში. ერამხუტი დროდადრო საღდაც გადაიკარგებოდა და ხმას ავრცელებდა, მამის ძიძიშვილებთან მივდივარო, ნამღვილად კი ჩრდილოეთ კავკასიაში გადადიოდა. ერთხელ მძიმედ დაჭრილი მიბრუნდა მშობლიურ ოქუშში. ოლქის მმართველმა შეიგყო ერამხუტის ოსნები და იგი დააპატიმრეს და ოლქსაში გადაიყვანეს. მას შემდეგ არავის არაფერი სმენია ოქუშელ მეამბოხეზე.

ასე შეეწირა აფხაზი ვაჟკაცი რუსთ ხელმწიფესთან ბრძოლას, შამილისადმი თანადგომას. ეს „სიკვდილის ანგელოსივით გაფითრებული“ მარტოსული აღამიანი არის თარაშ მხვარის ბიძა, მისი იდეალი, სათაყვანო პიროვნება, ე.ი. მასაც გაღმოეცა რუსული იმპერიალიზმის სიძულვილი. მისი წინაპრებიც ხომ მაჰაჯირობას – რუსეთის მიერ კავკასიის ხალხთა გასახლებას შეეწირნენ.

კონსტანტინე გამსახურდია აღტაცებული იყო შამილის პიროვნებით, მისი უნარით – კაჟიანი თოფებითა და ხანჯლებით შეიარაღებული ტომები დაეპირისპირებინა რომანოვების უშველებელი ვეშაპისათვის. „შამილი რომ დასაველეთში გაჩენილიყო, ევროპელი ისტორიკოსები ქვეყანას შესძრავდნენ“, – შენიშნავდა მწერალი.

ღღევანდელი თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს „მთვარის მოტაცება“. არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ეს რომანი კ. გამსახურდიას საუკეთესო წიგნია. ამ თხზულების მთავარი პერსონაჟები არიან აფხაზები – თარაშ მხვარი, თამარ შარვაშიძე, არზაყან შვამბაია... ისინი აფხაზურად ღაპარაკობენ, იცავენ აფხაზურ აღათ-წესებს, მაგრამ ასევე იციან მეგრული და ქართული. არზაყანი ბოლოს ირთავს მეგრულ ძაბულს. რომანის გმირები ცხოვრობენ იმ პერიოდში, როცა ე.წ. „აფხაზური წერილის“ თანახმად, აფხაზეთი არ შედიოდა საქართველოს შემადგენლობაში და დამოუკიდებელი, კომუნისტური გაგების „სუვერენული“ რესპუბლიკა იყო.

შარვაშიძეები და ემხვარები ქართლიდან გადასულან აფხაზეთში. შარვაშიძე პირველად იხსენიება XIII საუკუნეში. მაგრამ ვარაუდობენ, რომ სწორედ მისი წინაპრები უნდა ყოფილიყვნენ აფხაზეთის სამეფოს გამგებელნი. ეს საგვარეულო საუკუნეების მანძილზე მართავდა აფხაზეთს. მისი წევრები ხან ქრისტიანები იყვნენ, ხანაც — მუსლიმანები. კვამსახურდია მათ თვლის ქრისტიანებად და ამიგომაც თამარის მამა გარიელი მღვდლად გამოიყვანა, ვინც, ბოლშევიკებისაგან შერისხული, ქრისტიანობისათვის გეგმულ წმინდა მამებს აღრის თავს.

უაღრესად მორწმუნეა ერამხუც ემხვარი და სწორედ ამიგომ მოსალოდნელი განსაცდელის წინ ხუცესს დავითნს წააკითხებს. ამასვე ნატურულობს ზოგჯერ გაელინებული წარმართი, მრავალი ენისა და კულტურის მცოდნე თარაშ ემხვარი, ერამხუცის ძმისწული.

მწერალი გვამცნობს, რომ თარაშის უშორეს წინაპარს — ვარდან ჰემხვარს, კარნუ ქალაქის ამღებს, თამარ მეფემ უბოძა მიწა-წყალი ეგრის წყლიდან კელასურამდე. შემდეგ ეს გვარი ისე გაბლიერდა, რომ შარვაშიძეებს შეეგოქა. თამარ შარვაშიძე და თარაშ ემხვარი ყოველთვის აფხაზებად იხსენიებიან, მაგრამ მათი ცნობიერება ისევე ქართულია, როგორც, ვთქვათ, იმერლისა ან კახელისა. თარაშს ძველ საქართველოზე დარღმა მოუშხამა სიცოცხლე. თამარ მეფის სიკვდილის შემდეგ არც აინტერესებს სამშობლოს ისტორიის კითხვა, რადგან იწყება განუწყვეტელი დაღაგი და დაცემა.

თარაშ ემხვარი 1921 წლის გრაგვილის მსხვერპლია.

რომანი დაიწერა 1933-1935 წლებში. ამიგომ პირდაპირ არ არის ნახსენები თარაშის პესიმიზმის სათავე. მაგრამ მისი ევროპეიზმი, ანტიქრისტიანული პათოსი, ანტიკური კულტურის აპოლოგია, ღემილი რუსეთსა და სოციალიზმზე, შიში, რომ ცივილიზაცია, რომელიც თითქოსდა ბოლშევიზმს მოაქვს, გადააშენებს პაგარა ერებს, სასოწარმკვეთი სევედა მხოლოდ იმის დასტურია, რომ თარაშის ოცნება — დამოუკიდებელი საქართველო, რომლის სიმბოლოა თეთრ ცხენზე ამხედრებული ურჩხულთან მებრძოლი წმ.გიორგი, მთვარესავით მიუწვდომელია. თარაში საქართველოს ბედით, გრაგიკული აწმყოთი გულმოკლული ნაციონალისტიკა, ხოლო მღვდელი გარიელ შარვაშიძე — ბოლშევიკების მოძულე და ძველი, წყნარი ცხოვრების მაღიდებელი. თამარი დიდხანს ყოყმანობდა და ბოლოს მაინც ცხოვრებაში წაგებული თავადი ემხვარი არჩია გამარჯვებულ გლეხის შვილს ზვამბაიას, ვინც მაუშერით ამკვიდრებს ბოლშევიკურ იდეალებს, ვისთვისაც არ არსებობს მამა და მამული.

თამარი, დედის ნაჩუქარი ჯვარითურთ, ეკუთვნის ძველ საქართველოს და მასზე მეოცნებე თარაშს, თუმცა იცის, რომ ემხვარის გზა სიკვდილისაკენ მიდის. მაგრამ სიყვარული და სიკვდილი ხომ ერთნი

არიან, როგორც გვასწავლის თომას მანი. და ამიგომ ჰგავდნენ ერთმანეთს თამარი და თარაში, უღმობელი დროის მიერ დასალუპავად გაწერიულ გვართა შვილები.

კონსტანტინე გამსახურდიას თვალსაზრისით, ძნელია ერთმანეთისაგან განვასხვავოთ აფხაზური და მეგრული გარემო. ამ ერთობის სიმბოლოა ილორის წმინდა გიორგი. მხოლოდ მეტყველება განარჩევს აფხაზსა და მეგრელს, ისევე როგორც, ვთქვათ, გურულსა და მეგრელს (საგულისხმოა ვიცოდეთ, რომ მწერალს ბებია ჰყავდა აფხაზი).

როგორც ვთქვით, შარვაშიძეთა და ემხვართა გენეალოგია სათავეს იღებს უძველესი დროიდან, ქართული წრიდან. ისტორიულ ფონზე ვეცნობით ამ გვარის შვილებს. მაგრამ არაფერი ვიცით არმაყან ზვამბაიას ბებიასა და ბაბუაზე. ეგ იმიგომ, რომ მისი ისტორია ახლა იწყება, ახლა გამოეყოფა უსახო მასას. ხოლო თავადების ოდისეა მთავრდება. მაგრამ როგორც გლეხი, ისე თავადი საქართველოს ნაწილია. მათ თიშავთ კლასობრივი თვალსაზრისი, თორემ ერთნაირად გრძნობენ ქართულის პრიმატს, განადიდებენ წმინდა გიორგის, ტყეების უფალს – მიმიგბუს, ნაყოფიერების ღმერთს – ჯაჯის, გაროსის უფალს – აფის, ძაღლების უფალს – ალიშკინგს, ერთნაირად სწავლობენ ლეკურის მოქნევას, ცხენებით ჯირითს, ისინდის თამაშს, ხინგკირიას, უფროსებისადმი კრძალვას, ქალის პაგივისცემას.

შარვაშიძე, ემხვარი, ლაბახუა, ზვამბაია, გარბა, ეშა, მარშანია, გარგანჯია რელიგიურად ერთნი არიან. ამიგომ იკრიბებიან ისინი მღვდელ გარიელ შარვაშიძის სააღდგომო სუფრასთან. მაგრამ ამ ადამიანების ქრისტიანულ აღმსარებლობას ერთვის მძლავრი წარმართული ნაკადი, რომელიც ენათესავება ჩრდილოკავკასიელთა რწმენასა და ადითწესებს (მაგალითად, მიმიგბუ ჩერქეზებში არის გყისა და ნადირობის ღმერთი). თვით გარიელ შარვაშიძის მეღავითნე და ილორის წმ. გიორგის მსახური ლუკაია ლაბახუა, ამავე დროს, წარმართი მოგვიცაა – მესეფენისა სჯერა, მართავს გაცხენების რიტუალს – თერლობას, მონაწილეობს მალანურობაში.

კონფლიქტი გარბებთან და შულლი მამა-შვილ ზვამბაიებს შორის არ ხდება ეროვნულ საფუძველზე. რომანში ქართულისაგან განსხვავებული და გამოყოფილი აფხაზური ცნობიერება არ არსებობს – არც ერთი აფხაზი არ არის სეპარატისტი, არაფერ უპირისპირდება ქართველებს, საქართველოს მთლიანობას. მათ აქვთ კონტაქტი ჩრდილოკავკასიელ მეზობლებთან, მაგრამ მხოლოდ ყოფითი ამბების (მაგალითად, კაც ზვამბაიას ნაქურდალი ცხენები გადაჰყავს ჩერქეზეთში) ან ანტირუსული სულისკვეთების გამო (ერამხუტ ემხვარი).

რომანში ნაჩვენებია, რომ სწორედ რუსთ ხელმწიფემ გაასახლა აფხა-

გები და ჩრდილოკავკასიელები თურქეთში, რაც მაპაჯირობის საფუძვლად გახდა ცნობილი. ასე რომ, „მთვარის მოგატყვის“ აფხაზები მოსკოვისაკენ არ იყურებიან, ცხადია, გარდა კომუნისტებისა. მაგრამ არც კომუნისტები ელტვიან გამოცალკევებას და დავის დროს თბილისს მოუხმობენ ხოლმე. მამისმკვლელი ბოლშევიკი არზაყან გვამბაია თბილისში გადმოჰყავთ სამუშაოდ, რასაც იგი სიხარულით ხვდება.

აფხაზური ენა, წარმართული წარმოდგენები, წეს-ჩვეულებანი არის ქართული სამყაროს მაკავშირებელი ჩრდილო კავკასიასთან, კერძოდ, ჩერქეზებთან. „მთვარის მოგატყვაში“ სვანური ოჯახის მუარველი დედათაბა არის გველი და ეწოდება მეზირი. ამ სახელსაც მივეყვართ ჩერქეზულ მითოსურ პერსონაჟ მეზილთან, თუმცა იქ სხვა სახით არის წარმოდგენილი.

კონსტანტინე გამსახურდიას აინგერესებს ის, რაც აფხაზებს აკავშირებთ ქართველებთან და არა ის, რაც თიშავთ. ამიტომ ნაკლებ ყურადღებას უთმობს თურქული წარმომავლობის აფხაზებს, თუმცა შენიშნავს, რომ აფხაზეთში ერთმანეთს ებრძოდა ქრისტიანობა, ისლამი და წარმართობა. ჩრდილოეთ კავკასია საუკუნეების მანძილზე ქრისტიანული იყო. მაგრამ თანდათან იქ მაჰმადმა გიმარჯვა (შდრ. „ვაზის ყვავილობის“ ერთი პერსონაჟი სოლომონ გულუხაიძე ჩერქეზეთში, ნასაყდრალის კედელზე, პოულობს წმ.გიორგის და წმ.მამათა გამოხახულებებს). ხოლო ყველა ერსა და გომს შემორჩა წარმართული წარმოდგენები, როგორც უძველესი ერთიანობის დასტური, ისევე როგორც ენის წიაღი, არაწობიერი შრე. ეს ფაქტი იქცევა მწერლის ყურადღებას, რომლის წარმოჩენით შეიძლება დაშლისა და დაპირისპირების შეჩერება კავკასიის ხალხთა შორის, რადგან მსგავსება პირველადია, განსხვავება — მეორეული, შეძენილი ან თავისმოხვეული მოვლენა, რაც ყოველთვის ხელს აძლევდა რუსულ დამპყრობლურ პოლიტიკას.

ამრიგად, დასავლეთ საქართველოს, განსაკუთრებით მეგრელებს, ჩრდილო კავკასიასთან აკავშირებენ აფხაზები. კონულიქტი ქართველსა და აფხაზს შორის ახალი დროის მოვლენაა, რაც კავკასიაში რუსი გამოჩნდა. იგი რომაელთა პრინციპით მოქმედებს და წარმატებითაც, რადგან ძალა და ძველი იმპერიული გამოცდილება თავის საქმეს აკეთებს. გრძელდება რღვევის პროცესი. მხოლოდ ქადაგება წარმომავლობაზე სურათს არ ცვლის: ავსტრიელებიც გერმანელები არიან, როგორც ბავარიელები, მაგრამ ავსტრია ცალკე სახელმწიფოა. ხოლო მითითება შორეულ ნათესაობაზე დღევანდელ პოლიტიკოსს ბევრს არაფერს ეუბნება. მაგრამ ყოველი ერი თავისი იდეოლოგიისათვის ეძებს ამ თუნდაც ფარულ სიმებს, რათა მისი ელენა ჩაწვდეს დღევანდელი მოქალაქის გულს, რათა იგი დაუბრუნდეს თავის ძირებს.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართველებმა გაამითეს აუხაბები და შექმნეს აუხაბის კულტი (გაეისხენოთ აკაკი წერეთლის „გამზრდელს“, ღმნა შენგელიას „გურამ ბარამანდია“, ლეო ქიანელის „ჰაკი აძბა“), მიუხედავად იმისა, რომ ამ ხალხზე „მთვარის მოტაცებაზე“ უკეთესი წიგნი ჯერ არ დაწერილა, აუხაბები მაინც ჩრდილოეთის ციალს მისდევენ და უფრო და უფრო სწყდებიან ნამღვილ კავკასიურ სამყაროს, რაც საბოლოოდ მათი გარუსებით და გაქრობით დამთავრდება.

ქისტები

აღმოსავლეთ საქართველოს ჩრდილო კავკასიასთან ანალოგიურად აკავშირებენ ქისტები, რომლებიც ვეინახთა ეთნოსს განეკუთვნებიან და ლაპარაკობენ ჩეჩნურ-ინგუშური ენების დიალექტზე (ქისტები ქართული გრადიციით იგივე ჩეჩნებია). ქართულ მწერლობაში ქისტები პირველად გასულ საუკუნეში გამოჩნდნენ. ვაჟა-ფშაველამ ქართველთა და ქისტთა ძმობაც ასახა და მგრობაც. ამავე თემას მიუბრუნდა კონსტანტინე გამსახურდია. ნოველა „ხოგაის მინდია“ 1937 წელს დაიწერა, როცა მთელს საბჭოთა კავშირში ბოლშევიკური გეროიი მძვინვარებდა. შეიძლებოდა ეს თხზულება აღექვით როგორც ე.წ. ხალხთა მეგობრობის ჰიმნი. მაგრამ ხალხთა ძმობა კომუნისტებს არ მოუგონიათ. იგი ყოველ დროში არსებობდა, მაგრამ მიზანი ჰქონდა სხვაგვარი. მოძმის ძიება მითუმეტეს გეჭირდება ქართველებს, რათა ეულად შთენილი და ბუღისაგან განწირული არ გვეგონოს თავი.

მინდია სიყრმიდანვე ქისტების მშუსრული იყო. მაგრამ ერთხელაც მოხდა და მტერს გყვედ ჩაუვარდა. შეიღი წელი დაპყო ქისტებს შორის ხევსურმა. მისი გამოხსნისას სასიკვდილოდ დაიჭრა მამამისი – ხევსურთ ბელადი ხოგაი. სამეკობროდ წასულთ ასზე მეტი ვაჟკაცი მოუკლეს ქისტებმა. „მახკალით“, დახროგინა სიკვდილის წინ ხოგაიმ და სმალამოწვილიმა ვაჟკაცებმა ფიცი მისცეს მომაკვდავს. შემდეგ მინდიას გახადეს ქისტური ჩოხა და ხევსურული გაღავარით შემოსეს, დაუბრუნეს ჯვრიანი ქული, შერთეს აკვანში დანიშნული მშექალა. მაგრამ ვერც ოჯახს, ვერც საქმეს გული ვერ დაულო გყვედყოფილმა. მისი ოცნება ლურჯვარსკვლავებიანი ქისტეთისაკენ მიიწვედა, სადაც ეგულებოდა ხადიმათი – მმისფერი ქალი, მისი ძმადნაფიცის უსუუ აღლიძის ერთადერთი ასული. სწორედ აღლიძემ შეუნარჩუნა სიცოცხლე ხევსურ მინდიას. შემდეგ ისე დამეგობრდნენ, რომ „ყაზახების სარბევად“ ერთად დადიოდნენ, ე.ი. ქართველი და ქისტი ერთად მგრობდნენ ჩრდილოელ მეზობელს.

ის საუკუნოებრივი სიძულელი, რაც ორ გომს შორის დადგინდა, თითქოს უნდა დამთავრებულიყო, ხოლო სიყვარულს დაეძლია შურისძიება. მინდიას ის გზა ემზანება, რომელიც მიიყვანს მუსლიმან ხალიშათთან, ვისაც მუდამ ხევსურული სამფარეშოსანი ჯავშანი ენაგრებოდა. შემდეგ მინდიამ სამი წელი დაჰყო გუგულების სოფელში, „სამშლევარს“ მიღმა, ე.ი. ჰაღდესში იმოგზაურა. იქ თეთრი გველის ხორცი იგემა და საიდუმლო ცოდნას ეზიარა, უჩვეულო ნიჭი შეიძინა. ქისტების მიმგითები და ხევსურთა ციხეები თანაბრად ძვირფასი და მახლობელი ეჩვენა. მინდია უკვე აღარ არის ქისტების მოსისხარი, მამის სისხლის მადიებელი. ეს მაშინ, როცა ორივე მხარე დღემუდამ ახალი სისხლის დასადერულად ემზადება და მოჭრილ მკლავებს ჰქერხობენ ახმობს, როგორც ვაქკაცობის ნიშანს.

მინდია მომავალი გაზაფხულის ნააღრევი მაცნეა, არა კლავს არც ნადირს და არც ადამიანს. ხოგაისძემ შეიწყალა მომხლური ქისტები, ხოლო ძმადნაფიცს აღდიძეს ხევსურული აბჯარი გააგანა ხალიშათისათვის გადასაცემად – „არ ავენებსო ამიერიდან ყაზახის გყვია“. ბრძენი მინდია ცდილობს ქისტებისა და ხევსურების უსისხლოდ მორიგებას, რადგან მათ ჰყავთ საერთო მგერი – ყაზახი. ეს იცის ღვთაებრივ ცოდნას ნამიარებმა ღანღაკარგულმა ხევსურმა, მაგრამ არ უწყყიან თანამოძმეებმა და მოშულღარმა ქისტებმა. აქ ისევ ბელისწერამ იწინა თავი და მინდიამ სამშვიდობო ალაში ვერ გადმოჰფინა კოშკებსა და მიმგითებზე. ცხოვრება თავისას მოითხოვს, ყველა ადამიანი თავისი ღრისი შეილია და მეტისმეტად ჭირს მასზე ამალღება და ბრძენკაცმაღ დღევარა ჯიხვის ჯახველისფერი სისხლი, ანუ ჩვეულებრივ მოკვდავად გარდაისახა. ახლა თავად მიუძღვის ხევსურებს ქისტების სოფლისაკენ, თუმცა ჯერ ისევ მორიგებაზე ფიქრობს. ზამთრის ბნელ დამეებში დაღონებული იჯდა მინდია ცეცხლთან, „ხალიშათ, სადა ხარ ახლა, სადა ხარ, მშისფერო ქალავ?“... მაგრამ უნებურად მამის მკვლელის ცალხელა დოღაის ციხეში გამომწყვედულმა (ვისაც მარჯვენა მოაჭრა) უკანასკნელი გყვია შეაგება აბჯროსან ქისტს და ეს ქისტი აღმოჩნდა ხალიშათი, თავისი ძმადნაფიცის ერთადერთი ასული.

ასე გრაგიკულად დასრულდა ხოგაის მინდიას სიცოცხლე. მან ვერ შეძლო სისხლის ძიების გრადიციის შეცვლა, ორი მემობელი გომის მორიგება. ჯერ კიდევ შორს არის „ყაზახი“, რომელიც აიძულებს მოშულღართ საერთო მგერს ისე შეებრძოლონ, როგორც ებრძოდნენ ძმადნაფიციები – ხევსური ხოგაის მინდია და ქისტი უსუფ აღდიძე. მაგრამ დარწა რომანტიკული სიყვარული, როგორც ლეგენდა. ჯერ ის გყვით არის განგმირული და სისხლით შეღებილი, რაც იმას ნიშნავს, რომ

ულმობელი ცხოვრება კლავს სპეგაკ ოცნებას. ისიც უნდა გვახსოვდეს, რომ როგორც გვეუბნება კონსტანტინე გამსახურდიას ერთი პერსონაჟი, ხანგრძლივ მგრობას სიყვარულისკენ მიჰყავს ადამიანი.

სომხები

კავკასიაში ცხოვრობენ ინდოევროპელი სომხები და ოსები, ალბათური (თურანულ-მონღოლური) მოღმის ამერბაიჯანელები. მათ ქართველები არ ენათესავებიან. მართალია, როგორც ითქვა, ლეონტი მროველი ჰაოსსა და ქართლოსს ძმებად – თარგამოსის შვილებად მიიჩნევდა, მაგრამ ეს იყო ლამაზი ლეგენდა, დამყარებული იმ ფაქტზე, რომ ქართველები და სომხები ქრისტიანები არიან და ერთმანეთს ემზობლებიან.

კავკასიაში ქართველთან ერთად სომეხმა შექმნა დიდი კულტურა. თუმცა მან ადრევე დაჰკარგა სახელმწიფოებრიობა, საქართველოსთან სიახლოვემ გადაარჩინა ფიშიკურ განადგურებას. სამხრეთიდან წამოსული ქარიშხალი ჯერ სომხებს გადაუვლიდა ხოლმე, შემდეგ ეკვეთებოდა ქარსილსა და კახეთს. მათ ყოველთვის საერთო ნგერი ჰყავდათ, შუა საუკუნეებში – მუსლიმანური აღმოსავლეთი, შემდეგ – ქრისტიანული რუსეთი. ამიტომ ეუბნებოდა კონსტანტინე გამსახურდია თავის სომეხ მეგობრებს:

„როგორც გყევი დარჩენილი ულაყები თავკისერს მიუშევერენ ურთიერთს, ხოლო უკანა გორებს მგლებს, ისე უნდა შევმჭიდროვდეთ და ვებრძოლოთ იმპერიალიზმის ყოველგვარ გამოვლინებას“.

სომეხ მწერალთაგან კონსტანტინე გამსახურდია დიდი სითბოთი და სიყვარულით ახსენებს ორ სახელს – ავეგიქ ისაკიანსა და ლერენიკ დემირჭიანს. ესეებიც სწორედ მათზე აქვს დაწერილი. ავტორი ხშირად იგონებს ბიოგრაფიულ დეტალებს, მიმართავს ისტორიას და ადავლენს აპოლოგიას „სომხეთის გრაგელიული და ბრწყინვალე“ წარსულისადმი. ასეთივე განწყობილება აისახა „დიდოსტატის მარჯვენის“ სომხური თარგმანის ბოლოსიგევაში. მაგრამ ამჯერად უფრო საინტერესო უნდა იყოს სომხეთში პირველი მოგზაურობით შთაგონებული ნარკვევი – „მკვლრეთით აღმღგარი ქეყანა“ (1934 წელი). მწერალი იქ შეხვედრია ხელოვნების ცნობილ მუშაკებს, სომხეთის მთავრობის თავმჯდომარეს, დაუთვალეერებია ენშიაძინი, სინთეგიკური კაზუკის ქარხანა, სხვა მშენებარე ობიექტები. „ერევანი უდიდესი აღმშენებლობის შგაბია“, – ასკენის მემობელი ხალხის შრომისმოყვარეობით განცვიფრებული მწერალი.

კონსტანტინე გამსახურდია თავის მრავალრიცხოვან ესეებში არაერთხელ უბრუნდება სომხეთის ისტორიას. იგი მართებულად შენიშნავს,

რომ მთელი დასავლეთი ევროპა აპყვა ჯვაროსნულ ლაშქრობათა ისტერიას, რამდენიმე საუკუნე ებრძოდნენ ისლამს, დაიხრებოდნენ მუომარი, მაგრამ აზიაში ფეხი მაინც ვერ მოიკიდეს. ხოლო ქართველები და სომხები მარტოდმარტო იცავდნენ სამშობლოსა და ქრისტეს ჯვარს გარსმოვლებულ მუსლიმან აგრესორთაგან. და ეს შეძლეს, თუმცა დიდი სისხლისა და გერიგორიების დაკარგვის ფასად. მწერალი შეგვახსენებს, რომ ჩვენი მეფეები — ბაგრატ III და ბაგრატ IV, დავით IV აღმაშენებელი და თამარი მუდამ „დიდი გულისხმიერებით ექცეოდნენ პაოსის შთამომავლებს“.

საერთოდ ისიც უნდა ვთქვათ, რომ ქართველებსა და სომხებს ყოველთვის როდი ჰქონდათ კეთილი ურთიერთობა. ქრისტიანულ ეპოქაში განხეთქილების სათავე იყო რელიგია. ქართველები დიოფიზიტები იყვნენ, სომხები — მონოფიზიტები. შუღლი აისახა მწერლობაშიც. მაგრამ მას შემდეგ, რაც დაეცა სომხური სახელმწიფო, ქიშპის მიზმი თითქმის მიივიწყეს. ახალ დროში ჩვენი ურთიერთობის სამწუხარო ფურცელია 1918 წლის დეკემბრის ომი, რაც სომეხმა დაშნაკებმა წამოიწყეს. 1921 წელს ბოლშევიკებმა სომხეთს გადასცეს ისტორიული ქართლის ნაწილი — ლორე. კვამსახურდია ასეთ ფაქტებს, რაც ჰეიდლება ახალი გათიშვის მიზეზად იქცეს, არ ახსენებს. იგი ეძებს საერთო ნიშნებს რელიგიასა და ისტორიაში. ამიგომ იგონებს ბაგრატ მესამისა და გაგიც მეფის ერთობლივ ბრძოლას ამირ მამლუნთან, ქართველთა მიერ ანისის განთავისუფლებას, ქრისტეს რჯულის დაცვას. ხოლო ავეტიქ ისააკიანსა და დერენიკ დემირჭიანს აყენებს საუკეთესო ხელოვანთა რიცხვში, მეგობრებს უწოდებს მათ, რომლებიც განსაცდელის ეამს ხელს უწვდიდნენ და შველოდნენ.

„დიდოსტაგის მარჯვენაში“, რომლის სიუჟეტურ ფოკუსშია მოქცეული სევეტიცხოვლის გაძრის აშენება (XI ს.), მეფე გიორგის პირველის მეუღლე არის სომეხი დედოფალი მარიამი. იგი წარმოდგენილია როგორც კეთილშობილი, ღვთისმოსავი, ეკლესიებისა და გაძრების მაშენებელი პიროვნება, რომელიც მთელს საქართველოში დადის, ხელება სასულიერო თუ საერო პირებს. დედოფალს განსაკუთრებული მოკრძალებით ეპყრობა მელქისედეკ კათალიკოსი, წმინდანთა სწორად მიიჩნევს მას. რომ არა ეს უმაღლესი იერარქი, მეფე გაეყრებოდა დედოფალს, რომელიც სრულიად ყმაწვილს შეურთავს და მისდამი სიყვარული არც არასოდეს ჰქონია.

დედოფალმა მარიამმა შვა გახტის მემკვიდრე და საქართველოს მომავალი მეფე ბაგრატ IV (1027-1072).

ასევე სრულიად ყმაწვილს შეურთავს დავით მეოთხეს მეუღლე — სომხის ქალი რუსუდანი, თუმცა ლიპარიგ ერისთავის ასული დედისიმედი

უყვარდა (გეგრალოგია „დავით აღმაშენებელი“). რუსუდანი არ ყოფილა ლამაზი ქალი. ამიტომ ყველანი სწუნობენ მას. მეფეც გულგრილად რუსუდანისადმი, მაგრამ უჭირს გაყრა, რადგან იგი უკვე ღელაა ტახტის მემკვიდრისა, მომავალი მეფის – დემეტრე პირველისა (1125-1158). მაგრამ დაიწყო სასახლის ინტრიგები. განსაკუთრებულ აქტიურობას იჩენს ბიზანტიის ორგზის დელოფალყოფილი, მეფის მამიდა მარიამი, თავადაც სასახლის ინტრიგათა და გადაგრიანებათა მსხვერპლი. ასაკისათვის შეუფერებლად ღეთისმოსავე გამოდგა რუსუდანი, სასახლე ბერ-მონაზვნებით გაავსო. ალბათ იმიტომ, რომ დედ-მამა აღარ ჰყავდა, ხოლო ანისიდან გაქცეულ ძმათაგან ერთი მოუკლეს კილიკიაში. მეფის გულგრილობაც სარწმუნოებისაკენ უბიძგებდა დელოფალს, რათა შვება ღეთისმოსაობაში ეპოვნა. ერთადერთი, ვინც თანაუგრძნობს რუსუდანს, დედამთილია, დავითის დედა – ბერძნის ქალი დელოფალი ელენე. წმინდანთა სწორს უწოდებს იგი თავის რძალს. ბოლოს ინტრიგებს ვეღარ გაუძლო დელოფალმა და სოხასტერის მონასტერში მონაზვნად აღიკვეცა. გამწარებული და შეურაცხყოფილი ქალი საერო ცხოვრებისაგან გაყრის ეპოს მაინც ამბობს, რომ იგი დავითისათვის ილოცებდა...

ზოგიერთმა კრიტიკოსმა კონსტანტინე გამსახურდიას ბრალი დასდო, რომ თითქოს მწერალმა განზრახ წარმოადგინა შეუხედავ ქალად დელოფალი რუსუდანი, რადგან იგი სომეხი იყო. მაგრამ ის კი დაივიწყეს, რომ ავტორმა ახსნა მოუძებნა ისტორიულ ფაქტს, თუ რატომ გაყარა დავითი თავის პირველ მეუღლეს: წიგნში ნაჩვენებია, რომ მეფეს აღრევე უყვარდა ერისთავის ასული დედისიმედი, მაგრამ რუსუდანი შერთეს, არა მისი სურვილისამებრ, არამედ – პოლიტიკური მოსაზრებით, როგორც ჩვეულებრივ ხდებოდა ხოლმე. რომანი გვაცნობს კეთილ, ღეთისმოსავ, სვეგამწარებულ და უმწუო ქალს, რომელსაც ყველა ახლობელი დაჰკარგვია და მეუღლემაც ხელი ჰკრა. მისი ერთადერთი ამქვეყნიური გზა მართლაც მონასტრისაკენ მიდის. დაუვიწყარია წიგნის ის თავი – „სურავინ გიყვარან“, რომელიც რუსუდანის მონაზვნად აღკვეცას გვაცნობს და მის სულიერ ტრაგედიას წარმოგვიდგენს, ვისაც ერთადერთი სიმი – პირმშო დემეტრე აკავშირებდა ცხოვრებასთან და ჯვალოს ჩოხამ ეს სისხარულიც წაართვა.

ოსები

„ღარი აღან“ (ოვსთა კარი) აერთებდა საქართველოს ჩრდილოეთ კავკასიასთან. მამინ ოსები კავკასიონის ქედის მიღმა მოსახლეობდნენ, მაგრამ ახლო ურთიერთობა ჰქონდათ ქართველებთან. ქართველი უფლისწულები იმრდებოდნენ ოვსთა მეფის კარზე (მაგალითად, გიორგი

პირველი, დემეტრე პირველი). ქართველი მეფეები ცოლად ირთავდნენ ოვსთა მეფის ასულებს (მაგალითად, თამარის დედა იყო ოვსთა მეფის ასული ველს მოუხსენება – თამარის მეორე ქმარი დაეით სოსლანი იყო „დღით ბაგრაგონიანი, მამით ოსთა მეფეთა ძე“ (ი. ჯავახიშვილი), გიორგი პირველის შორეული შთამომავალი. ქართველებს კონფლიქტიც ჰქონდათ ოსებთან (გავიხსენოთ თუნდაც ვახტანგ გორგასლის მიერ ოსი ბაყათარის მოკვლა), მაგრამ უფრო კეთილმეზობლური ურთიერთობა აკავშირებდათ.

ოსები ინდოევროპელები არიან, ირანული ტომის ხალხი. მათ ქართველებთან არ გააჩნიათ გენეტიკური თანაზიარობა.

კონსტანტინე გამსახურდია ყოველთვის ღირსეულად წარმოგვიდგენს ოსებს. საკმარისია მოვიგონოთ ჭიაბურ ერისთავის უსინათლო მამამძუძე თაყაი, მისი ქეთინი და გოდება ჭიაბურის დაღუპვის გამო: „ვაპვე მესერბუნ, ვაპვე მესერბუნ“ („დიდოსტაგის მარჯვენა“). გასვენების დღეს მოხუცს თან ახლდა მეუღლე და თორმეტი ვაჟიშვილი. ოვსთა მეფის საყვარელი იყო ვარდისახარი, არსაკიძის პირველი საგრაფო. ჭიაბურის ოსი ძუძუმტეები დაუხვდნენ გზაზე შორენასა და კონსტანტინეს. კბოღებზე გადავარდნილი არსაკიძე შეუბრალა ერთ-ერთ ძმას – ცცოს და არ მოჰკლა დაჭრილი. ამ შეტაკების შემდეგ დაატყვევეს შორენა და კონსტანტინე, რასაც მოჰყვა ქორსატყვევლას დაღამაჰქერა მეფის ჯარის მიერ და მამამზე ერისთავის სიკვდილით დასჯა.

მეამბოხე ფხოველებს გიორგი მეფის წინააღმდეგ ბრძოლაში ეხმარებიან დიდონი და ლდიდენი (დადესტნური ტომები), ოვსნი, ძურძუკნი (ჩეჩენ-ინგუშთა წინაპრები). ფხოველთა ლიდერების – მამამზე ერისთავისა და თალაგვა კოლონკელიძის მიზანი არ არის საქართველოს დაშლა ან დაყოფა. აჯანყებულნი არ უარყოფენ საქართველოს ერთიანობას. მაგრამ ებრძვიან ქრისტეს სჯულს, უნდათ წარმართული სალოცავების აღდგენა, რადგან მიაჩნიათ, რომ მუხომანებში აღმართული ბომონები, არმაზი და მადენი ქართულია, წინაპართაგან გადმოცემული, ხოლო ქრისტიანობა – ბიზანტიელების მიერ შემოტანილი და თავსმობვეული. ამასვე ამბობს ფხოველთა მოძრაობის იდეოლოგი შავლეგ ტოხაისძე. იგი თვლის, რომ მეფე გიორგი, კათალიკოსი მელქისედეკი, სპასალარი შვიადი ბიზანტიური ანუ ანტიქართული ორიენტაციის მოღვაწენი არიან: „ბერძნებს ეს უნდათ, ჩვენი ბომონები ვგმით და მათ ეკლესიებში ვილოცოთ, წინაპართა ჩვენი სალოცავები შეგვიმუსრეს, თავიანთი ხატები და ჯვრები შემოგვაჩერეს ხელში. ბერძნებს ეს სწავლიათ, ჩვენი ენა დაგვავიწყონ და თავიანთი შემოგვაჩარონ პირში, ჩვენი წარსული დავივიწყოთ და მათი შევისწავლოთ“...

ამიგომ უნდა შავლეგს ტახტზე დასვან ჭიაბური და გიორგი შეიძე-

რონ, მელქისედეკ კათალიკოსი ქართლოსის საფლავს დააკლან (ე.ი. ალასრულონ წარმართული კაცთშეწირვის წესი), ხოლო არაბი ამირთბილისიდან გააგლონ... ერთი სიტყვით, გოხაისძე არ არის სეპარატისტულად განწყობილი, მაგრამ საქმით ძირს უთხრის სამშობლოს ერთიანობას. ის უაქტი, რომ წარმართული მთიანეთი, ქართველი და უცხო ტომის შვილები ერთად დგანან და მცხეთის დაღამქერით იმუქრებიან, იმას ნიშნავს, რომ დღევანდელი ჩრდილოეთის ხალხთა წინაპრები ჩართული არიან საქართველოს ცხოვრებაში, მონაწილეობენ პოლიტიკურ და სამხედრო ბატალიებში და კავკასიონის ქედი სრულიადაც არ ამორებით ერთმანეთისაგან.

ეს მოძრაობა, რომელიც ჩანაფიქრის მიხედვით არ არის ანტიქართული და სეპარატისტული, სინამდვილეში უღინდება როგორც ანგისახელმწიფოებრივი მოვლენა და ასუსტებს ქვეყანას, აღვიძებს შურსა და მტრობას, ხელს უშლის ერად ჩამოყალიბების პროცესს. გიორგი მეფე, მიუხედავად თავისი გულბოროტებისა, უფრო პროგრესული პიროვნებაა, ვიდრე მამამშე ერისთავი ან თალაგვა კოლონკელიძე. გარდა ამისა, ხელისუფლების მიტაცება ყოველთვის დანაშაული იყო, მითუმეტეს მეფის ძალაუფლების ხელყოფა. ცხადია, ძველ დროში კი არა, ახლაც სუსტია დამოუკიდებლობის და საყოველთაო ერთობის შეგნება. მთავარია ის, რაც მწერალმა წარმოსახა და დააფიქსირა: ჩრდილო კავკასიაში მცხოვრები ტომები დაინტერესებული არიან საქართველოს პოლიტიკური და რელიგიური ცხოვრებით, ქართველებს აქვთ მათთან ნათესაური და კეთილშემზობლური კავშირი, ერთმანეთს შეელიან გასაჭირში, ერთმანეთისთვის სიცოცხლეს სწირავენ.

თურქული ტომები

როგორც ვთქვით, საქართველოსათვის საბედისწერო აღმოჩნდა მუსლიმანური სამყაროს შემოგება. ყველაზე დიდი მსხვერპლი კი ქვეყანამ გაიღო თურქულ ტომებთან ბრძოლებში. თურქ-სელჩუკები XI საუკუნეში გამოჩნდნენ. წამოვიდნენ შუა აზიიდან, გადაიარეს ირანი და შეიჭრნენ მცირე აზიასა და ამიერკავკასიაში, გადათელეს ქრისტიანი ალბანელები (ნიკო მარისა და აკაკი შანიძის აზრით, თანამედროვე დაღესტნელთა წინაპრები და ნათესავნი), თანდათან შეძლეს მათი ასიმილირება და მის ტერიტორიაზე შექმნეს სახანოები, რომლისგანაც მივიდეთ დღევანდელი აზერბაიჯანი. მეორე ნაწილი დამკვიდრდა მცირე აზიაში, შექმნა ოსმალეთის სახელმწიფო და გაათურქა ალგილობრივი მოსახლენი. ოგომანთა იმპერია იქცა მრისხანე ძალად, რომელმაც მრავალი ქვეყანა დაიმორჩილა. თურქულენოვანი ტომები, განსხვავე-

ბით სპარსელებისაგან, არ გამოიძრეოდნენ დიდი კულტურით. ამიტომ მათთან მეზობლობას საქართველოსათვის არაფერი სასარგებლოდ მოუტანია, ხოლო პოლიტიკური თვალსაზრისით განუზომლად დაგვაზარალეს – დაიკარგა სამხრეთი საქართველო, ქართული ქრისტიანული კულტურის აკვანი და ქართველ გომთა უძველესი საცხოვრისი.

საერთოდ, ერისათვის ყველაზე დიდი გრაველია არის გერიგორიების დაკარგვა და არა ომების წაგება, ქალაქების დანგრევა ან თუნდაც ხალხის ამოხოცვა. ძველ დროში არცერთი მოძალადეს ესოდენი შიანი არ მოუტანია ჩვენი ქვეყნისათვის. განსხვავებული იყო მიმართება ამერბაიჯანის სახანოებთან. მათ არ დაულაშქრავთ საქართველო, საქართველოს მოხარკენი კი დიდხანს იყვნენ (ერეკლე მეორის დროს – განჯისა და ნახჭევანის სახანოები, უფრო ადრე – შარვანი და ყარაბაღის სახანოც). ამიტომ ერის ისტორიულ მეხსიერებაში ისინი მტრებად არც აღიქმება. მართალია, ბოლო დროს სწორედ ამ გომების შთამომავლებმა მისაკუთრეს საინგილო, მაგრამ ეს მოხდა უსისხლოდ, ქართველ ბოლშევიკთა გულმოდგინებით და არ შეიძლება მთავარი ბრალი დასდო ამერბაიჯანულს. კ. გამსახურდიას დამოკიდებულებაც რადიკალურად განსხვავებულია თურქეთისა და ამერბაიჯანისაღმ. პირველი მისთვის რჩება სამშობლოს ისტორიულ მტრად („თურქები, ეს ნამღვლილი პლაგიატები, რომელთაც მიწა-მამული ბერძნებს, ქართველებს, სომხებს და ასირიელებს წაგლიჯეს, რელიგია და ჰადისი მოპარეს არაბებს, ვინც თავის დროზე მოწინავე ქრისტიანული ბიზანტია დაანგრის და გარყვნეს და რამდენიმე საუკუნით უკან დაახევინეს როგორც კავკასიის, ისე წინა აზიის ხალხთა კულტურებს“). ხოლო მეორე – სამეგობროდ განწყობილი, რომელსაც ისევე ჩაგრავეს ჩრდილოელი „ძმა“, როგორც ქართველს. ეს თანამედროვე ასპექტში. ხოლო წარსულის სიღრმეში ორივე ნაკადი ერთდება თურქ-სელჩუკთა სახით, რომელთა აგრესიის წინააღმდეგ არის მიმართული მწერლის ტეტრალოგია „დავით აღმაშენებელი“. მწერალმა თურქებს, ამ მონღოლთა წინამორბედ ბნელ ძალას, ქართველებთან ერთად მთელი ევროპა დაუპირისპირა – ჯვაროსნები, ბიზანტიელები, რუსები (ცივილების წინააღმდეგ).

და ეს რეალურადაც ასე იყო.

დავით აღმაშენებელმა ისარგებლა სიგუაციით და ამ ჭიდილიდან საქართველო აღდგენილი, გაძლიერებული და გამარჯვებული გამოიყვანა. დავითის მიზანიც ერთიანი კავკასია იყო. ამიტომ იჩენდა რელიგიურ შემწყნარებლობასაც. რომანის ანგითურქულ პათოსს, გარდა ისტორიული სინამდვილისა, სხვა მონაცემებიც ამაგრებდა – საქართველოს გერიგორიების ახლად მიგაცების ფაქტი, პროპაგანდა თურქეთის წინააღმდეგ და ოცნება დაკარგული მიწების დაბრუნებისა.

კონსტანტინე გამსახურდიას დავითის მიერ წამოწყებული ბრძოლა სამშობლოს გასათავისუფლებლად მომავლის გეგმადე წარმოედგინა რადგან საქართველოში ისევ ბატონობდა უცხო და უღმობელი ძალა, როგორც მაშინ, XI საუკუნის დამლევს. დავითი უნდა გამხდარიყო განმათავისუფლებელი გმირის სიმბოლო, რომელსაც მომავალი წარმოშობდა და საქართველოს კავკასიის ხალხებთან ერთად წარუძღვებოდა აღთქმული მიწისაკენ.

კონსტანტინე გამსახურდია ბოლშევიკებმა კიდევ ერთხელ დააპატიმრეს 1926 წლის პირველ მარტს. ამჯერად ჩასვეს ბუტირკის ციხეში. შემდეგ გადაასახლეს თეთრ ზღვაში მდებარე სოლოვკის არქიპელაგზე. იქ მწერალი გაეცნო სხვადასხვა ერის, მრწამსის, ცოდნისა და მწიბობის აღამიანებს. ამ დროიდან იწყება მწერლის დაინტერესება ამერბაიჯანელებით (ნოველები „ჯამუ“, „ქალის რძე“ და „მტრების მეგობრობა“, ნარკვევი „უკრაინის თემიდი“), რასაც თავად გვიყვება მოგონებათა წიგნში „ლანღებთან ლაციცა“.

სოლოვკის ციხე-მონასტერში პანთურქისგულად განწყობილი ამერბაიჯანელი რაჰიმ ვექილოვი ეუბნება მწერალს, როცა მან გალანძღა ოსმალეთი: „თქვენ ცდებით, ქართველები და თურქები მულამ მეგობრები ვიყავით. მაგრამ იმ გაოხრებულმა რუსებმა წაგვიკიდეს. თქვენმა ერეკლე მეფემ რუსებს ჩააბარა ღარიალის ციხის კლიტენი და ამ გზით ჩვენ ორივე ხალხი ერთმანეთს გადაგვიკიდა და დაგვღუპა“. რა თქმა უნდა, რაჰიმის მსჯელობა არ არის სწორი, მაგრამ დღევანდელი მსათვის, პრაგმატული მოსაზრებით, ეს იყო საჭირო ამრი, რათა ძველი მტრობა დავიწყებისათვის მიეცათ და რუსეთის საპირისპირო სულისკვეთებას შეეკავშირებინა ორი ერი. რაჰიმ ვექილოვი დაუმეგობრდა მწერალს, მიუხედავად იმისა, რომ იგი პანთურქისგად ღარჩა. ჩამოვიდა თბილისში და აქვე ჰპოვა სამუდამო განსასვენებელი („მტრების მეგობრობა“).

რაჰიმ ვექილოვი კეთილშობილი აღამიანია, ვინც რწმენაზე მალდა აყენებს მწიბობას, პიროვნულ ღირსებას. იგი თვითმკვლელობით იმიტომ ამთავრებს სიცოცხლეს, რომ არ შეუძლია გატყობის მეგობრისათვის მიცემული სიგყვა. არადა, საბჭოთა კავშირში ცხოვრებას სწორედ სიკვდილი ურჩევნია. მისთვის სსრკ-ს რუსეთი განსახიერებს. იგი ფიქრობს თურქეთში გადასვლაზე და კონსტანტინესაც ეპატიჟება. რაჰიმის მწიბობის საფუძველი ანტირუსული თვალსაზრისია, როგორც თავდაცვისა და თვითგადარჩენის ხერხი, არა მხოლოდ თავისი პიროვნებისათვის, არამედ სხვებისთვისაც.

ასეთივე ღირსეული პიროვნებაა „ჩაღროსანთა შორის უღამამუსი ქალი“, ვისაც ქმარი მოუკლა თამაზ ვარდანიძემ და შემდეგ მისი გაუპა-

ტიურება მოინდომა. მაგრამ ქალი არ დანებდა სისხლიან მოძალადეს და დაიცვა თავისი პატიოსნება („ქალის რძე“). როცა ერთმანეთს ვადარებთ ავანტიურისგ თამამ ვარდანიძეს და ბნელი მიწურის ბინადარ ღათაღსულ თათრის ცოლს, ჩვენ თანაგრძნობით სწორედ ამ ხვლის სიფერთვალეობა ქალის მიმართ განვეწყობით.

თათრებისადმი კეთილი განწყობილებით უნდა აიხსნას, რომ მეგრული ჯამუ, რომელიც საბჭოთა ხელისუფლებამ ბანდიგად აქცია, თათარ სელიმად იწოდება („ჯამუ“).

კონსტანტინე გამსახურდიამ 1931 წელს იმოგზაურა უკრაინაში. მატარებელმა გაიარა ამერბაიჯანის ტერიტორია. ვმალ მწერალი გაეცნო თათარ ფეიშულას, ვაგონის გამცილებელს. მის სიმღერაში მოისმის „უწყალო სტეპებში შემოღამებული ერის გოდება“. და ეს ჰანგი, ენის ქღერალობა, გეოგრაფიული სახელების მუსიკალობა აღუძრავს სურვილს, ისწავლოს ამერბაიჯანული („უკრაინის თემილი“). ბაქოს ცეცხლის ქალაქს უწოდებს მწერალი, მეოცე საუკუნის სტიქიონს. აქაც არ სცილდება თანამდევნი ფიქრი:

„ბნელი საუკუნეების უწყალო გრიგალმა და ფეოდალიზმის უთავებო აღრევამ არ დააეალეს კავკასიის ერებს თავიანთი ნაციონალური სახელმწიფოების დამკვიდრება.

მოდის ახალი ღროც. უეჭველია, „ეს განწირული სულისკვეთება“ უნაყოფოდ არ ჩაივლის, ჩვენ და ჩვენი მემობლები ვეცყვიით კაცობრიობას სიგყვას ახალსა და ჯერართქმულს.“

ამრიგად, კ. გამსახურდიას კონცეფციით, ჩვენ ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ თურქული მოღვმისადმი დამოკიდებულების თანამედროვე და ისტორიული ასპექტები. მაგრამ ისტორიაშიც მწერალი ხელალებით როლი აბაგებს რომელიმე გომს ან აღამიანს იმიგომ, რომ ის თურქულენოვან სამყაროს ეკუთვნის. გავიხსენოთ ყიფჩალები „დავით აღმაშენებელში“, გოგორტაკ და გოგორტა, ათრაბა შარადანისძე, ყიფჩაღის ქალი გურანდუხგ, რომელიც დავით მეფის ცოლი გახდა. მოვიგონოთ დავით აღმაშენებლის მრავალწლიანი ცდა, რომ როგორმე დაუკავშირდეს ყიფჩალებს, ჩამოასახლოს ისინი საქართველოში, რათა მათი მემკვიდრეობით დაიცვას საქართველო თურქ-სელჩუკთაგან. ასე რომ, მწერალი, ისევე როგორც ყოველი გონიერი ქართველი, უარყოფს მოძალადეს, გადამთიულსა და დამპყრობს, რაც ჩვენი ხალხის მეხსიერებაში თურქის სახელს დაუკავშირდა, სავსებით სწორად და მართებულად.

როგორც ვხედავთ, კონსტანტინე გამსახურდიას საქართველოს მომავალი მემობელი ხალხებისაგან განუყრელად წარმოედგინა, რათა ასე შეექმნათ ერთიანი კავკასიური ბასტიონი.

«ოცდაექვსი საუკუნის უმეღებ, ოცდაექვსი საუკუნის წინათ...»

(ფიქრები „ვეფხისტყაოსნის“ ბორის-ლოვ გაპონოვისეულ თარგმანზე)

როცა ბორის გაპონოვზე ვფიქრობ, ყოველთვის მახსენდება ავთანდილის სიგყვები „ვა, სოფელო...“

თუ „ვეფხისტყაოსნის“ ერთი მთავარი ღერძი ავთანდილზე გადის, მაშინ პოემის ერთ-ერთი მთავარი ლაიგმოტივი ეს სიგყვები უნდა იყოს, რომელთაც წარმოთქვამს იგი: „ვა, სოფელო...“ ჩანს, ავგორს უყვარდა მათი წარმოთქმა და, ალბათ, ჰქონდა კიდეც ამის საბაბი. ასევე ავთანდილსაც, რომელიც იძულებული იყო მოშორებოდა მართლაც სამოთხისდარ არაბეთის კარს. და მოშორდა თუ არა, მყისვე დაბრუნების იმედიც ჩაესახა.

თუ ადამიანი განშორებულია თავის სამშობლოს და უცხოებაში უხდება ხეგიალი, ეს მისი პიროვნული განსაცდელია. და თუ ის განიცდის თავის თავში ადამის წუხილს სამოთხიდან განდევნის გამო, ეს საკაცობრიო წუხილია. ადამიანი ამ დროს წუხს საკაცობრიო წუხილით. არსებობს კიდეც სხვა წუხილი: ეს არის წუხილი მთელი ერისა, რომელიც გადახვეწილია თავისი სამშობლოდან, იმ მიწიდან, სადაც ის ერთიან ხალხად ჩამოყალიბდა. ასეთ დროს პიროვნული, საკაცობრიო და რელიგიურ-ეროვნული ერწყმის ერთმანეთს. ამ წუხილით წუხდა და სამშობლოში დაბრუნების იმედით სამრდობობდა ებრაელი პოეტი ესპანეთში, ქვეყნის კიდეზე, პოეტი, რომლის გული დასავლეთში იყო, სული კი – აღმოსავლეთში. „ვა, სოფელო!..“ რუსთაველის ძახილი ასევე ბუნე-

ნამდვილეს, რომელსაც ასახავს დედანი. ალბათ, ასე იშვიათად ხდება მთარგმნელობით პრაქტიკაში. მაგრამ აქ, როგორც ჩანს, იგულისხმება, რომ მთარგმნელი უნდა აივსოს იმ გამოცდილებით, რომელიც სათარგმნელ ნაწარმოებშია ასახული. თუ ვისმე შეეძლო „ვეფხისტყაოსნის“ მთარგმნელთაგან თავის ენაზე მთელი თავისი პიროვნული არსებით წარმოეთქვა „ვა, სოფელო“ (ებრაულად „ჰოი ჰა-ხელეღ“), ეს ბორის გაპონოვს შეეძლო, და „რას ვგაბრუნებ?“ ეს უეჭველად მისი პიროვნული ძახილია, რომელშიც ასევე უეჭველად გაისმის ხმა მთელი დევნილი ერისა. ბ. გაპონოვი თავის შექმნილ თუ აღორძინებულ ენაზე იმეორებს რუსთაველის სიტყვებს, მაგრამ ამ სიტყვებით გამოთქმული განსაცდელი მან გადაიგანა უფრო ადრე, ვიდრე ქართველი პოეტის პოემას შეხვდებოდა და შეიყვარებდა. მის ხანმოკლე წუთისოფელში, სადაც ის ყველგან მწირად და გერად ღარჩა, აირეკლა მისი ხალხის თავგადასავალი. თავისი პიროვნული ბედით მან გაიმეორა თავისი ერის ისტორიული ხვედრი. ტყვეობის ქვეყნიდან, სადაც ის ფიშიკურად დაიბადა, როგორც ერთი კერძო კაცი, თავის დევნილ ერში, კვლავ იღვევებოდა, რათა ხეგიალისა და მრავალგზისი მღვპურობა-აყრის შემდეგ თავის პირვანდელ სამშობლოს დაბრუნებოდა. ყირიმიდან ევაკუირებულმა მოიარა საქართველოს ამერ-იმერი (კახეთი-სამეგრელო-იმერეთი), რათაზიარებოდა ქართველ ებრაელობას, ისტორიულ „ჰურიათა ქართველთა“, როგორც მეთაურთმეგე ქამის მუშაკი, და ეს გამოცდილებაც ჩაწერილიყო მისი სიცოცხლის წიგნში იმ ლიტერატურული დეაწლითურთ, რომელიც კოსმოტონიის ხატის აღმძერელია. არაფერია ახალი მშის ქვეშ... ეკლესიასტეს ამ თითქოს მარტივ დასკვნას მხოლოდ ის გაიგებს, ვისაც ამ სიახლის სიძველე თავის თავზე აქვს განცდილი. ასევე, კონვენიალურად პოემა მხოლოდ იმ ენაზე შეიძლება აქლერდეს, რომელიც ამ განსაცდელშია გამოტარებული, როცა ახალი ძველია და ძველი – ახალი. მორის მეტერლინკი წერდა, რომ ენა უფრო ღრმად ამროვნებს, ვიდრე ადამიანი, თუნდაც გენიალური, რომელიც (დასძენდა ის) მისი წამიერი გულისფეთქვაა მხოლოდ. იმ ენაში, რომელზეც იშვიათად თუ ვინმეს უწერია ესპანელი პოეტების შემდეგ, ბ. გაპონოვის გული ფეთქავს. აბრაამ შლონსკი წერს, რომ ბ. გაპონოვმა ჭურჭლიდან ჭურჭელში ტექსტი დაუმიანებლად გადაასხა. რუსთაველის ენობრივი სამყარო უვნებლად გადავიდა ერთი ჭურჭლიდან მეორეში, რადგან მათ ერთი სუბსტანცია აქვთ. თიხა ჩანს, მაგრამ სუბსტანცია უხილავია. როცა საუბრობენ რუსთაველის პოემის ბიბლიურ შრეზე, მხედველობაში მხოლოდ ხილული გავლენებია, მაგრამ არსებობს უხილავიც, რომლის გამოამკარავება მხოლოდ ძველებრაულ ენობრივ ჭურჭელს თუ შეეძლო. ზედაშე ჩაისხა იმ ჭურში, რომელშიც უკვე ესხა ზედაშე. ძველმა ჭურმა

მიიღო ზედაშე, რომელიც მისი მაღლით იყო აღრევე ნასხურვე. ერთი ევროპული ჭურჭელი ამას ვერ შეძლებდა გენიალურმა მთარგმნელის ხელშიც კი. თუმცა გენიალობა აუცილებელია? ბ. გაპონოვმა ჩააბურღა სრულყოფილ სტვირს და ის ხშიანებდა, — საკრავი, რომელიც მხოლოდ უნდა აწყობილიყო ქართული პოემის ხმაზე. მაგრამ ენა ხომ მხოლოდ ინსტრუმენტი არ არის ადამიანის ხელში — მით ნაკლებად ეს ენა, რომელიც მრავალი საუკუნის მანძილზე განრიდებული იყო უბრალო ამბებს და, როგორც წმიდა წერილის ენა, გადანახული იყო (ამიტომაც საერთო თემებისათვის ესპანელი ებრაელი პოეტები ჭურჭლად არაბულ ენას იყენებდნენ). ალბათ სხვა ღრმა მნიშვნელობაც აქვს მარტინ ჰაიდუგერის ნათქვამს, რომ ენა არის ყოფიერების სახლი, მაგრამ ის ენა, რომელზეც ბ. გაპონოვმა თარგმნა „ვეფხისტყაოსანი“, მართლაც შეიქნა მისთვის, უსახლკაროსთვის (რადგან სარდაფს, სადაც ის შეფარებული იყო ქუთაისში, სახლი არ ეთქმოდა), სახლად, სადაც მან თავისი ნამდვილი სამშობლო კვლავ ჰპოვა. ის დაბრუნდა სახლში, თავის სამშობლოში, მაგრამ არა ისეთი, როგორიც გავიდა ზისგან. მან აქ გადმონერგა ისეთი რამ, რაც მასში არ იყო დასაბამიდან. მთარგმნელის ეს საიდუმლო ნიშანი იბერიზმებია, რომლებითაც მოთჭვილია თარგმანის ტექსტი და ადასტურებს მისი ავტორის სიყვარულს და ერთგულებას ქართული ენისადმი. როცა ამბობენ, რომ მან შექმნა ენობრივი სამყარო, აქ უნდა ვიგულისხმოთ, რომ პოეტმა ისეთი საყოველთაო რამ, როგორიც ენაა, თავის საკუთრებად აქცია, შეიყვანა თავის სახლში და საკუთარი ბეჭდით დაბეჭდა. ეს ენა ღრმად ინდივიდუალურია, როგორც ინდივიდუალურია „ვეფხისტყაოსნის“ ენა და მას სხვა ვერაფერს ვერ გამოიყენებს თავისი ფიქრების სამოსელად. მან აიშენა, როგორც „იგაბუთა წიგნის“ (9:1) სიბრძნემ, სახლი და მყარ სვეტებზე აღმართა. აქ დამკვიდრებულისთვის შეიძლება მოხსნილიყო „ვა, სოფელს“ პრობლემა, რადგან ეს სახლი არაბეთის კარივით იქნებოდა, სადაც არაამქვეყნიური ჰარმონია სუფევს, სადაც თითქოს ამ წუთისოფლის გერი და მღვპური პატრიარქები დამკვიდრებულიყვნენ სამუდამოდ, რადგან სწორედ ასეთ ქვეყანას აღუთქვამდა მათ უფალი.

ბორის (დოე) გაპონოვი, 1934 წელს ევპატორიაში დაბადებული, დედით — ებრაელი, მამით — რუსი. აღრინდელ მწირ ბიოგრაფიულ მიმოხილვებში იწერებოდა, რომ მამა ომში დაეღუპა ან, „უკეთეს“ შემთხვევაში, დაიკარგა უგზო-უკვლოდ. მაგრამ ეს არ აღმოჩნდა მართალი. მამა ცოცხალი იყო და ის ეძებდა თავის დაკარგულ ოჯახს. იმედი ალბათ მასაც გადაწვევტილი ჰქონდა. ბოლოს მან მიაგნო მათ კვალს, მხოლოდ კვალს. მიაგნო მამის, როცა ყველაფერი დამთავრე-

ბული იყო, როცა დასრულებული იყო ხეგიალი ამ წუთისოფლის გმებზე და ბორისის ისრაელის მიწას ებარა. ესეც სწორედ „ვეფხისტყაოსნის“ მთარგმნელის ბიოგრაფიის ნაწილია, მის ბელში შედის. განგებამ იხედავ, რომ ბორისის მის თალმულისგ პაპას აღებარდა, რომ მის მიერ მასში ჩაგდებული მარცვალი „წმიდა ენისა“ გაღივებულყო. პაპამ მხოლოდ საფუძვლის ჩაყრა მოსაწყო. ბორისის დამოუკიდებლად შეისწავლის მთელ ბიბლიას თავისი არამეული თარგუმებითურთ, წაიკითხავს მიმნას და საერო წიგნებსაც, ყველაფერს, რასაც კი მოიხელთებს ამ ენაზე. პოეტის ბუნება არ უკადრისობს გრამატიკულ შტუდიებს, ლექსიკონების უქონლობის გამო თავად უხდება ლექსიკონების შედგენა, იხმარებს მშობლიურ რუსულს, იღიშს, რომელიც მისი მეორე მშობლიური ენაა, ევროპულ ენებს. თანამედროვე სახელმწიფო ებრაულს, რომელსაც ახლა „ივრითს“ უწოდებენ, რადიოს მეშვეობით ეუფლება. მას შეეძლო უტრაბახოდ ეთქვა, რომ ამ ენას, რომელიც ისრაელში სახელმწიფო და საერთო სახალხო ენად აღდგა, ფლობდა როგორც მშობლიურს. და მან ეს ენა პოემის ენად აირჩია. ქართული? ქართულის შესახებ ის ამბობდა, რომ მისი შესწავლა ებრაულის პარალელურად, როგორც უცხო ენისა, 14-15 წლის ასაკში დაიწყო. ის გულისგკვივლით იგონებდა, რომ ქუთაისის რუსულ სკოლაში, სადაც სწავლობდა, ქართულის შესწავლის ძალზე მცირე სტიმულები და პერსპექტივები იყო. ის თითო-ორიოლა ქართული წერილი, მეგობრებისადმი მიწერილი, რომელიც შემორჩა, ვერავის დაარწმუნებს, რომ ეს ენა მისთვის მშობლიური არ იყო. ნამდვილად არსებულია ენის გენია, და ეს გენია იყო მასში.

რა შეაძლებინა მას ამ გენიამ? სრულიად შეუძლებელი რამ. როგორც ანგელოზთა გუნდი გალობს „ფაუსტის“ დასასრულს, რომ აქ შეუძლებელი მოხდა, ასევე აქაც, ბორისის გაპონოვის ხელში, შეუძლებელმა ხორცი შეისხა.

50-60-იანი წლების ქუთაისის ერთ სარდაფში საავტომობილო ქარხნის გაზეთის (ვის ახსოვს იმ გაზეთის სახელი „ლენინელი“?) კორექტორმა ხელი მიჰყო „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმნას იმ ენაზე, რომელზეც ესპანეთში გადახვეწილი ებრაელი პოეტები ელაპარაკებოდნენ სიონს, პალესტინის მიწას, რომელიც თვალთ არ ენახათ და იმელიც არ ჰქონდათ, თუ ოდესმე იხილავდნენ, ელაპარაკებოდნენ საკუთარ გულს და ღმერთს. არც მთარგმნელს უნდა ჰქონოდა იმის იმელი, რომ მისი ნამუშევარი ისრაელამდე მიაღწევდა. ან თუ მიაღწევდა, იხილავდა დღის სინათლეს? ან თუ გაუგებდა მას დღევანდელი მკითხველი?

ნაშრომმა მიაღწია ისრაელამდე და გაგებულაც იქნა – ეს ორივე იმდროისათვის სასწაული იყო. სასწაული – ქუთაისის სარდაფის მკვიდრისათვის. სასწაულად თავად თარგმანი ჩაითვალა, რომელიც აბრაამ

შლონსკიმ რომელიდაც ძველ განმთხარეებში აღმოჩენილ ხელნაწერს შეადარა. თითქოს ესპანელი პოეტების დამარხული თუ გადამარხული ენა გაცოცხლდა ქართულ პოემაში. უფრო მეტიც: მთარგმნელის ხელში ენამ დაიწყო ახალი სიცოცხლე, ახალი ქმნადობა. ქართულმა დედანმა გამოაუვლინა ებრაული ენის უარული შესაძლებლობები.

რა თავისებურება ახასიათებს „ვეფხისტყაოსნის“ ებრაულ ტექსტს? „ვეფხისტყაოსნის“ ებრაული ტექსტი მრავალმხრივ არის საგულისხმო და მრავალმხრივ შესწავლას მოითხოვს. ერთი მხარეა, ებრაული ტექსტის თავისთავადი ღირებულება დედნისგან დამოუკიდებლად. ასეთი ადგილი მან დაიმკვიდრა ებრაულ მწერლობაში. ზუსტი ენობრივი ალლო, გასაოცარი აქტუალური ცოდნა ენისა, ვირტუოზული ოსტატობა, სიგვეისადმი ჭეშმარიტად რუსთველური დამოკიდებულება, რუსთველური დაუფლება ენის სტიქიისა — ეს ყველაფერი ამ თარგმანს დედნის კონგენიალურს ხდის ამ ცნების უშეღავათო მნიშვნელობით. ებრაული ტექსტი დედნის ანალოგიურად სავსეა პოეტური სილამუებით (ლიცენცია) თუ ნეოლოგიზმებით. ზოგიერთი მათგანი უკვე შესულია ებრაული ენის განმარტებით ლექსიკონებში ანუ ეს იმას ნიშნავს, რომ ისინი დამკვიდრებულია ლექსიკურ ფონდში. ცალკე საუბრის თემაა ებრაული ტექსტის იბერიზმები, სემიტურ-ებრაულ შესამოსელში, როგორცაა „სოფელი — ძე წუთისა“, „შავი ღლე“, „ძე მშისა“, ან „ასული მშისა“, რაც ნიშნავს მშესთან წილნაყარს, როგორც პოემის გმირები არიან, და სხვანი, რომლებიც ქართული ენობრივი ამროვნების ელჩეზივით ჩანან თარგმანის ტექსტში. თარგმანის კითხვისას მოწმენი გავხვებით იმისა, თუ როგორ და რა სახით უბრუნდება თარგმანის წყალობით ებრაულ მკითხველს ბევრი პოეტური სახე თუ კონცეპტუალური სიტყვა-ცნება, რომლებიც რუსთაველის პოემაში ბიბლიური წიგნებიდან იღებს სათავეს.

ყოველი სტროფი, გამონაკლისები არსებითად არ გვხვდება, სრულყოფილად, დედნის კონგენიალურად ქვერს ებრაულ თარგმანში.

ყველა მაჯამა (ომონიმურად გართიმული სტროფები) უკლებლივ მაჯამურადვე არის თარგმნილი, მაგრამ ბ. გაპონოვის ტექსტში უფრო მეტი მაჯამური სტროფია, ვიდრე დედანში. ამის ახსნა, გარდა მთარგმნელის მიერ ენის სტიქიის დაუფლების ვირტუოზული უნარისა, მისი ლექსიკის აქტუალურად ფლობისა, ალბათ თავად ამ ენის დღევანდელ ფონეტიკურ მდგომარეობაში უნდა ვეძიოთ. თანამედროვე ებრაულში (ეს პროცესი ადრევე დაიწყო) ბგერათა წყვილები ერთმანეთს დაემთხვა: ერთნაირად ქვერს გარკვეულ პოზიციაში ქ, ხ, და ემფატიკური ძლიერი ხორხისმიერი კ; ბ და ვ; თ და ტ; დაიკარგა რამდენიმე ბგერა, ყოველივე ამის გამო ბევრი სიტყვა ერთმანეთს დაემთხვა ანუ იმრავლა ომონიმია, რამაც საშუალება მისცა მთარგმნელს არა მხოლოდ აე-

სახა რუსთველური მაჯამები, არამედ გაემარდა კიდეც მათი რიცხვი, უფრო მეტიც: მთარგმნელი ხშირ შემთხვევაში ასახავს (ინარჩუნებს) სტრიქონის კადანსის დედნისეულ ქვერადობას (რაც არც კი ევალება მთარგმნელს), ინარჩუნებს რა ომონიმურ გარითმვას. აი, ნიმუშიც: დედნის კადანსებს *არე-მარე* (ოთხსავე სტრიქონში) ებრაულში შეესაბამება *მორე*. დედნისეული – *განა მოკლა, განამხოკლა, განამლოკლა, შეამოკლა* თარგმანში ამგვარად ქვერადობა: *თივლოკ, იმლოკ, თალოკ, იდლოკ*. კიდეც ერთი მაგალითი: ქართული – *ახისა, სახისა, მნახისა, ახ, ის, ა*, თარგმანი: *თახ, ხოახ, მახოახ, ხოახ*. ნიმუშების მოყვანა კიდეც შეიძლება.

კონგენიალობის ნიმუშად მოვიყვან ერთ მაგალითს. როგორ ქვერადობა ბ.გაპონოვის ენაში რუსთაველის გენიალური სტროფი, რომელიც ორმაგ ალიგერაციამაა აგებული:

„მზე აღარ მშეობს ჩვენთანა, დარი არ დარობს დარულად“.

ალიგერაცია აქ სემანტიკურ-ეტიმოლოგიური ბუნებისაა. დამატებით, უნდა ითქვას, რომ „მზე მშეობს“, თუმცა ნამდვილი ქართული ბუნების საქცევია, ამავე დროს ის სემიტიკური ენებისათვის დამახასიათებელი პარონომაზიის ნიმუშია. „მზე მშეობს“ – ასახავს იმ ონტოლოგიურ რეალობას, რომ მოვლენა, ამ შემთხვევაში მზე, მუდმივ ასხივებს თავის ბუნებრივ სუბსტანციას, ნათელს – მშეობას. ამის გამო სუბიექტი მზე არ საჭიროებს სხვა სიგყვიერი ძირიდან წარმომავალ შემასმენელს: იგი მის საკუთარსავე სუბსტანციაშია მოცემული. მზიდან მხოლოდ მშეობა გამოდის. მზე მშეობს, დარი დარობს. ამაშია პარონომაზიის, ამ მორფოლოგიური საქცევის, შინაგანი აზრი. მზე არ მოიშლის მშეობას, მზე მულამ იგივეობრივია თავის თავთან. როცა მზე აღარ მშეობს, თავისი სუბსტანციიდან იშრიგება – ეს კოსმოსური გრაგელია და ადამიანს ეუფლება უსასობის განცდა. რუსთაველის პოემის გმირის მთელი არსება ავისილია ამ გრაგიკული განცდით, როცა გაიაზრებს, რომ „დილასა აღრე“ აღარ მოვა „იგი ნაზარდი სოსანი“ – ავთანდილი, იგივე მზე არაბეთისა; რომ მზე-ავთანდილი სტოვებს არაბეთის სამეფოს. უსასობაში მთლიანად დანთქმული ადამიანის სულიერი მდგომარეობის აბსოლუტური სიგყვიერი გამოხატულებაა ეს ალიგერაციული ფრაზა, რომლის შესაბამისად ებრაულ თარგმანში ვკითხულობთ:

შამემუ შამე შამენუ, ლო ააზრიახ ჰა-მორეახ.

ეს ნიშნავს უკუთარგმანით: „გაუღაბურდნენ ცანი ჩვენთა ცათანი, მანათობელი აღარ ანათებს“. პირველი სიგყვა „შამემუ“ დაღატკურებულია ძველი აღთქმის ერთ აპოკალიფსურ ფრაზაში, სადაც დასახ-

ულია შემზარავი პერსპექტივა მიწის პირის განადგურებისა. წინასწარმეტყველის პირით რომ განცხადა ხალხს: „უღაბნოდ ^{და მშვენიერად} და უღაბურად (მე შა მა) ვაქცევ მიწას... და გაუკაცრიელდება (შა მე - მუ) ისრაელის მთები“ (ეგეკ.33:28). როგორც ვხედავთ, ძველი აღთქმის ამ მუხლშიც ალიგერაციაა, რასაც ვერც ერთი თარგმანი ვერ გამოხატავს.

ბგერითი აგებულებისა და დედანთან მიმართების თვალსაზრისით, ეს გაპონოვისეული სტრიქონი მხატვრული აღექვატვრობის კლასიკურ ნიმუშად უნდა ჩაითვალოს. მასში დაცულია დედნისეული საალიგერაციო კომპოზიცია, ოღონდ შებრუნებით: დედნის სტრიქონის პირველ ხანას „მზე აღარ მშვობს“ თარგმანში შეესაგყვისება სტრიქონის მეორე ხანა: *ლო აზრი ახ ჰა-შორე ახ* („აღარ ანათებს მანათობელი“), სადაც ასევე „მ“ ბგერა დომინირებს. და პირიქით, დედნის მეორე ხანას „ღარი არ ღარობს“ შეესაგყვისება თარგმანის პირველი ხანა *შა მე მუ შა მე შა მენ უ*, სადაც ბგერითი შესაგყვისობა არ არის, მაგრამ ბიბლიური ძალით არის შემოსილი.

არის შემთხვევები, როცა მთარგმნელი ამღიდრებს სტრიქონის შინაარსს. სრულიად ნეიგრალური ფრაზა, რითაც ავტორს თხრობაში შემოჰყავს გასამეფებელი თინათინი, „მისი სახელი თინათინ, არს ესე საცოლნარია“, თარგმანში ამგვარ სახეს იღებს: „თინათინ – სახელი მისი, როგორც ნელსაცხებელი და მწითოლვარე თაფლი“. ამ სტრიქონში ალიგერაციას იწვევს *შე მ* („სახელი“) და *შე მენ* („ნელსაცხებელი მეთი“) სიტყვების თანაქდერადობა. მთარგმნელისათვის ქართულ გექსტში ნახსენები სიტყვა „სახელი“ (*შე მ*) იმპულსი გამოდგა იმისათვის, რათა გამოხმობილიყო *შე მენ* „ნელსაცხებელი“ და თინათინის სახე „ქებათა ქების“ მეტაფორებზე აგებულიყო, სადაც ვკითხულობთ: „ნელსაცხებელ წარმოცარიელებულ სახელი შენი“ (1:3), და „და თაფლი დამოსწუთის ბაგეთა შენთა“ (4:11).

„სახელისა“ და „ნელსაცხებლის“ მემობლობა ბიბლიის სხვა წიგნშიც დასტურდება. „კარგი სახელი ძვირფას ნელსაცხებელზე უმჯობესია“ (ეკლ.7:1). ამ აფორიზმს (თუ ანდამას) იყენებს მთარგმნელი როსტკევანის ვეზირის სოგრაგის სასოწარკვეთილი განწყობილების გადმოსაქმად: „ვაჰ, ჩემი თავი უებრო დავკბრგვ, დავაშავითა“, რასაც თარგმანში ასეთი შესაგყვისი აქვს: „ჰოი, სახელი ჩემი, ნელსაცხებელზე უმჯობესია“... *შე მი ჰა-თო ფ მი-შე მენ...*

კიდევ რა ღირსებები აქვს ებრაულ „ვეფხისცვაოსანს“? მთარგმნელი ქმნის ახალ სამომს, რუსთველური შაირის მეტ-ნაკლებად მუსგ აღექვატს, რომელიც შეიცავს ორ ვარიანტს. როგორც რუსთველური შაირი არსებობს ორი სახის – დაბალი (ე.წ. ქალური ანუ დაქტილური რითმით) და მაღალი (ე.წ. ვაჟური ანუ ქორეული რითმით), ასევე ბ. გაპონო-

ვის „შაირი“ ორი სახისაა: ერთი ორმარცვლიანი, მეორე ერთმარცვ-
ლიანი რითმით. და ეს ვარიანტები ერთი შაირისა ისევე ენაცვლება
ერთმანეთს, როგორც რუსთაველის დაბალი და მაღალი შაირი.

ბორის გაპონოვის კონგენიალობა დედნის მიმართ იქამდე მიდის,
რომ ის იმეორებს რუსთაველურ სიგყვათქმნალობასაც. თავის ენაში
იგი მასვე აკეთებს, რაც რუსთაველმა გააკეთა. როგორც „ვეფხის-
ტყაოსანი“ არის მთლიანად *licencia poetica*, ასევე ბ. გაპონოვის ებრაულ
ტექსტს აქვს თავისი ორიგინალური მხატვრული სახე, რომელიც მხო-
ლოდ და მხოლოდ მისი ენობრივი საკუთრებაა, „გაპონოვიზმია“. და ეს
„იმპები“ ხშირ შემთხვევაში ქართული ენის სიყვარულის შეფარული
ნაკვალევია.

ბორის-ლოვ გაპონოვი იმ პოეტთა რიცხვს ეკუთვნის, რომელთა გვარი
თავად რუსთაველმა განსაზღვრა, როცა თქვა „არ შეამოკლოს ქართუ-
ლი, არა ქმნას სიგყვამცირობა, ხელმარჯვედ სცემდეს ჩოგანსა, იხმაროს
დიდ გმირობა“. დიდი გმირობაა მართლაც – ებრაულად *გებურა*,
რაც „გამარჯვებასაც“ ნიშნავს, – ბორის-ლოვ გაპონოვის ლეაწლი.

მართალია, მის წინაპრებს ოცდაექვსი საუკუნე არ უცხოვრიათ
საქართველოში, ისინი არ ყოფილან „პურიანი ქართველნი“, არ დამარ-
ხულან ამ მიწაზე, მაგრამ მან უსაზღვროდ შეიყვარა ეს მიწა და სწორედ
აქ (მიუხედავად დუხჭირად გატარებული წლებისა), ამ ენაში, ამ პოეზია-
ში ჰპოვა შთაგონება. მის უკან ნამდვილად ოცდაექვსი საუკუნე იდგა.

გიორგი კიკნაძის სახელი ქართველი საზოგადოების ერთი ნაწილისათვის მწიგნობრივი ვიზიტის შარავანდით არის მოსილი. მისი ცხოვრება პირადული და მეცნიერული პატიოსნების, პირდაპირობის, მოყვასისა და სამშობლოს უანგარო სიყვარულის ნიმუშია. მის პიროვნებაზე საკმაოდ ითქვა და მომავალშიც ბევრი ითქმება, ასეთი პირი უჩანს.

ჩემთვის არაერთხელ მოუმართავეთ თხოვნით, დამეწერა მოგონება მამაზე, მაგრამ ძალზე ძნელი აღმოჩნდა მოგონების წერა, არც კალამი შემარჯვება საამისოდ, ჟანრიც ხომ განსაკუთრებულია.

მინდა გავიხსენო მოგი რამ მამა-შვილის ურთიერთობიდან, მკითხველს მივაწოდო რამდენიმე ფრაგმენტი მოგონებებისა, რომელიც, თუ დამცალდა, იქნებ დავასრულო. ბავშვობის რამდენიმე სურათი ძალზე ჩამებუჭდა გონებაში. ბედნიერ მოგონებად მიღვას თვალწინ. აი, ერთი მათგანიც:

სალამოს ბინდი შეეპარა. ა. პუშკინის ქუჩით ნბარათაშვილის ქუჩისაკენ დაეშენენ ახალგაზრდა კაცი და პაგარა გოგონა, ხელიხელჩაკიდებულნი მიდიან, რაღაცაზე საუბრობენ. კაცი დაიხრება ხოლმე და რაღაცას ჩუმად ეუბნება დიდბაფთიან გოგონას. ბაფთა იმდენად ლამაზია, გამელელთა ყურადღებას იპყრობს. აიგამოჩნდა კოპწია ხიდი. გრამვაიც ჩამორიხინდა ციციანოვის დაღმართზე, ხიდი ვადმოიარა. კაცი მიმართავს გოგონას: – ვინდა მხრებზე შევისვა? გოგონას ცოგა ერიდება გამელელებისა, მაგრამ ერთი სული აქვს, როდის აღმოჩნდება მამის მხრებზე, რომ ზევიდან გადმოხედოს ქალაქსა და მგკვარს. მამამ მხრე-

ბმე შეისვა, კარგად გასწორდით, — უთხრა და შეღვა ფეხი ხიდზე. ვიღაც გამეღელმა, — არ გრცხვენია, ამხელა გოგო მამას კისერზე შეჯდომს ხარო, — თქვა და ჩაიარა. გოგონა შეცბა, მაგრამ მამამ უფრო მაგრად მოჰკიდა ხელები ფეხებზე და მანაც გული დაიმშვიდა. ძალიან უყვარდა მამის მხრებზე ჯდომას; თავს კარგად გრძნობდა, ბუნდურად.

ასე აუყვენენ აღმართს. მტკვრიდან გრილი სიო უბერაჲდა. გზა აელაბრის მოედნამდე დიდი იყო და აღმართის ბოლოს შეისვენეს. ბნელდებოდა. ქალაქში სინათლეები აციმციმდა და მტკვარიც ვერცხლისფრად შემოსა. ძალიან ლამაზი იყო რიყე, შორს კი მამალავითი და ფუნიკულიორი ჩანდა.

— აი, ჩვენ იქიდან წამოვედით, — ანიშნა კაცმა მთაწმინდის უბანზე, — ახლა ჩამოხტა.

მამამ ჩამოსვა გოგონა, რომელიც ისე ბუნდური იყო, რომ სულაც არ უგრძენია მამის დაღლა. მამამ კი არაფერი შეიმჩნია. ისიც ბუნდური იყო. ორივენი ძალიან ბუნდურნი — ერთად იყვნენ და იმიტომ.

ეს გზა ა. ჩეხოვის ქუჩამდე, სადაც მამის ჩვენი ოჯახი (დედა, მამა და მე, რამაზი — ჩემი ძმა, ჯერ არ იყო დაბადებული) ცხოვრობდა, ჩემი ბავშვობის დაუვიწყარი სურათებით არის განათებული. ა. ჩეხოვის № 1-ში ფორაქიშვილების სახლში ვცხოვრობდით, მეორე სართულზე, ე.წ. ბანზე, სადაც ერთმანეთის მოპირდაპირედ განლაგებული იყო მდგმურებისათვის განკუთვნილი ოთახები. ჩვენი ბინის მეზობლები იყვნენ: ფორაქიშვილების რბალი ირინე, ჯიოშვილების, წურწუმიებისა და მაკალათიების ოჯახები. ამ უკანასკნელებთან მეგობრობა დღემდე მომყვება. ძალზე საინტერესო ეზო იყო (იქვე ცხოვრობდა მამას ბიძის — გუნცაძეების ოჯახიც). უბნის ბავშვებთან რიკ-გაფულა და ლახციც მითამაშია. მაკალათიების ოთახის ფანჯრიდან, რომელიც მეზობელ ეზოში გადადიოდა, უნაბის ხის გემრიელ ნაყოფს შევექცეოდით ხოლმე.

ბანის შუა ნაწილი მოგებული იყო სამი სქელმინიანი მალა ამოზიდული ფანჯრით. პაგარებს გვიყვარდა მელ ჩამოსხლომა, მაგრამ დიდი ქაღალგონი ფორაქიშვილების სახლისა (ფილოლოგის, ნოდარ ფორაქიშვილის ბებიის) ქვევიდან გრძელ ჭოკს გვირახუნებდა, რადგან ღარბაზში დღის ნათელი აქედან ჩადიოდა.

აელაბრის უბნით არ იწყება ჩემი ბავშვობის დროინდელი მოგონებები. ის, რაც მამასთან, და, სართოდ, მშობლებთან არის დაკავშირებული, ბათუმის პერიოდს ეკუთვნის.

უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ მამა გაუმწესებიათ ქ. ფოთში; იქ დაახლოებით ერთი წელი უმსახურია განათლების სისტემაში და ყოველთვის კმაყოფილებით იგონებდა იმ პერიოდს. შემდეგ ბათუმში გადასულა თუ გადაუყვანიათ. ამ დროს დაქორწინდა კიდევ დედაჩემზე.

ბათუმში ჩვენმა ოჯახმა დაჰყო 1935 წლის ჩათვლით. რა უშიშროება ახსოვდეს 3-4 წლის ბავშვს?! კარგად მახსოვს ჩვენი ბინა, რომელიც ორი ოთახისაგან შედგებოდა. მეორე ოთახში იყო გასასვლელი შემობანდში და იქიდან კიბით ეზოში. მეზობლებიდან მახსოვს კვაჭაძეების ოჯახი, მათი ქალიშვილები. ზინა კვაჭაძის უფროს დასთან ღელას ახლოობა ჰქონდა დიდხანს, სიცოცხლის ბოლომდე. ბათუმშივე დაგვი-ახლოვდა ლუბა მეფარიშვილის ოჯახიც.

მამა განათლების სისგემაში მუშაობდა. დილით ადრე მიდიოდა, გვიან ბრუნდებოდა, მაგრამ სტუმრების მისაღებად დრო მაინც რჩებოდა. ოჯახში ხალხმრავლობა იყო ხოლმე, იკრიბებოდნენ ოჯახის მეგობრები. მათგან კარგად მახსოვს ექიმი გერმანე ურუშაძე და მისი მეუღლე.

ბატონ გერმანეს უნდა ვუმაღლოდე ჩემს გადარჩენას. წლინახევრისას სახის მიმე ღამწვრობა მიმიღია და მისი წამლობის შედეგად კვალ-იც არ დამრჩა. გერმანე ურუშაძე ხაშურშიც არაერთხელ ვესტუმრებია.

ძალიან მიყვარდა მამასთან ერთად ზღვის სანაპიროზე სეირნობა. თუმცა მოუცლელი იყო, ჩანს, ჩემთვის დროს მაინც პოულობდა. სამახსოვრო სურათიც გვაქვს გადაღებული ბუღვარში.

ბათუმის პერიოდი მამის მოღვაწეობისა ჩემთვის ნაკლებად არის ცნობილი. ის, რაც თვით მშობლებისაგან გამიგონია. ვიცი, რომ დიმიტრი უზნაძის ხელშეწყობით მამამ ჩამოაყალიბა ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული ლაბორატორია, სადაც ღელაც მუშაობდა. ფოტოსურათზეც არის აღბეჭდილი ამ ლაბორატორიის ერთი ნაწილი. მამას საინტერესო კვლევითი მუშაობა გაუშლია. მის გარშემო იყვნენ შემოკრებილნი გრიგოლ შენგელია (ვაჟა შენგელიას მამა), პავლე ხუბუგია, კონა გიგი-ნეიშვილი; იმ დროს დაუმეგობრდა მამა კოლია კანდელაკი (რამამ კანდელაკის მამას) და სხვებს. სამწუხაროდ, ეს ხალხი დღეს ცოცხალი აღარ არის, რომ მათგან რაიმე ინფორმაცია მივიღო.

ბათუმიდან ჩვენი წამოსვლის მიმეზი რამდენიმე იყო. ქვეყანაში შეიქმნა რთული პოლიტიკური და ეკონომიკური ვითარება, შიმშილობის წლები დადგა. მამის ხელფასით ცხოვრების მინიმალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაც კი ჭირდა. შორს მყოფი ბებია-ბაბუები ვერაფრით გვეხმარებოდნენ. მამა კი ენერჯით და იდეებით იყო საჯსე. მეცნიერული მუშაობა იგაცებდა, მიზნის მიღწევა კი თბილისში უფრო შეიძლებოდა.

თბილისში დავბინავდით ჯერ მამის მამიდასთან ნ. გოგოლის ქუჩაზე, შემდეგ შევეხიზნეთ ბაბუას – გრიგოლ აბაკელიას ხალხმრავალ პაგარა ბინას მთაწმინდის უბანში. მალე მამამ შეძლო ერთი ოთახი ყედა ავლაბარში, სადაც ვცხოვრობდით 1941 წლის ბოლომდე.

მამამ თბილისში მუშაობა დაიწყო პედაგოგიკის ინსტიტუტში. მას-

წაელებლობდა სკოლაშიც (ფარნაოზ ერთელიშვილს ასწავლიდა). მაშინ ულობით კი მასწავლებელთა დახელოვნების კურსებზე კითხულობდა ლექციებს.

1941 წელს, ომი რომ დაიწყო, მამაც გამოიძახეს სამხედრო კომისარიატში, შემთხვევით გადარჩა ფრონტზე წასვლას – მეცნიერმუშაკებზე ჯაფმანი გამოცხადდა. ამ დროს მამა ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტში მუშაობდა, ბატონი კორნელი კეკელიძის ხელმძღვანელობის დროს სწავლული მდივნის მოვალეობასაც ასრულებდა. მალე თეატრალურ ინსტიტუტში შესთავაზეს ლექციების კითხვა, ერთ დროს კათედრასაც ხელმძღვანელობდა. ძალიან უყვარდა ეს ინსტიტუტი და მისი ნასტუდენტარები და კოლეგები დღესაც სიყვარულით იხსენებენ მას. მეც ხშირად დავუკავდი ინსტიტუტის სტუდენტთა საკურსო და სადიპლომო სექქტაკლებზე. მამის ვიხილე პირველად ერთი მანჯგალაძე და ელენე ყიფშიძე, გიორგი გეგეჭკორი, მეღვა ჩახავა და ბევრიც სხვა.

ცხოვრების გზაზე მამას ბევრი სირთულის გადალახვა დასჭირდა. არანაირი კარიერისათვის არ უბრძოლია. იცხოვრა პატიოსნად. პირდაპირი იყო, სინდისთან კომპრომისზე არასოდეს წასულა. ძალიან უყვარდა შვილები და შვილიშვილები. მეგობრობდა ჩვენთან. ამაყობდა რამაზით. მაგალითი იყო ჩვენთვის. მე დღესაც ბევრ რამეს მამის საზომით ვზომავ.

საოცარი ნიჭი ჰქონდა ახალგაზრდების მიმიდვისა. მეცნიერებასა თუ საზოგადოებრივ საქმიანობაში თავისი პრინციპულობის გამო ბევრი „მოსისინე“ გაიჩინა; მაგრამ ქვეყანა მხოლოდ ბნელით ხომ არ არის მოცული, ნათელიც ბევრია. გრიგოლ კიკნაძეს გარდაცვალებამდე გარს ეხვივნენ მეგობრები და ახლობლები, მისი ჭირისა და ლხინის გამზიარებლები. დღეს მისი შემოქმედებისა და პიროვნების დამფასებელთა რიცხვი კიდევ უფრო გაიზარდა და რაოდენ სასიამოვნოა, რომ მათ შორის ახალგაზრდობა ჭარბობს.

იეთიმ გურჯის ბიოგრაფიული ეტიუდები

1997 წელს აღმანახ „მწიგნობარში“ დაიბეჭდა „იეთიმ გურჯის ბიოგრაფიული ეტიუდების“ პირველი ნაწილი. შესავალში აღნიშნული იყო იმ დიდი ინტერესების შესახებ, რასაც იწვევს ყოველი ხელოვნის შემოქმედების ფარული პროცესი, პროცესი, რომელიც მკითხველისთვის, მაყურებლისთვის, მსმენელისა და მნახველისთვის უცნობია და რომელსაც „შემოქმედის სამზარეულო“ ჰქვია. იქვე ისიც ითქვა, თუ აღნიშნული „სამზარეულო“ რა დიდი მნიშვნელობის მქონეა ხელოვნის ფენომენის შესაცნობად. აღმანახის ამ ნომერში იბეჭდება „ბიოგრაფიული ეტიუდების“ მეორე ნაწილი.

„სიმ გაბითარში უსახლკაროდ...“

იეთიმ გურჯის ერთი ლექსი ამ სათაურით იწყება. ამ ლექსში ალუგორიულად ასახულია მელექსის ბედი და ცხოვრების გზა. მართლაც, ეს სტრიქონები ყოველგვარი ალუგორიის გარეშე შეუფერება იეთიმ გურჯის ყოფას. ზოგიერთი ცნობით, იეთიმ გურჯი, მოლექსე კაცი, თბილისელთა დიდი პატივით რომ სარგებლობდა, გარკვეულ პერიოდში უსახლკარო ყოფილა. სხვა ინფორმაციით კი 1925-30-იან წლებში ავღაბარში ერთი პაგარა ოთახი ჰქონია მუღმივად გამოხურული და გამოკეტილი.

იეთიმ გურჯის მეცენატი და მეგობარი ალექსი ბარნოვი კი მოგვითხრობს, რომ მან იეთიმს ვერის პარკში ჯერ ერთი პაგარა ოთახი მოუწყო, მერე კი პარკის რესტორანშიც შეიკვალა და ყველა პირობით უზრუნველყო. რა თქმა უნდა, არაერთარი უფლება არ გვაქვს არ დავუჯეროთ ალექსი ბარნოვს, რომელმაც დიდი ამაგი დასლო იეთიმ გურჯის ბიოგრაფიის შესწავლის საქმესა და პოეტური მემკვიდრეობის ბეჭდვას, არც იმ ბიოგრაფებს, რომლებიც აღნიშნავენ, რომ ავღაბარში ერთი ოთახი ჰქონდაო, ერთი პაგარა „მაგრამ“ რომ არ არსებობდეს...

იეთიმის არქივში აღმოჩნდა ორი ღოკუმენტი, რომელიც სხვაგვარ ელფერს აძლევს შემოთნათქვამს და პოეტის ბიოგრაფიასაც არცთუ სასიამოვნო სიახლეს მაგებს.

ეს საბუთებია საქართველოს მწერალთა კავშირის მდივნის კ. ლორთქიფანიძის ორი მიმართვა, ერთი ქალაქის სასწრაფო დახმარების პუნ-

ქვის გამგის, მეორე კი – საავადმყოფოს ხელმძღვანელობისადმი მიწერილი.

პირველი დოკუმენტი:

„საქართველოს მწერალთა კავშირის პრეზიდიუმი შუამდგომლობს თქვენს წინაშე, რათა ჩვენი კავშირის წევრი იეთიმ გურჯი გადაიყვანოთ ვერის პარკიდან ქალაქის მეორე საავადმყოფოში“.

მეორე დოკუმენტი:

„საქართველოს მწერალთა კავშირის პრეზიდიუმი ვთხოვთ მოათავსოთ თქვენდამი რწმუნებულ საავადმყოფოში ჩვენი კავშირის წევრი, სახალხო მწერალი იეთიმ გურჯი, რომელიც ამჟამად მძიმედ ავად არის და მომეღვლი არეის ჰყავს, აგრეთვე უბინაოა“.

თარიღი – 1927 წელი.

მამასადამე, 1927 წელს იეთიმ გურჯი იმყოფება ვერის პარკში, მძიმე ავადმყოფს მომეღვლი არ ჰყავს და უბინაოც არის.

თითქოს დაუჯერებელია, მაგრამ ფაქტი ხომ ჯიუტი და უტყუარია!

თუმცა, არც იმის გამორიცხვა შეიძლება, რომ მიმართვებში მღვთმარობა გამუქებული იყოს, ხოლო – ალექსი ბარნოვის ინფორმაცია მუსკი არ იყოს.

ერთი კია, იეთიმ გურჯისაც პაოლო იაშვილივით შეეძლო ეთქვა:

მე არა მაქვს საკუთარი ბინაო,

მე წუხელი ქვაზე დამეძინაო...

ბანრუბაული იმეღვაბი

იეთიმ გურჯის ბიოგრაფები ერთხმად აღნიშნავენ, რომ იგი აქტიურად მონაწილეობდა მუშათა რევოლუციურ მოძრაობაში, რისთვისაც დიხანს იხილა სასჯელს სხვადასხვა საპატიმროში, მეფის მთავრობამ არც გადასახლება დააკლო.

ბიოგრაფები არ ცდებიან. იეთიმის არქივში ბევრია ამ ხასიათის ლექსი, რომლებიც ცხრაასიან წლებშია შეთხზული. ისინი საერთოდ არ დაბეჭდილა და მკითხველიც არ იცნობს მას. თვითონ იეთიმი ამ ციკლს, როგორც ჩანს, განსაკუთრებული ყურადღებით ეკიდებოდა. იეთიმს თავისი ხელით შეუღგენია ხელნაწერთა კრებული, რომელშიც მხოლოდ რევოლუციური შინაარსის ლექსებია შეტანილი, სუპერიც თვით მოუხატავს, სურათის ადგილიც შემოუხატავს. ეგყობა, ასეთი სახით სურდა გამოეცა. ამ კრებულისა ირი ლექსი იპყრობს ყურადღებას, ერთი დაწერილია 1921 წლის 12 ივლისს, მეორე – 1921 წლის 6 დეკემბერს. ორივე ლექსი შექმნილია საქართველოს „გასაბჭოების“ შემდეგ.

პირველი ლექსი ერთგვარი საჩივარი-განცხადებაა, აღრესაგნა „მეტივე რაიონის კომუნისგები“. იეთიმი მათ შეახსენებს თავის დამსახურებას კომუნისტური წყობის წინაშე, როცა „ოცლახუთი წელიწადი რევოლუციის ნოტაზე ქლერდა“, როცა „მუშებისათვის პროპაგანდას ეწეოდა“, რისთვისაც „ოცი წელი გააგარა დამალვასა და გყევობაში“. გაახსენებს, რომ სულ ნაგრობდა, როდის მოვილოდნენ ხელისუფლებაში მისი თანამოაზრენი. ჯერ იყო და ნიკოლოზ-სტოლი პინებმა განჯეს, მერე გამოჩნდნენ მენშევიკები, მაგრამ „ისინიც ყალბი გამოდგნენ, უარესი შამეყარა...“ ბოლოს ეღიროსა და საქართველოში „იეთიმის ძმები“ შემობრძანდნენ და გაახარეს მოლექსე-ყარაჩოხელი:

ამისრულდა გულის ნაგვრა –
ჩემი რწმენა, იდეალი,
ის იყო რო გამახარა –
ოცლახუთი თებერვალი...

...მაგრამ ნაადრევი აღმოჩნდა თურმე იეთიმის სიხარული... არც ოცლახუთ წელიწადს რევოლუციის ნოტაზე მომღერალი პოეტი, არც მისი პროლეტარული პოეზია არვის არ გახსენებია. მძიმე მაგერიალურ პირობებში აღმოჩენილი იეთიმი გაოცებულია:

ჩემი რწმენის ქვეყანაში
არა მქონდეს ლუკმა-პური?!

გაჭირვებული სახალხო მგოსანი უკიდურეს ზომებს მიმართავს:

რანა მქონდა, სუ გავიდე,
მიმშილით სახლი დავეაღე,
ბიბლიოტეკა, ლამუა, ქვაბი
სუველა მჭაღში გავცეაღე.

ანალოგიური შინაარსისა და პათოსისაა მეორე ლექსიც. აქაც ცრემლნარევი სამღურავის ხმა ისმის მოლექსისა, რომელსაც ფიზიკური არსებობისთვის არავითარი საშუალება არ გააჩნია.

კომუნისტებს იეთიმისა და იეთიმისნაირთათვის არ ეცაღათ...

იეთიმ გურჯი და არსან ჯორჯიაშვილი

იეთიმ გურჯის არქივში, რომელიც საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურულ მუზეუმში ინახება, ერთი საინტერესო ცნობა აღმოჩნდა. იეთიმის დის, ანას მოგონებებში, რომელიც დაწერილია 1941 წელს, ასეთი დეგალია: „დედის სიკვდილის შემდეგ იეთიმ გურჯი თავის დასთან

ერთად ცხოვრობდა მეტეხის ციხის მახლობლად მტკვრის ნაპირზე მკვირავთა
გარა მიწურ ქოხში. იეთიმ გურჯაის ოთახში თავს იყრიდნენ ბიჭები,
რომლებსაც იეთიმი წერა-კითხვასა და სიმღერებს ასწავლიდა. სხვა-
თა შორის, მასთან ყოველ საღამოს მოდიოდა არსენ ჯორჯიაშვილი“.

იმ დროს იეთიმი 18-19 წლის ჭაბუკი, ხოლო ჯორჯიაშვილი 12-13 წლის
ბიჭი იქნებოდა.

საგულისხმო ფაქტია, რომ იეთიმ გურჯაი ბავშვობიდან იცნობდა არ-
სენ ჯორჯიაშვილს, შემდგომ სახალხო გმირად აღიარებულ ცნობილ
გეროროსტს, რომელმაც 1906 წლის 16 იანვარს ეგლით მიმავალ კავკასი-
ის სამხედრო შტაბის უფროსს, რუსეთის იმპერიის თავდადებულ მსახ-
ურს, გარუსებულ შრისხანე გენერალ გრიაშნოვს (გალახაძეს) ბომში
ესროლა და მოკლა. ამის გამო არსენ ჯორჯიაშვილი ჩამოახრჩვეს.
არსენი ხალხში მეტად პოპულარული გახდა. ხელი იმანაც შეუწყო, რომ
გაუტეხელი ბუნების ჯორჯიაშვილმა არ მოისურვა მთავრობისაგან
ნაპატიები და ნაჩუქარი სიცოცხლე – მშობლებს ნება არ მისცა ხელის-
უფალთათვის შეწყალებისთვის მიემართათ. მალე შეიქმნა სიმღერა
არსენ ჯორჯიაშვილზე, რომელიც მთელ საქართველოში მრავალ ვარი-
ანტად გავრცელდა. ერთი ვარიანტი ასეთია:

მე ვარ არსენა ჯორჯიაშვილი,
მე მოვაშორე ქვეყანას ჭირი.
ვისროლე ბომში, ჰაერში გასკდა
და გრიაშნოვი კელელს შეასკდა.

იეთიმ გურჯაისა და არსენ ჯორჯიაშვილის ურთიერთობის სხვა ფაქტი
უცნობია, გარდა ერთი ლექსისა, რომელიც იეთიმს არსენის სიკვდილის
შემდგომ დაუწერია და რომელშიც ასეთი საგულისხმო სტროფია:

თოკს მიმშაღებს ჯაღათისა ხელია,
თავზე მაღვას ხუცი, სულის მტერია,
შაგრცხვეს, მღვდელი, ჯვარი რომ გიჭერია, –
საღრწობელა იესოს არ უწერია.

მაგრამ იეთიმის ხელნაწერებში აღმოჩნდა ერთი სტროფი, რომელიც
გვაფიქრებინებს, რომ იეთიმსა და არსენ ჯორჯიაშვილს ურთიერთობა
შპონიათ. ლექსი დაწერილია 1920 წელს, იეთიმი გვამცნობს თავის დამ-
სახურებას რევოლუციის წინაშე:

ჩაგრულნი გამიმხნევია,
მნაგვრელთ მასკა ამიხდია,
ჩემი ენით ბევრი ბიჭი
გეროროსტი გამიხდია.

იეთიმ გურჯის რევოლუციური განწყობილება და საქმიანობა ცნობილია. ასე რომ, არ არის გამორიცხული, არსენ ჯორჯიაშვილმა მას გარკვეული შეგავლენა მოახდინა და შემოთმთოყვანისი ლექსების ქონები სულაც არ იყოს ჭეშმარიტებას მოკლებული.

სიყვარულისგან მკურნალო

იეთიმ გურჯის საგრფიალო ლირიკას თვალის ერთი გადავლებითვე ეგყობა, რომ მისი ავტორი სიყვარულისგან გაგანჯული კაცია. სიყვარულის მძღესა და ვერაგ გრძნობას ისევე გაუწამებია, როგორც აღმოსავლური ლიტერატურის საქვეყნოდ ცნობილი მიჯნური პერსონაჟები: მაჯნუნი და ფარჰადი, ხოსროვი და ქერეში და ვის მითვლის, კიდევ რამდენ ამელგაცრეებულს სდენია თვალთაგან ცრემლის მდინარე...

ვისთვისაც უცნობია შუა საუკუნეების აღმოსავლური საგრფიალო ლირიკის გრადიციები, ვინც არ იცის, რომ ამ ლირიკაში საგრფოს სახე წარმოდგენილია არა რეალურ არსებად, არამედ განზოგადებულ ხატად მშვენიერებისა, ხელოვნურად შექმნილ ესთეტიკურ მოლელად, რომ საგრფოსკენ სწრაფვაშიც ნაგულსხმებია არა ბუნებრივი, არა აღამიანური, არა ფიმიკური, არამედ ირეალური, იდეალიზებული მიჯნურის გრძნობები, იგი ბრმად ერწმუნება იეთიმ გურჯის სეველიან სგრფიონებს და მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე აბუბული მისი ძეგლის გვეშულ სახესაც დიდი თანაგრძნობით შეხედავს. მოდი და, ნუ შეგებრალება:

ჩემი გული შენ დაკოდე, დახიე,
ხელებს ითბობ, ცეცხლის აღში გამხვიე...

იეთიმ გურჯი შენ მოჰკალი,
ცოცხლივ მკვდრებში ვწერივარ...

ვის დამწვევლა, ვისი წყველა ამიხდა,
იეთიმ, ცრემლი მეგობარი გაგვიხდა...

მაგრამ იეთიმის არქივი, რომელიც ჩვენი მოლექსე-ყარაჩოხელის ცხოვრების არაერთ საინტერესო ღებალს გვაძენობს, ზოგჯერ ფრიად დამაფიქრებელი ინფორმაციის წყაროც არის. სიყვარულისგან გათანგული იეთიმ გურჯი შევლასა და შეწვენას რომ ითხოვდა:

შევლას ვითხოვ, განჯვის მახეს გავები,
დამიბნელდა მოვარე და ვარსკვლავები,
გვა მიჩვენეთ, აღარ მიჭრის თვალეში...

არაიშვიათად თვითონაც ცდილობდა უმელოდ შეყვარებულთა დახმარებას, ლექსს უთხზავდა საგრფიალოს, იქნებ ამით მოელბო გული გაამაყებელი ქალებისათვის, იქნებ...

როგორც ჩანს, ამგვარი ხასიათის ლექსების შემკვეთი პირები საკმაოდ ჰყავდა და იქნებ არცთუ გადაჭარბებულია იეთიმის განცხადებაც:

მე ლექსი არ დამელევა,
სულ მზათა ვარ, ვინც რა მოხოვა...

იეთიმ გურჯის ლექსთა ერთი დავითარში უცნობი ხელით ასეთი ჩანაწერია: „თუ გიორგი გიყვარს, ეთიმჯან, ორშაბათს არსად დაიკარგო იმიტომ, რომ მე უნდა მოვიდე. გთხოვ ეთიმჯან, დამიწერო ლექსი ვინც მიყვარს, მანიაკა გიორგი თულაშვილი“.

როგორც ირკვევა, გიორგი იეთიმის ახლობელი კაცია, რაკი იეთიმის დაუკითხავად შესულა მის ბინაში, იეთიმის დაუკითხავად აუღია ლექსების დავითარი და თავისი თხოვნა ჩაუწერია. უიმედოდ შეყვარებული კაცი სამკურნალოდ მოსულა, უფიქრია, საკუთარ გრძნობებს საგრფოს ლექსად თუ გადავუშლი, გაგუშვდება, გულს მოვუღობ და იქნებ მოწყალე თვალითაც გადმოხელოსო.

იქვე იეთიმის ხელით ჩაწერილია ლექსი, რომელიც მთლიანად მოგვეყავს, რამდენადაც იგი იეთიმ გურჯის შემოქმედებას აქამდე უცნობი ასპექტით წარმოგვიდგენს. ლექსის რამდენიმე სიტყვის ამოკითხვა ვერ შევძელით. ეს ლექსია:

მანიაკჯან გამარჯობა, ხალამს ვიდგენის ჩემი ენა,
რო მიყვარხარ, ერთი მოხარ, ნება გგონდები შენა,
ქვეყნის ყველა სილაშაშე მიწერია
გუფიცები, ხაგით ღმერთად მე გადიღე

უფიცავ ჩემსა ყმაწვილობას, დაიჯერე, შენთვის ვკვლები,
ღლე და დამე ხანა ვიყო, სუ თვალწინ შენ შელანდები,
შენ გულშია სტუმრად ვიყო, ვნახო თუ შენც გგონდები,
სამარემდინ სიტყვას გაძლევ, გულცივად ნუ შეკიდები.

ღმერთთან ყველა სულიერი ქვეყნად გააჩინა წყვილათ,
ამ პაგარა სოფელშია დრონი გააგაროს ტკილიათ,
მანიაკას შშვსა უფიცავ, გოგი მოკვდეს, თუ ვთქვა გყვილათ,
იქნებ მინნობ მე ორპირათ, რო შექნევი მე გულცივათ.

ხელი ხელსა, პირი პირსა, ყელი ყელზედ გადახვიე,
მაგყურა ხალხის დროშა გადივიწყე და დახიე,
რწმენის იმედი მამეცი, სველის ფარდა ამიხიე,
სამარემდინ, ვით სულარას, შენ პერანგშიდ გამახვიე.

სიყმაწვილეს თავის დრო აქვს, თან ვიფიქროთ ბოლოსთვის, ღმერთმა შენთვის გამაჩინა, რაღად გინდა პოვნა სხვისა, შენის მეტი არვინ მინდა, დაამტკიცებს პირი ღვთისა, მამიბრალებ და მიხედები, თუ არა გაქვ გული ქვისა.

როგორც ჩანს, იეთიმის ამ ლექსმა, რომელშიც გადმოღვრილია გიორგი თულაშვილის წრესგადასული გრძნობა, გული ვერ მოუღბო გორთომ მანიაკას და... გიორგი დასახმარებლად კვლავ იეთიმ გურჯისკენ მიეშურება. იმავე დავითარში იმავე ხელით არის ჩაწერილი: „ჩემ მანიაკას დამიწერე, ხომ ხელამ რომ არ მიბრალებს, კიდეც ერთი ლექსი, თუ თუ თუ გიყვარვარ“.

ამ მინაწერს ლექსი აღარ ახლავს. იქნებ იეთიმს პოეტურმა თავმოყვარეობამ ნება არ მისცა კვლავ შეეთხზა ლექსი, პირველმა ხომ ვერ გაჭრა, მიზანს ვერ მიაღწია!

შეკვეთით შექმნილი ლექსები იმასაც გვაფიქრებინებს, რომ იეთიმ გურჯი მკვიდრად იღვა შუა საუკუნეების აღმოსავლური ღირიკის გრადიციებზე, რომ მისი საგრფიალო პათოსი მკვლამ გულწრფელი არ არის და მტკერის სანაპიროზე აბუზული მისი ძეგლის კვემული სახეც ზოგიერთი გაუგებრობის შედეგი უნდა იყოს...

ერთი კია, „სიყვარულის მგოსანი“, როგორც თავს უწოდებდა, ნამღვილი, რეალური, ჭეშმარიტი მგოსანი თუ იყო და არა აღმოსავლური საგრფიალო ღირიკის გრადიციების უსიგყვო აღმსრულებელი, მაშინ არა მარტო სხვისი წყლულების განკურნებას შეეცდებოდა, არამედ თავისი „მაჯაშისა შემტყობარსაც“ მოძებნიდა...

დრო
და
აღმშენებელი

ბაშალე წიგნი - ბაშალე ვეჟე და
ბაშალე წიგნი წარღვევის წყვილია,
არა არის რა წიგნივე მეღალი,
წიგნივე ბაშალე და წიგნივე ღიალი.

აკაკი გელოვანი

«ღმერთო, მოხედე პროექტებს...»

○

ღია

სტურუა

—

60

○

ღია სტურუა ერთი იმ პროეტაგანია, რომელთაც, იშვიათი ნიჭიერებისა და თვითმყოფობის წყალობით, ახალგაზრდობიდანვე მიაღწიეს ყოველი შემოქმედის საწადელს — ლიგერატურული „შევირდობის“ გვერდის ავლით, მიაგნეს საკუთარ ხელწერას. პირველი პროეტური კრებული „ხეები ქალაქში“ 1965 წელს გამოაქვეყნა; დღემდე მრავალი პროეტური და ერთი ესეისტური წიგნის ავტორია, არის ვალაკიონ გაბიძისა და სახელმწიფო პრემიათა ლაურეატი, პროფესიონალი ლიგერატურათმცოდნე და ქართული მწერლობისადმი მიძღვნილი ჩინებული გამოკვლევებისა და ესეების ავტორიც გახლავთ.

წიგნის, მწიგნობრობისა და ჭეშმარიტი პოემის გოგალური გაუფასურების ხანაში, ცალკე აღნიშვნის ღირსია ღია სტურუას სატელევიზიო საავტორო გადაცემები: მჭევრმეგყველისა და იმპროვიზატორის შესა-

შური უნარით დაჯილდოებულს, ფართო თვალსაწიერის მქონეს, მწიწკ-
კვს ძალა – მიიზიდოს გელემაცურებელთა ფართო აუდიტორია და დაეხმოს
ისე, რომ ოღნავადაც არ უღალატოს თავის სტილს – ინტელექტუალურს
და იმპედროულად, – ღრმად ემოციურს.

უნდა ითქვას, რომ ლია სტურუას – პოეტს, რამდენადმე მნიშვნელო-
ვანი ევოლუცია, ან, მით უმეტეს, მეტამორფოზები არ განუცდია. მან, სრული-
ად ახალგაზრდად, უთვალავი ფერის, უთვალავი ბგერისა და უთვალავი
სიგყვის სამყაროში თანდათანობით მიაგნო თავის სტილს, მუსიკას –
სიგყვას – ფერებს. მის პოეზიაში გამოიკვეთა თანამედროვეობის მწვე-
ლი და ცხოველი განცდა, მტანჯველი მორალურ-ეთიკური ძიებანი,
ეროვნული ტკივილი და მარადიული, ზოგადასაკაცობრიო ფასეულობე-
ბისადმი სწრაფვა, უკიდურესი გულახდილობა და სიწრფელე, ზოგჯერ –
შეგნებული ეპაგაჟი, უკომპრომისობა და შემოქმედებითი სითამამე.

მალევე გახდა საცნაური ლია სტურუას პოეზიის ერთგვარი ელი-
ტარულობა და „სირთულეც“: თავისებური მეტაფორული და ახოციაცი-
ური ამროვნება, ღრმა ქვეგექსტები, ლიტერატურული რემინისცენციათა
სიმრავლე და ძნელად აღსაქმელი მინიშნებანი; ლია სტურუა „რთულზე“
„რთულად“ მეტყველი პოეტია.

ცხადია, ყოველივე ეს სოციალისტური რეალიზმის „აღექვებისაგან“
დაუსჯელი არ დარჩებოდა: ლია სტურუამ აღრევე იწვინა ოფიციალუ-
რი კრიტიკის სუსხი – აკრიტიკებდნენ „იდეურადაც“ და „ფორმალურა-
დაც“ – ვერლიბრის ერთგულებისათვის. ამასთან, ახალგაზრდა პოეტმა
იმთავითვე ღირსებისამებრ მოიხვეჭა პოეზიის ჭეშმარიტ დამფასებელთა
თანადგომაც.

ლია სტურუა დღეს საყოველთაოდ აღიარებული პოეტია, თუმცა
ცალკეული „უცნაური“ გამოხდომები მის მიმართ დღესაც საჩინოა;
„უცნაური“-მეთქი, იმისათვის მოგახსენებთ, რომ ამ „დეკლარაციულ“
გამოხდომებს არაფერი აქვს საერთო არც პოეზიასთან და არც ლიტე-
რატურულ კრიტიკასთან.

პოეტს კი არც საკუთარი მხატვრული მრწამსი დაუთმია ოდესმე და
არც იოლ, გაკვალულ გზას დასდგომია მავანთ საამებლად.

ლია სტურუას ჯერჯერობით ბოლო პოეტურ კრებულს – „შუქს ნუ
ჩამიქრობთ“ („მერანი“, 1994 წ.), უაღრესად თანადროული და აქტუ-
ალური პრობლემაგით გაჯერებულს, ვერავინ აღმოუჩენს კონიუნქ-
ტურულ ნიშაგს.

ლია სტურუასათვის პოეზია „წმინდაც“ არის და საყოველთაო-სახ-
ალხოც; განდგომილი ბრძენის თავშესაფარიც და მამულის მეციხოვნე-
თა ხელობაც; ოდენ „შავისა“ და „თეთრის“ დაპირისპირების მოძულე
პოეტი „მარმარილოს ზურგებით ვარე სამყაროსაკენ, პირით – წიგნებ-

ისაკენ მიქცეულ“ მწიგნობრებს ანდა სპილოს ძელის კოშკში გამომწყვედულ ხელოვნებსაც ჭირისუფლობს და მათი „რიტორიკული“ მოწოდებები ნააღმდეგვეს გახლავთ.

თუმცა არც „ზუსტ“ მისამართებს გვთავაზობს პოეტი და, მით უმეტეს, არც „გარემოების საყვირად“ მიაჩნია თავი, მისი ახალი ლექსებიდან მკაფიოდ ინაკეთება ბოლო წლების ჩვენი ქუფური არსებობა, განჯვასიმძიმედი, ნგრევა-ქაოსი, გაორება და გაუცხოება, სამშობლოში სამშობლოს მონაგრება...

პოეტის ბოლო ლექსები ერთი გაბმული ტკივილია: მას „ტკივა“ საქართველო, თბილისი, ახლობლები, სულით მონათესავენი, დარბაისული მათხოვრები, პოეტები, მხატვრები, ვამლის ხეები და ბელურა ჩიტები, მოხეტიალე ძაღლები და უმანკო კრავები...

მაგრამ პოეტის ლექსებში „მშისა და მთვარის წვეთებიც“ მძლავრობენ. სინათლის სხივად, შავ სევლაშუ გამარჯვებული იმედის სიმბოლოდ მესახება ეს ტაქებიც:

...სასწაული ჯერ კიდევ არსებობს
 ამ ბნელ, საპყარ, უმწეო წუთისოფელში,
 ხოლო ცის მყარზე შემოქმედი მის
 და, გაცილებით დიდი წვალებით
 და ვაი-ვაგლახით, ვიდრე ოდესღაც,
 გვიბერავს განში ძველებურად ლურჯ,
 ვარსკვლავებიან სულებს.

მოკრძალებულია პოემიის მუზა – მას არც გამთბარი და სინათლით განახჩახებული სცენა ესაჭიროება, არც გამართული მუსიკალური ინსტრუმენტი და თეატრალური დეკორაცია თუ სამოსელი, არც ძვირადღირებული და ხელმეუწვდომელი საღებავები, ჩარჩოები თუ გილო, საჭრეთელი თუ ბრინჯაო-მარმარილო. მისთვის არც სტომაქის ნაყოფანებაა საჭირო და არც გამთბარი ბინა...

საჩინო ფრაზის საპირისპიროდ – ვერც მარბაზნების ქუხილი, ვერც ქაოსი და ნგრევა, ვერც სიცივე და შიმშილი, თვით წყვდიადიც კი – ვერ დააღუმებს პოემიის მუზას.

პოეტი ღია სტურუა ინტენსიურ შემოქმედებით მუშაობას განაგრძობს. ვიმელოვნებ, როცა ეს სტრიქონები დაიბეჭდება, ქართველი მკითხველი მის ახალ პოეტურ კრებულს მიიღებს.

P.S. ჩემი ვარაუდი გამართლდა; ახლახანს „მერანმა“ გამოსცა პოეტის „ასი სონეტი და სხვ.“, 1999 წლის ივლისი.

ცენტრში დამწვარი სიტყვა

მე ვიცი, რომ სიცივე აღარ უსმით. სიცივემ დაკარგა ძალა. სიცივე უძწეო ლოკოკინასავით ძევეს ადამიანების წინაშე, რომლებიც მას ნემსებით ჩხვლეტენ, ჯავშანს უმგვრევენ, და იციან, რომ არც ხელის შებრუნება შეუძლია, არც გაქცევა, არც ყვირილი. ამ სიმართლეს ვერანაირი ლოგიკურად დასაბუთებული სიმართლე ვერ დაუღვება წინ, უფრო მეტიც, მაშინვე უმწეობად გადაიქცევა. ამ შემთხვევაში ერთადერთი მართალი შეიძლება იყოს კაცი, რომელიც ნიქარას სათუთად აიღებს და საღმე, ხალხში გადამაღაფს. ამ წუთში ლოკოკინას იდეამე კი არ ფიქრობს, რომეცასაც ვერც ქვით მოკლავ და ვერც ნემსის ჩხვლეტით, არამედ, უბრალოდ, სიცოცხლეს უნარჩუნებს ღვთის განჩენილს, სულიერს.

იგვივა წიგნის დახვევა და დაწვა. პოეტი-კაცი არც უნაკლოა და არც უცოდველი, მაგრამ სიცივეასთან ძნელ ომში და ურთულეს სიყვარულში იგი ხარჯავს უკეთესს, რაც კი აბაღია მის სხეულს, გვინს, სულს, თითქოს სარკეში თვითონ კი არ იხედება, არამედ მისი ორეული – ანგელოზი; ამიტომ სიცივეასთან, ლექსთან, წიგნთან მგრული დაპირისპირება იგვივა, რაც უძწეო ლოკოკინას ან ხეზე მიბმული კრავის მოკვლა.

დახეულ-დამწვარი წიგნი ყოველთვის მსხვერპლია, მისი მტერი – ჯაღათი, და რაც უფრო მეტად სძულს ჯაღათს მსხვერპლი, მით უფრო ამტკიცებს მის ძალასა და სიმართლეს, რადგან სამყაროს შექმნის დღიდან მოედნებზე განაღებულ კოცონებში ყოველთვის მართალი და ნათელი კაცი იწვის, ხოლო კოცონს აჩაღებს ინკვიზიცია, ფაშიზმი, ფანატიზმი, სიძულელი...

არის ისეთი შემთხვევებიც, როცა კოცონის გამჩაღებელი „ინღობს“ პოეტს, ოღონდ, ცდილობს თავისებურად გამოიყენოს იგი, საკუთარი ნება მოახვიოს თავს. წვერმოშევებულ, გაღოთებულ, ურჩ კაცს ვერ ეწვევა, რადგან არ იცის „მძივებით თამაშის“ წესები, სამაგიეროდ, ლექსზე ახდენს ძალადობას. გაღაკციონ გაბიძეს აქვს ასეთი ლექსი:

მე მაისის თვის ვარდებით ვთვრები,
კარგია თრობა
და შებრაღება მე ნემი მტრები,
არ ვიცი მტრობა.

ერთ-ერთ გამოცემაში საბჭოთა ცენზურამ ასე „გაასწორა“ ბოლო
ორი სტრიქონი:

არ მებრალეზა მე ჩემი მტრები
და ვიცი მტრობა.

ე.ი. პოეტი, სილაჟევარდებისა და ვარდების მფლობელი, დაიხლოვა,
სიძულვილის, ლამის მკვლელობის იდეა ჩაუღო ლექსში, რომელიც
ღმერთის ნაკარნახევი იყო.

ახლა ხშირად მეკითხებიან, მხატვრული სიტყვის საყოველთაო გა-
უფასურების დროში: – ნუთუ, მაშინ ხალხს ესმოდა გალაკტიონი? ესმო-
და იმას, ვინც იცოდა, რომ „პირველითგან იყო სიტყვა, და სიტყვა იგი
იყო ღვთისა თანა, და ღმერთი იყო სიტყვა იგი“. ვისაც არ ესმოდა,
მოწიწებითა და პატივისცემით ექცეოდა იმ კაცს, რომელსაც შეეძლო
ხავერდის ყდაში ჩადებული სქელგანიანი წიგნი დაეწერა. იმდროინ-
დელი არ არის პაოლო იაშვილის ეს ლექსი:

ღადის ქუჩაში ბევრის მსგავსი ჩემი სხული
და ხალხი ამბობს, ეს კაცია ლექსის მწერალი...

„ლექსის მწერალს“ პატივს სცემდა ხალხი. მისი გაგება არ უნდო-
დათ ჩინოვნიკებს, მისსავე უნიჭო კოლეგებს, მისი პოეტური სიგიჟეებით,
„ღურჯი ექსცესებით“ შეწუხებულ მთავრობას.

სხვის საქმეში ცხვირის ჩაყოფა უსაქმურობის და არეულობის ერთ-
ერთი მიზეზია; ალბათ, რა თქმა უნდა, წლებზე უეხის დაღვმას, ლექსის
წერას, თიხის ზელას, ხენა-თესვას, ლაბორატორიებში ჩაქაშებას, ქუჩაში
სიარული, ენამჭევრობა, მამლის ყივილით სოფლის აშენება სჯობს, და
იოლი სახელის მოხვეჭა, რუსთაველი კი ფილოლოგებმა იკითხონ და
ბალისშის ქვეშ ამოიღონ, სანამ ისიც არ დაუწვავთ.

...სიტყვა არავის ესმის. ერთადერთი უზნეო ფრაზა ქცეულა ჩვენი
ცხოვრების ლაიგმოგიადა: - რა დროსია, რა დროს სწავლაა, რა დროს
მუშაობაა, რა დროს ხელოვნებაა?!

იქნებ ისევ მწერალმა სცადოს აღადგინოს სიტყვის მხატვრული ღირ-
ბულება, მისი იღუმალი ძალა, იქნებ, იმას მაინც მიაღწიოს, რომ ადამი-
ანებს, რომელთაც საქმისთვის ზურგი შეუქცევიათ, მშობლიურ ქართულ
ენაზე ამრის გამოხატვა ასწავლოს და იმავე ენაზე გამოთქმული ამრის
სხვისგან მოსმენა, მაგალითად, ასეთის: – რა დროს მძულვარებაა?

მაგრამ ჩვენ იქამდე მივდივით, რომ, შეიძლება, ამამეც მიპასუხონ:
– რა დროს ქართული ენა და ამრის გამოხატვააო?!

რა ეშველება ამას? მე ნახევარი საქართველოსაგან განსხვავებით
პოლიტიკისო არა ვარ და ისევ ქართულ ლიგურატურაში ვეძებ შეუ-

დას. ნიკო ლორთქიფანიძე ამბობდა, რომ უამრავი უძველესი ერი გადაშენდა: რომაელები, რომლებიც შესანიშნავი მეომრები იყვნენ, მწყვეციელები – ჩინებული ვაჭრები, ძველი ბერძნები – მშვენიერების კულტის მსახურები, ჩვენ იმიტომ მოვედით აქამდე, რომ მეომრებიც ვიყავით, ვაჭრებიც და მშვენიერის კულტის მსახურნიც. იქნებ გავიხსენოთ ეს სიტყვები და არ მოვიკლათ საკუთარი თავი. მაგრამ გახსენება იმისი შეიძლება, რაც იცი. ვიღას ახსოვს ნიკო ლორთქიფანიძე, როცა წიგნის მალაზიების თაროები წერა-კითხვის უცოდინარი მწერლების მიერ თარგმნილი და დაწერილი დეტექტივებით აივსო, „ბესგსელერებით“: „სტალინის შვილი“, „ლაურენტი ბერია“, „სექსის საიდუმლოებანი“ და სხვ. მართალია, ჩვენს გამომცემლობებს თავის შენახვა სჭირდებათ, ფული კი სწორედ ამ კატეგორიის ლიტერატურას მოაქვს, მაგრამ კაპიტალიზმზე გადასვლის უმძიმეს ხანაში ხალხის სულს რამენაირად თუ არ გავუფრთხილდით, შეიძლება ჩვენი ერის არსებობას საფრთხე შეექმნას ეთნიკურ ჯგუფად, გომად გადაქცევისა, რადგან ერი სულიერი კულტურის გარეშე არ არსებობს. სულსაც თავისი რბე სჭირდება და იმასაც ნუ მოვსპობთ. ჯერ კიდევ როდის, წმინდა მამები ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელები, რომლებიც ბიბლიას თარგმნიდნენ, ვრცელ კომენტარს ურთავდნენ მას, რადგან „ჩვენი ხალხი ჩვილია და მას ჯერ რძითა და მხალით კვება სჭირდებათ“. ასეთ სიყვარულს მკითხველის მიმართ ღიმი სიკეთე, მოთმინება და გალანგი უნდა. „ხალხს აწუხებს ესთეგური წყურვილი და ის ხშირად სვამს მღვრიე წყალსაც“, ამბობდა ერთი პოეტი, ხოლო პაოლო იაშვილის სანუკვარი ოცნება იყო გზაბნეული ხალხის პოეზიის ცისფერი გაძრისკენ წაყვანა. რითაც დამთავრდა ეს ოცნება, ყველამ კარგად ვიცით. გიციან გაბიძის წითელი მიხაკი და ბოჰემური ცხოვრების ნირი მწარედ გააღიმიანებდათ დღევანდელ პოეტების მოძულეებს, მაგრამ რომელი „პაგრიოტი“ „დაიმცირებდა“ თავს და სამშობლოს ასეთი სიტყვებით მიმართავდა:

ჩემო ძვირფასო და ტკბილო დედავ,
 ჩემო თბილისო, გულის ლახვარო,
 ძალი ძალღური ქებას გიბედავ,
 რომ მშით ამოსელა ყეფით გახარო...

მის მოწამებრივ სიკვდილზე რომ აღარაფერი ვთქვათ.
 „...არის მკითხველი მშვენიერ წიგნის და არის მისი გადამკითხველი“, – ამბობდა ვალაკიონი. წიგნის მოძულეს, ის, რაგომდაც, არ ახსენებს. იქნებ, ასეთი წონასწორობის აღდგენაში მაინც დაგვეხმარონ გამომცემლობები, რომლებსაც დღეს, ბუნებრივია, ფული სჭირდებათ, ის ფული, მდარე ხარისხის წასაკითხ და გასართობ ლიტერატურას რომ

მოაქვს. ასეთი რამ მარგო ჩვენთან არ ხდება. ასეა ყველა ქვეყანაში. ბესგსელერის მხატვრული ღირებულება, არცთუ იშვიათად, საეჭვოა. მაგრამ განათლებულ მსოფლიოში არის გამოცემლობები, რომელთა სახელი უკვე გარანტიაა იმისა, რომ იქ დასტამბული წიგნი მნიშვნელოვანი მოვლენაა მსოფლიო ლიტერატურაში. იმ წიგნების მკითხველთა რიცხვი ნაკლებია, ვიდრე, თუნდაც, კომიქსებისა, მაგრამ იგი სტაბილურია. ამ სტაბილურობას კიდევ უფრო ამყარებს ლიტერატურული პრემიები, რომლებიც, რა თქმა უნდა, არც ბიძაშვილ-მამიდაშვილობის, არც უფროს-უმცროსობის პრინციპით არ გაიცემა, მაგალითად, საფრანგეთში, ამას წინათ, ერთ-ერთი ყველაზე პრესტიჟული, გონკურების პრემია საგაზეთო ჯიხურის გამყიდველმა მიიღო თავისი რომანისათვის. ასეთი პრეცედენტი ჩვენში არ ხდება, მაგრამ, იქნებ, ღრთოთ განმავლობაში ამასაც ეშველოს და გამოცემლობებსაც, ერთი ან ორი პაგარა გამოცემლობა შეიქმნას ფულის მომგანის აუცილებელი საქმიანობის ბაზაზე, რომლის ღირსება წმინდა ლიტერატურული იქნება და არა პოპულისტური.

ამ ლიტერატურას ფართო მკითხველი არ ჰყავს, მაგრამ ყოველთვის ჰყავდა მკითხველების გარკვეული წრე, რადგან ჩემს თვალწინ ერთ კვირაში იყიდებოდა ჩემი მეგობრების პოეტური კრებულები. ის ხალხი არსად არ წასულა, არც დახოცილა, უბრალოდ, ფსკერზე დარჩა, როცა ლექსი ზედაპირზე ამოიგანა ამღვრეულმა მდინარემ. ისინი არიან ჩვენი გვინი და სინდისი, ისინი დაგვეხმარებიან, რაც შეიძლება მეტ ადამიანს ვავაგებინოთ და ვაგრძნობინოთ ფანჯრიდან გაღმომხტარი ჩვენი დიდი უბედური პოეტის ასეთი ლექსი:

სული გვქონდეს უსპეგაკეს თოვლისა!
მეგობრებო, სიკვდილამდის მექნება,
მხოლოდ ერთი სიხარულის მეგნება:
პოეზია – უპირველეს ყოვლისა!

ჩემო განდევილო მწიგნობრებო,
 მარმარილოს მურგებით მიქცეულებო
 გარე სამყაროსკენ, პირით – წიგნებისკენ,
 მათი ყუებიდან ამომრდილი
 ოქროს ბალახი
 წამლობს თქვენს აქილევსის ქუსლებს,
 ლაქვარდი გეხურებათ თავზე
 ცალ თუ ჭერად
 და მედროულები ხლებით,
 მხოლოდ რჩეულებს უშვებთ
 თქვენს სანთიობოში,
 მხოლოდ ოქროს კვეთით გამომიღ
 ადამიანებს,
 ოდესღაც საძულველ ალგებრასაც
 კი უმჯობრდებოდით
 მისი კლასიკური ბუნების გამო.
 და რაც მთავარია,
 ბრმა პოეტის თვალები
 შავ მშეებს კი გვანან,
 მაგრამ ისე თავგანწირულად გინათებენ,
 რომ ეპოსივით იწელება თქვენი ცხოვრება
 და, უცებ, ცხელი აქოშინებული ქუჩიდან
 ხმა შემოვარდება
 თქვენს ნატიუ ჩრდილში:
 – ნიკორწმინდა დანგრეულა, გაიგეთ?
 მოიცილეთ მარმარილოს სიმძიმე,
 ამოიგდეთ თავიდან ოქროს კვეთი,
 დაინგრა თქვენი ალგებრა,
 მწყობრი, ტანკენარი,
 სახლი დაინგრა,
 ვაშის თმებით შეკრული
 და მგრედის ფრთით განათებული,
 იქნებ, თქვენ მაინც იცით
 რა ვუყოთ მას,
 სადღაა კიდევ ერთი გალაკტიონი,
 რომ მის კედლებში ჩავაგანოთ?...

«რაც კი ვარსებობ, მე ვთამაშობ მართოდ,
კულად...»

○

ბესიკ

ხარანაული

—

60

○

ბესიკ ხარანაულის პოეზია გამორჩეულ გულისყურს მოითხოვს და არა ზერელედ თვალის გადავლებას, ის გაიძულებს „თვალეში ჩააჩერდე“ მშერაჩაბრუნებულ პოეტს, ჩაულრმაედე, ჩასწვდე მის ნათქვამს, მოგჯერ კი ისე გაითავისო მისი საზრისი, რომ ქვეცნობიერად უგულუბელყო „სამოსი“ – ფორმა.

მისი ფორმა კი თავისუფალია, ისეთივე თავისუფალი, როგორც ბესიკ ხარანაულის პოემიის შინა არსი.

პოეტი თანამედროვე ქართული თავისუფალი ლექსის – ვერლიბრის – ერთი დამამკვიდრებელთაგანია. თანამედროვე-მეთქი იმად მოგახსენებთ, რომ ამ საზომის ფესვები ქართულ ფოლკლორსა და შუა საუკუნეების ჰიმნოგრაფიაშია საძიებელი. მას XX საუკუნის 10-20-იანი

წლების ქართულმა ავანგარდისგულმა პოეზიამაც მოუსინჯა კბილი. მაინც არ წყდება კამათი – რა სჯობს, ვერლიბრი თუ ლექსი?! ამგვარი კამათი თვითმიზნურია და, ცოცხალი არ იყოს, რეგროგრადულიც. პოეტი თავისუფალია, გინდ გრადიციულ ლექსს დაწერს, გინდ თეთრს; თუ მისი თვითგამოხატვისათვის ვერლიბრია შესაფერისი – მას მიმართავს. საოცარია, რომ ბესიკ ხარანაული ხშირად გაუკრიტიკებიათ სწორედ „ვერლიბრისგობის“ გამო.

თავად პოეტს კი მიაჩნია, რომ „თავისუფალ ლექსში მქლავნდება ჩვენი ენის აქამდე დაფარული ძალები და შესაძლებლობანი. ...ჩვენ, ერთი მხრივ, გაუმართლებელ უფლებას ვანიჭებთ ჩვენს თავს და, მეორე მხრივ, მტრულად ვეკიდებით მშობლიურ ენას, როდესაც ვამტკიცებთ, თითქოს თავისუფალი ლექსი, მიუღებელი იყოს ქართული ენის ბუნებისათვის. ღირს იმის გახსენებაც, რომ თავის დროზე, როცა საფრანგეთში ურითმო ლექსმა იწყო გავრცელება, ეროვნული ლიტერატურის დამცველები აღშოთებულად ამტკიცებდნენ: – ურითმოდ მსოფლიოს ყველა ენაზე შეიძლება წერა, გარდა ფრანგულისაო. ...ქართველებს მუდამ ჰყოფნიდათ შემოქმედებით სითამამე, სწრაფვა სიახლისა და ნოვატორობისადმი“.

ბესიკ ხარანაულის შემოქმედებით სითამამე მხოლოდ „ვერლიბრისგობაში“ როდი მქლავნდება (პოეტს, ცხადია, აქვს რითმიანი თუ თეთრი ლექსებიც), ნოვატოროულია მისი მხატვრული წარმოსახვაც. საკუთარი თავით დაუკმაყოფილებლობა, სიწრფელე, უკომპრომისობა, – ამასთან, – იაფფასიანი პათეტიკის, „მომგებიანი“ თემების უგულუბელოფა – ქმნის მისი პოეზიის დერიგას.

ბესიკ ხარანაული თითქოს „შავ-თეთრი“ პოეტია, როგორც გურამ ასათიანი იცყოდა, – „უფერუმარილო“: მკაფიო, სადა, განზრახ გამარტივებული პოეტური მეტყველებით; ამალღებულზე „დამიწებულად“ მოუბარი, ირონიით შენიღბული ტკივილითა თუ თანალმობით. მისი ღრმა ამრობრივი დაგვირთვის მქონე სახე-სიმბოლოები, განსჯა-მედიტაციები მკითხველისაგან მოგჯერ დიდ ემოციურ და ინტელექტუალურ დაძაბვას მოითხოვს.

პოეტი თუმცა გაურბის „გალექსილ ყოველდღიურობას“, მისი ლექსები და პოემები უადრესად სადღეისოც არის და მოგადიც.

ალბათ სწორედ ახლა უნდა შექმნილიყო მისი ერთი-ერთი საუკეთესო ლირიკული პოემა „აგონიური“ (ამავე სახელწოდებისაა პოეტის ქრონოლოგიურად ბოლო პოეტური კრებულის), ახლა, – ჩვენს არეულ და გადარეულ დროში, XX საუკუნის მიწურულს: XX საუკუნის აგონია; არნახული გექნიციზმის პირისპირ უმწეოდ და დედიშობილად მღვარი ადამიანის აგონია; განჯული სამშობლოს ტკივილით, პირადი შეჭირვე-

ბით განაწამები, ნახევარსაუკუნოვან ზღვარს გადაცდენილი, დაღმით ჩამავალი კაცის აგონია; სიცოცხლის, ჰუმანიზმის, პოეზიის გაუფასურება აგონიაც და... მათი მარადიული არსებობა და უენიქსისებური განახლებაც.

ბესიკ ხარანაულის ლირიკული გმირის თითქოსდა უსამანო ეგოცენტრიზმი, ადამიანების მისამართით გამკლავებული ამბივალენტური – მტერმოყვრული დაპირისპირება, მარტოსულობის, „მარტოხარანაულობის“ ტრაგიზმი, ყოველსმომცველი გაუცხოების განცდა – ერთის მხრივ, გვიბიძგებს მეტი სიწრფელისაკენ, საკუთარი ცოცხა-ბრალის გაცნობიერებისაკენ, საკუთარი სინდის-ნამუსის აწონ-დაწონვისაკენ, საკუთარ სულში ჩაღრმავებისაკენ; მეორეს მხრივ, ეს – გყუილის, სიყალბის, დამტკბარ-დათაფლული კონფორმიზმის, როგორც გალაკტიონი იტყოდა – რუტინის წინააღმდეგ ბრძოლაა.

ყოფიერების ღვარძლი და ღაფი უმაღლ უჩინარდება სულს, ღმერთის, ბუნების, სოფლის სიწმინდის წარმოსახვის ფონზე.

თანდათანობით, წვალებით, აღმაფრენით და ქვედანარცხებით, გკვილითა თუ სიცილით, იბალება ჰარმონია, ნიშანდობლივი მხოლოდ ამ პოეტისათვის – „მარტოხარანაულისათვის“. ჰარმონია, რომელსაც ერთი ნაბიჯიღა ამორებს დისჰარმონიისაგან.

ბესიკ ხარანაულის ე.წ. „პატრიოტული მოტივი“ სრულიად არატრადიციულია. სამშობლოს სახელს მის პოეზიაში ღამის ტაბუ აქვს დადებული: ის ხოგბის საგანი კი არა, პოეტის ბედისწერა და სულიერი შეჭირვების წყაროა.

ჩინებული პროზაიკოსი და უმაღლო მოქალაქე თამაზ ბიბიღური, ბესიკ ხარანაულის პოეზიის დიდი დამფასებელი, ერთგან წერდა: „ჩვენ თუ ვიწამეთ ერთი პოეტი, მოვითხოვთ, რომ სხვებმაც მხოლოდ მასავით წერონო“.

ბესიკ ხარანაული „სხვაგვარია“, უკვე ოცდაათ წელზე მეტია, „სხვაგვარად“ წერს.

პირველი პოეტური კრებული 1968 წელს გამოცა. დღესდღეობით ბევრი მნიშვნელოვანი პოეტური კრებულის ავტორია. 1992 წელს სახელმწიფო პრემია მიენიჭა.

სამწუხაროდ, 1991 წლის მერე მისი პოეტური კრებული აღარ გამოცულა; მკითხველი კი მუდამ მასთან შეხვედრის მოლოდინშია: მისი ლექსებისა და ესეების გამოჩენა „ლიტერატურული საქართველოს“ ფურცლებზე არავის რჩება უყურადღებოდ.

ზოგჯერ პოეტი უფრო „ხმაურობს“, ვიდრე მისი ქმნილება. „უხმაურო“ ბესიკ ხარანაულის ლექსები კი თვითონ ახმაურდნენ და გახმაურდნენ კიდევაც – ღირსებისამებრ.

მწერლობა - დედამისის სკალარო

თვალნათელია, რომ ჩვენ ქვეყანაში იქმნება ახალი საარსებო სივრცე, ახალი პაერი ჩაისუნთქება ჩვენი ფილტვების მიერ, ეს პაერი მომაკვდინებელია წარსულისათვის და თუმცა იგი მომავალს კვებავს, მისი ღირსება მაინც ბეწვზე ჰკიდია, რადგან ძალა შესწევს წარსულის მიღმა დატოვოს საკუთარი ერი, ენა, ხალხი, რაც დაუშვებელია, რადგან, რასაც არა აქვს წარსული, იმას არც მომავალი აქვს. ხე ფესვებით არის, ქვეყანა და ხალხი - წარსულით. წარსული კი წლების ასაკი როდია, წარსული არის ხსოვნა მეობისა, რადგან ნამდვილი ადამიანი მაძიებელია საკუთარი მეობისა - თავის თავში, თავის წარსულში, აწმყოში, მომავალში, ღმერთში, დაბადებასა და სიკვდილში. ადამიანი ყველგან ეძებს თავის მეობას - შესაძლოა ქვის ქვეშეც კი და ეს გარჯა მისთვის სიმარტოვით დამთავრდებოდა, სამშობლო რომ არ ჰქონდეს... და აი, ახლა იგი უკვე სამშობლოსთან ერთად ეძებს თავის მეობას - წარსულში და მომავალშიც, ღმერთშიც და სამყაროშიც. და ეს ძიება ბევრად უფრო მტკივნეულია, ვიდრე საკუთარი სიმარტოვე, საკუთარი სისუსტე თუ განწირულობა. ადამიანს უნდა სამშობლო, ადამიანს სჭირდება სამშობლო, ეძებს მის წარსულს, იბრძვის მისი მომავლისათვის.

დღევანდელი საქართველო გონების გამონათების საუკეთესო მომენტებში XIX საუკუნის მემკვიდრეა; იმავე სულისკვეთებით ცხოვრობს და იგივე სიგყვები აქვს ლომუნგად - „რა ენა წახდეს, ერიც დაეცეს!“ ჩვენ უკვე გამოცვალეთ საფრთხე, რომ ენა შეიძლება წაგართვან, დღეს კი ახალი საფრთხის წინაშე ვდგავართ - ენა შეიძლება დაკარგოს! დაკარგო შენ თვითონ, შენი სიმარტაცისა და ბელოვლათობის გამო.

იმდენია ნათქვამი ერის ცხოვრებაში ენის უპირველეს მნიშვნელობაზე, რომ შესაძლოა ბევრს ეს საკითხი ამოწურულიც ეგონოს. ყველაზე მეტი სიმართლე საგნებზე და მოვლენებზე მაშინ წარმოითქმება ხოლმე, როცა საქმე გამძაფრდება და უკიდურესობაზე დაიძაბება.

ახალი ღრო, ახალი საუკუნე ეკონომიკურ კეთილდღეობაზე დაბეჯითებული ქართველი ერისათვის შესაძლოა საბედისწერო აღმოჩნდეს, შესაძლოა მოვიპოვოთ კეთილდღეობა და დავკარგოთ ენა და ეროვნუ-

ლი ფასეულობები, რადგან ფულს, როგორც მაგერიალური კეთილდღეობის სიმბოლოს, არა მარტო სუნი არ გააჩნია, არამედ ეროვნებაც, ხოლო ეროვნული ენა მისთვის აბსოლუტურად გაუგებარი მოვლენაა.

ქართველები იმდენად ვართ გაგაცეხული ჩვენს არსებაში მუდმივმოქმედი შემოქმედებითი იმპულსებით, რომ სულ რაღაც პირობებს ველოდებით და განუწყვეტელი დაღვინებული ცხოვრება გვეოცნებება, მაგრამ დრო და ეამი და მით უფრო დანარჩენი კაცობრიობა დაუნდობელი და სასტიკია და მისი გონებაც ერთი აზრითაა გაჯერებული: გივი კარგავს და ჭკვიანი პოულობს. რა თქმა უნდა, ძნელია იმის წარმოდგენა, რომ გენიოსებისა და გმირების პატრონი ერი დასთმობს ისეთ უპირველეს ფასეულობას, როგორც ენაა, მაგრამ უბედურება ისაა, რომ ჩვენ მეტაფორაზე აღზრდილი ვართ, ხოლო მეტაფორა, მოგეხსენებათ, სინამდვილის განმხატვრულობის სურვილის ნიშანია, სინამდვილეზე მაღლა ღვთის ნიშანია და არ უნდა იყოს საკვირველი, რომ როცა მაღლა მშერთა ხარ გაგაცეხული, ვიღაცამ, შენ რომ თავს არ გაუყადრებდი, შესაძლოა ფეხქვეშ მიწა გამოგაცალოს.

დღეს საქართველოს მოწინავე საზოგადოება ქართული ენის აწმყოთი და მომავლით შეჭირვებულ გუნდად უნდა ჩამოყალიბდეს, მან უნდა გამოხატოს შიში იმ საფრთხის გამო, რაც ქართულ ენას მომავალში ემუქრება და ექსპანსიის წყაროდ იგულისხმოს ახალი დრო და ახალი ცივილიზაციის პირობები. ჩვენში, მოგეხსენებათ, მოიძებნებიან ადამიანები, რომლებიც პირველი რეაქციის უდიდესი ნიჭით არიან დაჯილდოებულნი და წინათგრძნობაც არასოდეს დაღაგობთ, მაგრამ მთესველი თესლს თან როდი მიჰყვება, მას იქ ნიადაგის იმედი აქვს.

ახალ დროში ჩვენ სულიერად ძალამოცემულებმა უნდა შევაბიჯოთ და რაკი მხედართმთავრებმა თავი მოიჭრეს, ერს ინტელექტუალურმა და შემოქმედებითმა ძალებმა უნდა უწინამძღვროს.

ეროვნული ჯაჭვი ჩვენ ილია ჭავჭავაძიდან უნდა წამოვიდოთ, ამას გეკარნახობს დღეს გონება და გონიერება. ჩვენ უნდა ავითვისოთ ილია მართლის მოღვაწეობის ყველა წერილმანი, იგი უნდა გახდეს ჩვენი მიბაძვის და გაღმერთების საგანი. ჩვენ უნდა გავაღმერთოთ აკაკი, ვაჟა, ივანე მაჩაბელი, იაკობ გოგებაშვილი და მათი უამრავი დიდი ორეული, რომლებიც მთელ საქართველოს იყვნენ გაწვდენილი. თითქმის ნახევარი საუკუნე იარსება წერა-კითხვის გამარეცხელებელმა საზოგადოებამ და რაც მან ღვაწლი გასწია ქვეყნისათვის, სიმშრადაც არ ენახება სხვა პარტიებსა თუ საზოგადოებებს. დაღვა დღე, კვლავ აღორძინდეს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება – ამ იდეასაც საღად ის მოეკიდება, ვინც გონების თვალთ შეხედავს ჩვენს გუშინდელსა და ხვალისდელ დღეს, რადგან, მართალია, ამ ბოლო ხუთი-

ექვსი წლის მანძილზე ბევრი სისხლიანი თამაში გადავიტანეთ, მაგრამ მაინც ეროვნული თვითშეგნების მიღმა დავრჩით. თავს გადასადგინებელი უბედურებები კი მაღვევ დავივიწყეთ, რადგან გულის წადილს ვაძლევდით. უფრო აყოლილნი, ვიდრე გონების კარნახს. ქართველის გულს კი ყველაფერი ამ წუთში უნდა, თანაც ყველაზე კარგი და საუკეთესო. „თავისუფლებაც“ ასე ავარჩიეთ, მოუთმენელი ყმაწვილის კინით და ფსევდობაგრიოტული გულის კარნახით, თორემ ნამდვილ თავისუფლებას რა სჯობს. ჩვენ კი, საუბედუროდ, სისხლიანი ქორწილით შევეუღლეთ მასთან.

ეკონომიკურმა სიღუბჭირემ ისე აგვაბოკირა, რომ დაბრმავებულები გავრბიგამოვრბივართ სამოვრებზე და ჩვენი დაცემული ვინაობის აღსაღგენად აღარავის სცალია. არადა, სწორედ ახლაა ის დრო, როცა მთელს საქართველოში შარებით უნდა ვაღვიძებდეთ ეროვნული თვითშეგნების სულს, რადგან: „სხვა საგანი, ამამუდ უმძიმეთ, ამამუდ უსაჭიროეთსი არა აქვს საქართველოს ახლანდელ შვილს. ყველამ, ვისაც რამ შეუძლიან, ამ მიმართულების ქვეშ უნდა მოიყაროს თავი და ერთად, მშურად იმოქმედოს. ყოველივე საქმე, ყოველი საგანი, რაც ჩვენს ცხოვრების მიმავლობაში, თავისით თუ სხვისით, აღმოჩნდება, სულ ყოველისფერი ჩვენი ვინაობის საქმეს უნდა შეევრთოთ, ქვეშ დავუყენოთ. სკოლაა, ბანკი თუ თეატრი – ყველაფერს სულ მაგისკენ უნდა მოვუბრუნოთ თავი. ვაყენებთ კაცს სადმე მარშლად, თუ ბანკის გამგებლად, თუ მასწავლებლად, თუ სადმე სხვად, მაგ მიმართულების სასწორზე უნდა ავწონოთ.“ ეს სიტყვები ახალგაზრდა ივანე მაჩაბელს ეკუთვნის, რომელიც სათაყვალმზარო ბანკის თანადირექტორი იყო, დიდი ილიას აღმრდილი, მის სალესზე ფხააწყობილი.

ამ ციგატამ ჩვენ ოდნავ შეგვიღო სარკმელი ეროვნულობით განმსჭვალულ, გმირულ და გრაგიკულ საუკუნეში, როცა ილია და მისი თანამებრძოლები კოლოსებივით იდგნენ, როცა პატრიოტიზმი რჩეულთა ხვედრი იყო და არა ნაძირალების თავშესაფარი.

ასე გაღმოგვეცა ღღეჴანდელ ქართველებს ენა და ეროვნულობა, გაღმოგვეცა და თან გვეანდერძა: ახლა თქვენ უპატრონეთო...

ენის შემნახავე ცხრაკლიგულიანი საღარო მწერლობაა. ეამი მიდგება და მოდგება, ხან აქეთ უქცევს თავს ქვეყანას და ხან იქით, მაგრამ ენას არაფერი აკლდება, ეს იმიტომ, რომ იგი დიდ ქართულ მწერლობაში არსებობს და ინახება; ის საღაროც, სადაც ენის ოქროს მარაგია, მიუღგომელი და მიუწვდომელია იმ კაცთათვის, ვინც გაყიდნენ კიდევაც მას, რომ შეეძლოთ...

ქართველებისათვის ნიჭი უცხო ხილი არ არის. პირიქით, გულის სიღრმეში ყველამ იცის, რომ სწორედ ნიჭია, უაზრად ჩვენს ნაკლს რომ გადაფარავს ხოლმე. მაინც ვიცით კი ნიჭის დაფასება? ნუ გამოვეკიდებით

ისტორიას, სხვა ხალხებიც მოიძებნებიან, თავისი დიდი შვილები ერთ-
ვერ დაინახეს, ჩვენ წინ ვიყუროთ და ვიკითხოთ, იხარებს თუ არა არა
საქართველოში? მე, პირადად, გული არ მკარნახობს გადაწყვეტილ პა-
სუხს, მაგრამ წესრიგიანი ბუნების ბაგეები ღაღადებენ, რომ „გენიოსები
დელის საშვილოდან არ ილუპებიან“... ნიჭი კი დაიბადება და თავის
გასაკეთებელსაც გააკეთებს, მაგრამ რატომ უნდა განჯოს და აყოვნოს
იგი მისმა ქვეყანამ, როგორც სიცივე აყოვნებს ხოლმე კვირტებს და
კვირტებიც განჯვით, ყოყმან-ყოყმანითა და ათასი ხერხით ცდილობენ
გამონასკვას, ანუ საკუთარი თავის გამოთქმას.

ერთ ამბავს გავისხენებ, რომელსაც არც ხალისი აკლია და არც შეგ-
ონება. ამ ათითლე წლის წინათ, გერმანიაში, დიდი პოეტის მიერ თარგ-
მნილი დაბალი ხარისხის დეტექტივების კრებული გამოვიდა, გერ-
მანელებმა ერთი ამბავი ატყუეს, ასე როგორ უჭირს ჩვენს დიდ პოეტს,
რომ ფულის გულისათვის დამამცირებელი შრომა უკისრიაო და მია-
ყარეს პრემიები და დიდი სტიპენდიაც დაუნიშნეს. ეს იმიტომ მოიმო-
ქმედეს, რომ საკუთარი მუცლის გრძნობის გარდა, საკუთარი ღირსების
გრძნობაც გააჩნდათ.

გონებიდან არ ამომდის ერთი სცენა ჩვენი ცხოვრების ახლო ის-
ტორიიდან: ვაჟა-ფშაველამ თბილისში ღორები ჩამორეკა გასაყიდად,
ვერ გაყიდა, ძალიან იაფი შეაძლიეს, ვაჟა გაბრაზდა და ღორები უკანვე
გაირეკა ჩარგალში. ეს ამბავი, რომელიც მე ასე მოკლედ და იოლად
მოვეყვი, სინამდვილეში დამქანცველი და შეურაცხყოფელი იქნებოდა
დიდი პოეტისათვის, მაგრამ იგი ვაჟას გარდა არავის გაუგია, არაფერ
შეძრწუნებულა.

ასე იყო ახლო წასრულში. რა იქნება მომავალში?!

დღეს საქართველო გამცდარია თავის საზღვარს, ის აღარ არის, რაც
გუშინ და გუშინწინ იყო. დღეს საქართველოს სახელი კარგად იციან
და ჩვენზე მეტად სჯერათ მისი მომავლისა...

ჩვენში დაიბადა სექსპიციმზის გრძნობა, ხოლო მისი მადანი, თუ მი-
ჰყვე, გამოუღვევლია. ამიტომ მისი ერთადერთი წამალი, რეალობის
შეგრძნება და სალი გონებაა.

ღმერთმა გვიბოძა დიდი შანსი: ჩვენ უნდა ვიშვათ ჩვენივე თავიდან.

შენ უკვე ისეთ ზღურბლზე გადახვედი
და უკვე ისეთ დროში შეაბიჯე,
როცა გიჩნდება ახალი ხიუათი –
ყოველი შენი სიგყვა ანდერძს არ ემსგავსოს.

სიბრძნესაც, მოჩვენებულს, რომელსაც შენ აღრე
მშვიერი ნადირივით უმაღ აცხრებოდი,
ახლა ერიდები – ანდერძს არ ემსგავსოს.

...რომ ვითომ შენ გინლოდა,
ვითომ შენ მიგაჩნდა, ვითომ შენ ვიყვარდა,
გძულდა, ანდა წინასწარმეგყველებდი...

და ამ უკანასკნელზე ისე გეცინება,
ისე გულიანად გინდა იხითხითო...
მაგრამ ტუჩებს კუმავე – ანდერძს არ ემსგავსოს.

ჭიქასაც, წყალსაც, ხვეუნას, ღიმილს...
ანდერძს არ ემსგავსოს.

და წვეები გაბუტული და განაწყენებული
და რაკი აღარ იმუქრები – „ხვალიდან!“
რაკი „ხვალე“ და „გუშინ“ უკვე აღარ არსებობს,
ებუტები შენს სიგყვასაც და სხეულსაც.

სხეულს იმიტომ, რომ მოუქნელი ხდება თანდათან
და რასაც ვერ ემუქრება, იმას ეგუება,
ხოლო სიგყვას იმიტომ,
რომ სარკეებს გასცდა თანდათან
და ახლა უნდა,
რომ ანდერძს ემსგავსოს.

ბიბლიოთეკა

ნაბიჯი, ცოცხალ მონაწილე, არასოდეს
ჩერდება მიწვევებზე.

ჯორჯანო ბრუნო

ბაგრატ მუხრანბატონის ბიბლიოგრაფიული ცნობები

XVI საუკუნის ცნობილი სახელმწიფო მოღვაწის, მწიგნობრისა და მწერლის ბაგრატ ბატონიშვილის, ანუ მუხრანბატონის, ანტიმაჰმადიანური, პოლემიკური ნაშრომი „მოთხრობა შჯულთა უღმრთოთა თათროსათა, გამოკრებილი და სიგყვის-გება ქრისტიანეთა მიერ“ მკვლევართა განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს მასში დაცული ბიბლიოგრაფიული ცნობების გამო¹.

აგორი საგანგებოდ მსჯელობს ბიბლიის ქართულად გადმოღებაზე. ჯერ გვაცნობს, როგორ ითარგმნა ძველი აღთქმა ებრაულიდან ბერძნულად და მერმე – რომელ ენებზე შეიქმნა ახალი აღთქმის წიგნები. ამ უკანასკნელთა თაობაზე წერს: „და თუ სახარებისათუჲს გკითხოს, – *მათე* ებრაელებრ აღიწერა იერუსალმს და მისცა ჰურიათა, რომელთა ნათელ ელო. *მარკომ* – ალექსანდრიას ასურთა ენითა, რომელ არს არაბული და მისცა არაბთა, რომელთა ნათელ ელო. *ლუკა* – ჰრომს, ჰრომთა ენითა და მისცა წარმართთა, რომელთა ნათელ ელო. *იოანე* – დიმიშუს ბერძენთა ენითა და მისცა, რომელთა ნათელ ელო, ბერძენთა“.

ამას უშუალოდ ეხმის საუბარი – როგორ და ვის მიერ ითარგმნა ბიბლიური თხზულებანი ქართულად და რამდენად სანდოა ეს თარგმანები. „თუ თქუას, – უხსნის მწერალი ქართველ მკითხველს, – ვითარმედ შენ ვინ (=საიდან) გაქვს წიგნები იგი, რამეთუ არა ხარ ისრაელი, არცა ბერძენი, არცა ასური, არცა ჰრომი, არამედ – ქართველი, მიუგე მას: რაოდენიცა წმიდანი ქრისტსნი სასწაულთ-მოქმედნი პირველ მოჰამედისა იყვნეს, ყოველთავე ფელამბარად უწოდთ და ეწამებით, აწ უკუე იყვნეს უწინარეს მოჰამედისა კაცნი წმიდანი და სასწაულთ-მოქმედნი, ნათესავით ქართველნი. *ღავით*, *სტეფანე*, *არსენი*, *ეფთუძე*, *გიორგი* და *ეფრემ*, რომელნი წარვიდეს იერუსალმს და მთაწმიდას და მრავალი ღუაწლი აღასრულეს, ვიდრე ანგელოზისა ხილვასაცა ღირს-იქმნეს. და მათ გუთარგმნეს ჩუენ წიგნები ესე ყოველი ბერძულისგან ქართულად ორ-ორგზის და სამ-სამგზის, ვითარცა

იგი პირველ — ებრაულისგან, რომელთა ეწამების ყოველი საბუნებისა და არაბეთი. და უკეთუ არა გრწამს, აჰა, ესერა ებრაული წყვეტყველნი რიათა შორის და შევაწამოთ“.

სამეცნიერო ლიტერატურაში სწორად არის განსაზღვრული, რომ აქ დასახელებული პირები არიან: დავით გბელი, სტეფანე სანანოსიძე, არსენ ნინოწმინდელი, ეფთვიმე და გიორგი მთაწმინდელები, საბა თუხარელი და ეფრემ მცირე. თხზულებაში ამ გეჟსგ მოხლევს: „შესწავება საკმარ არს, ვითარმედ *დავით* და *სტეფანე* ძველადვე იყვნეს იერუსალმს და გუთარგმნეს ყოველი წიგნები ბერძულისგან ქართულად და არაბულისგანცა. ხოლო, იღეს მთაწმიდას პროგატის ღმრთისმშობლის მონასტერი გამოუხნდა ქართველთა, მრავალი წმიდანი მამანი წარვიდოდეს და იღეწოდეს. წმიდა მამაცა ეფთვიმე, ნათესავით გაოელი, წარვიდა და ესეოდენი ღუაწლი ადასრულა, რომელ სასწაულთა აღსრულებისა მადლი მოიღო და კურნებისა. და ესოდენ ისწავა ყოველი სიბრძნე და წიგნი ბერძული, რომელ ფილოსოფოსთაცა თანა წარკლა და ყოველი ძველად თარგმანებული წიგნები ახლად გუთარგმნა, რამეთუ რომელნიმე მწერალთა განრყუნილ იყვნეს და რომელნიმე არა სწეწოდეს და სხუანიცა მრავალნი, რომელნი არა თარგმნილ იყვნეს ჩუენსა ენასა ზედა.

ხოლო წმიდა მამა ჩუენი *გიორგი* ნათესავით ქართველი იყო და იგიცა მუნ იყოფოდა ეამთა დავით აღმაშენებლისათა. ხოლო სიბრძნისა და სწავლებისა მისისათჳს რომელნი ენამან გამოთქმად შეუძლოს! და კუალად მანცა ახლად გუთარგმნა მწერალთა მიერ განრყუნილნი ყოველნი წიგნნი. არამედ შემღვობად მათსა გამოხნდეს ორნი ვინმე ძმანი სულიერნი, ნათესავით მესხნი — *საბაა თუხარელი* და *ეფრემ* ვინმე, რომელმან სახელ იღვა „*ეფრემ მცირე*“. და ესე *ეფრემ* ფრიად უაღრეს იყო ფილასოფოსობითა, და აიძულა *საბაა თუხარელ მან* თარგმანებად რაოდენთამე წიგნთა. და თარგმნა, რომელნი არა თარგმნილ იყუნეს ენასა ზედა ჩუენსა თუნიერ „გარდამოცემა“ დამასკელისა, რამეთუ იგი წმიდამან *ეფთვიმე* თარგმნა სულ მცირედ, ხოლო უთარგმანებელნი ნეშტნი — გრიგოლ ღმრთისმეტყუელის „საკითხავნი“, „თარგმანნი დავითისნი“ ორ წიგნად და სხუანი „ცხოვრებანი“ და „წამებანი“ წმიდათანი და „ლავსაიკონი“, რომელსა წერილ არიან კასიანეს რომისანი. ხოლო ესე *ეფრემ* იყოფოდა მთასაცა შავსა და იერუსალმსაცა. არამედ ერთი პირველთა და უძველესთა თანა გამონათარგმანი *არსენი*ცა არს. ხოლო მათ არა უწყი, თუ ვინა იყვნეს. და ამისთჳს არა ეწამებიან წიგნი ესე ურთიერთას, რამეთუ რომელნიმე მათ თარგმნეს და კუალად — ამათ და მერმე — მათ, არამედ ყოველნივე კეთილ და ჭეშმარიტ. ხოლო ფრიად უჭკუზლად

თარგმანებულნი *ეფრემის* და *გიორგის* მიერ არიან. ესენი წარვიდეს იერუსალემს და მთაწმიდას და მრავალი ღუაწლი აღასრულეს ვიდრე ხილვასა და ანგელოზისა ღირს იქმნეს, და მათ გვითარგმნეს ჩვენ წიგნები ესე ყოველი“.

სამეცნიერო ლიტერატურაში მიხნეულია, რომ ბაგრატს ეკუთვნის ამ ტექსტის პირველი ნაწილი, სადაც საუბარი მოვადია, ხოლო მეორე ნაწილი, რომელიც, ასე თუ ისე, თითოეულ მთარგმნელს ეხება, სხვის მიერ შემდეგ არის ჩამატებული. ეს აზრი პირველად გამოთქვა ნიკო მარმა და გაიზიარეს სხვებმა.

ნ. მარის ძირითადი საბუთია ის, რომ ამ ტექსტებს შორის შეუსაბამობას ხედავს. მისი აზრით, პირველ ტექსტში მთარგმნელები – დავითი, სტეფანე, არსენი, ეფთვიმი, გიორგი და ეფრემი, ყველანი, მაჰმადის წინაღობის დელ მოღვაწეებად არიან გამოყვანილი, მაშინ, როდესაც მეორე ტექსტის ავტორი, ვითომც, ამჩნევს ამ შეცდომას, თუმცა უზუსტობისაგან არც თვითონაა დაზღვეული, როცა გიორგი დავით აღმაშენებლის თანამედროვედ არის მიჩნეული. მეცნიერი იმოწმებს ორივე ტექსტს და ასე მსჯელობს: „В отрывке легко заметить две части; вторая, начинающаяся словами შესწავება საკმარ არს нужно знать..., представляет примечание, внесенное впоследствии каким либо осведомленным лицом. Сведущий интерполатор хотя и считает Георгия Переводчика современником Давида Строителя, но *все таки заметил*, что автор полемического трактата *неверно представлял дело*, когда он провозглашал за предшественников Магомета не только Давида и Степана, живших „задолго“ до известных святогорцев, но и самих святогорцев Евфимия (X-XI), Георгия (XI) и Ефрема (XII)“.

ნ. მარის თავისი დებულების დასადასტურებლად მიმართავს იაკობ შემოქმედელის მიერ ბაგრატის ნაშრომის გალექსილ ვერსიას, სადაც პირველი, ანუ ბაგრატის, ტექსტი სრულად არის ლექსად გარდაქმნილი, ხოლო მეორე, ანუ ჩანართად მიხნეული, ნაწილი, თითქოს, მასში არ მოიპოვებოდეს. აქედან მკვლევარი აკეთებს დასკვნას (და ეს მისი მეორე საბუთია), ვითომც, ბაგრატის თხზულების იმ ხელნაწერს, რომელსაც იაკობ შემოქმედელი გალექსვისას იყენებდა, ეს მეორე, ჩანართად მიხნეული ტექსტი არ გააჩნდა. მოვესმინოთ მას:

„В руках Иакова Шемокмедского труд Баграта был еще, очевидно, в списке без указанной вставки, иначе он не повторил бы с буквальностью подлинных слов самого Баграта о древних грузинских переводчиках, как можно судить по следующему извлечению“ (გვ.242).

მეცნიერი იმოწმებს იაკობის 180-183-ე სტროფებს და განაგრძობს: „Более же обстоятельным сообщением по тому же вопросу, представляющим *позднейшую вставку*... *Публикация* не воспользовался, чтобы хоть несколько исправить слова Баграта и не называть в числе предшественников Магомета по крайней мере Евфимия, Георгия и Ефрема. Невероятно, чтобы Иаков не отличил от слов Баграта вставку, если последняя была бы в подлежавшем ему списке сочинения царевича, и бессмысленно переложил все на стихи, вот почему мы *настаиваем на неизвестности этой вставки Иакову*, так как по рукописи Публичной библиотеки ничего еще нельзя сказать: в этом именно месте (между лл. 144 и 145) она дефектна“ (გვ.242-243).

ნიკო მარის დასკვნა გაიზიარა კორნელი კეკელიძემ. საბუთად ისიც აღნიშნულ ქრონოლოგიურ შეუსაბამობას ასახელებს. მისი სიტყვებია: „XVI საუკუნეში ბაგრატ ბატონიშვილს დაუწერია მოკლე პოლემიკური შრომა, რომელსაც ეწოდება „მოთხრობა სჯულთა უღმრთოთა ის-მაილიტთა“, სადაც ავტორი ასახელებს ზოგიერთ ქართველ მწერალს. რამდენად გამოსადეგია ავტორის ლიტერატურული ცნობები, აღვილი წამოსადგენია იქიდან, რომ ექვთიმე ათონელს, გიორგი მთაწმინდელსა და ეურემ მცირეს ის მაჰმადის წინა დროის მწერლებად თვლის. ეს მოთხრობა XVII საუკუნეში ლექსად გადაუკეთებია იაკობ შემოქმედელს; იაკობს არავითარი ფაქტიური დამატება შიგ არ შეუტანია. სამაგიეროდ XVIII საუკუნეში *რომელიდაც ინტერპოლატორს ბაგრატის შრომისათვის დაურთავს დამატება, რომელშიაც ის ბაგრატის დასახელებულ მწერალთა შესახებ უფრო ნამდვილ ცნობებს იძლევა, თუმცა გიორგი მთაწმინდელს ის დავით აღმაშენებლის თანამედროვედა თვლის*“³.

ნ. მარის შეხედულება გაიზიარა აგრეთვე ივანე ლოლაშვილმა. მისი სიტყვებია: „ახლა შევეხოთ „მოთხრობის“ და „გაბაასების“ იმ ბიბლიოგრაფიულ ცნობებს, რომლებიც ეხება ძველ ქართულ სასულიერო მწერლობას. მათი შემცველი ტექსტი შედგება *ორი ნაწილისაგან: პირველი* („უკეთუ გრქვას... აჰა, ესერა ებრაული წიგნი ჰურიათა შორის და შევაწამოთ“) *ეკუთვნის ბაგრატ ბატონიშვილს, მეორე* („შესწავება. საკმარ არს... წიგნები ესე ყოველი“) - *გვიანდელ ინტერპოლატორს* (თუ კომენტატორს), რომელიც ძველ ქართულ მწერლობაში ბაგრატზე უფრო გარკვეულია, თუმცა არც მას ჰქონია სწორი წარმოდგენა ზოგიერთი მწერლის მოღვაწეობის დროის შესახებ“⁴.

ი.ლოლაშვილისათვისაც, როგორც კ.კეკელიძისათვის, საყრდენი იგივე ქრონოლოგიური სხვაობაა. მან, რომელმაც საგანგებოდ შეამოწმა მღვდელთმცოდნეობის ბიბლიოგრაფიული ცნობა და ნ.მარის მიერ იაკობ შემოქმედელის გექსტის მიმართ გამოთქმული უზუსტობანი გაასწორა, თავის მხრივ აღნიშნული დებულების დამადასტურებლად ახალი „საბუთი“ მოიხმო. ის კონტექსტის მიხედვით განიხილაფს საძიებელი გექსტის სიტყვებს – „...ბერძულისგან ქართულად ორგმის და სამგმის, ვითარცა იგი პირველ ებრაულისგან“ – და მიიჩნევს, თითქოს მასში საუბარი იყოს ქართველთა მიერ ახალი აღთქმის ებრაულიდან თარგმნაზე, რაც ბაგრაგის უცოდინარობის კიდევ ერთ მაგალითად ესახება. „ბაგრაგი, – აგრძელებს ის მსჯელობას, – ქართველ მთარგმნელებს – დავითს, სგუფანეს, არსენს, ეფთვიმეს, გიორგისა და ეფრემს, რომელნიც, მისი ცნობით, მოღვაწეობდნენ „უწინარეს მოჰამედისა“ იერუსალიმში და ათონის მთაზე („მთასა წმიდასა“), მათ გადმოგვითარგმნესო, – ამბობს იგი, – წიგნები „ბერძულისაგან ქართულად ორგმის და სამგმის, ვითარცა იგი პირველ ებრაულისაგან“. ეს ცნობა უპირველესად ძლიერ მოგაღია, რომელიც თავისთავად არაფერს არ იძლევა, თანაც შეიცავს ფაქტობრივ შეცდომებს: ხსენებული ქართველი მთარგმნელები არიან X-XI საუკუნეების მწერლები..., რომელნიც მაჰმადის შემდეგ ცხოვრობდნენ და თარგმნიდნენ თხზულებებს არა ებრაულიდან, არამედ ბერძნულიდან“ (იქვე).

საკითხის გულდასმით შესწავლა გვიჩვენებს, რომ არც ერთი მოხმობილი საბუთი სარწმუნო არ არის და, ბუნებრივია, არც მათზე დამყარებული დებულებაა მისაღები. მივყვეთ ბოლოდან.

ი.ლოლაშვილის მიერ განხილულ გექსტში ლაპარაკია არა ქართველების მიერ ბიბლიური წიგნების ებრაულიდან თარგმნაზე, არამედ ამ წიგნების, საერთოდ, თავდაპირველად ებრაულიდან მომდინარეობაზე. წინ ბაგრაგი სვამს საკითხს – ებრაულ ენაზე დაწერილმა წიგნებმა რა გზა გაიარეს, სანამ ქართველები მათ მშობლიურ ენაზე მიიღებდნენ: „უკეთუ გრქუას, ვითარმედ: შენ რომლითა წიგნითა მოუთხრობ, რამეთუ წარმართი ხარ და არცა შენ გაქუს წიგნები ებრაული? – მიუგე მას ესე ყოველი და უამბე, რამეთუ იგი უმეცარ არს“.

შემდეგ მოთხრობილია, როგორ ითარგმნა ძველი აღთქმის წიგნები ებრაულიდან ბერძნულად. ბაგრაგის სიტყვით, როდესაც პტოლემეომ მეფემ დიდი თხოვნის შედეგად იერუსალიმიდან მიიღო „წიგნნი სულითა ღმრთისაჲთა დაწერილნი კაცთა წინაწარმეცყუელთაგან, რომელნი გუპუწყებენ შესაქმესა სოფლისასა და გუარწმუნებენ აღღგომასა მკუღართასა“, ვერ მოიხმარა მან ისინი ებრაული ენის უცოდინარობის

გამო: „ვერ უძლო წარკითხვად, რამეთუ ებრაულებერ წერილ ზეცაჲს“
მაშინ მან მოიწვია „სამეოცდაათორმეტნი ჭაბუკნი ათორმეტნი“
ტომთაგან ისრაჲლისათა — კაცნი წინაწარმეტყუელნი და ხმამაღლა
სიწმიდითა, ფრიად მოძღურებითა განსწავლულნი, წიგნთა მიერ საღმ-
რთოათა დაწურთლინი“, რომლებმაც ზელმიწევნით იცოდნენ ებრაული,
რომაული, ბერძნული და ასურული ენები (ჩამოთვლილია ეს პირები).
მეუფემ „აღუშენა მათ სენაკები და შეაყენა ორ-ორი თვითოსა სენაკსა
შინა“ და თითოეული წიგნი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლივ ორ-
ორ წყვილს ათარგმნინა. ბოლოს, როდესაც მათი ნახელავი ერთმა-
ნეთს შეადარეს, ისინი სიგვევასიგვეით ერთნაირი აღმოჩნდნენო. „იყო
პირველად და მისცა წიგნი „დაბადებისა“ სათარგმანებლად ორთა მათ-
განთა და ვითარ თარგმანსეს, კუალად მისცა *იგივე წიგნი ორთა
სხუათა*, რომელთა არა ესმოდა კმაჲ, გინა სიგვეუა პირველთა, რამეთუ
სენაკები მათი შორის იყვნეს ურთიერთას. და თარგმანეს რაჲ მათცა,
მოილო და შეაწამა ურთიერთას წიგნები იგი მეუფემან პტოლემეოზ და
ვითარ ერთსა სიგვეუასა ზედა იპოუნეს თარგმანებული იგი, აღივსო
სიხარულითა დიდითა და ესრეთ ყოველი იგი წიგნები *ორ-ორ გზის
ათარგმანა*“.

აი, სწორედ საკამათო ტექსტში ებრაულიდან შესრულებული ეს თარგ-
მანები იგულისხმება და არა ქართუელთა ნამუშევარი. ბაგრატი ვარ-
კევიით ამბობს: „მათ (დავითმა, სტეფანემ...) გუთარგმნეს ჩუენ წიგნები
ესე ყოველი *ბერძნულისგან* ქართულად ორ-ორ გზის და სამ-სამ
გზის, ვითარცა იგი *პირველ* — ებრაულისგან“. ე.ი. ქართულადაც ბიბ-
ლიური წიგნები ისევე ბევრჯერ ითარგმნა, როგორც ეს თავდაპირვე-
ლად მათი ებრაულიდან გადმოღებისას იყო. რომ ეს ასეა, მომღვეწო
წინადადებაც ადასტურებს: „რომელთა ეწამების ყოველი საბერძნეთი
და არაბეთი“. საბერძნეთისა და არაბეთისათვის, ცხადია, სარწმუნოა
არა ქართულიდან, არამედ ებრაულიდან ნათარგმნი ძველი აღთქმის
წიგნები. *ასე რომ, ბაგრატი არ ამბობს, დასახელებუ-
ლი ქართველი მოღვაწეები ბიბლიურ წიგნებს
ებრაულიდან თარგმნიდნენო.*

რაც შეხება ნმარის მეორე საბუთს, თითქოს იაკობ შემოქმედელი
არ იცნობდეს და მის ვერსიაში არ მოიპოვებოდეს ჩანართად მიჩნეუ-
ლი ბაგრატის ტექსტის მეორე ნაწილი, ი.ლოლაშვილი სარგებლობდა
ჩვენს მიერ გამოსაკეზად მომზადებული იაკობის ტექსტით და მიუთი-
თა, რომ, როგორც თავად გვამცნობს, ნმარს ხელთ ჰქონდა ლექსითი
ვერსიის ნაკლები ხელნაწერი, თორემ სხვა ნუსხებში ეს ჩანართად
ნაჲარაუღვეი ნაწილიც მთლიანად და სრულად არის შესული (გვ.15). აი,
ეს ტექსტი:

მოგახსენებ ღირს ეფთვიმეს, ნათესავით გაოელსა,
ლოციით, მადლით, სასწაულით ვინ განკლიდა სამოსელსა,
მყის განკურნის, ვინც შეეხის ანრდილს მისსა, სამოსელსა,

და ლეთისმეცველთა სიგყვას ჰქუხდა, სიბრძნით სჯობდა ჩვენს მროველსა.

ისწავლა ყოველი სიბრძნე, სთარგმნიდა რომთა ბერძნულსა,
ხალეთოს ვენახის მუშაკი თელს არ სოესიედეს ღვარძულსა,
ისრაელთ მსგავსათ გვიძლოდის, შურსა იქს მოსეს ბაძურსა.

და თხა, მარცხნივ მყოფი ცხოვარის, ვეჰვე, ჟანღებს გიშაჰს ვერძულსა!

*აღმა შენებლის დავითის ქაჰს იყო მამა ქართველი,
გიორგი ერქვა.* რიგორი, სიბრძნის სახლ სართულდამრთველი,
კვლა მესხნი ორნი, სულით ძმა, უგბილთა სწავლით მომწერთელი,

და საბა და ეფრემ, უცნობთა ცნობისა წყაროთ მომწრწველი.

ამათგან იქმნეს ყოველი ჩვენნი წიგნები თარგმნილად,
გამართეს, ცრუთ მწერალთაგან რაც საღმე იყენეს განრყენილად,
იერუსალემს, მთაწმინდას, მათ მისვლა უნდა ადვილად,

და სხვაც იყენეს წმინდა მთარგმნელი, სახელს რაღას ვსაღვე სულ წვრილად! ²

ჩვენნი მხრივ ნ. მარის საპასუხოდ უნდა შევნიშნოთ: როგორც კხე-
დავით, იაკობ შემოქმედელი ბაგრაგის გეჰსგის მიმართ რაიმე კრიტიკულ
დამოკიდებულებას არც აქ იჩენს.

ღარჩა ერთადერთი არგუმენტი – აღნიშნული წინააღმდეგობა.

ჯერ-ერთი: ჩვენ ეჰვი გვეპარება, ბაგრაგ ბაგონიშვილს, იმ განათლების
პაგრონს, რომელსაც ის ქრისტიანობისა და ისლამის მიმართ იჩენს, არ
სცოდნოდა და ვერ გარკვეულიყო, ხსენებული ქართველი მოღვაწენი
მაჰმადამდე ცხოვრობდნენ თუ *რამდენიმე საუკუნის* შემდეგ.

მეორე: თუ ინგერპოლაგორმა ბაგრაგის ნაშრომი შეავსო და, მცირე
უმუსგობის გარდა, არსებითად სწორად განსაზღვრა ქართველ მთარგ-
მელთა ცხოვრების ხანა და დამსახურება, მოსალოდნელი იყო, წინამდე-
ბარე ასე მყვირალა შეცდომა გაესწორებინა.

ვფიქრობთ, ნაშრომის პირველი ნაწილის შინაარსი ჯეროვნად გაგე-
ბული არ არის. გამოთქმა „აწ უკუე იყენეს უწინარეს მოჰამედისა კაც-
ნი წმიდანი და სასწაულთ-მოქმედნი, ნათესავით ქართველნი“ ეხება
არა იქ ჩამოთვლილ პირებს (დავითს, სგეფანეს და ა.შ.), არამედ სხვებს,
– ბაგრაგის ვარაუდით, იმ ქართველ ქრისტიანებს, რომლებიც, სხვა
ეროვნების წმინდანთა ღარად, „პირველ მოჰამედისა“, ანუ მაჰმადის
გამოჩენამდე, „სასწაულთ-მოქმედნი იყენეს“ და რომელთაც თქვენ
თვითონ, მაჰმადიანები, „ყოველთავე ფელამბარად (=წინასწარმეტყვე-
ლად) უწოდთ და ეწამებით“ (=სარწმუნოდ მიგაჩნიათ). მოვიგონოთ,
ამავე ნაშრომში ბაგრაგის მიერ მაჰმადიანთა წინააღმდეგ გამოთქმუ-
ლი საყვედური, რომ ისინი წმინდანებსა და წინასწარმეტყველებს ერთ-

მანეთისაგან ვერ არჩევენ: „...რაოდენიცა წმიდანი სასწაუღმოსოქმელნი სოფლის შესაქმითგან, ვიდრე მოჰამედისაჲმდე, ანუ ისრაელნი იყვნეს ანუ ქრისტიანენი, ყოველთაჲსე წინასწარმეტყუელად უწოდს“.

ამიტომ ვფიქრობთ, სიგყვების შემდეგ „ნათესავით ქართველნი“ უნდა დაისვას წერტილი. სიგყვებით კი „დავით, სტეფანე...“ იწყება ახალი წინადადება, სადაც ნათქვამია, რომ მათ „მრავალი ღვაწლი ადასრულეს“ და „გვითარგმნეს ჩუენ წიგნები... ორ-ორგზის და სამ-სამგზის“, როგორც ეს ებრაულიდან ბერძნულზე ძველი აღთქმის გაღმომღებმა ჯგუფმა გააკეთაო. ამგვარ გაგებას, ერთი შეხედვით, ხელს უშლის „და“ კავშირი და „მათ“ ნაცვალსახელი („და მათ გვითარგმნეს“). ნამდვილად კი ქართულ ბიბლიაში და თვით ბაგრატის ამ ნაშრომშიაც ამგვარი სინტაქსური კავშირი ჩვეულებრივი მოვლენაა.

რამდენადმე მოულოდნელია და გაუგებრობის საბაბს ქმნის ისიც, რომ სიგყვებს „ნათესავით ქართველნი“ უშუალოდ ებმის მთარგმნელთა ჩამოთვლა („დავით, სტეფანე...“) და წინ მინიშნება არ არის, რომ ესენი შემდგომი დროის მოღვაწენი არიან. ამის გამოა, მოგიერთ გაღამწერს აღნიშნული წინადადება ნ.მარისებურად გაუგია და „ქართველნის“ შემდეგ ჩაუმაგებია სიგყვები: „რ(ომე)ლთა სახელები ესე არს“. ასეა H 186 (XVII-XVIII სს.) და H 2261 (1824 წ., გაღამწერი პ. იოსელიანი) ხელნაწერებში.

ჩვენს წაკითხვას მხარს უჭერს იაკობ შემოქმედელის გქსგ, რომელიც საძიებელ ადგილას სრულად და ზედმიწევნით მიჰყვება დედანს ⁶:

თუ გრქვას: „სად გაქვს შენ წიგნები, რომ არა ხარ ისრაელი, არც ბერძენი, არც ასური, არცა კაცი რომაელი?“

ქართველს წიგნი თავს ვინ მოგცათ, ანუ ბოლოდ სა მოელი?“
და უთხარ: „ყური მომიპყარი, მაჰმად გრწამს თუ ისმაელი?“

რაც წმინდანი ქრისტიანე იყვნეს პირველ მაჰმადისა,
უწოდო ყველას ფელამბარად, ვინც სცხოვრობდენ მაღამდისა.
ქართველთ ძენი გამოვიდენ უწინარეს თქვენამდისა.
და ბევრგან მყოფნი, არ მიმსელელნი ნეჯელ-ქელბელ მაქამდისა.

დავით, სტეფანე, ეფთვიმე, ვიორგი, ეფრემ, არსენი
იერუსალემს ძველადვე აღმზდილნი იყვნეს ესენი,
ბერძენთ, არაბულს ენასა თქმად მარჯველ იყვნეს ეს ენი,
და სთარგმნეს ყოველი წიგნები, თქვენ შემოგყარეს ეს სენი!

რა მთაწმიდას პორტიოგის მონასტრისა ღვთისმშობელი
გამოუჩნდა ქართველთ ერსა, მსწრაფლ ხელისა აღმპყრობელი,

წმინდათა ჩვენთა მამათაგან, ვინც რომ იყვნეს ღვთის მცნობელი,
და იქ წარვიდენ, ათარგმანეს, აქ ჩვენ გვექმნენ მომთხრობელი“.

(180-183)

როგორც ვხედავთ, აქ ჩამოთვლილი პირების სია შინაარსობრივად
წინა ნაწილს არ უკავშირდება და სტროფულადაც გამოყოფილია.

ამრიგად: ბიბლიოგრაფიული ცნობები ბიბლიური წიგნების ქართუ-
ელ მთარგმნელთა შესახებ, რომლებიც მოცემულია ანტიმაჰმადიანურ
პოლემიკურ ნაშრომში „მოთხრობა შჯულთა უღმრთოთა თათრისათა,
გამოკრებილი და სიგვეის-გება ქრისტეანეთა მიერ“, მთლიანად თავიდან
ბოლომდე მის ავტორს, ბაგრატ ბატონიშვილს (მუხრანბატონს) ეკუთუ-
ნის და მათში, ცოცხალი უმუსტობის გარდა, რაიმე სერიოზული შეუ-
საბამობა თუ წინააღმდეგობა არ არსებობს.

დასრულებული ლიტერატურა და შენიშვნები

1. ბაგრატსა და მის ნაშრომზე გამოქვეყნებული გვაქვს გამოკვლევები:
მასალები ბაგრატ ბატონიშვილის (მუხრანბატონის) ბიოგრაფიის შესახებ
(ქართული მწერლობის საკითხები, თბ., 1993, გვ.118-159), ბაგრატ მუხრანბატონის
ანტიმაჰმადიანური თხზულება (ჟურნალი „რელიგია“, 1996, № 10-11-12, გვ.68-90).

2. *Н. Я. Марр*, Из книги царевича Баграта о грузинских переводах
духовных сочинений и героической повести „Дареджаниани“, Известия
Императорской Академии Наук, X, №2, 1899, გვ.241-242.

3. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 1980, გვ.16-17.

4. მცირე უწყებანი ქართველთა მწერალთათვის (XVI-XIX სს.), გამოსაცე-
მად მოამზადა, გამოკვლევა, კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო ი. ლოლაშ-
ვილმა, თბ., 1982, გვ.13.

5. იაკობ შემოქმედელის ლექსითი ვერსია გამოქვეყნებული გვაქვს ჟურნალ
„რელიგიაში“ (1995, № 4-5-6, სტრ. 184-187).

6. თორდანი ადრე ამ მოღვაწეობაზე წერდა: „იაკობ შემოქმედელი, დიდი
მეცნიერი ჩვენის მწერლობისა, იერუსალიმში დიღხანს იყო და შეიძლება იქაურ
წიგნებიდამ ამოეკრიფოს მას თავისი დიად დიად საყურადღებო ცნობები
იერუსალიმელ მთარგმნელებზე“ (ქრონიკები, I, ტფ., 1892, გვ.127).

სინამდვილეში, ვიმეორებთ, იაკობ შემოქმედელი მხოლოდ ბაგრატის ნაშ-
რომს ლექსავს და მას პირწმინდად მიჰყვება.

იოანე ბაგრატიონის ნათარგმნი შრომების სია

ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 70-იან წლებში სტეფანე გამრეკელი გულისტკივილით აღნიშნავდა იოანე ბაგრატიონის ლიტერატურული მემკვიდრეობისადმი ერთგვარად გულგრილ დამოკიდებულებას. ერთ წერილში, რომელიც ხელნაწერის სახით არის დაცული, ქართული ლიტერატურის ეს გულშემატკივარი წერდა: „იოანე ბაგონიშვილის თხზულებანი და თარგმანი თითქმის არსად არ არიან აღნიშნულნი და თვით ბროსესაც თავის „Elements de la langue Georgienne“, სადაც თითქმის ყოველ ჩვენ მწერლების შრომებს იხსენებს, იოანემდ ხმა არ არის“.¹

ს. გამრეკელის ბეჭდომოყვანილი წერილიდან თითქმის საუკუნეზე მეტმა განვლო, მაგრამ დღესაც არათუ არ არის სათანადოდ შესწავლილი და განხილული იოანეს დიდი, დამაბული შრომის ნაყოფი, სრულადღე არ არის გამოვლენილი და აღრიცხული მწერალი-მეცნიერის ნაწერები. ამ მხრივ მუშაობა ისევ გრძელდება.

იოანე ბაგრატიონის შრომების შემცველი ხელნაწერების ნაწილი მოგადაღ მიმოიხილა ტ.რუხაძემ.² შემდეგ ლ.ქუთათელაძემ განიხილა იოანეს ავტოგრაფული ხელნაწერები,³ ხოლო ბოლო დროს მ. კელენჯერიძემ შეისწავლა მისი ლექსიკოგრაფიული მოღვაწეობის ამსახველი ხელნაწერები.⁴ აღარ შეუზრდებიოთ იოანეს ცალკეულ ხელნაწერებზე გამოქვეყნებულ ცნობებზე.

მწერალი-მეცნიერის მრავალფეროვანი ნაშრომების გამოსავლენად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მის „ნათარგმნი შრომების სიას“. დაახლოებით ერთი წლით აღრე გარდაცვალებამდე იოანემ შეადგინა მის მიერ ნათარგმნი შრომების სია და ჩაურთო ერთ-ერთი ხელნაწერი წიგნის წინასიტყვაობაში.⁵ აღნიშნული სია რამდენჯერმეა გამოქვეყნებული.⁶

ხელნაწერი წარმოადგენს შავ ნუსხას და აჭრელებულია ჩასწორებებით. გარდა ამისა, არშიებზე გაღატანილია ჩასამატებელი სიტყვები თუ წინადადებები. შრომების სიაშიც ავტორს გამორჩენია თხზულებათა სახელწოდებანი („სიას“ ის ბეპირად წერდა!), რის გამოც შემდეგ ჩაუწერია სტრიქონებს შორის ან მიუწერია არშიაზე. არშიაზე მიწერილ ნაშ-

რომთა დასახელებას ძირითად გუქსგში არა აქვს აღნიშვნა, თუ სად უნდა ჩაემაგოს, ამიტომ თვითონ მკითხველს უხდება გუქსგში ჩასმაგებელი დასახელებისათვის ადგილის გარკვევა. აქვე ვიძლევი იოანე ბავრაციონის „ნათარგმნი შრომების სიას“, რომელიც დაბეჭდილისაგან განსხვავდება ნაშრომთა რიგის მიხედვით და ზოგიერთი წაკითხვით. ხელნაწერში თხზულებათა სახელწოდებანი გაბმულად, ერთმანეთის მიყოლებით წერია, ჩვენ ისინი გამოვყავით ცალ-ცალკე და რიგითი ნომრებიც დაუესვით.

[*იოანე ბავრაციონი, ნათარგმნი შრომების სია*]

„უკანასკნელ ვსასოებ, რომელ შრომათა ამათ ჩემთა არა უგულებელს ჰყოფს საზოგადოება და მიიღებენ სასარგებლოდ თვისა და განღვიძებულ მყოფენცა სხვათა წერილებთაცა დაბეჭდვად. ვინაიღგან აქა ვიმრომე სხვათა და სხვათა წერილთა სასარგებლოთა გარდმოღებად, რომელ არიან შემდგომნი ესე:

1. ექვსი ტომი ლექსიკონი რუსული და ქართული,
2. კონღელიაკას „ლოლიკა“,
3. ანგლიური ზნეთჰსწავლულება,
4. საღმთო და საერო თანამდებობის წიგნი.
5. ორი ტომი საზოგადო ისტორია,
6. ენციკლოპედიური გვარი წიგნი, ვიდრე სხვადასხვა ჰსწავლათა ორასამდინ ჰსწავლა, და
7. იკონოლოღია,
8. შემოკლებული დავითნის განმარტება,
9. დოდოს ანგლიელის პასტორის განმრახვა,
10. არიხმეტიკა,
11. ლოქარიზმა,
12. ღეთმეტრია,
13. შტერეთმეტრია, *
14. ლონგიმეტრია,
15. პლანომეტრია,
16. ტრიღონომეტრია,
17. ვიშე ღეთმეტრია,
18. ქორთეტიკაცია,
19. არხიდექტურა,
20. არტელ[ე]რია,
21. ტაკტა,
22. სამკურნალო წიგნი,
23. ბოდანიკა და
24. ნათურალ ისტორია,
25. ეედუქსია და სხვანინცა წერილნი.

* ხელნაწ.: შტეორმეტრია.

უკეთუ მაძლევდეს შეძლებასა გარემოება, ესენიცა მსურდა დახატე-
დალ“...?

როგორც აღვნიშნეთ, ეს სია შედგენილია მწერლის სიცოცხლის მი-
წურულში. მაშასადამე, მოსალოდნელი იყო, რომ ის სრული იქნებოდა,
მაგრამ ეს ასე არ არის. სიაში შეგანილი არ არის იოანეს ყველა ნა-
თარგმნი თხზულება, რომლებიც უნდა ვიგულისხმოთ ავტორის სიტყვებით:
„და სხვანიცა წერილნი“. სიის შედგენისას დაცული არ არის რაიმე
პრინციპიც.

სიაში ჩამოთვლილი თხზულებებიდან ყველა როდია სამეცნიერო
ლიტერატურაში ცნობილი. ზოგი მათგანი კი ჩვენ მიერ მიკვლევულ იქნა
იოანეს ბიბლიოთეკის ყოფილი ხელნაწერების შესწავლის შედეგად.
შესაძლებლობის ფარგლებში აქვე მივუთითებთ სიაში ჩამოთვლილი
შრომების შემცველ ხელნაწერებსა და მათ პირველწყაროებზე.

სიაში პირველ ნომრად დასახელებული ნაშრომი („ექვსი ტომი
ლექსიკონი რუსული და ქართული“) კარგად არის ცნობილი სამეცნიერო
ლიტერატურაში და დაცულია ს.-პეტერბურგში – მ. სალგიკოვ-
შჩედრინის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფი-
ლებაში. ხელნაწერი წარმოადგენს გადაწერილ პირს, სრული ნუსხაა.⁸
მეორე ხელნაწერი ფრაგმენტია, შედგენილია 1807 წელს პეტერბურგ-
ში.⁹ მესამე ხელნაწერი შავი ნუსხაა.¹⁰

„ლექსიკონი რუსულისა და ქართულის ენისა“, როგორც მას ხელ-
ნაწერებში ეწოდება, გადმოთარგმნილია რუსეთის მეცნიერებათა აკა-
დემიის ექვსტომიანი განმარტებითი ლექსიკონიდან („Словарь Академии
Российской“, т.1-6, СПб., 1789-1794). ეს ლექსიკონი ახალი რედაქციით
განმეორებით დაიბეჭდა 1806-1822 წლებში. მთარგმნელი სარგებლობს
ორივე გამოცემით, მაგრამ უპირატესობას ანიჭებს მეორე გამოცემას.
საყურადღებოა, რომ აღნიშნულ ლექსიკონში რუსული სიტყვების ქართუ-
ლი სინონიმური შესატყვისები მეტად საინტერესო მასალას იძლევა.¹¹

დასახელებული „ლექსიკონის“ ავტორად ი. ბაგრატიონს მიიჩნევენ.
ახლად გამოვლენილი მასალებით ლ. კიკნაძემ დაადგინა, რომ
„ლექსიკონის“ მთარგმნელია ვასილ მათეს ძე ჭილავეი (ჭილაძე).¹² ამ
თვალსაზრისით მეტად საყურადღებოა ი. ბაგრატიონის თხოვნა რუსე-
თის განათლების მინისტრის რამუშოვსკისადმი, მიწერილი 1814 წლის
3 მარტს: „...გადაეწყვიტე რუსულიდან ქართულად მეთარგმნა ექვსტო-
მიანი ლექსიკონი... ამ საქმის შესრულება მე დავავალე კავკასიის გუბერ-
ნიის ქ. მოზლოკის მცხოვრებს, ნადვორნი სოვეტნიკს ჭილავეს, კაცს,
რომელიც ამჟამად არსად არ მუშაობს და რომელმაც, ჩემი ღრმა რწმე-
ნით, საუბუძელიანად იცის ორივე ენა.

ჭილავეი დედაქალაქში ჩამოსვლის პირველივე დღიდან, ე.ი. 1812

წლიდან შეუღლა ჩემი ამ თხოვნის შესრულებას. იგი ჩემ თვალწინ მუშაობდა დღედაღამ. მან სამუშაო ახლებურად, ანბანზე გააწყო და დამთავრებული წარმომიდგინა. ახლა ჩემი აუცილებელი ვალია ვიმბრუნო თარგმანის გამოსაცემად“.

თვითონ ვ. ჭილაძეც 1815 წლის 26 ნოემბერს გოლიცინისთვის გაგზავნილ მოხსენებით ბარათში აღნიშნავდა: „ამ სამუშაოზე (ე. ი. ლექსიკონის თარგმანზე. — ვ. შ.), საერთო საქმის სასარგებლოდ, დღე-ღამეში აუღკომლად ვმუშაობდი 18-18 საათს, რის გამოც არა მხოლოდ უმოძრაობამ დამაძაფრა, მხედველობის ნახევარიც დავკარგე“.

როგორც ვხედავთ, ი. ბაგრატიონს ვ. ჭილაძისთვის დაუვალეობა „ლექსიკონის“ თარგმნა, ხოლო თვითონ უკისრია თარგმანის გამოცემაზე ბრუნვა. ვ. ჭილაძე წერს: „მის ბრწყინვალეობას სურს... ეს ლექსიკონი გამოსცეს მხოლოდ მისი სახელით, რასაც ჩემი მხრიდან სიამოვნებით უთმობ, ოღონდ ჩემი შრომა არ იქნეს აუნაზღაურებელი“.

სიაში მეორე ნომრად დასახელებული ნაშრომი („კონდელიაკის ლოლიკა“) არის ე. კონდელიაკის (1715-1780) „ლოგიკის“ თარგმანი. დაცულია ხელნაწერების სახით.¹³ აღნიშნული შრომა ფრანგულიდან რუსულად თარგმნა ალ. გროსკიმ.¹⁴ ი. ბაგრატიონის ქართული თარგმანი შესრულებულია რუსული გამოცემიდან 1806 წელს. ძველი ხელნაწერების ერთ-ერთ სიაში ამ თხზულების შესახებ ნათქვამია: „კონდელიაკის მათემატიკებრი ლოლიკა, რუსულიდამ თარგმნილი გიორგი მეფის ძის იოანესაგან“.¹⁵

ი. ბაგრატიონმა გადმოიღო აგრეთვე კონდელიაკის მეორე შრომა,¹⁶ რომელსაც რუსულ თარგმანში „ლოგიკა“ ეწოდება.¹⁷ ეს სულ სხვა თხზულებაა, სრულიად განსხვავებული პირველისაგან.

სიაში მესამე ნომრად აღნიშნულია „ანგლიური მნეთჰსწავლულება“. ეს არის შოტლანდიელი ფილოსოფოსის ადამ ფერგუსონის (1724-1816) წიგნი „მომღერება მნეობითისა ფილოსოფიისა“.¹⁸ იოანემ დასახელებული შრომა გადმოიღო რუსული ენიდან. რუსულად კი არსებობდა ამ წიგნის ორი თარგმანი. ერთი თარგმანი შესრულებული იყო ინგლისურიდან,¹⁹ ხოლო მეორე — გერმანულიდან.²⁰ იოანემ გადმოიღო ინგლისურიდან მომდინარე რუსული თარგმანი, რადგან ეს თარგმანი უშუალოდ ორიგინალიდან იყო შესრულებული. მთარგმნელად იოანე ვასილ სომონოვს ასახელებს (სომონოვიის ნაცვლად). მოღწეულია აღნიშნული თარგმანის ორი ხელნაწერი, ორივე მთარგმნელის ავტოგრაფია.²¹

მეხუთე ნომრად დასახელებულია „ორი გომი საზოგადო ისტორიისა“. იოანეს მიერ ნათარგმნ ასეთი სახელწოდების თხზულებას ხელნაწერებში ვერ მივაკვლიეთ. ამ ნაშრომის სარჩევი კი მოხვედრილია

ერთ-ერთ ხელნაწერში: „სარჩევი სამოგალოს ისტორიისა“.²² დასახელებული ნაშრომი უნდა იყოს „ისტორიული უბნობა სხვადასხვა ხალხისა [ევროპისა], მეფის ძის იოანესაგან დაწერილი. სრული არ არის, დიდი წიგნი“.²³

მეექვსე ნომრად დასახელებული „ენციკლოპედიური გვარი წიგნი, ვიდრე სხვადასხვა ჰსწავლათა ორასამდის ჰსწავლა“ მოთავსებულია H 2196 ხელნაწერში, რომლის თავფურცელზე ვკითხულობთ: „წიგნსა ამას ეწოდების (ენციკლობედია) სხუათა და სხუათა ჰსწავლათა შეკრებილებანი, რომელიცა არს შედგენილი მეფის ძის იოანესითა“. ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვა ხელნაწერში გადახაზულია. ხელნაწერი ავტოგრაფია და დაცული იყო იოანე ბატონიშვილის კოლექციაში (ძველი № 133).

აღნიშნული ნაშრომის შემადგენელი ნაწილებია რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართულ ხელნაწერთა კოლექციის ფრაგმენტი (H 31, ავტოგრაფი) და მ. სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილების იოანე ბატონიშვილის კოლექციის № 3 ხელნაწერი. „ასინი ავსებენ ურთიერთს, მაგრამ ორივე ერთად მხოლოდ ანის მასალაა და ისიც ნაკლები“.²⁴

იოანეს ენციკლოპედიისათვის ჰქონდა განზრახული აგრეთვე იმ ხელნაწერის მასალა, რომელსაც ეწოდება „მცირე შეკრებილება ლექსიკონის სიტყვათა მაგერიალისათვის“.²⁵

სიაში მუშვიდე ნომრად მოხსენიებულია „იკონოლოდია“. ცნობილია თხზულების სამი ნუსხა. ესენია: 1. მ. სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის სახელმწიფო საჯარო ბიბლიოთეკა (სანკტ-პეტერბურგი), იოანე ბატონიშვილის კოლექცია, № 214. გ. ავალიშვილის ავტოგრაფი, გადაწერილია 1810 წელს, ხელნაწერი შავი ნუსხაა, გვხვდება გადახაზული და შესწორებული ადგილები. თხზულება შედგება ორი ტომისაგან, 225 თავისაგან. ნუსხას აკლია დასაწყისი ნაწილი, იწყება მე-11 თავით. ხელნაწერს ბოლო გვერდზე სხვა ხელით აქვს მინაწერი: „იკონოლოდია ანუ წიგნი ქარტინოი(!) ობიასნენია ლიცამი“; 2. რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართულ ხელნაწერთა განყოფილება, E 39. ხელნაწერი გადაწერილია 1810 წელს. მასში უხვად არის კალმისმიერი და ენობრივი შეცდომა, რაც გადაწერის არაკვალიფიციურობაზე მიუთითებს; 3. აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, H 2106. გადაწერილია გიორგი გერგერაშვილის (გერგეროვის) მიერ 1822 წელს. როგორც მინაწერიდან ვგებულობთ, ხელნაწერი აგრეთვე ბატონიშვილს ეკუთვნოდა (ხელნაწერთა აღწერილობა (H კოლექცია), ტ. V, 1949, გვ. 65-66).

დასახელებული ხელნაწერები შეისწავლა ლია კიკნაძემ. მან დაად

გინა, რომ „იკონოლოდია“ თარგმნილია გიორგი ავალიშვილის მიერ 1810 წელს სანკტ-პეტერბურგში ი. ბაგრაგიონის დაჯალბებით. ქართული თარგმანის დედანია რუსული გამოცემა („Иконология, объясненная лицами, или Полное собрание аллегорий, эмблем и пр... Содержащее 225 фигур, гравированных Г. Штибером в Париже. т.1-2“). ტექსტი პარალელურად მოცემულია რუსულ და ფრანგულ ენებზე. შეიცავს ალევგორიული ფიგურების დაწვრილებით ახსნა-განმარტებებს.

აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერს (E 39) დაერთვის იოანე ბატონიშვილის ხელით ნაწერი წინასიტყვაობა, რომელშიც საყურადღებო ცნობებია გადმოცემული ქართული თარგმანის შესახებ: „ვინაითგან მაქუს სურვილი ერთა საქართველოსათა განათლებისა ყოფად, მიმხელმან ამისმან ვთარგმნე სხუადასხუა სასარგებლონი წიგნები და ამასთანავე შევხელი წიგნების გასასყიდს ღუქნებსა შინა წიგნსა ამას იკონოლოგიასა და აღმიჩნდა ესეცა სასყიდლად და სათარგმანებლად, რომელიცა არა ფრიად შეეწევა ყრმათა არათუ მხოლოდ მხატვრობისათვის, არამედ თითქმის ასწავებს ზნეობითა ყოფაქცევასა და ხარაკირთა კაცთასა. და ამის თარგმანებისათვის ვინაიდგან არა მქონდა ჟამი თარგმნად ამისა სხვათა წიგნებისა გარდმოღებისა გამო, ვაიძულე თავად გიორგი ივანეს შვილსა ავალოვსა და ვათარგმნიე ორივე ტომი ქართულის ენასა ზედან. ესახებ ამას ზედან, რომელ შრომასა ამას ჩემსა არა უგულებელსკყოფთ“ (ლ. კიკნაძე, გიორგი ავალიშვილის ცხოვრება და შემოქმედება, საღისერტაციო ნაშრომი ფილოლოგიის მეცნ.კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, 1987, გვ.67-68).

როგორც ლ. კიკნაძე აღნიშნავს, „მთარგმნელი გ. ავალიშვილი შეეცადა, მუსტად გადმოეგანა ქართულად რუსული ტექსტი... თარგმანი მნიშვნელოვანია იმით, რომ კიდევ ერთხელ გვიდასტურებს გ. ავალიშვილისა და იოანე ბატონიშვილის ახლო ურთიერთობასა და თანამშრომლობას ლიტერატურულ სარბიელზე“ (იქვე).

„სიაში“ მეცხრე ნომრად დასახელებულია „დოდოს ანგლიელის პასტორის განმრახვა“. დასახელებული თხზულება მეცხრე ნომრად მოხსენებულია აგრეთვე მ. ბროსეს მიერ შედგენილ გ. ავალიშვილის რუსულიდან თარგმნილ თხზულებათა სიაში: „Додд“ (გ. ავალიშვილი, მგზაურობა თბილისიდან იერუსალიმამდე, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელ. მეტრეველმა. თბ., 1967, შესავ.წერილი, გვ.018). ეს წიგნი რუსულ ენაზე მოიპოვებოდა იოანეს ძმის დავითის წიგნთსაცავში, ამიტომ მოხსენიებულია მისი პირადი წიგნების სიაში: „დოდას წიგნი რუსული“ (S 394, გვ.2).

ასეთი სახელწოდებით თხზულებას ხელნაწერებში ვერ მივაკუთვნებთ, მაგრამ მივაგენით იმ პირველწყაროს, საიდანაც ქართულად ^{ათარგმნა} ათარგმნა. ეს არის ინგლისელი მწერლის ვილიამ დოდის (William Dodd, 1729-1777) თხზულების რუსული თარგმანი. ²⁶ ამის შესახებ ვწერდით, რომ თხზულება „წარმოადგენს ვილიამ დოდის თხზულების რუსული თარგმანის თარგმანს“ (გ. მიქაძე, XVIII საუკუნის მეორე ნახევრისა და XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართველი მწერლები და ნათარგმნი მხატვრული ლიტერატურა. სადისერტაციო ნაშრომი ფილოლოგ-მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 1973, გვ.136 და 149; *მისივე*. დისერტაციის ავტორეფერატი რუსულად, თბ., 1974, გვ.16).

როგორც ვხედავთ, ვ. დოდის თხზულება შეგანილია როგორც ი. ბაგრატიონის, ისე გ. ავალიშვილის თარგმანების ნუსხებში. გ. ავალიშვილის რუსულიდან შესრულებული თარგმანების სია შედგენილია მარი ბროსეს მიერ. თუ აქ რაიმე გაუკებრობასთან არ გვაქვს საქმე (რაც ისეთი ფრთხილი მკვლევრის მხრიდან როგორც მ. ბროსე იყო, თითქმის გამორიცხულად მიგვაჩნია), მაშინ საკითხავი ხდება: ვინ არის საბოლოოდ თხზულების მთარგმნელი?

ვინაიდან თვითონ თარგმანის ტექსტი დღემდე უცნობია, ძნელი დასადგენია, ვინ არის თხზულების მთარგმნელი. ლ. კიქნაძემ გამოთქვა მოსაზრება, რომელიც ჭეშმარიტებასთან ახლოს უნდა იყოს. მკვლევრის თქმით, „საუფიქრებელია, რომ გ. ავალიშვილმა ეს ნაწარმოები თარგმნა ი. ბატონიშვილის დავალებით, წინააღმდეგ შემთხვევაში იოანე არ შეიგანდა მას თავის თარგმანებში“. იქვე, სქოლიოში, მკვლევარი დასძენს: „იოანეს თავის თარგმანთა სიაში შეჰქონდა ნაწარმოებები, რომლებიც ან საკუთრივ თავისი თარგმანი იყო, ან მისი დავალებით თარგმნა სხვა პირმა“. ჩვენ დაუშვამტებლად: მისი დავალებით თარგმნა სხვა პირმა და რაიმე თვალსაზრისით თვითონაც მონაწილეობდა თარგმანში. თორემ ცნობილია იოანეს დავალებით სხვების მიერ შესრულებული თარგმანები, მაგრამ ისინი იოანეს „ნათარგმნი თხზულებების სიაში“ შეტანილი არ არიან.

მეათე ნომრად დასახელებული „არისმეტიკა“ უნდა იყოს H 2180 ხელნაწერში მოთავსებული ტექსტი. თხზულებას ეწოდება: „*არისმეტიკა*. ნაწილი პირველი. თვის უპირველესთა არისმეტიკულთა მოქმედებათა მრთელთა და განწვალებულთა ანუ ღრობთა რიცხვთათვის“. ეს არის ხელნაწერთა მექანიკურ შეკვრაში ჩაკერებული ტექსტი. ხელნაწერთა შეკვრაში შესული ნაშრომი თავის ღრობე წარმოადგენდა დამოუკიდებელ ხელნაწერს. მას მფლობელის (ი. ბაგრატიონის) წიგნთსაცავის ძველი ნომერიც (№ 30) კი აწერია. ხელნაწერში სხვადასხვა თხზულების ფურცლების თანამიმდევრობა და თვითონ ნაშრომებიც კი ერთ

მანეთშია არეული. „არითმეტიკაც“ ხელნაწერში დამლილია და სხვა-
დასხვა ადგილასაა შეტანილი.²⁷

იოანე ბაგრატიონის „ნათარგმნი შრომების სიაში“ მათემატიკურ
წიგნებს შორის მეთერთმეტე ნომრად დასახელებულია „ლოქარიზმა“.
სწორედ ეს ნაშრომი უნდა იყოს H 2200 ხელნაწერში მოთავსებული
გექსტი. აღნიშნული ხელნაწერი იოანეს კოლექციისეულია (ძველი № 82).
ხელნაწერი იოანეს ავტოგრაფია. თხზულება ნაწილია რომელიღაცა
შრომისა, რაც ნათლად ჩანს სათაურიდანაც: „თავი 3. ლოლარიფ-
მათათვის“. ის ნათარგმნია რუსული ენიდან.

მეთორმეტე ნომრად დასახელებულია „ლეომეტრია“. ეს არის H 2180
ხელნაწერში მოცემული გექსტი, რომლის სახელწოდებაა: „[*დ ე ო მ ე -
ტ რ ი ა*]. თავი პირველი. თვის განსამღვრებისა აქსიომასი და წინამა-
ვალის განცხადებაისა“.²⁸ თავის დროზე ეს იყო დამოუკიდებელი ხელ-
ნაწერი. მას მფლობელის (ი. ბაგრატიონის) წიგნთსაცავის ძველი ნო-
მერი აწერია (№ 30). შემდეგში სხვადასხვა თხზულებასთან ერთად აუკინ-
ბავთ.

მეცამეტე ნომრად დასახელებულია „შტერეომეტრია“. ეს არის
რუსულიდან თარგმნილი ნაშრომი, რომელიც ზემოთ დასახელებულ
ხელნაწერშია შესული. მისი სახელწოდებაა: „ლეომეტრია. ნაწილი
მეორე. მპყრობელი *შტერეომეტრიისა*“.²⁹

მეთოთხმეტე ნომრად სიაში დასახელებულია „ლონგიმეტრია“. ეს
ნაშრომიც შეტანილია ზემოდასახელებულ ხელნაწერთა შეკვრაში შემ-
დეგი სახელწოდებით: „*ლონდიმეტრიულთაგან*. 1) შეთანასწორე-
ბისათვის სამკუთხედთა“.³⁰

მეთხუთმეტე ნომრად დასახელებულია „პლანომეტრია“. ეს არის
იმავე ხელნაწერთა შეკვრაში მოცემული გექსტი: „მოქმედებანი *კლ-
ნომეტრიულნი*. წინა ჩამოგდება I“.³¹

მეჩვიდმეტე ნომრად აღნიშნულია „ვიშე ლეომეტრია“. ეს არის ზე-
მოდასახელებულ ხელნაწერთა შეკვრაში მითითებული ნაშრომი:
„საფუძვლიანი დაწყება *მესთა დეომეტრიისა*“. ნაწილი მესამე“.³²

მეთერამეტე ნომრად წერია „ქოროთეტიკაცია“. ეს ნაშრომი არის H 2161
ხელნაწერში მოთავსებული მასალა, რომელსაც აწერია: „ეს რვეული
არს *ქორტუტიკაციამ*“.³³ ხელნაწერი იოანეს კოლექციიდან არის
(ძველი № 76) და მისი ავტოგრაფია. ნაშრომი თარგმნილია რუსულიდან.

ოცდამეორე ნომრად დასახელებულია „სამეკურნალო წიგნი“.
ეს უნდა იყოს ცნობილი გერმანელი ექიმის პეტრე ჰოფმანის ნაშრომი,
რომელიც დაცულია მ. სალგიკოვ-შხედრინის სახელობის ბიბლიოთეკის
ხელნაწერთა განყოფილებაში, იოანე ბატონიშვილის კოლექციაში.³⁴
ნაშრომი თარგმნილია რუსულიდან.

ოცდამესამე ნომრად მითითებულია „ბოღანიკა“. ეს არის ცნობილი საბუნებისმეტყველო განმარტებითი ლექსიკონი: „ბუნებისმეტყველება ანუ შეკრება ლექსთა სხუათა და სხუათა ბუნებითთა ისტორიათაგან ანბანსა ზელა ასხმითა, რომელნიცა შეადგენენ სამთა სამეფოთა ბუნებისათა, ესე იგი: ცხოველთასა, მცენართასა და აღმონაკუეთთასა.“

ხელნაწერის ცნობის მიხედვით, ლექსიკონი შედგენილია 1814 წელს სანკტ-პეტერბურგში „შრომითა და მოღვაწეობითა საქართველოს მეფის გიორგის ძის იოანესითა.“ ხელნაწერი დაცულია აკად. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში და შეიცავს 300 ფურცელს.³⁵ მისი გადაშწერი ცნობილი არ იყო, ხოლო ავტორად ი. ბაგრატიონს მიიჩნევდნენ. ახლად გამოვლენილი მასალებით ლ. კიკნაძემ დაადგინა, რომ შრომის გადაშწერი და მთარგმნელიც არის ვასილ მათეს ძე ჭილავეი (ჭილაძე)³⁶.

„ბუნებისმეტყველებაში“ იოანეს შეუტანია შესწორებები, რის გამოც გექსტი ზოგჯერ გადაუშლია, არშეიბზე მიუწერია ჩამატებები, სტრიქონებს შორის ჩაუმატებია წინადადებები და ა.შ. თავდაპირველად ის, როგორც სათაურიდანაც ჩანს, სამენოვანი ლექსიკონი ყოფილა, მაგრამ შემდეგ სიტყვების ნაწილისთვის იოანეს დაუმატებია კიდევ თურქული თარგმანი. ამრიგად, ლექსიკონი ოთხ ენაზე იძლევა გერმინთა თარგმნას, შემდეგი რიგით: რუსული-ლათინური-ქართული-თურქული. გერმინთა თარგმნის შემდეგ მოცემულია მათი განმარტება. საეჭვოა, რომ ამ გერმინთა განმარტებანი მთლიანად იოანეს ეკუთვნოდეს. ლექსიკონში გვხვდება მცენარეთა, ცხოველთა თუ ფრინველთა ისეთი სახელებიც, რომლებსაც არათუ იცნობდა იოანე, არამედ შესაძლოა, არც კი გაუგონია. ასეთი სახის განმარტებანი მას უთუოდ მოცემული აქვს ანალოგიური სახის რუსული ლიტერატურიდან. მათი წყარო საძიებელია.

„ბუნებისმეტყველების“ ერთ-ერთ წყაროს ასახელებს პ. იოსელიანი, რომელიც წერს: შარიმანაშვილმა (სგეუანემ?) „...შეადგინა ლექსიკონი ბოტანიკური მცირე, ბალახთა და მცენარეთათვის სამკურნალოთა. *შემდეგ იოანე მეფის ძემან დაურთო ესე თვისგან ქმნილსა ლექსიკონსა.* ნ. დ. ჩუბინოვმან შეიგანა ლექსნი (სიტყვები — გ.შ.) ესენი თავისსა ლექსიკონსა, რომელიცა დაბეჭდა შემდეგ დავით ჩუბინოვმან“.³⁷

ხელნაწერი წარმოადგენს თარგმნით-განმარტებითს ლექსიკონს. განმარტებები ზოგჯერ მოკლეა, ზოგჯერ — ვრცელი. ნაშრომი, განსაკუთრებით კი მისი თარგმნითი ნაწილი, დღესაც არ კარგავს მნიშვნელობას. მისი გათვალისწინება თამამად შეიძლება თანამედროვე საბუნებისმეტყველო გერმინოლოგიის დადგენისას.³⁸

მართლაც, სათანადო დარგის სპეციალისტები დაინტერესდნენ დასახ-

ელებული ხელნაწერით და შრომა ახლა უკვე გამოქვეყნებულია. საფუძვლიანად არის შესწავლილი საბუნებისმეტყველო ლექსიკონის გერმინების თურქული შესაგვისები და დაღვნილია, რომ ისინი აღებულია იმდროინდელი ამერბაიჯანული ცოცხალი მეტყველებიდან.⁴⁰ გარკვეულია ისიც, რომ საბუნებისმეტყველო ლექსიკონის გექსტის ძირითადი წყაროა 1789-1794 წლებში სანკტ-პეტერბურგში გამოქვეყნებული „Словарь Академии Российской“.⁴¹

ლ. კიკნაძის დასკვნით, „ამ ლექსიკონის შექმნაში უფრო აქტიურად მონაწილეობს იოანე ბატონიშვილი. იგრძნობა, რომ იგი სოლიდურ ცოდნას ფლობს ბიოლოგიაში. განსაკუთრებით შესამჩნევია მისი წვლილი ლექსიკონის პირველ გვერდებზე— საერთოდ, შეიმჩნევა, რომ საბუნებისმეტყველო ლექსიკონში იოანე ძირითადად ზრუნავს ქართული შესაგვისების დახვეწა-დამუსტებაზე, ჭილაძისეულ ვრცელ განმარტებებს კი არ ეხება და ისინი რჩება ისევე, როგორც მთარგმნელმა გადმოიღო. ეს ასეა მთელი წიგნის მანძილზე (გარდა რამდენიმე შემთხვევისა, წიგნის დასაწყისში). შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ამ შემთხვევაშიც თარგმანის მთელი სიმძიმე ვასილ ჭილაძის მხარეზეა გადასული“.⁴² მკვლევარი აღნიშნავს, რომ ამ „ლექსიკონის“ კადამწერი და მთარგმნელი არის ვ. ჭილაძე და ლექსიკონის შექმნის საქმეში მნიშვნელოვანი როლი ეკისრება ი. ბაგრატიონს, როგორც თარგმნის ინიციატორსა და ხელმძღვანელს. განსაკუთრებით თვალსაჩინოა მისი, როგორც რედაქტორის, წვლილი ამ ლექსიკონის შევსებისა და ქართული გერმინების დამუსტება-დახვეწის საქმეში. სახვებით მართებულად, „ლექსიკონის“ მთარგმნელად ვ. ჭილაძეს თელის ალ. ფოცხიშვილიც.⁴³

P.S. ნაშრომი დამთავრებული გექონდა, როდესაც აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულ ხელნაწერებში ცნობილი გახდა „ბუნებისმეტყველება“, გადაწერილი 1814 წელს პეტერბურგში (Q 1454) და ლათინურ-ქართული საბუნებისმეტყველო ლექსიკონი (Q 1455). ამ სახის ნუსხა ფონდებში სხვა არ მოიპოვება (იხ. „მრავალთაი“, V, 1975, გვ. 292). დასახელებული ხელნაწერების შესახებ სხვა დროს...

ოცდამეოთხე ნომრად დასახელებულია „ნათურად ისტორია“. ეს არის ლეკლერკის (1732-1801) ორნაწილიანი წიგნი, რომლის სათაურია: „Словарь ручной натуральной истории, содержащий историю, описание и главнейшие свойства животных, растений и минералов... переведено с Французского языка с пополнениями из лучших авторов и вещей нужных для России, Василием Левшиным“. ч. 1-2. М., 1788.

აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულ ერთ-ერთ ხელნაწერთა შეკვრაში მოთავსებულია სამკურნალო რეცეპტი, რომელსაც ხელს აწერს „იოანე ყარიბი“. როგორც გამოჩვენებულია,

ეს რეცეპტი დაწერილია იოანე ბაგრატიონის ხელით. ⁴⁴ მაშასადამე, „იოანე ყარიბი“ ი. ბაგრატიონის ფსევდონიმი ყოფილა. ამავე ხელნაწერთა შეკვრაში გვხვდება მცენარეთა სახელწოდებანი ქართულ-ღერძულ ინურ და რუსულ ენებზე, რომლის სათაურადაც წერია: „Слова из натуральной истории, а в особенности из ботаники и медицины.“ ⁴⁵

სიაში ოცდამეხუთე ნომრად დასახელებულია „*კედუქსია*“. თხზულება დაცულია ხელნაწერის სახით. ⁴⁶ ის თარგმნილია ფრანგული ენიდან აღ. ჭავჭავაძის მიერ იოანეს „შეწევნით“. ⁴⁷

სიაში დასახელებული სხვა თხზულებანი შემდგომ კვლევას მოითხოვს და დასაძებნია პირველ ყოვლისა იოანე ბაგონიშვილისეულ ხელნაწერებში. იოანეს უცნობ თხზულებათა დაძებნა-გამოკვლევაში გარკვეული დახმარების გაწევა შეუძლია რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში დაცულ რუსულ ენაზე შედგენილ „იოანე ბაგრატიონის შრომების სიას“. ⁴⁸

ღამონათქაშული ლიტერატურა და შენიშვნები

1. H 688, 15 r.
2. *ტ. რუხაძე*, ქართული ეპოსი „გარდამავალი ხანის“ ლიტერატურაში, თბ., 1939, გვ.81-85.
3. *ლ. ქუთათელაძე*, იოანე ბაგრატიონის ავტოგრაფული ნუსხების მიმოხილვა, ხელნაწერთა ინსტიტუტის შთამბე, I (1959), გვ.217-239.
4. *მ. კელენჯერიძე*, რუსულ-ქართული ხელნაწერი ლექსიკონები XVIII-XIX საუკუნეებისა, თბ., 1961, გვ.22-24.
5. H 2196, 1 v.
6. ხელნაწერთა აღწერილობა (Hკოლექცია), ტ.V, თბ., 1949, გვ.138; ა. *ფრანგიშვილი*. ნარკვევები ადამიანის ფსიქოლოგიური ცოდნის ისტორიიდან საქართველოში, თბ., 1959, გვ. 368-369; *ტ. რუხაძე*, ქართული ეპოსი „გარდამავალი ხანის“ ლიტერატურაში, გვ.83-84.
7. H 2196, 1 v.
8. მ. სალგიკოვ-შნედრინის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილება, იოანე ბაგონიშვილის კოლექცია, №272; *P. Орбели*. Грузинские рукописи Института востоковедения. Вып. I. М.-Л., 1956, გვ.138-139; დავით და იოანე ბაგრატიონების ლექსიკოგრაფიული ნაშრომები, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლ. ქუთათელაძემ, თბ., 1967, გვ.68, 88-89.
9. რუსეთის მეცნ.აკად.აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართულ ხელნაწერთა განყოფილება, P 8.

10. Н 2328 ა.ბ.
11. *მ. კელენჯერიძე*, რუსულ-ქართული ხელნაწერი ლექსიკონის XVIII-XIX საუკუნეებისა, გვ.34.
12. *ლ. კიკნაძე*, ახალი მასალები იოანე ბაგრატიონის სახელით ცნობილი რუსულ-ქართული ლექსიკონის შესახებ, „მაცნე“ (ენისა და ლიტერატურის სერია), 1984, №4.
13. S 1151 (მთარგმნელის ავტოგრაფი). სხვა ნუსხები: Н 2177; Н 195; მ. სალგიკოუ-შნედრინის სახელობის ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილება, იოანე ბატონიშვილის კოლექცია, № 250 და სხვ.
14. Логика Аббата Кондильяка... Переведено с французского [Ал. Гронским], СПб., 1792.
15. Н 688, ფ. 15 რ.
16. მ. სალგიკოუ-შნედრინის სახ.საჯარო ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილება, იოანე ბატონიშვილის კოლექცია, № 75 და 252 (ნაწილობრივ); *ა. ფრანგიშვილი*, ნარკვევები ადამიანის ფსიქოლოგიური ცოდნის ისტორიიდან საქართველოში, გვ.363; *ს. გორგაძე*, ფილოსოფიის მთავარი დარგები ქართულ მწერლობაში, „ზენი მეცნიერება“, 1923, № 4-5.
17. Логика, или умственная наука... соч. Аббата Кондильяка, перевел с французского Тимофей Осиповский, М., 1805.
18. *ს. გორგაძე*, დასახ.შრომა, გვ.9; *ა. ფრანგიშვილი*, დასახ.წიგნი, გვ.363-364.
19. Наставления нравственной философии. Перевел с английского подлинника Василий Созонович. СПб., 1804.
20. Начальные основания нравственной философии. *გერმანულიდან თარგმნა ა. ბრიანცევმა (В. Сопиков)*. Опыт российской библиографии. Редакция, примечания, дополнения и указатель В. Н. Рогожина, ч. III. СПб., 1905, №6697).
21. Н 214, Н 2202.
22. S 3729, 76 რ.
23. *А. Цагарели*, Сведения о памятниках грузинской письменности. Т. I, вып. 3, СПб., 1894, გვ. 221
24. *ლ. ქუთათელაძე*, იოანე ბაგრატიონის ავტოგრაფული ნუსხების მიმოხილვა, ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, I (1959), გვ.227; დავით და იოანე ბაგრატიონების ლექსიკოგრაფიული ნაშრომები, გვ.82-83.
25. მ. სალგიკოუ-შნედრინის სახელობის ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილება, იოანე ბატონიშვილის კოლექცია, № 343.
26. Размышления аглинского пресвитера Додда в темнице. [Переведено и] издано Петром Богдановичем, СПб., 1784.
27. Н 2180, ფ. 21-121 და 211-258.
28. *ოქვე*, ფ. 122-202.
29. *ოქვე*, ფ. 259-310.
30. *ოქვე*, ფ. 203-310.
31. *ოქვე*, ფ. 337-345.

32. H 2180, ფ. 311-336.
33. H 2161, 2 რ - 11 ვ.
34. *ქანანელი*, უსწორო კარაბაღინი. ტექსტი დაამუშავა და წინასიტყველო ბა დაურთო ექ. ლ. კოტეგიშვილმა, თბ., 1940, გვ. I-II.
35. S 3986; მეორე ნუსხა - Q 1454.
36. *ლ. კიკნაძე*, ახალი მასალები იოანე ბაგრატიონის სახელით ცნობილი რუსულ-ქართული ლექსიკონის შესახებ, „მაცნე“ (ენისა და ლიტერატურის სერია), 1984, № 4; *ალ. ფოცხიშვილი*, იოანე ბაგრატიონი თუ ვასილ ჭილაძე?, „წიგნის სამყარო“, 1988, 14 სექტემბერი.
37. *პ. იოსელიანი*, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, გუ., 1936, გვ. 195, შენ.
38. *გ. შიქაძე*, ი. ბაგრატიონის საბუნებისმეტყველო ნაშრომი, „მაცნე“, 1968, № 5, გვ. 51-54.
39. *ი. ბაგრატიონი*, საბუნებისმეტყველო განმარტებითი ლექსიკონი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს თ. ნუნუქიძემ და ნ. კიკნაძემ, თბ., 1986.
40. *ვ. ჯანგიძე*, თურქული ლექსიკა იოანე ბაგრატიონის საბუნებისმეტყველო განმარტებით ლექსიკონში, „მაცნე“ (ენისა და ლიტ. სერია), 1986, № 4.
41. *ი. ბაგრატიონი*, დსახ. წიგნი, გვ. 3.
42. *ლ. კიკნაძე*, ახალი მასალები იოანე ბაგრატიონის სახელით ცნობილი რუსულ-ქართული ლექსიკონის შესახებ, „მაცნე“ (ენისა და ლიტ. სერია), 1984, № 4.
43. *ალ. ფოცხიშვილი*, იოანე ბაგრატიონი თუ ვასილ ჭილაძე?, „წიგნის სამყარო“, 1988, 14 სექტემბერი.
44. *ლ. ქუთათელაძე*, იოანე ბაგრატიონის ავტოგრაფული ნუსხების მიმოხილვა, ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, ტ. I (1959), გვ. 231.
45. S 3715, 58 რ-69 ვ.
46. H 2132 (იოანეს ავტოგრაფია).
47. *გ. შიქაძე*, ალ. ჭავჭავაძის მთარგმნელობითი მოღვაწეობიდან, „ლიტერატურული გაზეთი“, 1964, 31 იანვარი, № 5.
48. მ. ბროსეს არქივი, № 264.

ერთი სინური ხელნაწერის კვალდაკვალ

წმინდა ეკატერინეს მონასტერი სინის მთაზე უძველესი დროიდან ქართული მწიგნობრობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი კერა იყო. ქართული ხელნაწერები, რომლებიც დღეს ინახება მონასტრის ბიბლიოთეკაში, სხვა (ბერძნულ, სირიულ, არაბულ) ხელნაწერთან ერთად, მხოლოდ მცირე ნაწილია სინაზე გადაწერილი ან სინის მონასტრისათვის შეწირული სხვაგან შექმნილი სამწერლობო ძეგლებსა; ამას ადასტურებს სინურ ხელნაწერთა ანდერძებში ნახსენები წიგნები, რომლებიც აწ უკვალოდ არის გამქრალი. მაგრამ ისიც, რაც ეამთა სიაგვს თუ მტაცებლის ხელს გადაურჩა, განუზომელია თავისი მნიშვნელობით ქართული ენისა და მწიგნობრული კულტურის ისტორიისათვის. სინურ ხელნაწერთა მნიშვნელობას კარგად განსაზღვრავს ბელგიელი ქართველოლოგი, სინურ ხელნაწერთა აღწერილობის ავტორი, ევარდ გარიტი (1914-1990): „ხელნაწერთა სიძველე ამ კოლექციას ანიჭებს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას... სინურმა ხელნაწერებმა... შემოგვინახა ძველი გრაფიციები, რომლებიც, შესაძლოა, ქართული ლიტერატურის საწყისი ეპოქიდან მომდინარეობენ. სინის ქართული ფონდი განსხვავდება ივირონის (ათონის მთის) და იერუსალიმის ფონდებისაგან; იგი ძირითადად „წინარეათონური“ (ქ. გარიტი, სინის ქართული ხელნაწერები (ფრანგულ ენაზე), წიგნში: *G. Garitte, Scripta Disiecta, 1941-1977, I, 1980, p.251*).

სინური ქართული ხელნაწერების შესწავლა მხოლოდ XIX საუკუნეში დაიწყო. მათ ახსენებს რუსი მკვლევარი პორფირი უსპენსკი, რომელიც სინაზე იყო და რომელმაც წამოიღო კიდევაც იქიდან ხელნაწერთა ნიმუშები, მათ შორის პაპირუსზე დაწერილი ფსალმუნის ფურცლები (ამჟამად პეგერბურგის ეროვნულ ბიბლიოთეკაშია). პირველი მეცნიერული აღწერილობა სინური ხელნაწერებისა კი ეკუთვნის პეგერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორს, ალექსანდრე ცაგარელს. იგი 1883 წელს იყო სინის მთაზე; ამის შემდეგ გამოქვეყნდა მისი აღწერილობაც. მასში დასახელებულია 93 ხელნაწერი. მიუხედავად იმისა, რომ აღწერილობა ძალზე მოკლეა (სულ 50 გვერდამდე) და მასში შეცდომები და

უმუსტობანი მრავლად არის, ა. ცაგარლის ნაშრომს თავის დრომდე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და დიდი ხნის განმავლობაში ერთადერთი წყარო იყო სინის ქართულ ხელნაწერთა შესასწავლად. ამ კატალოგს დღესაც არ დაუკარგავს თავისი ისტორიული მნიშვნელობა (*A. Cazavreli*, Каталог грузинских рукописей Синайского монастыря, წიგნში: Сведения о памятниках грузинской письменности, вып. II, СПб., 1889, Приложение II).

1902 წელს სინაზე ჩასულ ნიკო მარსა და ივანე ჯავახიშვილს ა. ცაგარლის მიერ აღწერილ ხელნაწერთაგან ყველა აღვილზე აღარ დახვედრიათ. მათი აღწერილობები თითქმის ორმოცი წლის დაგვიანებით გამოქვეყნდა (1940 და 1947 წლებში), მაგრამ ხელნაწერთა დაკარგვა უფრო ადრეც გახდა ცნობილი; პირველად გაირკვა აღვილსამყოფელი სინის მთიდან წამოღებული რამდენიმე ხელნაწერისა, რომლებიც ცნობილმა ავსტრიელმა ენათმეცნიერმა პუგო შუხართმა იყიდა. 1927 წელს მან წერილით აცნობა აკაკი შანიძეს, რომ XIX საუკუნის ბოლო წლებში შეიძინა ხუთი სინური ხელნაწერი და ორი ფრაგმენტი. ეს ხელნაწერები პ. შუხართმა გრაცის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკას უანდერბა (*ა. შანიძე*, ქართული ხელნაწერები გრაცში, ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, IX, 1929). ერთ-ერთი მათგანი იყო უძველესი ხანმეტი გექსტი, „ხანმეტი ლექციონარი“, რომელიც გრაციდან მიღებული ფოტოპირების მიხედვით გამოაქვეყნა ა. შანიძემ; დაიბეჭდა ორჯერ — მემოხსენებულ ნაშრომში და 1944 წელს მონოგრაფიის სახით: გექსტი, ფოტოტიპური რეპროდუქციები, სიმფონია (სრული სიგყვასაძიებული) და გამოკვლევა. პ. შუხართის კოლექციის მეორე ხელნაწერი გამოყენებული იყო ქართული ფსალმუნის კრიტიკული გამოცემისათვის (ნ. ქვერთი).

სინის მთიდან წამოღებული მოგიერთი სხვა ხელნაწერის ბედი კიდევ შემდგომ გაირკვა, ზოგი კი დღემდე დაკარგულად ითვლება.

1950 წელს წმ. ეკატერინეს მონასტერში მუშაობდა ექსპედიცია, რომელმაც ამერიკის შეერთებული შტატების კონგრესისათვის გადაიღო მონასტრის ხელნაწერთა მიკროფილმები. ექსპედიციაში მონაწილეობდა ჟერარ გარიტი, რომელმაც შემდგომ გამოაქვეყნა სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა ერთი ნაწილის აღწერილობა (*Catalogue des manuscrits géorgiens littéraires du Mont Sinai, par G. Garitte, Louvain, 1956*). კატალოგში შეგანილია ოცდაათამდე არალიტერატურული ხასიათის ხელნაწერთა აღწერილობა, რომელიც ბევრად უფრო დაწერილებითია და მეტი ინფორმაციის შემცველი, ვიდრე ნ. მარსა და ივ. ჯავახიშვილის მიერ შესრულებული. ჟ. გარიტის კატალოგის გამოქვეყნების შემდეგ შესაძლებელი გახდა სინური ხელნაწერების უფრო ახლო გაცნობა: 1956

წელს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიამ მიიღო სინურ ქართულ ხელნაწერთა მიკროფილმები (ამავდროულად იყო მიღებული იერუსალიმის ქართულ ხელნაწერთა მიკროფილმებიც). პირველი, რაც დაიბეჭდა სინურ ხელნაწერთაგან, იყო ქართული მწერლობის შესანიშნავი ძეგლი, პირველი თარიღიანი ქართული ხელნაწერი – სინური მრავალთავი 864 წლისა (*ა. შანიძის* რედაქციით, ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, 5, 1959).

ქ. გარიგის კატალოგში ა. ცაგარლის მიერ 92-ე და 93-ე ნომრებით აღწერილი ხელნაწერები მისი შედგენის დროისათვის დაკარგულად ითვლებოდა. შემდგომში ცნობები №93 ხელნაწერის შესახებ ისევ ქ. გარიგმა მიაწოდა მკითხველს. 1967 წელს ქართველოლოგიურ ჟურნალში „ბედი ქართლისა“ (№52-53, პარიზი) მან გამოაქვეყნა სტატია „ერთი ქართული ხელნაწერის ბედი და უბედობა“ (*Aventures et mésaventures d'un manuscrit géorgien*). სტატიაში აღნიშნულია, რომ სინის მთიდან წამოღებულმა ეგრაგის ხელნაწერმა ბევრ სხვადასხვა ხელში გაიარა. იგი უნახავს ცნობილ ორიენტალისტს, ანტონ ბაუმშტარკს, რომელსაც ერთი გვერდის ფოტო მისი შინაარსის გასარკვევად ექვთიმე თაყაიშვილისათვის გაუგზავნია. ხელნაწერი პალიმფსესტი იყო: თავდაპირველი ნაწერის გადარეცხის შემდეგ ეგრაგი ხელმეორედ იყო საწერ მასალად გამოყენებული. ა. ბაუმშტარკს უმთავრესად აინტერესებდა პირველადი, ესე იგი ქვედა ნაწერი, – ბერძნული და სირიული, რომელიც, მიუხედავად გადარეცხისა, მაინც ჩანდა ფურცლებზე. ბედა, ქართული ნაწერის რაობის გარკვევა მან ქართულ მეცნიერს მიანდო. მაგრამ, როგორც ქ. გარიგმა აღნიშნა, ე. თაყაიშვილმა მხოლოდ ერთი, თოთხმეტსტრიქონიანი პატარა გვერდის მიხედვით ვერ შეძლო ქართული ტექსტის შინაარსის მუსტად დადგენა. ხელნაწერი მას საგალობელთა კრებულად მიუჩნევია. ამ სახელწოდებით იგი 1922 წელს შეუქმნია ლაიფციგში, ცნობილი ანტიკვარის კარლ ჰირსემანის მალაზიაში ამერიკელ კოლექციონერს, რობერტ გარეგს, თხუთმეტი ათას შვეიცარიულ ფრანკად (რაც მაშინ ძალზე დიდი თანხა იყო). 1942 წელს რობერტ გარეგმა (რომელიც ბალტიმორის მკვიდრი იყო) თავისი კოლექცია პრინსტონის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკას შეაძლია. ჟერარ გარიგმა პრინსტონიდან მიღებული მიკროფილმის მიხედვით მოახდინა ხელნაწერის ზუსტი ილენტიფიკაცია; მან გაარკვია, რომ ხელნაწერი არის არა „საგალობელთა კრებული“, არამედ სინური ხელნაწერი №93, რომლის შინაარსი ა. ცაგარელს ასე აქვს დახასიათებული: *Сказание о сошествии Иисуса Христа и распространении христианства*. ქ. გარიგმა დაამუსტა ხელნაწერის შინაარსიცა და მისი გადამწერის ვინაობაც: ხელნაწერი (ამჟამად პრინსტონის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის რ. გარეგის კოლექცი-

ის №24) შეიცავს ალექსანდრე კვიპრელის თხზულებას, რომელსაც ეწოდება „ჯერის გამოჩინების საკითხავი“. გადამწერი, რომელსაც ა. ცაგარელი იოანე სინელს უწოდებს, არის ცნობილი მოღვაწე, იოანე-ზოსიმე: მისი თავისებური ხელი კარგად არის დღეს ცნობილი. ა. ცაგარლის ცნობით, თავბოლონაკულ ხელნაწერში 109 ფურცელი იყო; 1922 წელს, როდესაც ხელნაწერი კ. ჰირსემანის მალაზიაში მოხვდა, ხელნაწერი მხოლოდ 99 ფურცელს შეიცავდა. ე. გარიგმა შეძლო ამ დაკლებულ 10 ფურცელთაგან კიდევ ზოგიერთის ადგილსამყოფლის გარკვევა. ერთი ფურცელი აღმოჩნდა ინგლისში, ბირმინგემში, აღურედ მინგანას კოლექციაში. ამის თაობაზე ე. გარიგს უფრო ადრე, 1960 წელს, გამოქვეყნებული ჰქონდა წერილი: „ქართული ფურცლები სელი ოუკის (ბირმინგემის) კოლექციაში“ (Les feuillets géorgiens de la collection à Selly Oak (Birmingham). Le Muséon, v. 73, №3-4). ამ წერილში აღწერილია 8 ფურცელი სხვადასხვა ქართული ხელნაწერისა, რომელთაგან შეიღისათვის გარკვეულია მათი სინური წარმომავლობა და მითითებულია (გარდა №8-ისა) სინური ხელნაწერი, საიდანაც არის ამოღებული ესა თუ ის ფურცელი.*

№4-ის შესახებ ე. გარიგი წერდა, რომ მან ვერ შეძლო ფურცლის იდენტიფიკაცია, ოღონდ ეს კი აღნიშნა: გექსტი იოანე-ზოსიმეს ხელით არის ნაწერი და შესაძლოა უცნობი სინური ხელნაწერისა იყოსო. ეს ეარაუდი გამართლდა და 1967 წელს მინგანას კოლექციის №4 ფურცელსაც გამოუჩნდა თავისი ადგილი ა. ცაგარლის №93 ხელნაწერის ფურცლებს შორის.

ე. გარიგმა №93 ხელნაწერის კიდევ სამ ფურცელს მიაკვლია გერმანიაში, გეტინგენის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში. 1963 წელს გამოსული სირიული და ქართული ხელნაწერების კატალოგთა მასალების მიხედვით (J. Assfalg, Syrische Handschriften, Wiesbaden, 1963; მისივე, Georgische Handschriften, Wiesbaden, 1963) ე. გარიგმა დაადგინა, რომ ბიბლიოთეკის კუთვნილი სირიულ-ქართული პალიმფსესტების ორი ფურცლის ზედა, ქართული გექსტი სწორედ №93 ხელნაწერისა იყო; მან

* აღსანიშნავია, რომ №7 ამ კოლექციისა ხანმეგი ლექციონარიდან არის ამოღებული. ეს არის იოანე-ზოსიმეს ანდერძი, რომელიც გვამცნობს, რომ 983 წელს მას ხელნაწერი მესამედ „შეუბოსავს“ (ანუ ყდაში ჩაუსვამს) სინაწმილაზე. ა. ცაგარლის აღწერილობით ცნობილი ანდერძის ადგილსამყოფელი ე. გარიგის წეროლის გამოქვეყნებამდე უცნობი იყო. 1944 წელს ხანმეგი ლექციონარის გექსტზე დართულ გამოკვლევებში ა. მანიძე წერდა: აღმოჩნდება ის ოდესმე სადმე თუ არა, არ ვიციოთ. კიდევ ერთი ფურცელი, რომელიც ხანმეგ ლექციონარს თავში აკლდა, აღმოჩნდა პარიზში (ბ. უგოე, ქართული ხანმეგი ლექციონარის ერთი ფურცელი პარიზში, „მაცნე“ (ენისა და ლიტ. სერია), №1, 1973).

ამ ფურცლებს მიუჩინა კიდევაც სათანადო აღვლილი ამერიკულ ხელნაწერში ფფ. 88-89 შუა არსებული გექსტუალური დანაკლისის ნაწილობრივ შესახებ. კიდევ ერთი ფურცელი, მისი ვარაუდით, შესაძლოა №93 ხელნაწერის ბოლო ფურცელი ყოფილიყო. ე. გარიგს ეს ფურცლები თვითონ არ უნახავს და მხოლოდ კატალოგში დამოწმებულ მცირე ნიმუშებს იყნობდა (ქართულ კატალოგს 2 გვერდის ფოტოც ახლავს).

ამერიკაში მოხვედრილი სინური ხელნაწერის ფოტოპირები საფუძვლად დაედო გექსტის გამოცემას (ალექსანდრე კვიპრელის ქრონიკა, გექსტი გამოსაცემად მოამზადა თ. მგალობლიშვილმა, 1978). ბირმინგემისა და გეცინგენის ფურცლები გამოყენებული არ არის, თავბოლონაკული გექსტი (დაახლოებით ერთი მესამედი) შევსებულია გვიანდელი (XIII-XIV სს.) ხელნაწერთა მიხედვით.

ამრიგად, ა. ცაგარლის კატალოგის №93 ხელნაწერის ბედი 70-იანი წლებისათვის თითქმის მთლიანად გარკვეული იყო. რაც შეეხება მისივე კატალოგის №92 ხელნაწერს, მისი აღვლილსამყოფელი დღემდე უცნობად ითვლება. თ. მგალობლიშვილს გაკერით აქვს აღნიშნული, რომ იგი „№93-ის ბოლო უნდა ყოფილიყო... სამწუხაროდ, №92 დღეისათვის დაკარგულია“ (ხს. თსმ., გვ.7).

როგორც ცნობილია, სინის მთაზე, წმ.ეკატერინეს მონასტერში 1975 წელს აღმოჩნდა იმ დრომდე უცნობი ხელნაწერები. ისინი მოთავსებული იყო კარებამოქოლილ ოთახში და მათი შემთხვევით მიაგნეს. აღმოჩენილ გექსტებში იყო ბერძნული, სირიული, არაბული. როგორც შემდგომ გაირკვა, ქართულიც ბევრი არაა. პირველი ცნობა ახლად აღმოჩენილ ქართულ ხელნაწერთა შესახებ აკაკი შანიძემ მიიღო გერმანელი მკვლევრის იულიუს ასფალგისაგან 1981 წელს. ქართული ხელნაწერები, როგორც ხშირად ხდება ხოლმე, პირველად სომხური ჰკონები-ათ. 1982 წელს სინაზე ქართული ხელნაწერები ნახა საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია მეორემ, მაგრამ პირველი სამეცნიერო ექსპედიციის ჩატარება მხოლოდ 1989 წელს მოხერხდა. 11 დღის განმავლობაში გაზა ალექსიძემ და მიხეილ ქავთარიამ ამოკრიბეს და დააბეჭდეს ხელნაწერები და ფრაგმენტები, შეადგინეს მათი პირველადი სახელდახელო ნუსხა. მეორე ექსპედიცია, 1994 წელს, უფრო მრავალრიცხოვანი იყო. აღწერილობაზე მუშაობდნენ გაზა ალექსიძე, მიხეილ ქავთარია, ლილი ხევსურიანი; ექსპედიციაში იყვნენ რესტავრატორები ლიანა ქუთათელაძე, ნანა თარგამაძე, დარეჯან გოგაშვილი, ფოტოგრაფი ირაკლი იაკობაშვილი და თარჯიმანი თამარ მესხი. ხელნაწერები გაიწმინდა, მოგი, ნესტისაგან ერთიან მასად გაქვავებული, ფურცელ-ფურცელ დაიშალა. აღწერილობაზე მომუშავენი პირველადი შავი მონახაზის შემოწმებასა და დაბუსტებას შეუდგნენ. მესამე ექსპედიცია 1996

წლის ნოემბერ-დეკემბერში ჩაგარდა თითქმის იმავე შემადგენლობით (დ. გოგაშვილისა და ფოტოგრაფის გამოკლებით). მასში ამ სტრუქტურითა ავტორიცი იღებდა მონაწილეობას. ბოლო ექსპედიცია პირობების თვალსაზრისით უკეთეს მდგომარეობაში აღმოჩნდა: სამუშაო დრო, რომელიც წინათ მეგალ შეზღუდული იყო, ამჯერად უფრო მეტი იყო, ამიტომ შესაძლო გახდა მასალების უფრო დაწვრილებით შესწავლა და ბევრი საკითხის დაზუსტება (უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენ დღემდე არა გვაქვს ახალი კოლექციის ფოტოპირები; მონასტრის საერთო წესის შესაბამისად, მათი მიღება შესაძლებელი იქნება მხოლოდ აღწერილობის გამოქვეყნების შემდეგ; აღწერილობა უნდა დაიბეჭდოს ქართულად, ინგლისურად და ბერძნულად – ერთ წიგნად).

იმთავითვე ცხადი გახდა, რომ ორივე კოლექცია – ძველიცა და ახალიც – თავდაპირველად ერთი მთლიანი უნდა ყოფილიყო. როგორც ჩანს, როცა მონასტრის ბიბლიოთეკა ახალ შენობაში გადაიტანეს (ეს უნდა მომხდარიყო XVIII საუკუნის დასაწყისში – 1734 წ.). ხელნაწერთა ერთი ნაწილი რატომღაც ძველ ადგილზე დაუტოვებიათ; ძველი საცავი თანდათანობით მიივიწყეს და ბოლოს მისი შესასვლელი ამოქოლილი აღმოჩნდა. კოლექციის ერთიანობა ქართულ მასალაზეც კარგად ჩანს: აღმოჩენილი ხელნაწერები (მათი რიცხვი, გარდა ჯერჯერობით დაუმუშავებელი მრავალრიცხოვანი ფრაგმენტებისა, ასორმოცამდეა) ხშირ შემთხვევაში ძველი კოლექციის ხელნაწერთა ნაწილებს წარმოადგენენ და მათ დანაკლისს ავსებენ. დავასახელებ ერთ მაგალითს: ორი ფურცელი, რომელიც სინურ მრავალთავს აკლია მისი დღევანდელი პაგიონაციის 84-85 ფურცლებს შუა, სწორედ ახალ კოლექციაში აღმოჩნდა.

ახალ კოლექციაში ერთი ეტრატზე ნაწერი (№20) ხელნაწერის პირველადი აღწერილობა ეკუთვნის მიხეილ ქავთარიას. ხელნაწერი შეიცავს 23 ფურცელს. ადგილზე შემოწმებისას გამოჩნდა, რომ ეს ფურცლები ხელნაწერის დასაწყისს წარმოადგენს: ქართული წესის მიხედვით დანომრილი რვეულები ხელნაწერის პირველი სამი რვეულია; რვეულის დასაწყისი ნაჩვენებია თავში ფურცლის ზედა აშიაზე, დასასრული – რვეულის ბოლო ფურცლის ქვედა აშიაზე. თითოეულ რვეულში 8 ფურცელია, ერთი ფურცელი აკლია მესამე რვეულში (ფფ. 15-16 შუა). გეჟსტი ნაწერია იოანე-მოსიმეს ხელით. ხელნაწერში შეგანილი თხზულების სათაურია: „თქმული პოენისათჳს ცხოველსმყოფელისა პაგიონისა ჯუარისაჲ და ქებაჲ შესხმისაჲ, აღწერა ლექსანდრომ მონაზონმან კუპრელმან, რომელი იყო ქალაქისა ამათოსგანისაჲ, რომლისათჳს

ვეედრნეს მრავალგზის წმიდანი მამანი“. ეს სათაური სიტყვასიტყვით შემთხვევა აღექსანდრე კვიპრელის თხზულებისას XI ს. ხელნაწერში, რომელიც ამჟამად ოქსფორდშია.*

ხელნაწერის ბოშები, რვეულთა სათვალავი და გადამწერის ხელი მიუთითებს, რომ ახლად აღმოჩენილი ფურცლები დასაწყისია ა. ცაგარლის №93 ხელნაწერისა (პრინსტონის ხელნაწერი ამჟამად იწყება მეოთხე (დ) რვეულის მესამე ფურცლით). გადამწვევი საბუთი კი შემდეგია: სინური ფრაგმენტი (№20) წყდება სიტყვებით: „არამედ ნებითა მამისაათა და სულისა წმიდისაათა, რომელნი განუშორებელ“... ამ სიტყვებით უშუალო გაგრძელებაა №93 ხელნაწერის დასაწყისი სიტყვები, რომლებსაც იმოწმებს ა. ცაგარელი: „არიან და უცვალებულ ჩუენთჳს და ჩუენისა ცხორებისათჳს“ (შდრ. *მგ ალ თ ბ ღ ი შ ე ი ღ ი*, ქრონიკა, 40,12). ეს ფურცელი ამჟამად დაკარგულია, ხოლო მისი გექსტის უშუალო გაგრძელებაა გექსტი მინგანის №4 ფურცელზე (ბირმინგემში).

ამრიგად, უეჭველი ხდება, რომ №93 ხელნაწერის დასაწყისი ნაწილი არის ახალი სინური კოლექციის №20, რომლის არსებობა ა. ცაგარელმა, რა თქმა უნდა, არ იცოდა.

ხელნაწერი №93, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ბოლონაკლულიც იყო. ა. ცაგარლის მიხედვით, იგი წყდებოდა შემდეგი სიტყვებით: „ხოლო ვითარ მოვიდა არქმნილი მსგავსი მამისა და დაუგევა ნებსით“ (შდრ. *მგ ალ თ ბ ღ ი შ ე ი ღ ი*, ქრონიკა, 75,25). ამჟამად პრინსტონის ხელნაწერი წყდება სიტყვებით: „ნათელ-ილო უფალმან ჩუენმან იესუ ქრისტე და ვერ აღესრულა“ (შდრ. 74,6). თავისთავად ჩნდება კითხვა: სად არის ხელნაწერის ბოლო? იგი არც ახლად აღმოჩენილ ხელნაწერთა შორის ჩანდა. სად შეიძლება იგი ყოფილიყო?

ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად უნდა გავითვალისწინოთ №92 ხელნაწერის მონაცემები. თავნაკლული ხელნაწერის გექსტს ა. ცაგარელმა უწოდა Сказание об обретении честного креста. გადამწერის ვინაობასა და გადამწერის თარიღს ცხადყოფს მის მიერ დამოწმებული ანდერძი: „ოდეს ესე წიგნი დაიწერა და განსრულდა და შეიმოსა კელითა იოანე ფრიად ცოლვილისაათა სინაწმიდასა, დასაბამითგანნი წელნი იყვნეს *ხფჟ* (=5690) და ქრონიკონი იყო *სე* (=206) და ბერძულად წელნი იყვნეს *ხფთი* (უნდა იყოს: *ხფით*=5619 წ.) და ქრონიკონი იყო *ქდ* (=94), ინდიკიონი იყო *იღ* (=14). ქრისტე, შეიწყალე გაბრიელ, გიორგი, მიქაელ, კირილე, მიქაელ, იოანე, ბასილი და ყოველნი ძმანი და ყოველნი

* თ. მგალობლიშვილის გამოცემაში – С. ამ ძველი ხელნაწერის იკითხვისებია ნაჩვენებია ვარიანტებში. სათაურში დამეხებულია შეცდომა: „რომლისათჳს“ წაკითხულია როგორც „ძალისათჳს“.

ქრისტიანენი. ა-ნ“. ყველა შემოადინიშნული თარიღი თანამედროვე ქრონოლოგიით 986 წელს გვაძლევს; ასე დაბთარიღა ხელნაწერის მხედველობა გარულმაც. № 93 და № 92 ხელნაწერთა ზომები, ა. ცაგარელის მიხედვით, ერთი და იგივეა ($3 \frac{1}{2}$ вершка x $2 \frac{1}{2}$ вершка, ანუ დაახლოებით 15 სმ x 11 სმ).

ანდერძის თარიღი, დაღვნილი ორმაგი – ქართული და ბერძნული – სათვალავით, ანდერძში ნახსენები პირები და მოლიანად ანდერძის სტილი მიანიშნებს, რომ გადამწერი იოანე უთუოდ ცნობილი იოანე-ზოსიმე უნდა ყოფილიყო (შდრ. ანდერძები ძველი სინური კოლექციის № 15, 38 ხელნაწერებისა; ამასთან უნდა შეინიშნოს, რომ ა. ცაგარელის მიერ ანდერძში ამოკითხული „კირილე“ უნდა იყოს „კურიკე“, რომლის სახელი ჩვეულებრივ დაქარაგმებულად იწერება: „კ-ე“).

რაც შეეხება № 93 ხელნაწერს (რომელსაც ანდერძი არა აქვს, რადგან იგი ბოლონაკლულია), იგი ქ. გარიგმა უყოყმანოდ მიიჩნია იოანე-ზოსიმეს გადაწერილად. მართლაც, ფოტოპირზეც კი მისი სპეციფიკური ხელი ერთბაშად თვალში ხვდება მკითხველს.

ყველაფერი ეს საფუძვლად დაელო ვარაუდს, რომ № 92 ხელნაწერი № 93 ხელნაწერის ბოლო უნდა ყოფილიყო. ამ უკანასკნელის დაშლის გამო № 92 „შემთხვევით ცალკე ხელნაწერად მიუჩნევია და აღუწერია ა. ცაგარელს“ (თ. მგალობლიშვილი, ქრონიკა, გვ. 7). მართლაც, მის მიერ დამოწმებული სიგეყები – დასაწყისი ხელნაწერისა – ხავეზბით ემთხვევა ალექსანდრე კვიპრელის თხზულების ერთ მონაკვეთს (იხ. ქვემოთ).

№ 92 ხელნაწერის ძიებისას ჩვენი ყურადღება კელავ მიიქცია გეგინგენის სირიულ-ქართულმა პალიმფსესტებმა. ზემოთ უკვე ითქვა, რომ ქ. გარიგმა სწორედ აქ მიაკვლია № 93 ხელნაწერის 3 ფურცელს. ი. ასფალგის აღწერილობათა მიხედვით, გეგინგენის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის სირიული ხელნაწერები №№ 17, 19, 21, 22, 23, 24, 25 მოლიანად წარმოადგენენ პალიმფსესტებს, რომლებიც ბიბლიოთეკისათვის შეუწირავს პასტორ ჰ. ლუნსინგს; მას სირიული ტექსტის ნაწილი გამოუქვეყნებია კიდეც ჯერ კიდევ 1906 წელს. ზედა ნაწერის შესახებ ი. ასფალგი სირიულ კატალოგში ყველგან მოკლედ შენიშნავს: „ზედა ნაწერი ქართულია (ხუცური)“. ქართულ კატალოგში აღწერილია იგივე ფურცლები, მაგრამ არა ცალ-ცალკე, არამედ ერთი სათაურის ქვეშ (გვ. 29-35). სულ არის 30 ფურცელი და 2 ყდა (არის კიდეც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ორი გვერდის ფოტოც). ი. ასფალგი აქედან იმოწმებს ტექსტის მხოლოდ 8 ნიმუშს, მათგან მთელი გვერდი ხელნაწერისა მოცემულია მხოლოდ ორ შემთხვევაში; დანარჩენი 6 ნიმუშში წარმოადგენს 3-7 სტრიქონს გვერდიდან. ი. ასფალგი აღნიშნავს, რომ ზედა ქართული

ტექსტი ჯერის გამოჩინების საკითხავია და მის მიერ დამოწმებულ ნიმუშებს უდარებს თბილისის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ქართულ 762 ხელნაწერს (ეს ის ხელნაწერია, რომელიც გამოიყენა თ. მაგალობლიშვილმა პრინსტონის ხელნაწერის ნაკლული ადგილების შესავსებად).

ა. ასფალგის მიერ გამოქვეყნებული რვა ნიმუშიდან ოთხში დასტურდება ტექსტის ფრაგმენტები ალექსანდრე კვიპრელის თხზულების იმ ნაწილიდან, რომელიც ბოლოში აკლია №93 ხელნაწერს. ეს გარემოება შეუნიშნავს ქ. გარიტსაც, ოღონდ ბელგიელმა მკვლევარმა ვერ მოუძებნა მას სწორი ახსნა: ქ. გარიტმა ივარაუდა, რომ შესაძლებელი იყო ამ ტექსტის შემცველი ფურცლები სინიდან წამოეღოთ მანამდე, სანამ ა. ცაგარელი მონასტერში მივიდოდა 1883 წელს. მაგრამ, როგორც თვით ქ. გარიტი აღნიშნავს, მაშინ გაუგებარია, როგორ გაჩნდა ისინი გეტინგენში იმ ფურცლებთან ერთად, რომლებიც №93 ხელნაწერის ნაწილია; ისინი კი სინამბე დახვდა ა. ცაგარელს.

ყველა ამ გარემოებათა გათვალისწინებით დასაშვებად მივიჩნით ვარაუდი, რომ გეტინგენის ფურცლები შეიძლებოდა №92 ხელნაწერისა ყოფილიყო (საკვირველია, რომ სინური ხელნაწერების ისეთ მცოდნეს, როგორც ქ. გარიტი იყო, ეს შესაძლებლობა არც გახსენებია).

გეტინგენის სირიულ-ქართული პალიმფსესტების გაცნობა ჩვენ შევძელით 1998 წლის გაფხულში. ამ დროს გეტინგენში იმყოფებოდა ლაბორატორია „ორიონის“ მეცნიერ-თანამშრომელი ნინო დობორჯგინიძე, რომლის დახმარებითაც დავუკავშირდით ბიბლიოთეკას და ვითხოვეთ ჩვენთვის საინტერესო ფურცლების პირები. როგორც მიმოწერიდან გაირკვა, ამ ხელნაწერებზე მუშაობა აკრძალული ყოფილა მათი ცუდი ფიზიკური მდგომარეობის გამო: მიშობდნენ, რომ ფურცლები შეიძლებოდა მთლად დაშლილიყო. მაგრამ ნ. დობორჯგინიძემ შეძლო დაერწმუნებინა ბიბლიოთეკის დირექცია და ხელნაწერთა მცველი ქალბატონი პუფი პუფერი, რომ ასეთ შემთხვევაში კიდევ უფრო აუცილებელი და საჩქარო იყო ხელნაწერის გადაღება. ამრიგად, მისმა მცდელობამ შედეგი გამოიღო და ჩემს ხელთ აღმოჩნდა კომპიუტერული წესით გადაღებული პირები, შესრულებული ძალიან მაღალ ტექნიკურ დონეზე; მიუხედავად ფურცლების დაზიანებისა, ისინი საკმაოდ კარგად იკითხება.*

პირები სირიული №№ 17, 19, 21–25 პალიმფსესტური ხელნაწერებისა სრულია; არის ორივე ყდაც; გარდა ამისა, გადაღებულია კონვერტებიც, რომლებშიც ინახება ფურცლები; მისამართები და მინაწერები ამ კონ-

* ესარგებლო შემთხვევით და მაღლობას მოვახსენებ გაწვეული დახმარებისათვის როგორც ნინო დობორჯგინიძეს, ისე გეტინგენის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის დირექციასაც.

ვერგებზე საშუალებას გვაძლევს გავარკვიოთ პალიმფსესტების მულტი-
ბელთა ვინაობასთან დაკავშირებული ზოგი საკითხი.

ეროვნული
მემორიალი

პირები დალაგებული იყო ისევე, როგორც მათი დედნები გიმ-
ლიოთეკაში, ესე იგი სირიული ტექსტის თანმიმდევრობის მიხედვით.
ხელნაწერი ფურცლები, როგორც პირებიდან ჩანს, მართლაც ძალზე ცუდ
მდგომარეობაში ყოფილა. მთლიანი ფურცლის ზომაა 15 x 11 სმ, მაგრამ
ფურცლები დაზიანებულია, კიდევებული და დაპაგარავებული;
ბევრგან ტექსტიც დაკლებულია; ზოგჯერ მთლიანი ფურცელი ცალ-
ცალკე ფრაგმენტებისაგან უნდა შეგვედგინა. კიდები შემოქმედებულია და
ამის გამო ფურცლები ჩაშავებულია. ქვედა სირიული ტექსტი, რომელიც
ქართულის პერპენდიკულარული მიმართულებით არის ნაწერი, საკ-
მაოდ მკრთალად მოჩანს (შესაძლოა, ეს პირის გადაღებისას საგანგე-
ზო ტექნიკურ საშუალებათა გამოყენების შედეგად იყოს).

ფრაგმენტების შეერთების, ფურცლების ქართული ტექსტის თანმიმ-
დევრობის შესაბამისად დალაგების შემდეგ გაირკვა შემდეგი:

ყველა ფურცლის ზედა ტექსტი ნაწერია იოანე-ზოსიმეს ხელით. ამ
30 ფურცლიდან 7 ა. ცაგარლის №93 ხელნაწერისაა (ე. გარიგს, როგორც
ზემოთ აღვნიშნეთ, მითითებული ჰქონდა 3). ამ ფურცელთაგან 4 სრუ-
ლად ავსებს დანაკლისს პრინსტონის ხელნაწერის 88-89 ფფ. შუა (შდრ.
თ. მგალობლიშვილი, ქრონიკა, 69, 17-70, 22): „რომელი წარეცა...
შემკულებითა ჯერისაებრ“. ეს ფურცლები წარმოადგენს მეთხუთმეტე
(*ოე*) რვეულის შუა ფურცლებს მესამედან მეექვსემდე და ამრიგად რვეუ-
ლი სრული ხდება. დანარჩენ სამ ფურცელთაგან ერთი აგრძელებს
ტექსტს იქ, სადაც დღეს წყდება ხელნაწერი („სადა-იგი ნათელ-ილო
უფალმან ჩუენმან იესუ ქრისტე და ვერ აღესრულა“ - 74,6): „არამედ
ფრიად განიხარა ნათლისღებასა მას (ეს სიტყვები არ არის გამოცემა-
ში) და ამცნო ყოველთა შემდგომად (გამოცემაში შეცდომით: „შობად“)
მისსა კეთილად მსახურებაჲ“. პრინსტონის ხელნაწერი წყდება მეჩვიდ-
მეტე (*ომ*) რვეულის პირველ ფურცელზე, ხოლო გეგინგენის სამი ფურ-
ცელი ამავე რვეულის მეორე, მეოთხე და მეშვიდე ფურცლებია. მათგან
უკანასკნელი ის არის, რომელსაც ა. ცაგარელი ასახელებს, როგორც
№93 ხელნაწერის ბოლო ფურცელს. იგი მთავრდება სიტყვებით: „ხოლო
ვითარ მოვიდა სიტყუასა მას, რომელ არს [შ]ობილი და არა ქმ[ნ]ული,
მსგავსი მამისაჲ, [და]უტევა ნეფსით [სი]ტყუაჲ ი[გი] თუნიერ
[თა]რგმან[ებ]ისა, [რამეთუ შე]ეშ[ინა] მის ეამ[ისა]“. ა. ცაგარელმა,
როგორც ჩანს, ყველა სიტყვა ვერ ამოიკითხა დაზიანებულ გვერდზე და
ამიტომ ტექსტი არასრულად დაიმოწმა (ნ.ზემოთ). ი. ასფალგის კატა-
ლოგშიც ამ გვერდის ნიმუშს ბოლო სტრიქონი აკლია.

დანარჩენი 23 ფურცელი წარმოადგენს შემოხსენებული ხელნაწერ-

ის გაგრძელებას, რასაც აღასტურებს რვეულთა სათვალავი: პირველ ექვსი ფურცელი მეთვრამეტე (18) რვეულისაა (მეორე – მესამე, მეოთხე – მეხუთე, მეექვსე – მეშვიდე); მეცხრამეტე (19) და მეოცე (20) რვეულები სრულია. შემორჩენილია აგრეთვე შემდეგი (21) რვეულის ერთი ფურცელი. ამავ დროს უეჭველია, რომ ეს 23 ფურცელი ა. ცაგარლის მიერ 92-ე ნომრით აღწერილი ხელნაწერისაა: ქართული გექსტის თანმიმდევრობის მიხედვით დალაგებულ ფურცლებში პირველი იწყება სწორედ იმ სიკვებით, რომლებიც ხელნაწერის დასაწყისად აქვს ა. ცაგარელს მითითებული: “ხოლო ჩუენ არა ქუყანისა [ვურ]გუნსა მიგი [ძღუან]ებთ, რამეთუ ქუეყანისა ნიჭსა აღსას[რული] აქუს, ხოლო [შ]იენისა ნიჭსა წ[არუ]ვალი აქუს შ[იწ]ვენაჲ“ (შდრ. თ. მგ ა ლ ო ბ ლ ი შ ე ი ლ ი, ქრონიკა, 76,8). გექსტის მოცულობისა და რვეულების ფურცელთა რაოდენობის მიხედვით ჩანს, რომ ამ დასაწყისის წინ ხელნაწერს ამკამად აკლია 2 ფურცელი: მეზიდმეტე (17) რვეულის ბოლო და მეთვრამეტეს (18) პირველი ფურცლები.

ეს 23 ფურცელი შეიცავს ალექსანდრე კვიპრელის თხზულების ბოლოს თითქმის მთლიანად (შდრ. თ. მგ ა ლ ო ბ ლ ი შ ე ი ლ ი, ქრონიკა, 76,8-83,25). ა. ცაგარელს №92 ხელნაწერში აღუნუსხავს 29 ფურცელი; შემდგომ დაკარგული 6 ფურცლიდან 2 აკლია მეთვრამეტე რვეულს, კიდევ ორი უნდა ყოფილიყო 21 რვეულში, რადგან სწორედ ამდენია საჭირო, რომ გექსტი დასრულდეს. ბოლო ორი, საფიქრებელია, შეიცავდა იოანე-ზოსიმეს ანდერძს, რომელიც, სამწუხაროდ, დღეს არ ჩანს. შესაძლოა ამ ბოლო ფურცლების ქვედა გექსტი ნაწერი იყო არა სირიულად, არამედ სხვა ენაზე (ბერძნულად) და ამიგომ სხვაგან მოხვდა. ისიც შესაძლოა, რომ ბოლო ფურცლები დღეს აღარ არსებობს, რადგან ა. ცაგარლის დროსვე ისინი (ისევე, როგორც №92 ხელნაწერი მთლიანად) ძალზე დაზიანებული ყოფილა. ამასთან ეგრაგის ხარისხიც ნაკლებია ბოლოში: იოანე-ზოსიმეს, ჩანს, ბოლოში საწერი მასალა შემოკლებია. (როგორც ცნობილია, მას საზოგადოდ სჩვევია სახელდახელოდ მოპოვებული საწერი მასალის გამოყენება; ახალ სინურ კოლექციაში არის ერთი პატარა ხელნაწერი, რომელშიც გექსტი ნაწერია სხვა ხელნაწერთა აშიებიდან ჩამოჭრილი და ძაფით ერთმანეთზე გადაკერებული ნაჭრებისაგან შედგენილ ფურცლებზე; თვითონ იოანე-ზოსიმე ამის გამო თავისსავე ეგრაგს „უნდოსა“ და „შეზღარჯულს“ უწოდებს).

ამრიგად, უეჭველია, რომ ა. ცაგარლის მიერ 92-ე ნომრით აღწერილი ხელნაწერი, რომელიც დღემდე დაკარგულად ითვლებოდა, ამკამად ინახება გერმანიაში, გეტინგენის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში. ა. ცაგარელს იგი შეცდომით აღუწერია ცალკე ხელნაწერად; ნამდვილად კი იგი №93 ხელნაწერის ბოლო ნაწილს წარმოადგენს. ხელნაწერი

გადაწერილია 986 წელს; როგორც უკვე ვთქვით, ა. ცაგარლის მიერ დამოწმებულ ანდერძში ყველა სათვალავი ამ წელს გვაძლევს.

გამოგზავნილ პირებში არის კიდევ ორი სხვადასხვა ყდის ხელნაწერი ერთი მათგანი (ხის ყდაზე გადაკრული ტყავის ნაშთებით) ჩვენთვის საინტერესო ხელნაწერისაა: მისი ზომა (15,5 x 12,5 სმ) ხელნაწერისას უდგება; გარდა ამისა, სურათი ყდის ქვედა ფრთისა უნდა იყოს, ხოლო ღვეს სინამე მყოფ დასაწყის ნაწილს შემორჩენილი აქვს ტყავგადაკრული ხის ყდის ზედა ფრთა. მეორე ყდა – ცალი ფრთა, ყდის შიდა მხარეზე დაწებებული ბერძნულად ნაწერი ფურცლით – სხვა ხელნაწერისა უნდა იყოს, რადგან მისი ზომები, რომლებიც ი. ასფალგს აქვს აღნიშნული, განსხვავებულია: 18 x 13 სმ. ეს კია, რომ ისიც უთუოდ სინური წარმომავლობისაა: არაბული მინაწერები ბერძნულს გვერდით სწორედ სინურ ტრადიციას ასახავს. აღსანიშნავია, რომ ერთ-ერთი ხელნაწერის (სირ. № 21) წარმომავლობის შესაძლო ადგილად ი. ასფალგს ათონი მიაჩნია. როგორც ზემოთ დავინახეთ, ეს ვარაუდი არ გამართლდა: ყველა სირიულ-ქართული პალიმფსესტი სინური წარმომავლობისაა.

მართალია, იოანე-მოსიმეს მიერ სინამე 986 წელს გადაწერილმა ხელნაწერმა ასე დანაწევრებულმა მოაღწია ჩვენამდე, მაგრამ ღვეს იგი თითქმის მთლიანი სახით ჩანს: თავდაპირველი 164 თუ 165 ფურცლიდან (20 სრული რვეული და კიდევ 4 ან 5 ფურცელი) შენახულია 153: 23 სინის მთაზე (ახალ კოლექციაში, ყდის ზედა ფრთით), 1 – ინგლისში (ბირმინგემში), 99 – ამერიკაში (პრინსტონში) და 30 – გერმანიაში (გეტინგენში, ყდის ქვედა ფრთით).

როდის არის წამოღებული ხელნაწერის ნაწილები სინის მთიდან? ამ კითხვაზე ჯერჯერობით პასუხი არ მოგვეპოვება. მონასტრის ქართულ ხელნაწერებს (ისევე, როგორც სხვასაც) გასულ საუკუნეში ხშირად აკითხავდნენ ხოლმე სიძველეთა დამცავებლები და მოპოვებულ ნადავლ-ნაქურდალს ასაღებდნენ კაიროს, ალექსანდრიისა და ევროპის ბაზრებში (*გ. იმნაიშვილი*, ვინ ყიღა ავსტრიაში ქართულ ხელნაწერებს, „ციცკარი“, 1979, № 8). ა. ცაგარლის სინამე ყოფნის (1883წ.) შემდეგ, მონასტერში ნ. მარისა და ი. ჯავახიშვილის ჩასვლამდე (1902 წ.), ხელნაწერები საზოგადოდ სხვადასხვა დროს შეეძლოთ გაეგანათ სხვადასხვა პირებს; მაგრამ 986 წელს გადაწერილი ხელნაწერის ნაწილები (ესე იგი №№ 92 და 93) კი ერთდროულად უნდა იყოს სინიდან წაღებული. ამას ის უხვევებს, რომ № 93-ის 7 ფურცელი გეტინგენის ნაწილშიც არის; თუმცა ისიც დასაშვებია, რომ ხელნაწერის ბოლო დაშლილი ფურცლები იმთავითვე ერთმანეთში ყოფილიყო არეული. იოანე-მოსიმეს ეს ხელნაწერი (რა თქმა უნდა, იმ ნაწილის გარდა, რომელიც 1975 წელს აღმოჩნდა) გაგანილი უნდა იყოს საკმაოდ ადრე: № 92

ხელნაწერის ქვედა სირიული გეჟსტის ერთი ნაწილი უკვე 1906 წელს დაიბეჭდა, პალიმფსესტის ამოკითხვასა და ამომიფრვას კი უთუოდ საერ-
 მად ბევრი დრო დასჭირდებოდა. ევროპაში ხელნაწერის ნაწილები
 ერთმანეთს დაშორდა: პრინსტონის ხელნაწერი, როგორც ვთქვით, 1922
 წელს შეიძინა ამერიკელმა რ. გარეგმა ლაიფციგში (საიდან მოხვდა
 იგი იქ, არ ვიცით); პასტორი ჰ. ღუნსინგი კი, რომელმაც 1906 წელს
 სირიული პალიმფსესტები გამოაქვეყნა, ქ. გოსლარის მკვიდრი უნდა
 ყოფილიყო (ეს ჩანს კონვერტების მისამართებიდან; გოსლარი პატარა
 ქალაქია გეტინგენის მახლობლად). ფურცლები იმ დროს მისი არ ყოფი-
 ლა; 1944 წელს მანვე გამოაქვეყნა ცნობა, რომ სირიული პალიმფსესტები
 მაშინ, როდესაც იგი თვითონ მუშაობდა მათ გამოქვეყნებაზე, ღოქტორ
 ფრიდრიხ გროტეს საკუთრებას წარმოადგენდა. არ ჩანს, სად შეიძინა
 ამ უკანასკნელმა ეს ფურცლები, ან როდის გადავიდა ისინი ჰ. ღუნსინ-
 გის მფლობელობაში; ი. ასფალგის სირიულ კატალოგში (1963 წ.) ყველა
 გატარებულია, როგორც თვით ჰ. ღუნსინგის ნაჩუქარი. სამწუხაროდ,
 ჩემთვის ხელმიუწვდომელია თვით სირიული გეჟსტების პუბლიკაციე-
 ბი, სადაც შესაძლოა რაიმე დამატებითი ცნობები მოიპოვება.

გეტინგენის ფურცლები ალექსანდრე კვიპრელის თხზულების საკ-
 მად დიდ ნაწილს შეიცავს და მნიშვნელოვანია გეჟსტის დასადგენად;
 შედარება გვიჩვენებს, რომ ამ ნაწილში, როგორც სხვაგან, იოანე-ზოსიმ-
 ეს გადაწერილი გეჟსტი ახლოა XI საუკუნის ოქსფორდის ხელნაწერ-
 თან (გამოცემის C) და მოგჯერ საკმაოდ სხვაობს გვიანდელი ხელნაწ-
 ერისაგან (XIII-XIV სს.), რომელიც გამოყენებულია თ. მგალობლიშვი-
 ლის გამოცემაში ნაკლულ ადგილთა შესავსებად.

დაბოლოს, ორიოდე სიტყვა უნდა ითქვას კიდევ ერთი სინური ხელ-
 ნაწერის შესახებ, რომლის ბედი დღემდე ნათელი არ არის. ეს არის
 ა. ცაგარლის კატალოგის №1 ხელნაწერი – პაპირუსზე ანუ ჭილზე ნაწ-
 ერი ფსალმუნი, რომელიც ა. ცაგარელმა VII-VIII საუკუნეებისად მიიჩ-
 ნია. თავის კატალოგში ა. ცაგარელმა ერთი გვერდის ფოტოც მოათა-
 ვსა. პორფირი უსპენსკის მიერ სინიდან წამოღებული ორი ფურცელი,
 რომელიც პეტერბურგის ეროვნულ ბიბლიოთეკას ეკუთვნის, გამოქვეყ-
 ნებულია (ა. შანიძე, ძველი ქართულის ქრესტომათია, 1935). ხელ-
 ნაწერი მაშინაც ძალზე შელახული ყოფილა, როდესაც იგი ა. ცაგარელს
 უნახავს: პაპირუსის ფურცლები, რომლებიც ადვილად იმტვრევა, უკვე
 მის დროს დაშლილ-დანაწევრებული ყოფილა, ამიტომ პაპირუსის ფსალ-
 მუნი სხვა ხელნაწერებთან ერთად არ ყოფილა მოთავსებული; ძველ
 შალში გახვეული, იგი ყუთში იდო ბნელ საკუჭნაოში. იგი არ უნახავთ
 არც ნ. მარსა და ი. ჯავახიშვილს, არც 1927 წელს სინაზე ჩასულ რობ-
 ერტ ბლეიკს. ამიტომ იყო, რომ 1935 წელს ა. შანიძე წერდა: ხელნაწერი

ამჟამად დაკარგულად ითვლებაო. პეტერბურგში დაცული ფრანგული პალეოგრაფიულ თავისებურებათა და ენობრივ მონაცემთა მიხედვით ა. შანიძე ხელნაწერს IX-X საუკუნეებისად მიიჩნევს.

1950 წლის ექსპედიციაში ყოფნისას ე. გარიგს პაპირუსის ფსალმუნის მხოლოდ რამდენიმე წუთით უნახავს (ძველ გაზეთში გახვეული, სკივრში), მაგრამ მისი მიკროფილმი ვერ გადაუღია ხელნაწერის ცული მღვთმარუთობის გამო (Garitte, Catalogue, გვ. 6). ამიგომ 1960 წელს, როდესაც დაიბეჭდა ქართული ფსალმუნის პირველი მეცნიერული გამოცემა, ეს ხელნაწერი, რა თქმა უნდა, გამოყენებული ვერ იქნებოდა (ფსალმუნის ძველი ქართული რედაქციები... გამოსცა მშექალა შანიძემ, ძველი ქართული ენის ძეგლები, 11). მომდევნო წელს კი ე. გარიგმა გამოაქვეყნა რეცენზია ამ გამოცემაზე, სადაც პაპირუსის ფსალმუნის შემდეგი ბედიც იყო ნახსენები: სინაზე ხელმეორედ ყოფნის დროს, 1957 წელს, მას ხელნაწერი უკეთეს მღვთმარუთობაში დახვედრია: 83 ფ. ორმაგ შუშაში ყოფილა ჩასმული, ასე რომ, ფურცლები ორივე მხრიდან იკითხებოდა; კიდევ ორ ჩარჩოში ცალკე წვრილ-წვრილი ფრაგმენტები იყო მოთავსებული. ამან შესაძლებლობა მისცა ბელგიელ მკვლევარს დაწვრილებით შეესწავლა ხელნაწერის შედგენილობა (ფს. 1,1-41,1; 43,6-57,25; 58,14-80,5; 118,82-150,3; გალობა 1,12-237, კიდევ ცალკეული მუხლები ფურცელთა ფრაგმენტებზე). ერთ-ერთ ფურცელზე ე. გარიგმა იოანე-ზოსიმეს მინაწერისა თუ ანდერძის ნაწილიც ამოიკითხა: „ლოცვასა წმიდასა თქუენ[სა]... ფრიალ ცოლვილი ესე იოვანე...და მამანი ჩემნი ს[ულეირნი]... და თქუენცა ქრისტე[მან შეგიწყალებინ] (G. Garitte, Une édition critique du Psautier géorgien, Bedi Kartlisa, № 36-37, Paris, 1961).

ბუნებრივია, ამან მოგვცა იმედი, რომ ხელნაწერის ნახვა შესაძლებელი იქნებოდა და 1996 წელს სინაზე ასელისთანავე (მონასტერი მღვის დონიდან 1500 მ სიმაღლეზე მდებარეობს) პაპირუსის ფსალმუნი მოვიკითხე. მაგრამ მამა დიმიტრიოსმა, რომელიც წლების განმავლობაში მონასტრის ბიბლიოთეკას განაგებდა და მის ფონდებს კარგად იცნობდა, გალაჭრით უარი მითხრა – ასეთი ხელნაწერი ჩვენს ბიბლიოთეკაში არ არისო. როდესაც ე. გარიგის თანწალებული რეცენზია ვაჩვენე, მაშინ ასეთი პასუხი მივიღე: პაპირუსები ცალკე ინახება, მონასტრის საგანძურში, და მე იქ შესვლის უფლება მონასტრის წინამძღვრის ნებართვის გარეშე არა მაქვსო. როდესაც მონასტრის წინამძღვარს მამა დანიელს აუხსენი საქმის ვითარება, მან განმიცხადა: საგანძურში ხანძარი იყო, შუშების მეტი წილი დასკდა და ერთმანეთს შეაღულდაო. ამაზე უფრო გარკვეული პასუხი ვერ მივიღე, საგანძურშიც ვერ შევალწოეთ, ამიგომ პაპირუსის ფსალმუნის საბოლოო ბედი ჯერჯერობით გაურკვეველი დარჩა.

«გასინჯეთ გეჭღის იგავი...»

XVIII საუკუნის დასაწყისში, გარეშე თუ შინაური მტრების მიერ იავარქმნილ საქართველოში ქართული წიგნის ბეჭდვის დამკვიდრებისათვის მრუნვა უდიდესი მამულიშვილური საქმე იყო. ვახტანგ VI, რომელსაც ჯერ მხოლოდ ჯანიშინის (მეფის მოადგილის) გიგული ჰქონდა, ენერგიულად შეუდგა საგამომცემლო საქმისათვის ნიადაგის მომზადებას.

როგორც მკვლევარნი ვარაუდობენ, ანთიმოზ ივერიელის მიერ გამოგზავნილი სტამბის სპეციალისტი თბილისში 1707 წლის შუახანში უნდა ჩამოსულიყო, მაგრამ სტამბის გამართვასა და ამუშავებამდე, ე.ი. პირველი წიგნის – სახარების დაბეჭდვამდე, თითქმის ორი წელი გასულა. ამ ხნის განმავლობაში ვახტანგ VI-ის მიერ შერჩეულ მწიგნობართ „ფრიალი შრომა“ გაუწევიათ წიგნების „გასამართავად“.

ვახტანგ VI-მ, როგორც მაშინდელი წესი და რიგი მოითხოვდა, თავდაპირველად ქრისტიანობას გადაუხადა ხარკი – 1709 წელს დაიბეჭდა სახარება, დავითნი და სამოციქულო; 1710 წელს – ეჰანი, კონდაკი და ა.შ.; მხოლოდ ამის შემდეგ დაიბეჭდა ქართველთა უპირველესი „ხელისეღ საგოგმანები“ – შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“.

„ვეფხისტყაოსნის“ *თავფურცლის მეორე გვერდზე* დაბეჭდილია გიორგი XI-ის გერბი (გერბის ასომთავრული წარწერა ასე იშიფრება: „წყალობითა ღვთისათა დავითიან პანკრატიონი მეფე გიორგი ყოვლისა საქართველოსი“), მას მოყვება „ბეჭდის იგავი...“ – ექვსი სტროფი.

აკაკი შანიძე, რომელმაც ვახტანგისეული „ვეფხისტყაოსანი“ ადაღინა და გამოსცა 1937 და 1975 წწ., წიგნის გაფორმებასთან დაკავშირებით აღნიშნავს: „არ ვიცი, თუ რით უნდა აიხსნას გიორგი მეფის ღერბის გამოყენება ვეფხის გყაოსანში, რომელიც დაიბეჭდა 1712 წელს, როცა გიორგი XI ცოცხალი აღარ იყო. 1710 წელს გამოცემულ კონდაკში ღერბის წარწერა უკვე ქაიხოსრო მეფეს იხსენიებს: *წ დ ი დ ს კ მ ქ ე ს*, ე.ი. „წყალობითა ღვთისათა იესიან დავითიან სოლომონიან პანკრატიონი მეფე ქაიხოსრო ყოვლისა საქართველოსი“. მკვლევარი შემდეგ

განაგრძობს: „საყურადღებოა, რომ გიორგი XI-ის ღერბის ქვეშ ვიწინის ცყაოსანში იგივე ლექსია მოწერილი („ისმინეთ ბეჭდის იგავი“), რეგულაცი სამოციქულოშიაც არის მოთავსებული (1709), ოღონდ სამოცხუთწლეულში მისი უკანასკნელი სტრიქონი ასე იკითხება: „ეს ბეჭდა ხოსრო მეფის მე, გატულდენ ყოვლნი მჩმახველნი“.

ვინ არის ლექსის ავტორი, არ ვიცი, მისი შინაარსი კი ღერბს ეხება, გარდა უკანასკნელი სტროფისა, რომელიც ჩვენში სტამბის დაარსების ამბავს მოგვითხრობს“. ა. შანიძე სქოლიოში წერს: „ქაიხოსროს ღერბს ეგვევ ლექსი შემოკლებით აქვს მოწერილი კონდაკში (მარგოლოდენ ორი სტროფი: „ამ შურდულითა“ და „ქართველთ მეფენი“)“ (1,407).

ვიღრე „ბეჭდის იგავსა“ და გერბებს შევხებოლეთ, გადავხედოთ ისტორიას: გიორგი XI (ვახტანგ V-ის, შაჰნავაზის ძე) ქართლში მეფობდა 1676 წლიდან. 1688 წელს ირანის შაჰმა (სულეიმანმა) იგი გახტიდან გადააყენა და ქართლის მეფედ ერეკლე I – ნაზარალიხანი დანიშნა. 1703 წელს შაჰმა (ჰუსეინმა) ქართლის მეფობა ისევ გიორგი XI-ს დაუბრუნა, მაგრამ სამშობლოში კი არ გამოისტუმრა, არამედ სპარსეთის ჯარის სპასალარად დანიშნა და ავღანელების წინააღმდეგ ბრძოლა დააჟღავნა. იგი 1709 წლის აპრილში დაღაგით მოკლეს ავღანელებმა.

1709 წელს შაჰმა ქართლის მეფობა გიორგი XI-ის ძმისშვილს, ლევანის უფროს შვილს – ქაიხოსროს უბოძა, მაგრამ ისიც სპარსეთის ჯარის სპასალარად დანიშნა და ავღანელების წინააღმდეგ საომრად გაისტუმრა. 1711 წლის ოქტომბერში ქაიხოსროსაც გიორგი XI-ის ბედი ეწია. ვახტანგს კი ქაიხოსროს მეფობის დროსაც ჯანიშინის გიგული ჰქონდა.

თუ გავითვალისწინებთ, რომ გიორგი XI თვითონ იყო მწიგნობარი და მწერალი, ბუნებრივია მისი მრუნვა საქართველოში წიგნის ბეჭდვის დამკვიდრებისათვის. ჯერ კიდევ ადრე, 1680 წელს, გიორგის ბრძანებით, მის მდივანს – ბეგთაბეგ თანიაშვილს გადაუნუსხავს „ვეფხისტყაოსანი“, რომელიც ერთ-ერთ საუკეთესო ხელნაწერად ითვლება (3,359). გიორგისავე ბრძანებით ს. ორბელიანს „ეპოსა ჭაბუკობისა და სიყრმისა“ დაუწერია „ლექსიკონის“ შექმნა (3,455); შემოქმედის მიტროპოლიტს – იაკობ ღუმბაძეს (1647-1713) გაუღიქსავს ბაგრატ ბატონიშვილის (1511-1573) ანტიმაჰმადიანური პოლემიკური თხზულება: „მოთხრობაა სჯულთა უღმრთოთა ისმაილიტოთა“ და სათაურად მიუცია „უსჯულოთა მუჰამედის და ქრისტიანეთა გაბაასება“ (2,337-338). გიორგი XI-ის კალამს ეკუთვნის თხზულება „თხრობანი სულთა და ხორციანი“ (4,51).

გიორგი XI-ს ვახტანგი, დიდი სულხან-საბაას აღმრდილი, თავის მარჯვენა ხელად ეგულებოდა საქართველოს როგორც ეკონომიკური ცხოვრების კულტურული აღორძინების საქმეში. ამიტომ იყო, რომ იგი ჯანიშინების პერიოდში მეფის უფლებებით იყო აღჭურვილი და ასეც მოიხსენიებ

გზინფეთ ბეჭდის იგავი : მსმენხო ნუ გაჭუან წყინე ბ ა :
 ფსაღმუნთ ქნართ ცემა ღვითის : თუმიც რამხელ იყო სმინე ბ ა :
 ქრისტესა მასწავებლ : ვინ ღწნა ცრემლოთა დინე ბ ა :
 : ლავითის ტომით ჯორჯთ შესხმა : თუ ვითარ მხნეღმან ინე ბ ა :
 ამ შურღულითა ღვით სძლო : გოღიათს არ თუ სავენ ღ ა :
 ლომი ცახცისა სოლომონს : შჯღს სიბრძნეს მუესწავებ ღ ა :
 მქსნეღი ვინ აღთქმას უღებლ : ქმნულთ ვერე გაუთავებ ღ ა :
 † : ვით ძაღვედა ღ შერეგანლ : მის მგერზეღ ვერე ღვებ ღ ა :
 როს მქსნეღმან სათხო იზინა : ქალწულის მუცლოდ ღება ნ ი :
 მით უყო წარმართთ ფოველთა : ამ საქმით განათლება ნ ი :
 ფუარცმით გამოწნით ფოვლთ სუღლთა : იყო მის ქმნისა ნებან ი :

ებს მას თანამედროვე ქამთააღმწერელი: „ჯანიშინად თქმული, მაგრამ მეფედ წოდებული, ბაგონიშვილი ვახტანგ...“ (5,323).

დავებრუნდეთ ისევ გიორგი XI-ის გერბსა და „ბეჭდის იგავის“ ბეჭდის ისტორიას.

მკითხველისათვის რომ უფრო ნათელი იყოს განსახილველი საკითხი, მოგვყავს ვახტანგისეულ „ვეფხისტყაოსანში“ დაბეჭდილი გიორგი XI-ის გერბი და „ბეჭდის იგავი“ მთლიანად:

ვასინჯეთ ბეჭდის იგავი: მსმენნო ნუ ვაქუან წყინე ბ ა :
ფსალმუნთ ქნართ ცემა დავითის: თუმც რამედ იყო სმინე ბ ა :
ქრისტესა მოასწავებდა: ვინ დაქსნა ცრემლთა დინე ბ ა :
და: დავითის გომით კორცთშესხმა: თუ ვითარ მხსნელმან ინე ბ ა :
ამ შურდულითა დავით სძლო: გოლიათს არ თუ ზავებ დ ა :
ლომნი გახგისა სოლომონს: შუღს სიბრძნეს მოუსწავებ დ ა :
მესნელი ვინ აღთქმას უდებდა: ქმნულთ ეგრე გაუთავებ დ ა :
და: ვით ძალედეა და შეშგევანდა: მის მგერმედ ეგრე დავებ დ ა :
როს მესნელმან სათნო იძინა: ქალწულის მუცლად ღება ნ ი :
მით უყო წარმართთ ყოველთა: ამ საქმით განათლება ნ ი :
ჯუარცმით გამოქსნით ყოველთ სულთა: იყო მის ქმნისა ნება ნ ი :
და: განკურნა წყლულნი უწამლო: რომელი გვეჭირდა სნება ნ ი :
ოდეს უქსოვა ქალწულმან: მესნელს კვართი ქსელით ვღებუ ლ ი :
იგი ელიოზს წილად ხუდა: მოვიდა ქართლად რებუ ლ ი :
სად არის სახლად უფლისად: სევეგი ცხოველი გებუ ლ ი :
და: აქა ძეს ჩუშნითუნ სულთა ქსნად: კურნებად იმედებუ ლ ი :
ქართველთ მეფენი დავითის: გვარ გომით მოღვაძობი თ ა :
თუთ ყოველად წმინდა უბიწო: არს მათ ძირთაგან შობი თ ა :
ვართ მისთუნ წილად ხდომილნი: და მისი იმედობი თ ა :
და: ამაღ არ ვიქმნათ უხილავთ: მგერთაგან ლახვარ სობი თ ა :
სგამბას ბეჭდედენ ფრანგნი და: რუსნი და მერმე ელახელ ნ ი :
აქ არსად იყო აროდეს: ვერ ვპოვეთ მისნი მნახველ ნ ი :
გიორგის მეფობაშიგან: ვახტანგ აკვირვა მსახველ ნ ი :
და: ამ ბეჭდვამ ახლა მის გამო: გაცუნა ყოვლნი მწმახელ ნ ი :

ლოგიკური მოსაზრებით, ეს ლექსი გიორგი XI-ის სიცოცხლეში დაწერილად უნდა ჩაგვეთვალა, რადგან ვლახეთიდან სგამბის „მოღების“ იდეა „გიორგის მეფობაშიგან“ ჩაისახა და განხორციელდა. წიგნების გამართვაც მის სიცოცხლეში მიმდინარეობდა და, რაც მთავარია, – „ეს ბეჭდა ხოსრო მეფის ზე“ (ხოსრო მეფის ზეობაში. – პ.ლ.), კარგად ვერ ჯდებოდა ლექსის კომპოზიციაში.

ვახტანგის სგამბის პირველ წიგნში – სახარებაში – გერბი არ არის, მაგრამ ანდერძში ბეჭდის იგავი მოცემულია პროზად. პირველ გვერდზე: „სამდლო და სამდღელო სახარება აწ ახალი და პირველი დაბეჭდ-

ილი ქართულს ენაზედა, ეამსა ამაღლებულისა და სახელოვანისა საქართველოს მეფისა უფლისა უფლისა გიორგისა, იესიან დავითიან სოლომონიანისსა. შრომითა ფრიალითა და წარგებითა და საფასეთასა, მართმადიდებლისა და განათლებულისა საქართველოს განმგებლისა ბატონიშვილისა თვით უფლისა ვახტანგ ლევანის ძისათა“... მეორე გვერდზე: „საღიღებლად წმიდისა სამებისა, მე გვარგომობით, ძირმღვთობით დავითიანმან, ძის ძემან სახელგანთქმულის მეფის ვახტანგისამან, ძმისწულმან ქებულის მეფის არჩილისამან და დიდად სახელოანის ქართველთა მეფისა გიორგისამან და ძემან დიდად პატიოსნისა ლევანისამან და განმგებელმან ქარლისამან ბატონის შვილმან ვახტანგ, მოვიყვანე მესტამბე უღახეთით და გავაკეთე სტამბა საქსრად სულთა წინათქმულთა მეფეთასა და მამისა და დედისა ჩემისა, საღხინებლად სულისა ჩემისა და მეუღლისა ჩემისა ჩერქეზის ბატონის ასულისა რუსუდანისა, და ძეთა და ასულთა ჩემთა აღსაზრდელად (6,9).*

როგორც ვხედავთ, აქ ქაიხოსროს ხსენება არ ჩანს. წესით, გიორგი XI-ის გარდაცვალების შემდეგ, მეფედ „ჯანიშინად თქმული, მაგრამ მეფედ წოდებული ბატონიშვილი ვახტანგ“ უნდა დაემტკიცებინათ, მაგრამ შამშა მეფედ მისი უფროსი ძმა – ქაიხოსრო დაამტკიცა და სწორედ ამას გამოუწვევია ლექსის ბოლო სტრიქონში „ხოხრო მეფის ზე“-ს ჩართვა. მაგრამ „ქართულ წიგნში“ სამოციქულოს აღწერილობაში, რომელიც ქ. შარაშიძეს ეკუთვნის, „ბეჭდის იგავის“ ბოლო სტრიქონში „ხოხრო მეფის ზე“** არ ფიგურირებს, „ვეფხისტყაოსნის“ აღწერილობაში კი იკითხება: „ღერბის ქვემოთ, და შემდეგს აუნუსხავ გვერდზე მოთავსებული ექვსსტროფიანი ლექსი წარმოადგენს 1709 წლის სამოციქულოს [6] ღერბის ქვეშ მოთავსებული ლექსის განმეორებას (6,22). ამასვე იმეორებს შ. კვასხვაძეც (10,158).

მაშასადამე, ა. შანიძისა და ქ. შარაშიძის მოსაზრებანი არ ემთხვეოდა ერთმანეთს. ბოლოს გაირკვა, რომ მათ სამოციქულოს სხვადასხვა ეგზეგეტიკური სჭერიათ ხელთ. მოგვიანებით, როდესაც ქ. შარაშიძემ მონოგრაფიულად შეისწავლა ვახტანგ VI-ის სტამბის ისტორია, აღნიშნა: „1709 წელს დაბეჭდილ სამ გამოცემათაგან „სამოციქულო“ ყველაზე დიდი მოცულობის არის. ეგყობა, ამ წიგნის ნაბეჭდი ცალეუბი სტამბიდან გამოსული არ ყოფილა, როცა თბილისამდის მოუღწევია გიორგი XI-ის მეფობის ქაიხოსროს მეფობით შეცვლის ამბავს. ამის შედე-

* სტამბის მეორე წიგნის – დავითნის ერთადერთი მოღწეული ეგზეგეტიკური თანაკლულია და ანდერძებზე ვერ ვიმსჯელებთ.

** შემდეგ გამოცემებში ქაიხოსროს გერბის ქვეშ მხოლოდ ორი სტროფია – „ამ შურდულითა“ და „ქართველთა მეფენი“ და ეს სტრიქონი აღარ ჩანს.

გად სამოციქულოს ღერბის ქვეშ მოთავსებული ლექსის ბოლოში აბრ-
ლი მეფის, ქაიხოსროს (ხოსროს) სახელი ჩაუმტკობიათ: „ეს ბეჭდისაჲს-
რო მეფის ზე“ (7,132).

ამრიგად, გაირკვა, რომ გიორგი XI-ის გერბი და „იგავი“ მის სიცოცხ-
ლეშია შექმნილი, მაგრამ სამოციქულოს სხვადასხვა ცალში ლექსის
ბოლო სტრიქონი არის განსხვავებული.

„ვეფხისგყაოსნის“ გამოცემის წელი, ფაქტობრივად, უმეფობის წელი
იყო, რადგან ვახტანგი ჯერ კიდევ არ იყო დამტკიცებული მეფედ.

ამიტომ, ბუნებრივად მიგუანია მისი გადაწყვეტილება „ვეფხისგყაო-
სანში“ გიორგი XI-ის გერბისა და „ბეჭდის იგავის...“ იმ სახით დაბეჭდ-
ვა, როგორც მეფის სიცოცხლეში იყო შექმნილი. ამით მომავალმა მეფემ
პატივი მიაგო მისი მოამაგე ბიძის ხსოვნას.

ვახტანგის მოწიწებას წინამორბედი მეფეებისადმი ქ. შარაშიძეც
აღნიშნავს: „თავფურცელის მეორე გვერდზე მოთავსებული სამეფო
ღერბი და მისი წარწერები გამოხატავს, ამავე დროს, ქართლის ფაქტი-
ური მმართველისა და ნაბეჭდი წიგნების გამომცემლის – ვახტანგის
ჯეროვან ყურადღებას და პატივისცემას ოფიციალურად ცნობილი მე-
ფეებისადმი (გიორგი XI, ქაიხოსრო)“ (7,119).

განვიხილოთ მკვლევართა ზოგიერთი მოსაზრება ვახტანგ VI-ის
სტამბაში დაბეჭდილი წიგნების გაფორმების შესახებ.

ქ. შარაშიძეს მიაჩნია, რომ ვახტანგ VI-ის სტამბის წიგნების მორთუ-
ლობა (კლიშეები) ნაწილობრივ საქართველოშია დამზადებული
„ოღონდ სახიფათოა როგორც ყველა მორთულობის ქართულად გა-
მოცხადება, აგრეთვე ყველას გარედან მოგანილად ცნობა“ (7,107).

ნ. ბერძენიშვილი, რომელიც ა. შანიძესთან ერთად 1949 წელს რუმი-
ნეთში იმყოფებოდა, წერს, რომ ბუქარესტში, აკადემიის სამკითხველოში
მათ შეხვდათ ანთიმოზის პრობლემებზე მომუშავე სანლუ გურდო,
რომელმაც თბილისში 1709 წელს დაბეჭდილი სახარება აჩვენა და გა-
ნაგრძობს: „სანლუ გურდომ ჩვენი ყურადღება მიაქცია იმ წიგნის მოკა-
მშულობას და, ამავე დროს, გვიჩვენა ორი წიგნი. ერთი ანთიმოზის ხე-
ლითაა ნაწერი და მის მიერვეა მოხატული. მეორეა არაბულ ენაზე
ნაბეჭდი სახარება. ორივე ამ წიგნის მოკამშულობა ისეთივე ხასიათი-
საა, როგორც ქართული სახარებისა, ხოლო ზოგიერთი სამკაული არაბ-
ული სახარებისა სრულიად იგივეა, რაც ქართული სახარებისა. ასე რომ,
შეიძლება უეჭვოდ აღინიშნოს საერთო წარმომავლობა არაბულ-ქართუ-
ლი სტამბური სახარების მოკამშულობისა და ანთიმოზის ხელნაწერი
წიგნის მოხატულობისა“ (8,52–53).

ქიხოსრო მეფის გერბი. კონდაკი, 1710.

ამის საფუძველზე მკვლევარი ვ. პაიჭაძე ასკვნის, რომ შესაძლოა მიხედვით იმტკიანოვიჩმა „ზოგიერთი კლიმე“, ნიმუში ან ნახაზი ჩამოიტკიანოვიჩმა (9,64).

მ. კვასხვაძის აზრით, რაკი წინა გამოცემებში (სახარება, ღვეთისი) ბაგრატიონთა გერბი არ არის, იგი ქართველ გრაფიკოსთა ნახელავია. გამონაკლისის გარდა, მათი ნახელავია სხვა გრაფიკურებიც. მას მიაჩნია, რომ „ვახტანგ მეექვსის სახელმწიფო მოღვაწეობის ერთ-ერთ სფეროს საგამომცემლო მოღვაწეობა წარმოადგენს“ (10,60) და განაგრძობს: „ბაგრატიონთა ღვეთისი ვახტანგის წიგნებში აღასკურებს, რომ საქართველოში გიპოგრაფიის დაარსება და ნახეჭდი წიგნის გამოცემა... წარმოადგენდა ერთ-ერთ არსებით ღონისძიებას ცენტრალიზებულ... სამეფო უფლებათა გამტკიცებისათვის. ვახტანგის საგამომცემლო მუშაობა არსებითად, მაშინდელ დროში სახელმწიფო გამომცემლობის დამკვიდრება იყო“ (10,62). იგი აგრეთვე ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „ვახტანგის სტამბის წიგნებზე დართული ღვეთისი ნახეჭდი ღვეთისი“ (10,60).

ო. კასრაძე არ ეთანხმება ამ მოსაზრებას და თავის კონცეფციას ასე აყალიბებს: „ყურადღებას იქცევს...ვახტანგის წიგნებში დაბეჭდილი გერბი, რომელიც წარმოადგენს ბაგრატიონების საგვარეულო კუთვნილებას და არა სახელმწიფოებრივ პერალდიკურ სიმბოლოს. ამას თვალნათლივ მოწმობს გერბისავე სიმბოლიკაში ჩაქსოვილი ღვეთისი ბაგრატიონების დაეით წინასწარმეგყველის შთამომავლებად გამოცხადების შესახებ.“

რაც შეეხება გერბების მოთავსებას ძველ ქართულ ნახეჭდი წიგნებში, მას იგივე მნიშვნელობა ჰქონდა, რაც ვახტანგის პორტრეტს. ამით გამოხატავდნენ გამომცემლები ბაგრატიონთა ბრწყინვალე წარმომადგენლის – ვახტანგ VI-ის ღვაწლსა და დამსახურებას წიგნის ბეჭდვის საქმეში. ამასთანავე, იგი წარმოადგენდა ემბლემას, მარკას, ანუ საფირმო ნიშანს სტამბისას“ (4,52–53)*.

რაც მთავარია, ორივე მკვლევარი მიდის იმ დასკვნამდე, რომ ბაგრატიონთა ეს გერბები სპეციალურად ქართული წიგნებისთვის არის შექმნილი. განსხვავება ისაა, რომ პირველს იგი სამეფო გერბად მიაჩნია, მეორეს კი – არა. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ბაგრატიონთა ეს გერბები მოხსენებული არ არის ს. გამსახურდიას, ნ. შოშიაშვილის, ბ. ხიდურელის წიგნში: „საქართველოს სახელმწიფო გერბები და დროშები“, ხოლო მ. ვაძბოლსკის „საქართველოს პერალდიკური სიმბოლიკიდან“ გამომცემლობა „ხელოვნებაში“ იგი შეგნებულად ამოიღო (11,2).

* ჯერ-ერთი, პირველ გამოცემებში გიორგი XI-ისა და ქაიხოსროს გერბები იბეჭდებოდა. გამოდის, რომ ვახტანგი თვითონ სცემდა პატივს წინამორბედ მეფეებს (მემთთ იხ. ქ. შარაშიძის მოსაზრება). 1712 წლამდე ვახტანგი თავის პორტრეტსაც მოკრძალებულად, წიგნების ბოლოში ბეჭდავდა. მეორეც, ერთი და იგივე ნიშანი (გერბი) არ შეიძლება იყოს ემბლემაც, მარკაც და საფირმო ნიშანიც.

თავდაპირველად გავარკვიოთ – ატარებდა თუ არა ვახტანგის სტამბა სახელმწიფო დაწესებულების ნიშნებს. სახარების მეოთხე გვერდზე ვკითხულობთ: „ვახტანგ იგულისმოდვინა და მთილო სტამბა ვლახეთით...“, „ვახტანგ მოვიყვანე მესტამბე ვლახეთით და გავაკეთე სტამბა“; თავფურცელზე კი – „...დაბეჭდილი შრომითა ფრიალთა და წარგებითა და საფასეთათა (ხაზგასმა ყველგან ჩემია. - პ.დ.) საქართველოს განმგებლისა ბატონიშვილის თვით უფლისა ვახტანგ ლევანის ძისათა“ (6,9).

„ფრიალი შრომა“ თავისთავად გასაგებია, მაგრამ გავარკვიოთ რას ნიშნავს „წარგება“ და „საფასე“.

„ლექიკონი ქართული“: „საფასე – საქონელი, უნჯი“ (12,59).

„წარგება – დახარჯვა“. „წარსაგებელი – დასახარჯავი“ (12,365).

დავით ჩუბინაშვილი: „საფასე – ხარჯი, წარსაგებელი, სასყიდელი, უული“ (13,1126).

აქედან ლოგიკური დასკვნა: თუ წიგნები ვახტანგის „წარგებითა“ და „საფასეთა“ იბეჭდებოდა, იგი მისი საკუთრებაა (დღემდე ვახტანგის სტამბას“ მხოლოდ სიგყვის მასალად ხმარობენ) და რაკი საკუთრებაა, კუთვნილების ნიშანი – ექსლიბრისიყ ამშვენებს, რაც წიგნის თავფურცლის მეორე გვერდზე არის დაბეჭდილი. რატომ არის იგი თავფურცლის შიდა მხარეს და არა ყდის შიდა მხარეს – პასუხს გავცემს ყდების ისტორიის შესწავლა.

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ჯერ კიდევ ი. ჯავახიშვილმა დასვა ქართული ხელნაწერი წიგნის ყდის კვლევის საკითხი, მაგრამ ვინაიდან ქართული წიგნის ბეჭდვას ხელნაწერი წიგნის შექმნა არ შეუწყვეტია, მკვლევარნი პარალელურად განიხილავდნენ ხელნაწერი და ნაბეჭდი წიგნის ყდების დაკამშვისა და მორთვის საკითხებს.

ქ. შარაშიძე: ვახტანგის სტამბის ჩინებული ყდები „თითქმის არ განირჩევიან ხელნაწერის გვიფრული, ხშირად ოქროცურვილი სამკაულით დამშვენებული ყდებისაგან“ (7,106).

შ. კვასხვაძე: „ქართულ წიგნს, ისევე, როგორც ქართულ ხელნაწერებსაც, თავფურცელი იწყებს... ქართული წიგნი... ემყარება ქართული ხელნაწერი წიგნის ტრადიციებს“ (10,26).

მკვლევარი მაია კარანაძე, რომელიც ქართული წიგნის ყდის ისტორიის საკითხებზე მუშაობს, პარალელურად განიხილავს ხელნაწერი და ნაბეჭდი წიგნის ყდებს. მას მიაჩნია, რომ ვახტანგის სტამბიდან წიგნები თავფურცლით გამოდიოდა და ყდით ხელნაწერი წიგნის მკამშავები და მკინძავები მოსავდნენ. იგი წერს: „XVIII ს-ის 30-იან წლებში გადაწერილი ხელნაწერი და ძველნაბეჭდი წიგნის ყდები იმდენად ჰგავს ერთმანეთს, რომ იქმნება შთაბეჭდილება, მკამშავისათვის არა აქვს

მნიშვნელობა, ნაბეჭდ წიგნს უკეთებს ყდას თუ ხელნაწერს. მისთვის ეს ერთი და იგივე პროცესია. რაც შეეხება ძველნაბეჭდი წიგნების, ჩვენი აზრით, ის კერძო პირის ან ეკლესიის საკუთრებას წარმოადგენს და ისიც შეწირულობის სახით მიღებულს შეძლებული პირებისაგან“ (14,92).

ლ. კსელიოვას მონაცემებზე დაყრდნობით, მ. კარანაძე აღნიშნავს, რომ ევროპის სტამბებში ყველა ძველნაბეჭდ წიგნს ყდა არ უკეთდებოდა, რაღაც ნაწილი უყლოდ გამოდიოდა... ევროპის სტამბებში ყდებს ისევ ხელნაწერის მმოსველები აკეთებდნენ (14,94).

ამას შეგვიძლია დაეუმატოთ ვ. კუნინის მონაცემები ამ საკითხზე. საფრანგეთის კარდინალ ჯულიო მაზარინის ბიბლიოთეკის შექმნისა და განსაკუთრებით ბიბლიოთეკარ გაბრიელ ნოდეს ღვაწლის კვლევებისას იგი აღნიშნავს: „ერთხელ იგი (ნოდე. – პ.ლ.) შევიდა ცნობილ ვაჭარ ფუესთან სენ-ჟაკის ქუჩაზე და ისე, რომ სატიგულო ფურცლებისათვის არც შეუხედავს, შეიძინა 23 შეკერა ყდაგადაუკრავი წიგნი“ (15,176-177).

„სავარაუდოა, რომ ვახტანგ VI-ის სტამბიდან გამოსული პირველნაბეჭდი წიგნების (1709-1722) შემოსვაც იმავე წესით ხდებოდა, როგორც ეს მიღებული იყო ევროპის სტამბებში“, – დასძენს მ. კარანაძე.

იგი აგრეთვე თვლის, რომ ანთიმოზ ივერიელმა სახარება საქართველოდან „უყლოდ მიიღო, თავად ჩაუსვამს ძვირფას ყდაში და ამ სახით მიურთმევეა <<გოსპოდარისთვის>>“ (14,94).

თუ გავითვალისწინებთ ნ. ბერძენიშვილის მოსაზრებას ქართული სახარებისა და ანთიმოზის ხელნაწერი და ნაბეჭდი არაბული სახარების მოხატულობის მსგავსების თაობაზე, მ. კარანაძის დასკვნა მართებულიად უნდა ჩავთვალოთ.

თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ა. შანიძე, როდესაც ვახტანგისეული „ვეფხისტყაოსნის“ მოღწეულ ცალებს აღწერს, აღნიშნავს, რომ უმრავლესობას ყდაზე „მოჭკრეთილი“ გყავი აქვს გადაკრული (1,402), უნდა ვირწმუნოთ ქართველ მკვლევართა მოსაზრებანი იმის თაობაზე, რომ ვახტანგის სტამბიდან წიგნები *თავფურცლით* გამოდიოდა და ყდებს იმავე უბანში ძველთაგანვე არსებულ სახელოსნოებში დახელოვნებული ოსტატები – ხელნაწერი წიგნის „მმოსველები“ და „მკამბავები“ უკეთებდნენ.

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ თავფურცლით გამოვიდა ვახტანგის სტამბიდან „ვეფხისტყაოსანიც“ და მკვლევართა ყურადღება მიიქცია თავფურცლის მეორე გვერდზე დაბეჭდილმა ბაგრატიონთა გერბმა, ჩემი მოსაზრებით, *ექსლიბრისმა*.

გალაზეხლოთ ექსლიბრისის ისტორიას.

მსოფლიოში უძველეს ექსლიბრისად ითვლება ქაშანურის ფირფიტა,

ვეფხისტყაოსანი:

აქ ახალი მბეჭდველი ქართულის ენაა წყდა ჟანა და
 ლექსებისა საჭაბუკოის მამულბუღისა
 ჟუღისა ლუღისა ვახტანგისა:
 შიშაშაა წარსებებლითა მსგე მმულბუღისა:

გაიპარა ველოთა ველოშოვის კარს დევანოსის შვი
 ლის მიქელისათა: ქალიქა ტუღისისასა

ქრისტეს აქეთ
 ათს შეიღას ჭ თორმეტსა ჭსაბამითგან ვიღრე
 აქამომღე შეიღიათას თრას თესა:

რომლითაც ამენჰოტე III – ეგვიპტის ფარაონი (1455-1419) XVIII დინასტიისგან – ანაბეჟლს აკეთებდა თავისი ბიბლიოთეკის ხელნაწერების (დაცულია ბრიტანეთის მუზეუმში) (16,127).

სხვადასხვა ქვეყნებში ექსლიბრისებს (გერბებს) ამოაგვიფურინებდნენ ხოლმე ხელნაწერი წიგნების ყლებზე, მაგრამ ექსლიბრისის მასობრივი გამოყენება დასავლეთ ევროპაში წიგნის ბეჭდვის დამკვიდრებას უკავშირდება. განსაკუთრებულ აყვავებას მიაღწია XVI საუკუნეში, ხელოვნების აღორძინების პერიოდში. ამ დროს ექსლიბრისებს ქმნიდნენ ისეთი გენიოსები, როგორიც იყვნენ ალბრეხტ დიურერი, ჰანს ჰოლბაინი-უმცროსი, ლუკას კრანახი-უფროსი. შემდეგ კი ექსლიბრისი რუსეთში და ამერიკაში გავრცელდა.

საქართველოში ექსლიბრისის კულტურის გავრცელება დასავლეთ ევროპიდან შემოსულად უნდა მივიჩნიოთ. მიუხედავად ძნელბედობისა, დასავლეთ ევროპასთან საქართველოს ყოველთვის ჰქონდა კავშირი. ამის საბუთი ბევრი გვაქვს: ფრანგ და იტალიელ კათოლიკე მისიონერთა მოგზაურობა და მოღვაწეობა საქართველოში; ქრისტიანთა დეკარტის ჩანახაგების ძვირფასი ალბომი; თეიმურაზ I-ის ელჩის ნიკოლოზ ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილის მოგზაურობა იტალიასა და ესპანეთში, 1629 წელს რომში პირველი ქართული წიგნების გამოცემაში მისი მონაწილეობა; სტამბის სპეციალისტის მოწვევა უნგრო-ვლახეთიდან; სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობა ევროპაში და სხვ.

გადავხედოთ ფუნდამენტურ გამოცემებს – რას წერენ ექსლიბრისის შესახებ.

„*ექსლიბრისი* – წიგნის ნიშანი, რომელიც მიუთითებს წიგნის ვინმესადმი კუთვნილებას. დაეწებება წიგნის ყდის ან ბროშურის გარეკანის შიდა მხარეს... განარჩევენ სუპერექსლიბრისს, რომელიც ამოიგვიფურება წიგნის ყდაზე ან ყუაზე, და ქალაქის ექსლიბრისს, რომელიც, ჩვეულებრივ, ყდის შიდა მხარეს თავსდება. სუპერექსლიბრისის დამზადება ძვირი ჯდება. ამიგომ, წიგნის ბეჭდვის დემოკრატიზაციასთან დაკავშირებით უპირატესობა *ქალაქის ექსლიბრისმა* მოიპოვა“ (ხაზგასმა ჩემია. – პ.დ.) (17,406).

„მე-16-17 სს-ში ექსლიბრისი ჰერალდიკურ ხასიათს აგარებდა... მე-17 სს-ის მძიმე, საზუიმო სტილი, შემდეგ, მე-18 სს-ში *მსუბუქმა*, მოხდენილმა კომპოზიციებმა შესცვალა“ (18,606).

სხვათა შორის, ჯ. ვათეიშვილიც აღნიშნავს, რომ ვატიკანში მუშაობისას „ბიბლიოთეკა აპოსტოლიკაში“ ბარბერინის (ურბანო VIII) სასტამბო ფონდში ნახა „დაცული პირველი ქართული ნაბეჭდი ტექსტების... უნიკალური ცალები ბარბერინის ოქროთი მოვარაყებული საგვარეულო გერბით“ („პროპაგანდა ფიდეს“ სტამბაში დამკვიდრებული ყოფი-

ლა გრადიცია – ნებისმიერ ენაზე გამოცემული პირველი წიგნი რომის პაპისთვის უნდა მიერთშიათ (19,42). უდავოა, რომ აქ გერბი ექსლიბრისისა და რისაღ არის გამოყენებული.

საქართველოში ექსლიბრისის ისტორიას თბილისის სამხატვრო აკადემიის დაარსებას უკავშირებენ, მაგრამ ევროპულ კულტურას ნამაირები ქართველი მხატვრები აღრეე ქმნიდნენ ექსლიბრისებს. 1918 წელს დიმიტრი შევარდნაძემ თბილისის უნივერსიტეტისთვის შექმნა ემბლემა, ხოლო მისი ბიბლიოთეკისთვის – ექსლიბრისი. გურამ შარაძის ცნობით, 1918 წელს იაკობ ნიკოლაძეს ექსლიბრისი შეუქმნია ჟურნალ „პრომეთეოსის“. ექსლიბრისებს ქმნიდა ლალო გუდიაშვილიც.

ხელნაწერთა ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელმა ია გაჩეჩილაძემ XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში მოღვაწე კალიგრაფ ნიკოლოზ ჩაჩიკაშვილის ხელნაწერ საოჯახო ბიბლიოთეკის წიგნებზე აღმოაჩინა წიგნის ნიშანი – ყდაზე ამოგვიფრული ორნამენტული ბეჭედი, რომელშიც მთავრულით ჩაწერილია: ჩაჩიკას ძე ნიკოლოზ (20,165). როგორც ჩანს, საქართველოშიც იყენებდნენ ევროპულ გვიფრულ სუპერექსლიბრისს.

შემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ მე-18 საუკუნე გვიფრულიდან ქალაქლის ექსლიბრისზე გადასვლის გარდამავალი პერიოლია. ქალაქლის ექსლიბრისს კი *ყდის ან გარეკანის სწორედ იმ ადგილას* აკრავდნენ, სადაც ბაგრაგიონთა გერბებია დაბეჭდილი.

განვიხილოთ „საგამომცემლო მარკის“ განმარტებანი:
„ს ა გ ა მ ო მ ც ე მ ლ ო მ ა რ კ ა . გამომცემლის ან გამომცემლობის საფირმო ნიშანი, რომელიც მიუთითებს გამოცემის წარმოშობასა და კუთვნილებაზე... წიგნის ბეჭდვის აღრეულ პერიოდში წიგნის *ნიშნად* (და არა მარკად – პ.დ.) გამოიყენებოდა გერბები, ემბლემაები, გამომცემლის ინიციალები და სხვ.“ (18,192).

წიგნთმცოდნეებთან დავა იმის შესახებ, თუ რაგომ თვლიან ცნობილ ძველ მესტამბე-გამომცემელთა – ფუსგისა და შეფერის (გერმანია), მანუციუსის – ალდ-უფროსის (ვენეცია), პლანტენის (ნიდერლანდი), ბროკჰაუმისა და ეფრონის (ს.-ჰეტერბურგი) და ა.შ. წიგნის ნიშნებს „საგამომცემლო მარკებად“, შორს წაგვიყვანდა.

ჩემი აზრით, „საგამომცემლო მარკა“ ორგანიზაციებისა და სახელმწიფო გამომცემლობათა დამახასიათებელი ნიშანია. გარდა ამისა, საქართველოში ამ დროისათვის კარგად იყო ცნობილი რომში 1629, 1643 და 1670 წლებში გამოცემული ქართულ წიგნებზე დაბეჭდილი „კონგრეგაცია ფილეს“ საგამომცემლო მარკა, რომელიც წიგნის თავფურცელის პირველ გვერდზე არის მოთავსებული. ამდენად, უნდა ვიფიქროთ, რომ ვახტანგს საგამომცემლო მარკის დაბეჭდვის ადგილი არ შეეშლე-

ბოლა. „ვეფხისტყაოსნისა“ და სხვა წიგნების თავფურცლის გვერდზე როზეტი (ჩარჩოში) და ყვავილიანი ვაზაა დაბეჭდილი ერთად, ზოგან ცალ-ცალკე. ა. შანიძე აღნიშნავს:

„როზეტი ჩარჩოში. რადგანაც ვახტანგისეულ ვეფხისტყაოსნის ის ერთი ცალი (A), რომელსაც თავფურცელის ქვედა მხარე შემოუნახავს, ამ როზეტის ნაწილში ოდნავ დაზიანებულია და სურათი კარგად არ გამოვიდოდა, ამიტომ იგი 1710 წელს გამოცემული კონდაკიდან ამოვიღე“.

„ყვავილი“. ეს სურათი მე სხვა იმდროინდელ გამოცემებში არ შემხვედრია.* გადმოღებულია ვეფხის გყაოსნის ერთადერთი (A) ცალიდან, რომელსაც ეს ადგილი დაუზიანებლად შემოუნახავს“ (1,406).

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ *ყვავილიანი ვაზა* არის დაბეჭდილი არჩილ მეფის მიერ მოსკოვში 1705 წელს გამოცემული „დავითნის“ თავფურცელზე (6,5).

აქედან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ვახტანგ VI-ს გერბი „საგამომცემლო მარკად“ არ გამოუყენებია.

უნდა გამოვრიცხოთ ზემოთ მოხსენიებული ერთი მოსაზრებაც: ბაგრატიონთა გერბი არ შეიძლება იყოს სტამბის „საფირმო ნიშანი“. „ფირმა“ კაპიტალისტური წარმონაქმნია და მას მრავალი დამახასიათებელი ნიშანი აქვს (იხ. ქსე, ტ.10) და ამდენად, ვახტანგის სტამბა არ შეიძლება ჩაითვალოს ფირმად.

მითუმეტეს, გერბი არ შეიძლება მივიჩნიოთ სტამბის ემბლემად. „*ეზბლემა*“. რაიმე ცნების, იღეის პირობითი, სიმბოლური გამოსახულება... მაგ.: მტრელი – მშვიდობის ემბლემა“ (ქსე, ტ.4, გვ.135).

ვინ არის „ბეჭდის იგავის“ ავტორი – სპეციალისტთა ძიების საქმეა, მაგრამ გარკვეული ვარაუდის გამოთქმა შეიძლება.

ვახტანგ VI-ის ავტორობა გამორიცხულია. იგი თავისთავზე არ იტყოდა „ვახტანგ აკვირვა მსახველნიო“. მაგრამ სტამბაში იმ დროს მუშაობდა მიქელი, რომელიც წიგნების ანდერძებში „მმართველად“ იხსენიება, ხოლო „ვეფხისტყაოსნის“ თავფურცელზე კი ვკითხულობთ: „გაიმართა კელითა კელმწიფის კარის ღეკანობის შვილის მიქელისათა“. პოემის ბოლოს დართულ ლექსში კი თავისთავს „მესტამბელ“ იხსენიებს.

მიქელის პიროვნებით აღრევე დაინგერესდენ კ. კეკელიძე, ა. ბარამიძე და სხვ. ხოლო მოგვიანებით რ. ფირცხალაიშვილმა სტაგიაში – „გაიმართა ხელითა...მიქელისათა“, საარქივო მასალებზე დაყრდნობით

* ბოლო გამოცემებში არის.

დაამტკიცა, რომ მიქელი იყო მწიგნობარ კავკასიძეთა გვარის წარმომადგენელი. მათ ახლო ურთიერთობა ჰქონიათ მუხრანელ ბაგრატიონებთან, ორბელიანებთან და სხვა გამოჩენილ პიროვნებებთან; რომ „მიქელის მთელი ოჯახი ისტორიული დოკუმენტების შემდგენელია, ძველი წიგნების გადამწერთა და გამმართველთა, ე.ი. რელაქტორთა ოჯახია (21,87); რომ მიქელის აღზრდილი მელქისედეკ კავკასიძე ვახტანგ VI-ის მდივანია და ემიგრაციაშიც ხლებია მეფეს და მოსკოვში დიდ ლიტერატურულ საქმიანობას ეწეოდა.

„დიდად განათლებული მწიგნობარნი, ქართული სტამბის მესაძირკველეთა წრის წარმომადგენელნი... კორექტორნი და რელაქტორნი; ხელნაწერთა გადამწერნი და ისტორიულ დოკუმენტთა, მათ შორის სამეფო სიგელთა შემდგენელნი, აღმზრდელ-პედაგოგნი, მაღალი რანგის სასულიერო მოღვაწენი, გამორჩეულნი ზნეკეთილობითა და განსწავლულობით, პოლიტიკურ სარბიელზე მუხრან-ბაგონ ბაგრატიონთა ერთგულნი, არჩილის, ვახტანგ მეექვსისა და ბაქარის თანმხლებნი ემიგრაციაში და მათი ხვედრის ერთგულად გამზიარებულნი, ქვეყნის ჭირისა და უბედურების საკუთარ ბედზედ გარდამსახველნი – ასეთია ძველი ქართველი მწიგნობრის მიქელ რუსთველოლოგის დიდი და ღირსეული ოჯახის წინაპართა თუ მემკვიდრეთა სახე“ (21,101).

სხვა რომ არაფერი ვიცოდეთ მიქელის შესახებ, დიდ პოეტურ ნიჭსა და ტექსტში წვდომის უნარზე მის მიერ შეთხზული, ჩვენთვის ცნობილი ორი სტროფიც მეტყველებს. ამ უნარის გარეშე იგი ვერც „ვეფხისტყაოსნის“, თუნდაც სხვისი ნაწარების გამოცემას შესძლებდა, როცა ვახტანგი უკვე აღარ იყო საქართველოში.

ასეთ პიროვნებას ალბათ ხელეწიფებოდა ჩასწვდომოდა ვახტანგ VI-ის ახალგაზრდობისდროინდელ ისტორიულ ნარკვევს – „ბაგრატიონთა ნათესაობის წიგნი“ (9,85) და „იგავში“ ჩაექსოვა ჩვენთვის ნაცნობი სიმბოლიკა.

თუ დამტკიცდება, რომ ეს შესანიშნავი ლექსიც მიქელის კალამს ეკუთვნის, მის კოლორიტულ პიროვნებას კიდევ ერთი საინტერესო შტრიხი შეემატება.

დამონეპაული ლიტერატურა

1. შოთა რუსთველი, ვეფხის ტყაოსანი (ვახტანგისეული), 1975.
2. კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბ., 1980.

3. *კ. კეკელიძე*, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, გ. II, თბ., 1981.
4. *თ. კახრაძე*, ქართული წიგნის ბეჭდვის კერები, თბ., 1980.
5. *სეხნია ჩხეიძე*, ცხოვრება მეფეთა, ქართლის ცხოვრება, II, სპბ., 1854.
6. ქართული წიგნი, თბ., 1941.
7. *ქ. შარაშიძე*, პირველი ქართული სტამბა საქართველოში, თბ., 1955.
8. *ნ. ბერძენიშვილი*, საქართველოს ისტორიის საკითხები, V, თბ., 1971.
9. *გ. პაიჭაძე*, ვახტანგ მეექვსე, თბ., 1981.
10. *შ. კვასხვაძე*, ვახტანგ VI სტამბის წიგნი, თბ., 1952.
11. პერალდია, დროშები, შტანდარტები, თბ., 1997.
12. *ს. - ს. თრბელიანი*, ლექსიკონი ქართული, გ. II, თბ., 1991.
13. *დ. ჩუბინაშვილი*, რუსულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1984.
14. *მ. კარანაძე*, ქართული წიგნის ყდის ისტორიისათვის, „მწიგნობარი – 95-96“, თბ., 1996.
15. *ვ. კუნიცი*, კარდინალი და ბიბლიოთეკარი, „მწიგნობარი–98“, თბ., 1998.
16. *ვ. ხუნდაძე*, ექსლიბრისმა დაამეგობრა, „მწიგნობარი–85“, თბ., 1987.
17. *Популярная художественная энциклопедия*, II, М., 1986.
18. *Книговедение. Энциклопедический словарь*, М., 1981.
19. *ა. ჩიქობავა*, *ჯ. ვათეიშვილი*, პირველი ქართული გამოცემები, თბ., 1983.
20. *ი. ვახეჩილაძე*, ექსლიბრისის უძველესი ნიმუშები ქართულ ხელნაწერებზე, „მწიგნობარი–82“, თბ., 1983.
21. *რ. ფორცხალაიშვილი*, გაიმართა ხელითა... მიქელისათა, „მწიგნობარი–84“ (ნაწილი მეორე), თბ., 1986.

სულხან-საბა ორბელიანი - ვერსიფიკატორი

XVIII საუკუნის სალექსო რეფორმა, რომელიც დავით გურამიშვილის სახელთან არის დაკავშირებული, ვერსიფიკაციულ სათავეს აღრინდელ თხზულებებში, ყველაზე მეტად კი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ გალექსილ „ქილალა და დამანაში“ იღებს.

ეს ვრცელი პერიოდი რუსთაველის სალექსო რეფორმიდან XVIII საუკუნემდე, ე.ი. ახალ სალექსო რეფორმამდე, ძირითადად, ბურუსით არის მოცული.

ძნელია დავეთანხმოთ იმ აზრს, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ დაწერის შემდეგ საქართველოში ერთბაშად შეწყდა ლიტერატურული ცხოვრება. ხელოვნებას აქვს თავისი შინაგანი, იმანენტური კანონები, რომლებიც ყოველთვის არ ემორჩილება ეპოქის ხასიათს. თუ კი ქვეყანა არ იყო აღგვილი პირისაგან მთწისა, თუ კი მეფენი მეფობდნენ, მთავარნი მთავრობდნენ, მღვდელნი სწირავდნენ, გამოორიცხული არ არის შესაძლებლობა, რომ მხატვრული ლიტერატურის ნიმუშებიც იქმნებოდა. ის ფაქტი, რომ ისინი ჩვენამდე სრულად არ არის მოღწეული, არ ნიშნავს ამ პერიოდში მათს უქონლობას. აქედან გამომდინარე, უმართებულოა გერმინი დაცემის პერიოდი, რომელსაც ზოგჯერ XIII-XV საუკუნეების ქართული ლიტერატურის მიმართ ხმარობენ (ეს შენიშნულია კიდეც). თუ კი ქართველი მეფეები – დავით აღმაშენებელი, თამარი, თეიმურაზ პირველი, არჩილი, ვახტანგ VI, თეიმურაზ მეორე, ამავე დროს, პოეტებიც იყვნენ, რა ღმერთი გაუწყრათ გიორგი ბრწყინვალეს, ბაგრატ მეფეს, ალექსანდრე დიდს და სხვებსა და სხვებს, მათი სულიერი მოღვაწეობის ნასახივ რომ არსად ჩანს! ეცეობა, იყო რაღაც, იქმნებოდა რაღაც და დაიკარგა. თუ კი ქვეყნის ამგვარი აოხრების კაშს ალექსანდრე მეფე მხატვრების მოწვევას ფიქრობს ეკლესია-მონასტრების აღსადგენად, რატომ უნდა ვიფიქროთ, რომ იმავე ეკლესია-მონასტრებში ლიტერატურული ცხოვრება მთლიანად ჩამკვდარი იყო? ალბათ ითარგმნებოდა კიდეც თეოლოგიური ლიტერატურა, ეკლესიაში სათქმელი საგალობლები, ორიგინალურიც ითხზებოდა, ზოგი მათგანი, შეიძლება, მაღალხარისხოვანიც იყო, მაგრამ, კამათა ვითარების გამო, დაიწვა, დაიფლითა, დაიკარგა, განადგურდა. გამოორიცხული არ არის ამ

პერიოდის ლიტერატურული ძეგლების აღმოჩენის შესაძლებლობა. ამიტომ ნუ ვიგვეთ – ღაცემის პერიოდი, აღორძინების პერიოდი (აღორძინება არ იყო, არც აღორძინება იქნებოდა).

ქართული მწერლობის განვითარება ერთი უწყვეტი პროცესი უნდა ყოფილიყო მეტად თუ ნაკლებად ინტენსიური პერიოდებით.

XVII საუკუნე რუსთველური ლექსის მონოპოლიის ხანაა. თეიმურაზ I, არჩილი, იაკობ შემოქმედელი (თუ მხელველობაში არ მივიღებთ მის მიერ ჩახრუხადის „თამარიანის“ მიბაძვას), ძირითადად რუსთველური ლექსით წერდნენ (თექვსმეტმარცვლიანი დაბალი და მაღალი შაირი, ოთხგაეპიანი სგროფით და ოთხჯერადი რითმით). ამასთან, ეპოსის ბაგონობა კვლავ განუხრელი რჩებოდა.

მაგრამ უკვე ამ საუკუნეში იწყება მცირეოდენი გადახვევები რუსთველური სტილისაგან. არჩილი დათუნა ქვარიანსა და ბააკა დვალაძეს ასახელებს, მაგრამ თავად არჩილი, თეიმურაზ პირველთან და იაკობ შემოქმედელთან ერთად, ახალი პოეტური ფორმების მაძიებელი და შემომგანია. რუსთველის მიერ დაწუნებული მცირე ჟანრი („მეორე ლექსი ცოტა“) თანდათან იმკვიდრებს ადგილს ეპოსის გვერდით. თეიმურაზის ანბანითქებანი, არჩილის „ჩარხებერ შირუნავი ლექსი“, იაკობ შემოქმედელის პალინდრომი და მრავალი სხვა, არა შემთხვევითი, არამედ გააზრებული გადახრებია რუსთველური ეპოსის სტილისაგან.

ეს გადახრები ეპოსიდან ლირიკისაკენ XVIII საუკუნეში უკვე კანონიზებულ სახეს იღებს. ამ მხრივ სტიმულის მიმცემი სულხან-საბა ორბელიანი გახდა, იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ მან „ქილილა და დამანასი“ ჩართული სპარსული პოეტების ციტატები თარგმნა, მცირე ფორმის ლექსები. ლირიკის განვითარებას მწვანე გზა გაეხსნა. თუმცა მხოლოდ ეს არ არის სულხან-საბა ორბელიანის მთავარი დამსახურება. მისი ნოვატორული ძიებანი ქართული ლექსის სახეთა გამდიდრებისა და გამრავალფეროვნების გზით წარმართა. რადგან საბას სალექსო ფორმები სათანადოდ შესწავლილი არ არის, შევეცდებით დეტალური ანალიზით წარმოვავინოთ სულხან-საბა, როგორც ვერსიფიკატორი, ლექსწყობის ახალი ფორმების შემომგანი.

„ქილილა და დამანასი“ საბასეულ რედაქციაში ავგორის მიერ სახელდებული ლექსის 20 სხვადასხვა სახეობა გვაქვს. ეს ფორმებია: შაირი, ლექსი, ჩახრუხაული, ფისტიკური, გაეპი, მრჩობლელი, რვეული, შუწყობილი, წყობილი, შერეული, იამბიკო, უცხო, ჩახრუხაული ძაგნაკორულად, ჩახრუხაული მრჩობლელი, ჩახრუხაული შერეული, მრჩობლელი ჩახრუხაული, მრჩობლელი ფისტიკური, მრჩობლელი შაირი, ჩახრუხაული გაეპი და გაუპი ჩახრუხაული.

თანამედროვე მეტრიკის პოზიციებიდან ამ ფორმათა უმეტესობა ცალკე

სახეობებად ნაწილდება. შაირი „ქილილა და დამანას“ საბასეულ რედაქციაში 9 ურთიერთგანსხვავებული სახითაა წარმოდგენილი: 1) 53/53, კატრენი, ოთხჯერადი ბოლორითმით, 2) 53/53, რვაგაეპედი, რვაჯერადი ბოლორითმით, 3) 53/53 – ცეზურული რითმით, 4) 53/53 – წინაცეზურული რითმით, 5) 44/44, კატრენი, ოთხჯერადი ბოლორითმით, 6) 44/44 – ცეზურული რითმით, 7) 44/44 – წინაცეზურული რითმით, 8) 44/44 – სამჯერადი შიდარითმით და 9) 44/44 – შუარითმით. ამათგან პირველი და მეოთხე ჩვეულებრივი რუსთველური ფორმებია – დაბალრუსთველური და მაღალრუსთველური (დაბალი და მაღალი შაირი). მეორე სახეობა შეიძლება იყოს დაბალი შაირის შეერთებად მიგვეჩნია, ერთიანი რითმით რომ არ იყოს შეკრული (3,846). მონორითმით გადაბმული ორი სტოროფი კი ლექსის ცალკე სახეობას ქმნის. მესამე და მეოთხე სახეობების გამოყოფა შიდარითმამ განაპირობა. ერთ შემთხვევაში დაბალი შაირის ტაქსი ცეზურული რითმა აქვს: „მაშპრა შროშანათ *ნარევი*, სუნით ავესო *არენი*“ (3,295). მართალია, ამ ტიპის სამივე ნიმუში ასონანსითაა წარმოდგენილი, მაგრამ ასონანსური რითმა არაერთხელ გვხვდება „ქილილა და დამანასში“. მეორე შემთხვევაში დაბალი შაირის ტაქსი წინაცეზურული რითმით არის გამართული: „მუნ *საშართალ* *მართალ*, აქ ზაკვა სგანობს ასოსა“ (3,441).

ცეზურული და წინაცეზურული რითმები მაღალ შაირშიც ქმნიან ლექსის დამოუკიდებელ სახეობებს: „განგებაა შენი *რჩევა*, მოგვხდეს, გეყოს *არამღვევად*“ (3,775) და „*ბუშბერამთა*, გამწყო *რამშთა*, გულსრულთა და სისხლის მშმელთა“ (3,391). ამასთან ერთად, აღსანიშნავია წინაცეზურული რითმის გამოძახილი ცეზურის უკან, რაც სამჯერად შიდარითმას ქმნის: „ძაღლთა *ჭირად*, ხვასგაგთ *მშირად*, ფრინველთ *ჭირვად* იყო ნარგი“ (3,335) და ე.წ. შუა რითმა, რომელიც მოსაზღვრე სტრიქონებს ცეზურის გამყოფ ხაზებთან მოულის:

თვისსა ხელსა ოქროდ *ქხდილა*, ოქროს ყოლე შეიკრებდა,
 მისსა ქმნილსა ვინც *ნახვილა*, თვალთა გაისაოცრებდა (3,930).

შიდარითმის სხვადასხვა სახეობით მიღებული სალექსო ფორმები მაღალრუსთველურსა და დაბალრუსთველურში გააბრებული არ უნდა იყოს, შემთხვევით ხასიათს უნდა აგარებდეს, მაგრამ რადგან ძველქართულ პოეტიკაში და, კერძოდ, „ქილილა და დამანასში“ შიდარითმა ჩვეულებრივად ლექსის ახალ სახეობათა შექმნის საფუძველია, ჩვენც უფლება გვაქვს მას ვერსიფიკაციული ფუნქცია დავაკისროთ.

მაღალსა და დაბალ შაირს ცალკეული მეტრული ვარიაციები აქვს (332/35, 35/26, 44/26), რაც არაიშვიათია „ქილილა და დამანას“ საბასეულ რედაქციაში, მაგრამ რადგან იგი შაირის გარდა სხვა სალექსო ფორმებ-

საც ახლავს, მასზე აქ აღარ შეეხერხებოდა. ასევე არაფერს ვიგეყიო ომინ/ იმურ რითმაზე, რომელიც ნიშანდობლივია არა მხოლოდ შაირისთვის, არამედ, საზოგადოდ, ლექსის ყველა სახეობისთვის.

შაირზე უფრო ხშირი „ქილილა და დამანამი“ ლექსია, ლექსი, როგორც ცალკე სახეობა ლექსისა. თუ შაირი საბამლე კი არა, თვით რუსთველამლე იყო ცნობილი ქართულ წყობილსიგყვაობაში, ლექსი – გარიითმული ორგაეპელი – საბას შემოღებულა. ლექსი დაბალი და მაღალი შაირის თექესმეგმარცელიანი ფორმითაა წარმოღვენილი. მხოლოდ ერთგან გვხვდება რეამარცელიანი დაბალი შაირი. ძალზე იშვიათია შიღარიითმებიც, თუმცა მისი ცალკეული შემთხვევები ლექსის სახეობათა გამოყოფის საშუალებას იძლევა. ლექსი 5 სხვადასხვა ვარიანტის შემცველია: 1) 35/35 – გარიითმული ორგაეპელი, 2) 44/44 – გარიითმული ორგაეპელი, 3) 35 – გარიითმული ორგაეპელი, 4) 35/35 – შუა რითმით და 5) 44/44 – წინაცემურული რითმით.

შაირის მეგრული ვარიაციები, რაზედაც მეტით მივუთითეთ, აქაც ხშირია, ისევე, როგორც ომინიმური რითმები.

„ქილილა და დამანას“ ჩახრუხაულს, გრადიცეულსაგან განსხვავებით, ის თავისებურება აქვს, რომ იგი, უმეტეს წილად, ორგაეპიანია. ერთგან ექესტაეპიანიც გვხვდება მონორითმით (3,287), მეორე შემთხვევაში კი მონორითმა დარღვეულია, რითმა აცალკევებს კატრენსა და ორგაეპელს: aaaabb (3,194). ერთ ოთხსტრიქონიან ჩახრუხაულს (3,498) ყოველი მუხლი გარიითმული აქვს – „თამარიანის“ „თამარ წყნარი, შესაწყნარის“ კვალობაზე. სტროფში ერთი რითმა მოქმედებს. ზოგჯერ ჩახრუხაულს პირველ სტრიქონს ერთი საერთო რითმა აქვს (შიღარიითმა სტრიქონის ბოლო სიტყვასთანაა შეუღლებული): „უგვედენ ქორთა, შავარდენს შორთა, კლანჭმახვილ სწრაფთა, მებრძოლთა სწორთა“ (3,206).

მაგრამ ეს არ ქმნის ახალ ვერსიოეკაციულ ღირებულებას. სხვა, შემთხვნიებული ნიმუშები კი ჩახრუხაულს 4 სახეობის გამოყოფის საშუალებას იძლევიან: 1) 55/55 – კატრენი მოსაზღვრე ბოლო რითმით და წინაცემურული შიღარიითმით, 2) 55/55 – ორგაეპელი მოსაზღვრე ბოლო რითმით და წინაცემურული შიღარიითმით, 3) 55/55 – ექესტაეპელი მოსაზღვრე ბოლო რითმით და წინაცემურული შიღარიითმით და 4) 55/55 – კატრენი მუხლთა შემკვერელი ერთიანი რითმით.

ცალკე სახეობად არ გამოგვიყვია ორი შემთხვევა, როცა ორგაეპიანი ჩახრუხაულს პირველი ტაეპი ფისტიკაურია – შიღარიითმის გარეშეა დატოვებული (3,352, 472). ანალოგიური ვითარებაა ფისტიკაურშიც (3,320, 845).

საბას ფისტიკაურიც, ჩახრუხაულს მსგავსად, უფრო ხშირად ორგაეპიანია. სხვა მხრივ იგი მიჰყვება ფისტიკაურის გრადიცეას – ოთხმუხლიანი ოცმარცვლდით და უშიღარიითმო სტრიქონებით.

შიდართმის უქონლობა ფისტიკურის ვარიაციათა რიცხვს ამცირებს. მხოლოდ ორი სახეობის გამოყოფა ხერხდება: 1) 55/55 – ორგაეპეიანი მოსაზღვრე რითმით და 2) 55/55 – კატრენი მოსაზღვრე რითმით.

თუ ფისტიკურის, ჩახრუხაულისა და შაირისთვის აუცილებელია მეტრის დაცვა, საბაბს მიერ შემოტანილი ზოგიერთი ფორმა მეტრის (საზომის) მიმართ ინდიფერენტულია. ასეთია, კერძოდ, *მ რ ჩ თ ბ ჯ დ ი*. მრჩობლი საბაბს ლექსიკონის მიხედვით, ორს ნიშნავს და მრჩობლელიც ლექსის იმ სახეობას დაერქვა, რომლის სტროფები ორ-ორი ტაქსისაგან შედგება და გამართულია ორჯერადი, წყვილადი რითმით. მრჩობლელის მეტრი განსაზღვრული არ არის. აქ საბაბ გვთავაზობს თექვსმეტმარცვლიან და ოცმარცვლიან საზომებს. ზოგჯერ იგი საგანგებოდ მიგვანიშნებს კიდევ, რომ მრჩობლელი დაწერილია შაირის მეტრით („მრჩობლელი შაირი“), ან ჩახრუხაულის ფორმით („ჩახრუხაული მრჩობლელი“, „მრჩობლელი ჩახრუხაული“). თუ ამ მეტრულ მონაცემებს შიდართმათა კომბინაციებს დავუმატებთ, მივიღებთ მრჩობლელის 5 სახეობას: 1) 53/53 – ორგაეპიანი სტროფებით და წყვილადი რითმით, 2) 44/44 – ორგაეპიანი სტროფებით და წყვილადი რითმით, 3) 55/55 – ორგაეპიანი სტროფებით, წყვილადი რითმით და წინაცემურული შიდართმით, 4) 53/53 – შუა რითმით და 5) 44/44 – წინაცემურული რითმით. ერთ მრჩობლელს, რომელიც დაბალი შაირით არის დაწერილი, ბოლო სტროფი მაღალი შაირისა აქვს (3,560). მრჩობლელში სტროფთა რაოდენობაც ნებისმიერია. გამორიცხულია მხოლოდ ორსტრიქონიანი სტროფი, რომელიც *ლ ე ქ ს მ ა* დაისაკუთრბ. „ქილილა და დამანაში“ ვხვდებით ორ, სამ, ოთხ და ხუთსტროფიან მრჩობლედებს.

საბაბს მიერვეა შემოტანილი ჩვენს წყობილსიტყვაობაში რეული – მონორითმაზე აგებული რეასტრიქონიანი ლექსი. რითმისა და სტრიქონების რეაჯერალობამ განსაზღვრა ამ სალექსო ფორმის სახელწოდება. „ქილილა და დამანაში“ ავტოგრაფში 10 რეულია, რომლებიც გრაფიკულად ან რეა სტრიქონადაა წარმოდგენილი (3 რეული), ან ოთხად (7 რეული), ორსავე შემთხვევაში რეაჯერადი რითმით. ოთხსტრიქონიანმა რეულებმა დაბადეს ეჭვი, თითქოს რეულისთვის ნიშანდობლივი მხოლოდ რითმის რეაჯერალობა იყოს და არა რეასტრიქონიანობა. მაგრამ საბაბს ავტოგრაფში ყოველი ოთხსტრიქონიანი რეული სტრიქონთა შუაში, ცემურის ხაზთან, სარიითმო სიტყვების ბოლოს, დიდი ინტერვალითაა გაყოფილი, რაც მის რეასტრიქონიანობას ადასტურებს (3,164-166). ასევე მცდარია გავრცელებული აზრი, თითქოს რეულისთვის აუცილებელი იყოს საზომის რეამარცვლიანობა. „ქილილა და დამანაში“ ორი რეული ათმარცვლიანია, ორი კიდევ თექვსმეტმარცვლიანი. ამის მიხედვით შეიძლება გამოიყოს რეულის 4 ვარიანტი: 1) 44 – მონორითმიანი რეაგაეპელი, 2) 35 – მონორით-

მიანი რვაგაეპედი, 3) 5/5 – მონორითმიანი რვაგაეპედი და 4) 35/35/ – მონორითმიანი რვაგაეპედი.

არც *შეწყობილისა* და *წყობილისთვის* აქვს მნიშვნელობა სტრიქონის მეტრს. მართალია, საბაბს შეწყობილთა უმეტესობა თექვსმეტმარცვლიანი საზომით არის შესრულებული, მაგრამ, ამასთან ერთად, გვხვდება ოცმარცვლიანი და რვა მარცვლიანი შეწყობილებიც.

კიდევ უფრო ნაირფეროვანია წყობილი. ვარდა შემოხსენებული საზომებისა, აქ შეიღმარცვლელსაც ვხვდებით. წყობილისა და შეწყობილის განმასხვავებულ ნიშანთა შორის ყველაზე უფრო მყარი ჩანს სტროფიკა. თუ „ქილილა და ღამანას“ 13 შეწყობილიდან 12 ექვსგაეპიანია, წყობილებში ოთხგაეპიანობა ჭარბობს, 12 ნიმუშიდან მხოლოდ ორია ექვსგაეპიანი. მიუხედავად ამისა, წყობილი და შეწყობილი მაინც ჰგვანან ერთმანეთს. ორივესთვის ნიშანდობლივია საერთო მონორითმიანობა.

შეწყობილის ვარიანტებია: 1) 35/35 – მონორითმიანი ექვსგაეპედი, 2) 44/44 – მონორითმიანი ექვსგაეპედი, 3) 55/55 – მონორითმიანი ექვსგაეპედი და 4) 3/5 – გარითმული ორგაეპედი.

წყობილის ვარიანტებია: 1) 3/5 – მონორითმიანი ოთხგაეპედი, 2) 4/4 – მონორითმიანი ოთხგაეპედი, 3) 4/4 გარითმული ორგაეპედი, 4) 35/35 – მონორითმიანი ექვსგაეპედი, 5) 5/5 – გარითმული ორგაეპედი და 6) 5/5 – გარითმული ორგაეპედით და ცემურული რითმით.

შერეული გარითმის წესითაა გამორჩეული. შეწყობილის ექვსგაეპიან მონორითმაში ერთი სხვა რითმაა შერეული: aababa. მამუკა ბარათაშვილმა „ჭაშნიკში“ საბაბს ის *შერეული* შეიგანა, რომლის განსხვავებული ხ რითმა დეფექტურია: გარდაბანილი – ცვარული. ამან დააბნია ზოგი მკვლევარი და შერეულად ლექსის ის სახეობა მიიჩნეს, რომელსაც ერთი რითმა ჩაფარდნილი აქვს. „ქილილა და ღამანაში“ რომ ჩაეხედათ, ნახავდნენ, რომ სხვა ხუთივე შერეულს ხ რითმა სწორი და გამართული აქვს (3,496, 544, 551, 571 და 691). შემთ ადნიშნულ შემთხვევაში კი, შესაძლოა, საბაბ თაუდაპირველად სიგყვის სხვა ფორმა შეარჩია – გარდაბანული: „პირი ბროლ-ლალთა უმჯობე, ინანითი გარდაბანული“. რითმა გარდაბანული-ცვარული, მართალია, ასონანსურია, მაგრამ საბაბთვის მაინც ახატანია. შემდეგ, უკვე გამართულ ლექსში საბაბ, სრულიად სამართლიანად, გაასწორა *გარდაბანული*-ს მცდარი ფორმა, რამაც რითმის არსებობა საეჭვო გახადა.

შერეული, ისევე როგორც რეული და შეწყობილი, მყარი სალექსო ფორმაა, ვარიაციების გამოძრისცხველი. ინტერესის აღმძვრელია „ქილილა და ღამანას“ ორი *იამბიკო*.

არც ერთს არა აქვს შენარჩუნებული ამ ცნობილი და გავრცელებული სალექსო ფორმის მეტრული სტრუქტურა (5/7). ერთი იამბიკო ათმარცვ

ლიანია (5/5), ხოლო მეორე – ცამეტმარცველისა და თექვსმეტმარცველ-
დის ნაერთი. არც ურითმობაა დაკული – იამბიკოთა სპეციფიკური თვისებებ-
ორივე იამბიკო მოსაზღვრე რითმითაა გამართული. კლასიკური იამბი-
კოს ნიშანთაგან საბას იამბიკოებს მხოლოდ ხუთგაეპიანობა შერჩა.

საბას დიღმა ავტორიტეტმა განაპირობა სახემეცველი იამბიკოთა
შემდგომი გავრცელება. „ჭაშნიკის“ ქრესტომათიაში სწორედ „ქილილა
და ღამანას“ იამბიკო მოხვდა; დავით გურამიშვილმა იამბიკოს მხოლოდ
სასულიერო შინაარსი დაუტოვა, ვერსიფიკაციული სტრუქტურის გარეშე.

ვერ ვიგყვით, რომ საბა იამბიკოს სპეციფიკურ ნიშნებს არ სცნობდა და
იგი მხოლოდ ზოგადად ლექსის მნიშვნელობით ესმოდა, როგორც ეს სა-
სულიერო მწერლობაში იყო მიღებული. მაშინ არც იამბიკოს სტროფულ
თავისებურებას გაუწევდა ანგარიშს. უფრო სარწმუნო ჩანს შემდეგი გარე-
მოება: საბამ კარგად იცის, რომ იამბიკო სასულიერო შინაარსის მქონე
სალექსო ფორმაა, რომელიც არ მიუღება საერო ძეგლს. მით უმეტეს,
მიუგევებელი იქნებოდა ამ ფორმის გამოყენება „ქილილა და ღამანას“
გამლექსავი სასულიერო პირისათვის. ანდერძში, რომელიც წინ უძღვის
„ქილილა და ღამანას“, საბა წუხს იმის გამო, რომ იგი ბერმონაზონი, მოსეს
წიგნის ნაცვლად, „ქილილა და ღამანას“ აკეთებს, რაც მონაზვნისაგან
„უწესოა და ურიგო“. მაგრამ მეფის ბრძანება მოუვიდა და „უარი აღარ
იქნებოდა“. ანდერძის ეს ადგილი გვაფიქრებინებს, რომ საბამ საგანგუ-
ბოდ დაარღვია იამბიკოს სტრუქტურა, სასულიერო ხასიათის ლექსს საერო
ძეგლში თავისი ფორმა დაუკარგა, თუმცა რაღაც ნიშანი (ხუთსტრიქო-
ნიანობა) დაუტოვა, რომელიც მას ამ ფორმის სახელდების უფლებას მის-
ცემდა. შეიძლება ვიკითხოთ – თუ ასე ერიდებოდა სასულიერო პოემის
სალექსო ფორმას, საერთოდ, რატომ მიმართაო? პასუხი ერთი შეიძლება
იყოს: საბა ვერსიფიკატორია, იგი ეძებს ახალ-ახალ სალექსო ფორმებს
და უკვე არსებულს უყურადღებოდ როგორ დაგოვებს? ხუთგაეპიანობა,
რომელიც საბამ შეუნარჩუნა თავის იამბიკოს, „ქილილა და ღამანას“ არც
ერთ სხვა სალექსო ფორმას არ ახასიათებს.

„ქილილა და ღამანას“ პოეტიკის მკვლევარნი და ქართული ლექსის
სპეციალისტები საბას განსაკუთრებულ ღამსახურებად თვლიან ჰეტეროსი-
ლაბური სტროფიკის შემოტანას. ეს აღნიშნული აქვს აკაკი გაწერელიას
(1,204), ალექსანდრე ბარამიძეს (2,424), მაგალი თოდუას და სხვებს. ლექსი
„უცხო“ ანუ როგორც საბა მეორენაირად უწოდებს – „ოთხი ხუთი ლექ-
სი“ მარცვალმონაცვლე საზომითაა შესრულებული. ათმარცვლედით
(5/5) დაწერილი ყოველი სტროფის მეოთხე გაეპი ცამეტმარცველიანია
(3 3 2/5). ეს პირველი შემთხვევაა ქართულ წყობილსიცევობაში იმოსი-
ლაბიზმის დარღვევისა; შემთხვევა, რომელიც შემდეგ ძველქართულ პოე-
ზიაში ნელ-ნელა გავრცელდა (მამუკა ბარათაშვილი, დავით გურამიშ-

ვილი, ბესიკი), ხოლო XX საუკუნის დასაწყისში ქართული მეტრონის ერთ საყრდენად იქცა.

„უცხო“ სხვა მხრივაც იქცევეს ყურადღებას. იგი ხუთსგროფიანი ლექსია ოთხ-ოთხ გაეპად წარმოდგენილი (ამიგომ ეწოდა „ოთხი ხუთი ლექსი“). სპარსულ ორიგინალში, სადაც იგი სააღის „ბუსთანინდან“ არის ციტირებული, ეს სტრუქტურა დაცული არ არის (3, 1000, 1001). დაცული არ არის, აგრეთვე, მეოთხე, განსხვავებული ზომის სტრიქონის განმეორება, რეფრენი – განსხვავებული რითიმით და არც სტროფების პირველ სტრიქონთან შიდა (ცემურული) რითმა: „კარგს ქალს ვინ *ღირსა*, მოარჩენს *ჭირსა*“. როგორც ვხედავთ, „უცხო“ ვერსიფიკაციულად რთული ლექსია.

სალექსო ფორმებს: ჩახრუხაული, ფისტიკაური, მრჩობლელი, გაეპი და სხვ. საბა, დრო და დრო, აუღლებს ლექსის სხვა სახეობებთან და კომბინირებული სახით გვთავაზობს: ჩახრუხაული შერეული (3,697), ჩახრუხაული ძაგნაკორულად (3,596), ჩახრუხაული მრჩობლელი (3,827), მრჩობლელი ჩახრუხაული (3,929), მრჩობლელი ფისტიკაური(3,937), მრჩობლელი შაირი (3,591), ჩახრუხაული გაეპი (3,334,340) და სხვ.

თითოეული ნიმუში ორივე სალექსო ფორმის ნიშნებს აგარებს. მაგალითად, *ჩახრუხაული შერეული* ჩახრუხაულია 20-მარცვლიანი სამომისა და წინაცემურული რითმის გამო, ხოლო შერეულია ექვსგაეპიანობისა და მონორითმაში შერეული რითმის გამო.

ეს კომბინირებული ფორმები უგყუარი საშუალებაა იმის გამოსაცნობად, თუ რა მიაჩნია საბას თითოეული ცალკე აღებული ფორმის სპეციფიკურ ნიშნებად. როგორც ვთქვით, ჩახრუხაულისთვის ასეთი ნიშნებია: სამომი და წინაცემურული რითმა, შერეულისთვის – ექვსგაეპიანობა და მონორითმაში სხვა რითმების შერევა.

*ჩახრუხაული მრჩობლელი*ში ჩახრუხაულის შემოხსენებულ სპეციფიკურ ნიშნებს ერწყმის მრჩობლელის სტროფთა ორგაეპიანობა და წყვილადი რითმა (aabb..).

მრჩობლელი ჩახრუხაული იგივეა, რაც ჩახრუხაული მრჩობლელი.

მრჩობლელი ფისტიკაური აერთიანებს მრჩობლელის სტროფთა ორგაეპიანობას წყვილადი რითმით და ფისტიკურის ოცმარცვლიანობის ბოლო რითმით.

მრჩობლელი შაირში მრჩობლელის ნიშნებს ემაგება შაირის თექვსმეცმარცვლიანობა.

საგანგებოდ უნდა შევჩერდეთ სალექსო ფორმაზე *ჩახრუხაული ძაგნაკორულად*, სადაც საბა ჩახრუხაულს ლექსის ისეთ სახეობასთან აუღლებს, რომლის ნიმუში ცალკე არ მიუცია. საბამ იცის, რომ არსებობს ძველქართული სახე ლექსისა – ძაგნაკორული. შეიძლება მისთვის ცნო

ბილიც კი იყოს იაკობ შემოქმედელის მიერ გალექსილი პოემის – „ჯულოს მოამადისა და ქრისტეანეთ გაბაასება“ – სტროფი „აბანაკალ“, რომელსაც იოანე ბატონიშვილი ძაგნაკორულის ნიმუშად მიიჩნევს. საბას სურს თავის თარგმანში ყველა ქართულ სალექსო ფორმას მოუყაროს თავი, მაგრამ ძაგნაკორული თავისი უსემანტიკო ტავტოლოგიებით მეგად თავისებურია და მთლიანად ვერ მიუდგებოდა „ქილილა და დამანას“ ტექსტს. ამიტომ საბა ძაგნაკორულის ფორმას მხოლოდ ნაწილობრივად იღებს. სტროფის მეოთხე რეფრენულ სტრიქონში პირველი ორი მუხლი ტავტოლოგიურია: „ზარი დამეცა, ზარი დამეცა, ჰე, გონებისა გასაკრთომელად“.

ბოლოსთვის მოვიტოვეთ ტაეპი, რომელიც ხშირი და მრავალსახეობრივია „ქილილა და დამანაში“. ტაეპი შეიძლება იყოს: 1) თექვსმეტმარცვლიანი დაბალი შაირის, 2) თექვსმეტმარცვლიანი მაღალი შაირის, 3) ოცმარცვლიანი და 4) ათმარცვლიანი.

მაგრამ ჯერ უნდა გაირკვეს – არის კი თავად ტაეპი სალექსო ფორმა? ამ საკითხზე საეციალურ ლიტერატურაში დავაბ.

ზოგი ფიქრობს, რომ სადაც ჩვენი პოეტები ტაეპზე მიუთითებენ, მხედველობაში აქვთ ლექსის (სტროფის) კონკრეტული ტაეპი (სტრიქონი) და არა ტაეპი, როგორც ქართული ლექსის სახეობა.

ამ კარაბა, რომ სულხან-საბასთავის ტაეპი სალექსო ფორმაა. იგი ისეთივე დამოუკიდებელი უფლებით სარგებლობს, როგორც სხვა სალექსო ფორმები: შაირი, მრჩობლელი, რეული და ა.შ. კომბინირებულ ფორმებშიც ჩახრუხაული მრჩობლელის, ჩახრუხაული შერეულის და მრჩობლელი ჩახრუხაულის გვერდით გვხვდება ჩახრუხაული ტაეპი და ტაეპი ჩახრუხაული. ეს საბასეული კვალიფიკაციაა.

მართალია, როცა ტაეპი გრძელია და, მით უმეტეს, როცა ცემურულრიითმინია, იგი შეიცავს ორად გაყოფის გენდენციას და აღიქმება ორ ტაეპად, ე.ი. ლექსად. მაგრამ ეს მხოლოდ გენდენციაა. ავტორისეული გრაფიკით კი იგი ერთი ტაეპია, ერთი სტრიქონი. საბასეული ტაეპი უსათუოდ ერთი დასრულებული ამრის მქონეა, რაც მის დამოუკიდებელ არსებობას განაპირობებს: „გაღის შინა ნამწყვედევი გაფრინდა, როგორც გრელია“.

უფრო მოგვიანებით ქართულ პოეზიაში, კერძოდ, ბესიკისა და გრიგოლ ორბელიანის ლექსებში ცალკეა გამოყოფილი ტაეპები და მათი თავისთავალობა ეჭვს არ იწვევს.

შეკლომაში არ უნდა შეგვიყვანოს მამუკა ბარათაშვილის „ჭაშნიკში“ ფიქსირებულმა კვალიფიკაციამ: „ჩახრუხაულის ლექსი“, „ჩახრუხაულის ტაეპი“ და სხვ. აქ მაგალითად მოგანილია მთელი სტროფი ან სალექსო ფორმა, რასაც შემდეგ მოსდევს მისი ორი სტრიქონი (ლექსი) და ერთი სტრიქონი (ტაეპი). იგულისხმება, რომ ტაეპი ამ სტროფის ერთი სტრიქონ-

ნია. ერთ ნიმუშს („გრძელი შაირი სამკვეთი მამუკას თქმული“) აწერია კიდევ: „ამისი ტაეპი“. მამუკასეული „ჩახრუხაულის ტაეპი“ სხვა არის და საბასეული „ჩახრუხაული ტაეპი“ სხვა.

საბას კვალიფიკაციებში ზოგჯერ უმუსტობა შეინიშნება. 340-ე გვერდზე მოთავსებული ტაეპი *ჩახრუხაული* არ არის, რადგან იგი წინაც-ზურულის ნაცვლად ცემურული რითმითაა გაწყობილი: „ღეთისაგანა მაქვს ესე *სასონი*: შენს ჭანგთა ვნახო მისი *ასონი*“.

ამ წესით *ტაეპი ჩახრუხაული* შეიძლებოდა დარქმეოდა დაახლოებით 30 ტაეპს, გაცილებით მეტს – *ტაეპი-შაირი* შემოთავსილულ კომბინირებულ ფორმებშიაც გვაქვს ზოგჯერ ამგვარი შეუსაბამობა, მაგალითად, საგანგებოდ გამოყოფილი *მრჩობლედი შაირი* (3,591) არაფრით არ განსხვავდება შაირის საზომით დაწერილი *მრჩობლედებისაგან*, რომელთა რიცხვი „ქილილა და დამანაში“ ოცდაათზე მეტია.

უნდა ვიფიქროთ, რომ საბა ერთი-ორი მინიშნებით კმაყოფილდებოდა და ყველა შემთხვევის აღნუსხვას საჭიროდ არ მიიჩნევდა. ერთხელ გვითხრა, რომ მრჩობლედი შაირის საზომით არის დაწერილი, ორ-სამ შემთხვევაში მიუთითა, რომ ეს ტაეპი ჩახრუხაულის ფორმითაა შესრულებული და იგულისხმება, ანალოგიურ შემთხვევებს მკითხველი თავად მიაგნებსო.

შეიძლება ეს იყოს ბოლომდე გაუცნობიერებელი ინერცია სხვა კომბინირებული ფორმების ანალოგიით გამოწვეული. არც ლაფსუსებია გამორიცხული. ბუნებრივია, ვეებერთელა თხზულებაში კალმისმიერი თუ სხვა ხასიათის შეცდომები იქნებოდა და არის კიდევ: 1) 320-ე გვერდზე ფისტიკაურის მეორე ტაეპი, ხოლო 345-ე გვერდზე ფისტიკაურის პირველი ტაეპი ჩახრუხაულია (წინაცემურული რითმითაა გამართული), 2) 352-ე და 472-ე გვერდებზე ჩახრუხაულის პირველი ტაეპები ფისტიკაურია (შოდართობა არა აქვთ), 3) 478-ე გვერდის დასაწყისში მოთავსებული *ლექსი* მუსტად იგვივა, რაც 639-ე გვერდის *შეწყობილი*; გარდა იმისა, რომ შეწყობილი ორგაეპიანია და გართიმული, აქ საერთოა საზომიც – რეამარცვლიანი დაბალი შაირი. შდრ. *ლექსი*:

მთვარემან მზე მოაწვია,
კრონოსთან ღია აწვია.

შეწყობილი: ქარი თუ ღრუბელს აგარებს,
კლდე ქარსა გაიმხაგვარებს.

4) 373-ე გვერდზე *შაირი* ორ ტაეპად არის წარმოდგენილი და ფაქტიურად *ლექსია* (ანდერძში, რომელიც მან წაუშმდვარა „ქილილა და

დამანას“ თარგმანს, საბა შაირს ხშირად ორგაუპიანი ფორმით გვაწვდის, მაგრამ შემდეგ, როცა ორგაუპიან ლექსს თავისი სახელი მოუნახა, შაირი ყველგან ოთხგაუპიანია, გარდა ერთადერთი შემოხსენებული ნიმუშისა). 5) 283-ე გვერდზე, პირიქით, მოთავსებულია ოთხგაუპიანი შაირი და აწერია *ლექსი* და 6) 505-ე გვერდზე წარმოდგენილია *ფისტიკური* ოცმარცვლიანი საზომითა და ბოლორითმით, აწერია კი *ლექსი*.

ლექსის 600-მდე ნიმუში „ქილილა დამანაში“ (იგი ყველა სალექსო ფორმაზე მეტია), არც ერთ შემთხვევაში არ უხვევს თექვსმეტმარცვლიანი შაირიდან.

ამ უნებლიე დარღვევებსა და წინააღმდეგობებზე იმიტომ შევაჩერეთ ყურადღება, რომ საბას ლექსის სახეობათა კლასიფიკაციის დროს მწერლის კალმისმიერი ლაფსუსები გააზრებულ აქტად არ იქნას მიჩნეული.

შემაჯამებელი მსჯელობა საბას ვერსიფიკაციაზე მეტრიკით უნდა დავიწყოთ. ლექსის რა და რა საზომებია გამოყენებული „ქილილა და დამანაში“? რომელია ამათგან ძველი, აღრინდელი და რომელი ახალი, საბასეული?

აღრინდელი ფორმებია: თექვსმეტმარცვლიანი დაბალი და მაღალი შაირი (53/53 და 44/44), ოცმარცვლელი (55/55) და რვა მარცვლელი (4/4, 5/3). საბას მიერ შემოგანილია ათმარცვლიანი (55) და ცამეტმარცვლელი (53/5).

თექვსმეტმარცვლიანი შაირის ფორმათაგან გაცილებით ხშირია დაბალი შაირი, იგი დაახლოებით ოთხჯერ მეტია მაღალ შაირზე. შაირის ფორმებს, ცხადია, საბა ერთმანეთში არ ურევს.

იშვიათია ცამეტმარცვლელი (53/5). იგი მხოლოდ ორ ლექსში გვხვდება, ისიც არა დამოუკიდებელი სახით, არამედ სხვა საზომებთან შეუღლებული. მაგრამ ცამეტმარცვლელმა საბას ნოვატორის გიგული მოუგანა, რადგან იგი სათავე გახდა ქართული ჰეგეროსილაბიზმისა. ერთგან ცამეტმარცვლელი ათმარცვლიანი ლექსის რეფრენია („უცხო“), მეორედ კი ხუთგაუპიან ლექსში პირველ ოთხ ადგილს იჭერს („იამბიკო“, 3,401).

რვა მარცვლიანი მაღალი შაირით აქვს საბას დაწერილი ხუთი რვეული და სამი წყობილი, საილუსტრაციოდ:

რა ოსგაგი ახთ სხმიდა,
მისი გული სხვას იწვრთიდა:
ონით ხრმალებრ მგერთა სრვიდა
და ა.შ. („რვეული“)

რვა მარცვლიანი დაბალი შაირის ნიმუშია:

კომაკმა უოხრა დედასა,
სიგყვასა გკადრებ ყბუდასა
და ა.შ. („რვეული“)

ულაგობა. მკითხველისათვის ამკარაა, რომ წინადადება მექანიკურად არის გაწყვეტილი, ქვემდებარე მეორე სტრიქონშია გადასული, სტრიქონთა გამყოფი პაუზა შესუსტებულია, კლასიკური ლექსის მწყობრი რიტმული დინება დარღვეულია.

რითმის ფუნქცია სალექსო ფორმის შექმნაში ადგილმდებარეობით ამოიწურება: სად არის მოთავსებული სარიტმო სიგეყები და რა ხერხით ირიტმება სტრიქონები? ამ თვალსაზრისით საკმაოდ მრავალფეროვანია „ქილილა და ღამანას“ პოეზია. ბოლორიტმასთან ერთად ხშირია შიდარიტმა. იგი წარმოდგენილია სხვადასხვა ფორმით: ცემურული, წინაცემურული, წინაბურულ-ცემურული, შუა რითმა და მუხლთა შემაკავშირებელი, სტროფის ერთიანი რითმა. საბა გრადიციას მიჰყვება, ყველა ეს ფორმა, ზოგი გაუცნობიერებელი სახით, ნაცნობია კლასიკური ლექსისათვის. სიახლე, რომელიც საბამ მოიგანა, ბოლორიტმის სახეობებს შეეხება. ორჯერადი (aa), წყვილადი (aabb), ექვსჯერადი, რვაჯერადი რითმები და, განსაკუთრებით, შერეული რითმა (aababa) სრულიად უცხო იყო ადრინდელი ქართული პოეზიისათვის.

როგორც ცნობილია, ადგილმდებარეობის გარდა, რითმას მრავალი სხვა პარამეტრი აქვს. საბას რითმა ყოველმხრივ შესწავლას საჭიროებს, მით უმეტეს, რომ იგი მაღალი ღირებისაა.

არ შეიძლება ორიოდე სიგეყა არ ვთქვათ რითმის ეფუონიამზე საბა კლასიკური მუსიკის რითმის ერთგულია. ხშირად რითმის თანაცვლები ურთიერთ იდენტურია (ომონიმური რითმა), ხშირად კი რითმის უმოკლესი წევრი მთლიანად არის შესული უგრძესში (შეთავსებული რითმა). საბას ომონიმური რითმები, რომელთა რიცხვი საგრძნობლად დიდია, „თამარიანისგან“ განსხვავებით, უფრო მარტივია და ადვილად გასაშიფრი.

ჩვენი ყურადღება მიიქცია კონსონანსის ორიოდე ნიმუშმა, რომლებიც, ცხადია, შემთხვევითია, მაგრამ თანამედროვე მკითხველისათვის საინტერესო: *მონატრეობის - მონატრიობის* (ჩახრუხაული, 575) მრავალმარცვლიანი, შედგენილი რითმაა და შუაში ხმოვნის გამოცვლით - მოულოდნელობის ეფექტს ქმნის.

კიდევ უფრო შემთხვევითია შერეული დაბოლოების რითმა, როცა რითმის ბოლოში ერთმანეთს ხვდებიან ხმოვანი და თანხმოვანი: „განგუბაა შენი რჩევა, მოგხვდეს, გეყოს არამღვევად“ (3,775).

ცხადია, მხოლოდ ვერსიფიკაციული ანალიზით ვერ შევქმნით წარმოდგენას „ქილილა და ღამანას“ ლექსის ღირსებაზე, საბას პოეტურ ხელოვნებაზე რაც ჩვენში ამრთა სხვადასხვაობის საგანიც ყოფილა (ა. ბარამიძე, ვ. გაბესკირია). საბას პოეზია, თქმა არ უნდა, საბას პროზის ღონეზე ვერ ღვას; არაიშვიათია უფერული, სილალეს და სილამამეს მოკლებული მრჩობლუ

ლები, შაირები თუ ჩახრუხაულები, თუმცა ამის განზოგადება არ შეიძლება.
კერძოდ, „ქილილა და დამანას“ ამ ლექსებს წუნს ვერაფერს დასდებს:

ნიადავ ჭირთა ვაბივართ
ყოველნი თვისი წესითა,
არაფინ არის აზაგი,
სად მოერჩებოდე მე, სითა? (ლექსი, 691).

ანდა:

თუ ამას წინათ ჩემს ხელთა
იყო ჩემივე ნებანი,
რა თქვენა გნახე, დამეარდა,
თქვენ წინა აქვან ლებანი (ლექსი, 377).

კარგი სტრიქონები შემთხვევით არ იწერება. მაგრამ ამჟამად საბას პოემის ვერსიფიკაციული მხარე გვანტერესებს, მისი სალექსო ფორმები, რომლებიც მიღებულია საზომების, სტროფული ნაირსახეობებისა და გარითმიის სისტემების კომბინირების შედეგად. ამ გზით იქმნება 41 სალექსო ფორმა, ე.ი. ლექსის 20 სახეობა, რაც „ქილილა და დამანასში“ ფიქსირებული, 41 სალექსო ფორმას გვაძლევს. მაგალითად, სხვადასხვა ფორმები: 53/53 კატრენით და ოთხჯერადი ბოლორიითებით და იგივე საზომი რვა გაეკედით და რვაჯერადი ბოლორიითით.

ამ სალექსო ფორმიებიდან პირველ ცხრა ადგილზე *შაირია* (პირველ ოთხზე *ღაბაღი შაირი*, მე-5-9-ზე კი *მაღაღი შაირი*). მე-10-12 ნომრები *ლექსს* უჭირავს, მე-13-16 ნომრები – *ჩახრუხაულს*, მე-17-18 ნომრები – *ფისტეკაურს*, მე-19-21-ე ნომრები – *მრჩობლედს*, 22-ე-25-ე ნომრები – *რეულს*, 26-ე-28-ე – *შეწყობილს*, 29-ე-32-ე – *წყობილს*, 33-ე-34-ე – *შერეულს*, 35-ე-36-ე – *იაშბიკოს*, 37-ე ნომერზე *ოთხი-ხუთი ლექსი* („უცხო“), 38-ე ნომერზე – *ჩახრუხაული შერეული*, 39-ე ნომერზე – *მრჩობლელი ფისტეკაური*, მე-40 ნომერზე – *ჩახრუხაული მრჩობლელი* და, ბოლოს, 41-ე ნომერზე – *ჩახრუხაული ძაგნაკორულად*.

ამას უნდა დაემატოს კიდევ ერთი სალექსო ფორმა იმ სამიოდე ორიგინალური ლექსიდან, რომლებიც, აგრეთვე, საბას სახელით არის ცნობილი: „ანბანთქება“, „საბას ნათქვამი“ („სიგყვის კონაზე“ მინაწერი) და „საბას ნათქვამი“ („მოგზაურთ ეგლი მკრთოვარე“).

საბას „ანბანთქება“ ამ გავრცელებული სალექსო ფორმის იმგვარი სახეობაა, რომელშიაც ყოველი ახალი სიგყვა ანბანის ახალი ასოთი იწყება („ალამი ბასრი გალესული...“) და ქართული ანბანის მთელი რიგი ერთ სტროფში თავსდება. საბას „ანბანთქებას“ ამავე ფორმით გაეკა-

სუხა არჩილი („სულხანის პასუხად“), რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ლექსი აღრუა დაწერილი, საბას ერისკაცობაში, „ქილილა და დამანას“ გალექსვაბმდე.

ამრიგად, სულხან-საბა ორბელიანი 42 სალექსო ფორმის ავტორია, რაც იმ დროისათვის მეტად მნიშვნელოვანი სიახლე იყო. მის მიერ შემოგანილი და სახელდებული ტაეჟი, ლექსი, მრჩობლელი, წყობილი, შერეული, რუკული და სხვ. საკმაოდ უართოდ გაურცელდა ძველქართულ პოეზიაში და ზოგიერთი მათგანი (მრჩობლელი, შერეული, რუკული) დღესაც რომ შემოქმედებით პრაქტიკაში იყოს, ამით თანამედროვე მეტრიკა მოიგებდა.

სულხან-საბა ორბელიანი გამოჩენილი ვერსიუიკატორია. ძირითადად მისმა ვერსიუიკაციამ მოამზადა ნიადაგი დავით გურამიშვილის სალექსო რეფორმისთვის.

დაბრუნებული ლიტერატურა

1. ა. გაწერელია, ქართული კლასიკური ლექსი, თბ., 1953.
2. კ. კეკელიძე, ა. ბარამიძე, ძველი ქართული ლიტერატურა (V-XVIII სს.), თბ., 1954.
3. „ქილილა და დამანას“, ტექსტი დაადგინა, შესავალი, კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო მ. თოდუამ, თბ., 1975.
4. ა. ხინთიბიძე, პოეტიკური ძიებანი, თბ., 1981.

მითის მნატვრული ტრანსფორმაცია მოღერნისტულ მოთხრობაში

მოღერნისტული მოთხრობის მხატვრული სამყაროს ამა თუ იმ მონაკვეთის პანორამული სურათის სრულყოფილად წარმოდგენის და გააზრების პროცესში ძალზე დიდია მითის მნიშვნელობა. მოღერნისტულმა აზროვნებამ წინ წამოსწია მითის ფილოსოფიურ-ესთეტიკური მნიშვნელობა და აქცია ნაწარმოების მთელი მხატვრული სისტემის საძირკვლად. მითი – ის, რაც ღვას დროისა და სივრცის გარეთ, მის მიღმა ან სულაც პარალელურად, იძლევა მოვლენის საფუძველთა საფუძველის მოძიების, წვდომის, ხოლო მისი მხატვრული ხორცშესხმისას კი იმგვარი განზოგადების საშუალებას, რაც ყოველგვარი ემპირიული განჭვრეტის საზღვრებს სცილდება. ამიტომ არის, რომ მითოსურ არქეტიპებზე აგებული ან ძლიერი მითოსური პლანის ნაწარმოების ზედაპირული, უკვე რეალური ფენის მოვლენების აღქმისას გამუდმებით იგრძნობა რაღაც ორამზროვნება, სათქმელის ბოლომდე უთქმელობა, შინაგანი ყოყმანი და ამა თუ იმ საკითხის სხვადასხვაგვარი გააზრებისადმი მიდრეკილება. მხოლოდ ინტუიციის გამახვილებით უღრმესი, მითოსური შრეების წვდომის შემდეგ მოელება ბოლო ამ ბუნდოვნებას და მოღერნისტული მხატვრული ნაწარმოების მიზანიც ეს არის: სახელდებულ, ხორცშესხმულ, ერთი შეხედვით ფაქტებით გამყარებულ მოვლენებში გამოსახოს უფრო დიდი სინამდვილე–მითი–აბსოლუტური რეალობა, რომელიც დროისა და სივრცის გარეთ არსებობს, რომელიც „არ მომხდარა“, მაგრამ მაინც იყო. შევსინჯო მითურ სინამდვილეს მეგაფიზიკურ მყოფაღს უწოდებდა. მაშასადამე, იგი ერთდროულად კიდევ არსებობდა, პარალელურად არსებობს და იარსებებს, როგორც კოსმოსური საიდუმლო (ვიანესლაე ივანოვი).¹ დრო-სივრცის გარეთ არსებობა, აბსოლუტურობა, მითოსურ სახეთა ძირეულობა და ერთჯერადობა (მასზე აგებული ყველა ახალი სახე და მოვლენა მხოლოდ უთვალავი ვარიაციიან) მითის აახლოვებს გრანსცედენტურთან, პლატონის იდეათა სამყაროსთან. მითი, მისი ადამიანისათვის უფრო ხელშესახები, იოლად აღსაქმელი და გასაგები სახეებით, ნიშნებით, პირველადი მყარი და უცვლელი იდეების არეკვლის პირველი და ყველაზე მაღალი საფეხ-

ურია, რომელიც შემდეგ აურაცხელ, ყველასთვის კარგად ნაცნობ ანარქულ განმტოვებად იშლება. სწორედ ეს ორმხრივობა ანიჭებს მითს იდეალურ ბას. ერთი მხრივ, ყველაფერი გასაგები, მარტივი და ახლობელი ნაწი, მაგრამ, მეორე მხრივ, აბსოლუტურ იდეასთან უკიდურესად მჭიდრო სიახლოვის გამო, ძნელად აღსაქმელია, ჭეშმარიტი შინაარსის ბოლომდე ამოცნობა კი თითქმის შეუძლებელია. ხილვებიდან და მზანებებიდან აღძრულ ბუნდოვანებაში დროდადრო ელვარე სახით გამოჩნდებიან იდეალური სინამდვილე თავისი სიღრმითა და ბევრისაღმტყმელი შინაგანი სისავესით ამიღავდა თანამედროვე განახლებული ხელოვნების შემოქმედს. მის შინაარსთან მიახლოება, გარკვეულ ხელმისაწვდომ დონეზე განცდა და მხატვრულად გარდასახვა XX საუკუნის მხატვრული ამოცანების ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა ხდება. იგი ეძიებს თავის თავში ძალას, რომელიც არასრულად, მაგრამ რაღაც დონით მაინც შეაქნობინებს უფრო მაღალ სუბსტანციებს და მათი მხატვრულ სახეებში გრანსფორმაციის გზებსა და ხერხებსაც ამოცნობინებს.

ასე რომ, მითი – იდეის გამონათება, ზერეალობა, იდეალუბა და პირველსაწყისთან ყველაზე ახლოს მდგომი საფეხური – ერთ-ერთ საფეხულად ედება მოდერნისტულ ამოცანებს, რომლისთვისაც ძალზე მნიშვნელოვანია მიწერისა და მიღმურის, ცხადისა და მზანების, სიკვდილსიცოცხლის, დრო-სივრცის საზღვრების ჯერ დადგენა, შემდეგ კი რაიმე საშუალებით, მედიაციიდან დაწყებული მხატვრული წარმოსახვისა და პოეტური მგრძობელობის გააქტივებით, გადალახვა. დროისა და სივრცის მიღმა არსებული იდეალური ზერეალობით უპირველეს ყოვლისა, ქართული მოდერნისტული რომანია დაინტერესებული. შალვა ჩიჩუა წიგნში „რომანის თანამედროვეობა“ აღნიშნავს: „...სანაფარდო“ და მასთან ერთად „ლიონისოს ღიმილი“, „თეთრი საყელო“ პირველ რიგში ექსპერიმენტული რომანები იყო, რომელიც ავტორები გამძაფრებული ძიებით მიემართებოდნენ სამყაროს ათვისების ახალი გზების მოსაპოვებლად, მხატვრული სახის აგების ახალი ხერხების, ახალი სტილის აღმოსაჩენად. ხანდახან ავტორი დემონსტრაციულად, ცდის სახით, საგანგებოდ წარმოაჩენდა კომპოზიციის მანამდე უცნობ ან გამოუყენებელ საშუალებებს. ზოგჯერ ეს აღიქმება, როგორც არგისტიკის დემონსტრაცია. მაგრამ საბოლოოდ მოდერნისტული, ექსპერიმენტული რომანი მართლაც აღწევს სივრცისა და დროის დაძლევის მანამდე უცნობ საშუალებებს“². მაგრამ დაძლეულია მხოლოდ რეალური დრო-სივრცის ფარგლები. რჩება მითის მყარი შინაგანი დრო, რომელიც აბსოლუტურ სინამდვილესთან მისასვლელ გზაზე აღიმართება როგორც თითქმის გადაუღალახავი ბარიერი. მითის შინაგანი, ჩაკეტილი, ავტონომიური დრო-სივრცე აღიქმება, როგორც „ღილი ხნის წინათ გასული“, მხატვრულ ნაწარმოებში გრანსფორმაციის შემდეგ კი

როგორც მხატვრული და თანაც საკმაოდ რეალური დრო. მხატვრულ ნაწარმოებში მითოლოგიური დრო-სივრცე პირველქმნალობის და პირველსაგნების დრო-სივრცეა. ამიტომ არის მნიშვნელოვანი მასში „პირველის“ ფუნქცია. საგნებისა და მოვლენების არსი მითში, ლეგენდაში, ზღაპარში მათ გენების უკავშირდება. „ჩვენ ვიცით, რომ ასეთი შეხედულებების ფესვები მღებარეობს საწყისისა და პრინციპის მითოლოგიურ გაიგივებაში, დროულ და მიზეზ-შედეგობრივ თანმიმდევრობაში.“³ მითურ დროში ეყრება საფუძველი რეალურ მოვლენებსა და სახეებს, რომლებიც მითი-მიზეზის პირდაპირ შედეგებად გარდაისახებიან მხატვრულ ნაწარმოებში. მითის ამგვარ ფუნქციაში ჩანს ლეიბნიცის და კანტის მიერ ჩამოყალიბებული დროის მიზეზობრივი ინტერპრეტაციის ნიშნები. მითოლოგიური დრო არის არა აბსტრაქტული წარსული ან განვლილი დრო, არამედ განსაკუთრებული მნიშვნელობის მქონე მყარი და მუდმივი სამყარო, სადაც ხდება „შექმნა“ და „პირველი ნაბიჯის“ გადადგმა. იგი აბსოლუტურად თავისუფალია, არ სცნობს მაგერიალურ ჩარჩოებს, მეტაფიზიკურია და უდროობის ელემენტს შეიცავს. მხოლოდ ამ შემთხვევაში, სრული უდროობის წინწამოწვევით და გათავისებით შეიძლება მიღმა სამყაროსაგან გამყოფი უკანასკნელი მიჯნის დაძლევა. შემოქმედმა მუსტი დროის და კონკრეტული სივრცის გარეთ უნდა წარმოიდგინოს ის, რაც თვით მითის სიღრმეში ხდება. ამ შემთხვევაში ენიჭება მითოსურ არქიტექტურაზე აგებულ მის მხატვრულ ნაწარმოებს განზოგადებული სახე და მხოლოდ ამგვარად, დრო-სივრცის გარეშე წარმოსახვის შემდეგ ხდება შესაძლებელი უკუპროექცია – მითოსთვის კოლორიგის, შესაბამისი ემოციური და ეროვნული ატმოსფეროს შემქმნელის, ხასიათების, სიუჟეტური პერიპეტეიების გამშლელისა და ალევტორიული შინაარსის გადმოშვებში ფუნქციის მინიჭება.⁴ მითის ახალ მოდერნისტულ ნაწარმოებში გარდასახვა ახალი განშტოების წარმოქმნის გოლფასია. გრანსფორმაცია ცალკეულ საწყის მითოსურ სქემებად და საყრდენ არქიტექტურებად დაშლით იწყება.

XX საუკუნის I ნახევრის ქართული პროზისათვის თვალის ერთი გადავლებაც ნათლად გვიჩვენებს, რომ მითიდან, მითის მხატვრულ გააზრებასთან, უპირველეს ყოვლისა, გრიგოლ რობაქიძის, კონსტანტინე გამსახურდიას, ლეონა შენგელაიას სახელები ასოცირდება. მითოლოგიური ელემენტები აქა-იქ გაიულებს ლეო ქიაჩელისა და ნიკო ლორთქიფანიძის შემოქმედებაშიც. ძლიერია მითოლოგიური ნაკადი ვასილ ბარნოვის და ქართული ლიტერატურისათვის ახლახანს დაბრუნებული მოდერნისტული მსოფლმხედველობისა და სტილის მქონე მწერლის ბასილ მელიქიშვილის მხატვრულ ნააზრევშიც.

მითის მხატვრულ გეჟსტში განზავება და მხატვრულ სახეებში გრანსფორმაცია სრულყოფილად მხოლოდ მოდერნისტული რომანის სტრუქ-

ტურამია შესაძლებელი. XX საუკუნის მხაგვრული ამროვნებისათვის ფროიდისა და ნიქშუს ზეგავლენით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი წახალისება და ღიონისეს და ოიდიპოსის რკალების მითები (კ. გამსახურდია, „ღიონისოს ღიმილი“, „მთვარის მოგაცემა“, „ქალის რძე“; გრ. რობაქიძე, „გველის პერანგი“), აგრეთვე ქართული მითოლოგიური მასალა (კ. გამსახურდია, „მთვარის მოგაცემა“; დ. შენგელაია, „სანავარდო“). მოთხრობაში მითის თავისებური, უურო კონკრეტული გადამუშავება ხდება. მოთხრობის შედარებით ვიწრო ჩარჩოში, სადაც რომანის მრავალპლანიანობა გამორიცხულია, მითი იკავებს მთავარი საყრდენი სიბრტყის ადგილს, მასზე „დაფენილია“ მხოლოდ ერთი, ე.წ. „ფაქტობრივი“, ანუ არქიტი პეზზე აგებული, დრო-სივრცული ლოკალის მქონე რეალისტური შრე. მრავალი შრის ან განშტოების შექმნის საშუალებას მოთხრობა არ იძლევა. მასში ძალზე მნიშვნელოვანია პრობლემური ხერხემალი, რომელიც ნაწარმოების მხაგვრული ქსოვილის სიღრმეში ძევს. ერთმანეთში არ უნდა ავეურიოთ საყრდენი სიბრტყე, მოცემულ შემთხვევაში – მითი და მხაგვრული ქსოვილის საყრდენი ხერხემალი, რომლის გარშემოც ამოზრდილია ეს მხაგვრული ქსოვილი თავისი სახეებით, ხასიათებით, მოვლენებით, ფერებით, შიდაპლანებით, განშტოებებითა და სხვადასხვა „სამკაულებით“. თუ წარმოსახვაში ნაწარმოების განივკვეთს გავაცოცხლებთ, თვალნათლივ დაფინახავთ და შევიგრძნობთ, რომ ისინი სხვადასხვა განზომილებაში არიან მოთავსებული და, როგორც პარალელური სამყაროები, თავისუფლად თანაარსებობენ „და გარკვეულ მომენტში თავისუფლადვე გადადიან ერთმანეთში, „ეთქვიფებიან“ ერთიმეორეს. მითმა – საყრდენმა სიბრტყემ – შეიძლება ვერტიკალურად გადაკვეთოს ნაწარმოების პრობლემური ხერხემალი: დემნა შენგელაიას „გურამ ბარამანდიაში“ მითი კვეთს პრობლემურ ხერხემალს – პიროვნების სამშობლოსთან და საკუთარ თავთან გაუცხოებას – და ამ გადაკვეთის წერტილში გამოჩნდება ნაწარმოების ჭეშმარიტი სახე. ასევე გრიგოლ რობაქიძის „ენგალში“ მითი კვეთს პრობლემას – დარღვეული მთლიანობის აღდგენას – და ამ გადაკვეთის ადგილის ირგვლივ იქმნება მოთხრობის საკრალური ველი, მხაგვრულად გრანსფორმირებული ზერეალობა. მეორე შემთხვევაში მითი – საყრდენი სიბრტყე – შეიძლება მთლიანად დაემთხვეს და გადაფაროს პრობლემური ხერხემალი. ასეთი სტრუქტურაა მოცემული კონსტანტინე გამსახურდიას „ხოგაის მინდიასა“ და „ტაბუში“.

მითის მხაგვრული გადამუშავების გზები და მიმართულებები არ არის ერთგვაროვანი, ქართულ მოთხრობაში იგი რამდენიმე თვისობრივად განსხვავებულ საფეხურზე თავსდება.

პირველი საფეხური გულისხმობს ნაწარმოებში მხოლოდ მითის არსებობის შეგრძნების, მითის თანმხლები ემოციური განცდის, განწყობ

ბილემის რეკონსტრუქციას. ამ შემთხვევაში მოქმედებს მითის შინაგანი „მედრო“ და იგი მუდმივად აღიქმება როგორც პირველქმნალობის, პირველსაწყისთა დრო. ამ გიპის მხაგვრულ ქსოვილში გამოისახება არა რომელიმე კონკრეტული მითი, არქეტიპი, არამედ მითის შეგრძნება, განწყობილება, მითოპოეტური მთლიანი და იღუმალი სამყარო, მისგან აღბრული ემოცია და ამ მიღმურ ან კოსმოსურ ნისლოვანებასა და ვარსკვლავთა ციმციმში მოძრავე ფიგურათა სავარაუდო ფუნქციები (მაგალითად, „პირველის“, პირობითი „მეკაცის“ ფუნქციები) და საკმაოდ ბუნდოვანი კონტურები. მითის ასეთი გამოყენების მაგალითად შეიძლება მივიჩნიოთ ნიკო ლორთქიფანიძისა და ბასილ მელიქიშვილის მოთხრობები.

შემდეგი საფეხურია მითი და მითოსური სახეები, როგორც ნაწარმოების მხაგვრულ ქსოვილში ჩართული აუცილებელი მხაგვრული ელემენტები, რომლებიც განმარტავენ და თავისებურ კოლორიტს სძენენ მოთხრობილ ამბავს (მაგალითად, დ. შენგელაია, „მორღუ“, „გურამ ბარამანდია“; გრ. რობაქიძე, „ენგალი“).

და ბოლოს, მითი როგორც უშუალოდ მხაგვრული ნაწარმოების სიუჟეტური და სახეობრივი საფუძველი. ასეთია კ. გამსახურდიას „ხოგაის მინდია“ და „ტაბუ“.

შევეხთ ამ სამ საფეხურზე განაწილებული მითის მხაგვრული გრანსფორმაციის ცალკეულ შემთხვევებს.

ნიკო ლორთქიფანიძის მოთხრობების მითოლოგიური შრეების დროსივრცე პირველქმნალობისა და პირველსაგნების დრო-სივრცეა. ამიგომ არის მნიშვნელოვანი მასში „პირველი“ გმირის, პირველი ნაბიჯის გადამდგმელის სახე, რომელიც ერთი მხრივ პირობით „მეკაცს“ უკავშირდება, მეორე მხრივ კი რეალური პროტოტიპების მქონე შეიძლება აღმოჩნდეს. ეს იმიგომ ხდება, რომ მისი მოთხრობების მხაგვრულ ქსოვილში გრანსფორმირებული მითი, ზღაპარი კი ძლევენ ემპირიულ დრო-სივრცეს, მაგრამ არ უშლიან ხელს კონკრეტული ქრონოლოგიური ჩარჩოების გარეშე მოწოდებული „წარსულის“ რეალურობის შთაბეჭდილების შექმნას. მითი, ზღაპარი, ლეგენდა, თქმულება მოგვითხრობს არა მარტო დმერთებსა და დმერთკაცებზე, არამედ ისეთ გმირებზეც, რომელთაც ისტორიული პროტოტიპები ჰყავთ.²

ნიკო ლორთქიფანიძის მითოპოეტურ სამყაროში აქცენტი „მეკაცის“ ნახევრად მითურ, ნახევრადზღაპრულ, მაგრამ სრულიად კონკრეტული ეროვნულ გრძნობებით ანთებულ მხაგვრულ სახეზეა გადატანილი. ლეგენდის ფორმით დაწერილ მოთხრობებში, რომლებიც სამშობლოს წარსულს ასახავს, ეპიკურ-პირობითი და მითოლოგიური დრო-სივრცე პარალელურად არსებობს, ავსებს და ამდიდრებს ერთმანეთს. გამონაგონი და რეალური ერწყმის ერთმანეთს და ხდება საერთოდ „წარსულის“

ცნების მითოლოგიება, მისი მითოლოგიურ პლანში გააზრება. დემეტრები, გმირები, რომლებიც ამ მითოპოეტურ „წარსულში“ მოქმედებენ, ვასანდ ბარნოვის ამ ტიპის პერსონაჟთა მსგავსად, რენესანსული ამროვნების ნიშნით არიან აღბეჭდილნი. ისინი მოიაზრებიან როგორც სხვადასხვა კულტურათა შერიგებისა და თანაარსებობის მიჯნაზე ამომრდილი მშვენიერი, ჰარმონიული აღამიანები, რომელთა შინაგანი სამყარო თავისუფლად იტყვს და ერთმანეთთან ახამებს მითოსურ ამროვნებას, ქრისტიანულ რწმენას, ანტიკურ სილამესა და სრულიად კონკრეტულ ეროვნულ პრობლემებს. ასეთ გმირება დამოკიდებული ნაწარმოების არქიტექტონიკა, იგი განსამღვრავს ნაწარმოებში ეპიკურ-პირობითი და მითოლოგიური შრეების თანხვედრისა და შერევის ხარისხს.

როგორც აღვნიშნეთ, მითოპოეტური სამყარო უპირატესად პირველსაგნებისა და პირველქმნადობის სამყაროა. რეალური სივრცე და რეალური დრო შეერევა მითოპოეტურ დრო-სივრცეს და წარმოიქმნება ახალი მხატვრული სინამდვილე, სადაც საკრალური განიზრჩევა პროფანულისაგან, ამორფულობა – ფორმათქმნადობისაგან. „უკეთეს“ დროში, რომელიც წინ უსწრებს ისტორიულს ან ღვას მის გარკით, იქმნება მშვენიერება. ნიკო ლორთქიფანიძე „ვენერას პირველ ნაბიჯებში“ მხატვრულად გაიზრებს ჯერ ჩამოუქნელ, დაუნაწევრებელ სამყაროში სილამაზის და მასთან დაკავშირებული პირველი ემოციის დაბადების სურათს. ამასთან იგი, მთხრობელი, უშუალოდ ერთეუბა ამ პროცესში, როგორც თვითმხილველი და ასეთი „თანამონაწილეობით“ შლის დროთა საზღვრებს, ერთმანეთთან აერთებს თვისობრივად განსხვავებულ სამყაროებს: მთხრობელის – ლირიკული გმირის რეალურ სამყაროსა და სილამაზის ქალღმერთის დაბადების მითოპოეტურ სურათს. „– ზღვის პირას ვიჯექ მთვარე ხან მიიმალეობდა ღრულებლთა შორის, ხან ამორძალივით მშვენიერი და ხელუხლებელი, გამოცურდებოდა. შრიალებდა ზღვა და გალობდა ბუღბული. ვთვლემდი ამ ტკბილი ძილის ჰანგით აკვანარწვეი...“

შორით შევნიშნე ნაფი... ნაპირისკენ მისცურავდა... ახლო და ახლო... ნაფის მაგიერ სალაფი... მკრთალად გამოსჭვიოდა. ღვაკვირდი. შიგ თეთრი ქაფი იყო... ზღვის თეთრი ქაფი, ვარდის წითელი ფოთლები, და ოქროს ძაფი... გავოცდი. კიდევ ღვაკვირდი. ამ ძაფში შევნიშნე თლილი ორი ფეხი. გულ-მკერდი ქალის... თმა, ხელი, კელაპტრიდან ჩამოქნილ თითებში ვარდის ფოთლები ფრჩხილებათ ჩაჯდა და ნელა წამოჯდა“.⁶ სამყაროს წიაღში ახალ ცნებათა გამოყოფა, მისი დანაწევრება და დაჯგუფება თავისთავად გულისხმობს ქაოსის დათრგუნვას, წესრიგის დამყარებას (მოცემულ შემთხვევაში ვენერას დაბადებამ ერთ რკალში მოაქცია და მოაწესრიგა მასთან დაკავშირებული ცნებები: სილამაზე, მშვენიერება, სიყვარული...). მითისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს წესრიგს. „როგორც

ძველებერძნული, ასევე ბიზანტიური კულტურისათვის სიერცესა და ღრმში სამყაროს ყოფიერების შესახებ წარმოდგენა, უპირველეს ყოვლისა უკავშირდება წესრიგის იდეას.¹ „არაისტორიულ“ მითოპოეტურ სამყაროში ეყრება საფუძველი ასეთ წესრიგს. ნიკო ლორთქიფანიძისეული ლეგენდის მხატვრულ სინამდვილეში ადამიანის გვერდით თანაარსებობენ ფერიები, ანგელოზები, ღუგები, ქაჯები, ალები. ადამიანები ბელნიერნი არიან ამ უხინჯო, მოწესრიგებულ ზედროულ გარემოში, სადაც ჯერ კიდევ არ შეჭრილა ისტორიული ღროის ნაკადი. მაგრამ როგორც კი მითოლოგიურ-ზღაპრული პლანი „შეივსო“ რეალური ღრით, დაიმსხვრა ნათელი კერპი – „ღმერთი მოკვდა კაცთა გულში“ (ნიცშესეული „ღმერთის სიკვდილის“ რემინისცენცია). ლეგენდის (მოთხრობის) წინაისტორიული, ციკლური ღროის მიღმა არსებული სამყარო, სადაც ზეცასა და მიწას, მიღმურსა და ნიუთიერს შორის პარმონია სუფევს, წესრიგის რღვევის შემდეგ იშლება და ქაოტური ხდება – „მგერმა დაარბია სოფელი“. აქ ნათლად გამოჩნდა ნიკო ლორთქიფანიძის დამოკიდებულება მითისა და რეალური ისტორიული პროცესების ურთიერთმიმართებისადმი. ერთადერთი იდეალური გარემო წინაისტორიული სამყაროა. მითოლოგიური და ეპიკურ-პირობითი შრეების სინთეზი წარმოქმნის ისეთ მხატვრულ ქსოვილს, სადაც ხდება წარსულის (ღროის გარეთ არსებული რეალობის) „გაკეთილშობილება“ და მისი სრულუფლებიანი „მკვიდრისა“ და ერთ-ერთი მთავარი მფლობელის, „გეკაცის“ სახის გამოკვეთა. რეალურ ადამიანს უადრესად ინდივიდუალური აღქმაც ვერ მიაჩნებდა ბევრ ისეთ დაუჯერებელ თვისებას, რომლის ხორცშესხმის და მხატვრული დამაჯერებლობის მინიჭების საშუალებასაც მითოპოეტური მხატვრული ქსოვილი იძლევა. პირობითი „გეკაცი“ შეიცავს მითიური ან ზღაპრული გმირის ხასიათის სტრუქტურულ ელემენტებს, მაგრამ იმავდროულად იგი გარკვეული ეპოქის შესატყვისი მხატვრულად გრანსფორმირებული პირობითი წარსულის გმირიც არის და მისი კანონზომიერებების შესაბამისად მოქმედებს. ნიკო ლორთქიფანიძე ასე გამოსახავს ამ გმირებს:

„ღიახ! იყვნენ ადამიანები ძლიერნი სულით, ამაყნი, ქედმოუხრელნი, დაუღვრომელნი. თავი გუკაცათ მიაჩნდათ, თავისი ნება – წმინდა კანონათი. პიროვნების გამოჩენა – უმაღლეს მიზნათ. სძულდათ და უყვარდათ არა გრძნობით – მთელი სხეულით, აზრით, სიხარულის ცრემლებით და განჯვის ხარხარით.

აზროვნებდნენ არა წუთებით – წლობით იყვნენ გამსჭვალული ერთი საკითხით“.²

„ამაყში“, „მამულის სულში“, „ეს იყო ძველათ“, „ქედუხრელში“ ნიკო ლორთქიფანიძე გადმოსცემს მითის შეგრძნებას, მის თანმხლებ ემოციას, განწყობილებას. მითოლოგიურ პლანში იკვეთება „გეკაცის“ სახე და ისე-

დაც ეპიკურ-პირობითი წარსულის მეტი პირობითობა ენიჭება. მითოლოგიური მხატვრული ქსოვილი ნაწარმოების ძირითადი იდეის „გამომწვევი ბულად“ წარმოჩენის პირობებს ქმნის და მისი ყველა შრე, ყველა პლანი ერთნაირი ძალით იწყებს ფუნქციონირებას. ნიკო ლორთქიფანიძის პირობითი „მეკაცე“, პირობითი „წარსული“ და მისი გამსჭვალავი მითის სამყარო კი თითქმის ყოველთვის ეროვნულ იდეას უკავშირდება და გამოსახავს. ამ ამრის ნათელი დადასტურებაა „ქედუხრელის“ მხატვრულ ტექსტში ჩართული ლეგენდა.

მითოლოგიურ-ზღაპრული პლანის რეალისტური ნაწარმოების სტრუქტურაში ჩართვა და სწორედ მისი მეშვეობით ძირითადი იდეის, კონცეფციის გამოხატვა ორგანული აღმოჩნდა ნიკო ლორთქიფანიძისათვის. მის ვრცელ მოთხრობაში „კერიასათვის“ ნაწარმოების კომპოზიციის ცენტრში მოთავსებულია მთავარი საყრდენი წერტილი – კერია. კერია ხდება კონცეფტუალური და კომპოზიციური ცენტრი, რომლისკენაც მისწრაფვის გმირი. მას ორი პლანი აქვს: ა) მიწიერი კერია – მოზღუდული ნაკვეთის, მიწის, მამულის სახით; ბ) სულიერი კერია, როგორც ოჯახის, სამშობლოს სიყვარულის, სამშობლოში დამკვიდრების უკვდავი იდეა. ამრავალ, მოთხრობაში კერიას ბევრად უფრო ფართო სემბოლური მნიშვნელობა აქვს, ვიდრე მის ფიზიკურ არსშია მოცემული. საგულისხმოა, რომ მხოლოდ არსენას ზღაპრის მოსმენის შემდეგ გაიამრებს მინაია კერიის შინაარსს. ზღაპრულ-მითოლოგიური პლანი იჭრება ნაწარმოების მხატვრულ ქსოვილში, ვერტიკალურად გადაკვეთს პრობლემურ ხერხემალს – გლეხის ბრძოლას მიწისათვის, არსებობისათვის და ამ გადაკვეთის წერტილში სრულად წარმოსდგება მოთხრობის ჭეშმარიტი სახე. ამ შემთხვევაში თითქოს ერთი ხელის მოსმით ერდვევა ყველა ჯებირი და ზღუდე. ზღაპრული და რეალური ძალდატანებლად ეწვნის და ავსებს, განმარტავს ერთიმეორეს. სოციალური მოვლენა განზოგადებული, „მედროულ“-პირობითი ხდება. აქ უკვე მხატვრულ სახეებში აისახება და გამოისახება ერთი კონკრეტული პიროვნების ბრძოლა მიწაზე თავისი ადგილის მოსაპოვებლად, არამედ ზოგადად ადამიანის მარადიული სწრაფვა საკუთარი მიწის, საკუთარი მამულის, სამშობლოს და, საბოლოოდ კი, საკუთარი თავის, შინაგანი ჰარმონიის აღდგენისაკენ. ზღაპარმა დაანახვა მინაიას ამ საკრალურა ქმედების მეორე მთავარი მონაწილე – ნინოია – კერიის მფარველი. ზღაპრიდან იღებს სათავეს ნინოიას ჭეშმარიტი სახე. მასში მინაია თავისი კერიის მშეთუნახავ დიასახლისსა და მფარველს შეიცნობს.

„ამ ზღაპარმა და ნინოიას შედარებამ მინა ღრმად ჩააფიქრა... ზღაპარი თითქოს მასაც ეხებოდა, ოღონდ კერია არავის წაურთმევია, თვარა ნამდვილი ჩემი ამბავი არისო, – ფიქრობდა ბიჭი, – მარა ე ბაყაყი... მერე ლამაზი... სა მოუნახო... ვნახავ... კერიასაც ვიშოვი!“

და ამ დღიდან სხვაფრივ დაუწყო ყურება ნინოიას“.⁹

მინაია სიკვდილამდე იბრძოდა კერიის მოსაპოვებლად. საგულისხმოდ ნინოიას სიგეყები, რომლითაც მიმართავს გარდაცვლილ ქმარს, დასძახის მის საფლავს: „— საწყალო, კერია წაგართევს. მარა საუკუნე გაქ. შენი კერია ვერ შეირჩინე, სანამ საფლავში არ ჩადი...“.¹⁰ საფლავია ჭეშმარიტი კერია — მარადიული კერია. როგორც ბიბლიურ აბრაამის ისტორიიდან ჩანს, „სამშობლო იწყება არა მაშინ, როცა აღამიანი იბადება, არამედ როცა კვდება. სამშობლო დაიწყო ქანაანის ქვეყნის იმ უმცირესი მონაკვეთიდან, სადაც პირველად დაიფლა აღამიანი — წინაპარი. ეს იყო თესლი სამშობლოსი. ბიბლიური წარმოდგენით, რაც აბრაამის ცხოვრების გადამწყვეტ მომენტში აისახა, სამშობლოს განცდა საფლავით იწყება“.¹¹ ჭეშმარიტი კერია, რომელმაც დაეფუძნა მინაი და რომელმაც ამოიყრება ახალი ყლორტები — მინაის შთამომავლობა, რომელიც ფლობს სამშობლოს და იბრძოლებს მის შესანარჩუნებლად, არის მინაის საფლავი. ნიკო ლოთქიფანიძის მოთხრობაში რეალური და ზღაპრული პლანების შეხამებით გაფართოვდა ნაწარმოების შიდასამყარო და ერთი უბრალო აღამიანის ჩვეულებრივი ისტორია, ზოგადადამიანურ, განზოგადებულ და, რაც მთავარია, ესთეტიკურ ღონემდე ამაღლდა.

თომას მანს მიაჩნდა, რომ მითი არის ზედროული სქემა. მართლაც, მითი ღროის გარეთ ღვას, უნივერსალურია და მუდმივი სტრუქტურა აქვს, რაც გარკვეულწილად მის მხაგერულ სახეებსა და შინაგან ღინამიკაზეც მოქმედებს. აქედან იღებს სათავეს მითის, როგორც ესთეტიკური ფენომენის, შემოქმედების ძალა. ბასილ მელიქიშვილი ქმნის ახალ მითს, რომელიც გმირს მითიური პერსონაჟის ღონემდე ამაღლებს და მოქმედებს ღროის მიღმა გადააქვს. მოთხრობაში „თურმანი“ მთავარი გმირი — თურმანი — „ბეკაცი“ „პირველი“ ასრულებს მუსიკალური თემის როლს, რომლის ვარიაციებითაც იქმნება ნაწარმოების მხაგერული სხეული. თურმანი მითიურ გმირად წარმოსდგება, ასეთივე ელფერი ალევთ სხვა პერსონაჟებსაც, მაგრამ მოთხრობის მხაგერული ქსოვილის მითიურ პლანში გაშლა გავლენას ახდენს არა მარტო სახეთა სისტემებზე, არამედ თვით ნაწარმოების მუსიკალურ არქიტექტონიკაზე და სტილური თავისებურებების გამოვლენის ფართო არეალს ქმნის. კლოდ ლევი-სტროსის აზრით, მითოსური და მუსიკალური სტრუქტურები მსგავსია, მითი კი ენასა და მუსიკას შორის ღვას.¹² „ფრ. შლაგელმა წამოაყენა და სიღრმის ფსიქოლოგიაში განავითარა იდეა, რომ მითოლოგია გამომდინარეობს არა იმდენად სამყაროს შეცნობიდან, რამდენადაც სულის სიღრმიდან, ფსიქიკიდან. ხოლო ენა და მითოსი განუყრელია. ამრიგად, მუსიკა, მითოსი, ენა და ფსიქიკა ერთ ხაზზე ექცევა“.¹³ მუსიკასთან სიახლოვე მითოსურ საფუძველზე აგებულ ნაწარმოებს შინაგან ჰარომნიას, რიგმს, ღინამიკას და მელოდიურობას

სძენს. პოეტური მგრძობელობის აქტივიზაციის პარალელურად ეს თვისებები სრულად გამოვლინდა მოდერნისტულ პროზაში. მოთხრობის მითოსური ხერხემლის, ამრობრივ-შინაარსობრივ თავისებურებების შეგავლენა მისსავე სტილზე, რიგსა და შინაგან მელოდიურობაზე ნათლად გამოჩნდა ბასილ მელიქიშვილის ნაწარმოებებში. მისი მოთხრობების („თურმანი“, „გელიყარი“, „გველების გზა“, „მოკვეთილი თითი“ და სხვ.) სიუჟეტური გამჭირვალე მეტაფენის მიღმა მკვეთრად ილანდება მითი, მისი განწყობილება, იღუმალება, კოლორიტი, დროისა და სივრცის მიღმა არსებული მეტაფიზიკური სინამდვილე, სიმბოლური ხატები. სწორედ ეს მთავარი ქვედაშრე ახლენს გავლენას თხრობის მანერაზე, ნაწარმოების აგების პრინციპზე. პოეტურ მეტაფელებასთან მიახლოებულ იღუმალეების შეგრძნებით გამსჭვალულ მხაგერულ სტილზე „თურმანში“ ნათლად გამოვლინდა და გამოიკვეთა მითიური გმირისა და „მეკაცის“ სახე, რომელიც „რომელიდაც“ დროში და „სადაც“ ასრულებს აღამიანის მარადიულ მოვალეობას – იგია პირველი ნაბიჯის გადამდგმელი სულიერი განვითარების გზაზე, პრომეთეს მსგავსად ახლის მომგანია (პრომეთე – ცეცხლი, თურმანი – წმინდა მარკვალი) და ხალხისთვის მსხვერპლად შეწირული გმირი. მითოსური ქსელი, რომელზეც ერთგვარი „გობელენის პრინციპითაა“ გადაქსოვილი მწერლის წარმოსახვაში შობილი თურმანის კონკრეტული თავგადასავალი, მითის განწყობილებას ქმნის და ტონს აძლევს მთელ ნაწარმოებს. მითი ხდება მწერლის მსოფლმხედველობრივი საფუძველი და ნაწარმოების ემოციური ფონი. ბასილ მელიქიშვილის მხაგერული სამყარო მითიური, ირაციონალური, ღირიკული და მისტიური სახეებითა და განცდებით არის საესე, რამაც თავის მხრივ განსამღერა სტილური ექსპრესია. მის შემოქმედებაში აისახა მითის მუსიკალური ხორცშესხმადი მიდრეკილება. „თურმანში“ გადმოცემულ იღუმალ, არქეტიპულ, მეტაფიზიკურ ამბავს მწერალი მძაფრი ღირიზმით, ღინამიური მუსიკალური ფრაზით გადმოსცემს და მათი მეშვეობით ქმნის მითის ფარული შინაარსის თვალნათლივ, ხელშესახებად მოწოდების პირობებს. მწერალი ცდილობს დაძაბულ, წყვეტილ, ორიგინალურად აგებულ ფრაზებში ააქლეროს კოსმოსურ სფეროთა მუსიკა, მითის მუსიკალობა. აქედან მომდინარეობს მისი სტილის არქაულობაც.

უპირველეს ყოვლისა, თვალშისაცემია, რომ მწერალი, რომელმაც შეიგრძნო მითის მუსიკა, იმდენად მგრძობობიარე ხდება და ისე მძაფრად განიცდის იმას, რის შესახებაც სურს მოუთხროს მკითხველს, რომ თვითონვე ერთვება თავისივე შექმნილ ღინამიურ სურათში და უშუალოდ მიმართავს, ესაუბრება თავის გმირს – თურმანს (ეს თავისებურება – გმირთან გასაუბრება თავის იქნის არა მარტო „თურმანში“, არამედ მის სხვა მოთხრობებშიც):

„და შეგაწუხა სუსხმა და ქუდმოგლეჯილი გაეარდი ცყელ. იმეამად მწე ამოვიდა და შიშმა იმაგა. გინდოდა თავს გამოლაპარაკებოდი, მაგრამ ლულულმა დაიმონა სიგყვა და სიგყვა მანდილოსნის ზმუილს ვაკყოლოდა“.¹⁴

„ლელიან და დაჩალულ გბასთან ჩამოსჯექი და დაინახე შენი სახე: ვიწრო, გამხდარი და მკაცრი. მხოლოდ მაშინ დაინახე შენი თვალები – ღვარძლითა და გესლით სახესენი; შენი თვალები, ქვეყანას ღაცინვით რომ უმშერენ“.¹⁵

„კვლავ ხორეშანი აგებლანდა, თურმანო! კვლავ ხორეშანი დადის შენს მახლობლად, ხორეშანი, სიკვილის სახით ღაგვირთული“.¹⁶ და სხვ.

ამ მაგალითებიდანაც კი ჩანს, როგორ გათავისებული აქვს მწერალს მოქმელება, თითქმის აიგვივებს საკუთარ თავს გმირთან და მთელი არსებით ერთდება იმ სამყაროში, რომელიც მხოლოდ მის წარმოსახვაში არსებობს. ბასილ მელიქიშვილის მითოსური მხატვრული ქსოვილის ერთი სიგყვით დახასიათება თუ შეიქნება საჭირო, შეიძლება თამამად ვიხმართო სიგყვა „ხილვა“ ან „მზანება“. იგი მოღერნისგია და ამიგომ მიღმურს, მზანებისმიერს მისთვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს. მწერალი, რომელიც თავის მხატვრულ სამყაროს ცხადისა და მზანების მიჯნაზე აგებს, ინტუიციით, შინაგანი მწერის გამახვილებით, სიღრმისეული თვალთსჭერეგს და გამოსახავს „იმას, რაც არ ყოფილა, მაგრამ მაინც იყო“. ასე იქმნება მიღვისმიერი, მისტიური სურათები: „და შეიდი ღლე და ღამის შემდეგ გარიერაქმა მოიყოლა ზმუილი და ქედს გამოჩნდა აღამიანი – მიცვალებულს რომ მოასვენებდა. ზმუოდა უცხო აღამიანი და მოსღევდა ბილიკს. თვალღახუჭული იყო და მაინც მოაბიჯებდა. არავენ იყოღა, რაგომ ზმუოღა“.¹⁷

თურმანის ქმელებაში ირეკლება მითიური გმირის თვისებები – უნივერსალურობა, შინაგანი თავისუფლება, ბრბოზე აღმაგებულობა, გრაგიმში (სწორედ შინაგანი გრაგიკულობა განასხეავეებს და გამოარჩევს მითს და მის გმირებს ყველა სხვა მსგავსი სტრუქტურისაგან, თუნღაც, ზღაპრისაგან). ეს სახე, ხასიათი და მისი სამოქმელო მითოპოეგური გარემო გღმოცემულია ექსპრესიული, პოლიფონიური ქღერაღობის მქონე სტრიქონებით. მოთხრობის მონაკვეთები თურმანის – ძირითადი თემის – თავისებური ვარიაციებია, საღაც მითიური გმირის მელოღიას (მითი – მუსიკა) ხალხის მღღაური მრავალხმიანი გუნდი აიგაცებს და იქმნება არქაული ერთიანობის განცღა.

მაინც როგორ არის აგებული „თურმანის“ მხატვრული სამყარო? მწერალმა გამოიყენა ცნობილი მითოსური და ბიბლიური კონსტრუქციები: პრომეთე (გმირი, რომელსაც ხალხისთვის მოაქვს სიახლე და შევეღა); იასონი (ღრაკონის კბიღების – მოწამღული მარეღელის თესვღა); „კეთი-

ლი მწყემსი“ – ქრისტე (სოლო არის „კეთილი მწყემსი“, რომელიც მწყემსობა თავისივე ცხვარმა გაქელოს); უმანკო მსხვერპლი – ბაღლი – კრავი (ბიბლიური არქეტიპი); მასწავლებლის, წინამძღოლის გაწირვა – ქრისტეს ჯვარცმა (თურმანის უარყოფა და გაწირვა); მსხვერპლთმეწირვის უარყოფა (წარმართული და ქრისტიანული მსოფლმხედველობების ბრძოლა) და ა.შ. ამ მუღმივი კონსტრუქციების საფუძველზე მან შექმნა ახალი მითი, მითი დალიჯამზე, ღვარძლზე, რომელიც მოსდებია ადამიანთა სულებს, მითი სულიერ გადაგვარებასა და დაგმობილ მხსნელზე, მესიაზე.

დადრემაპული ლიტერატურა

1. *Иванов В. И.*, Родное и вселенское, М., 1994.
2. *შ. ხიხუა*, რომანის თანამედროვეობა, თბ., 1988, გვ.182.
3. *Мелетинский Е. М.*, Поэтика мифа, М., 1976, გვ. 172.
4. *ა. პაქრაძე*, მითოლოგიური ენგადი, თბ., 1969.
5. *Мелетинский Е. М.*, Поэтика мифа, გვ. 172.
6. *ბ. ღორთქიფანიძე*, თხზ. ოთხ გომად, თბ., 1976, II, გვ.173.
7. *Аверинцев С. С.*, Поэтика древневизантийской литературы, М., 1977, გვ. 84.
8. *ბ. ღორთქიფანიძე*, თხზ. ოთხ გომად, თბ., 1979, I, გვ.280.
9. *ბ. ღორთქიფანიძე*, თხზ. ოთხ გომად, II, გვ.121.
10. *ბ. ღორთქიფანიძე*, თხზ. ოთხ გომად, II, გვ.158.
11. *ზ. კიქნაძე*, საუბრები ბიბლიაზე, თბ., 1989, გვ.28.
12. *Мелетинский Е. М.*, Поэтика мифа, გვ. 308; *Мелетинский Е. М.*, Клод Леви-Стросс и структурная типология мифа, „Вопр. фил.“, М., 1970, №7, გვ. 169.
13. *ს. სიგუა*, კონსტანტინე გამსახურდიას პროზის სტრუქტურა, თბ., 1989, გვ.145.
14. *ბ. მელიქიშვილი*, მკერდმუბოლილი მერცხალი, თბ., 1987, გვ.33.
15. *იქვე*, გვ.31.
16. *იქვე*, გვ.37.
17. *იქვე*, გვ.34.

ყალბით
და
ფუხვით

ნურს წარიშვალოს, რას შექმნილა წვეთია და რწვენით,
ელავლეს ვულავ რუსთველური ასრსლართული,
და ვით უკვლავი ანაბუჭი სსოვრების ჩვენის,
სოსსლობლეს ქვეყნალ წიგნი ქართული!

ხუტა ბერულავა

უცნობი ქართული მხატვარი-გაღამწერი ბიორგი ართქელაქი

ხელნაწერი წიგნის მხატვრულ გაფორმებას საქართველოში მრავალ-საუკუნოვანი გრადიცია აქვს. თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ ძველ საქართველოში სამეფო კარის მხატვართათვის არსებობდა საგანგებო კელი-თანამდებობა „მხატვართა უხუცესისა“, ცხადი გახდება, თუ რარიგ უასდებოდა მხატვართა შრომა. მათ საქმიანობას თვალყურს აღევნებდა „მხატვართუხუცესი“. იგი აგრეთვე მრუნავედა მათზე. ამასთან დაკავშირებით აღსანიშნავია ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული ერთი ისტორიული საბუთი (Hd-6429) – ერეკლე მეორის მიწერილობა ემიკაღაბამ შაალ ყაფლანიშვილისადმი, რომელშიც იგი ავაღუჯს შაალს, უპატრონოს ნახჩოვნელი მხატვრის შვილს.

მხატვრობაში საგანგებოდ ოსტატებოდნენ, ხოლო ის, ვინც თავისით უფლებოდა ხატვის ხელოვნებას, ამას აღნიშნავდა კიდეც: „მკატვრობაც, რომელსაცა ამა წერილსა შინა იხილავთ, ჩემის მცირედის გონებით უოსტატოთ მიმიღიაო“, – ამბობს ერთ-ერთი გაღამწერი.

გაღამწერთაგან განსხვავებით, ძველ ქართულ ხელნაწერებში მხატვარი თავის სახელს იშვიათად აღნიშნავდა. ამის გამო ხშირად ქართულ ხელნაწერთა მომხატავის სახელი ჩვენთვის უცნობია. ამდენად ძველ ქართულ მხატვართა ვინაობის დადგენა, მათი ნაღვაწის მიკვლევა უადრესად საჭიროც არის და საინტერესოც.

ამჯერად ჩვენ წარმოგიდგინთ დღემდე უცნობ მხატვარს, რომლის სახელიც სამეცნიერო ლიტერატურაში გრიგოლ მესხიშვილის სახელს დაუკავშირდა.

ოთარ კასრაძის ნაშრომში – „ძველი ქართული ნაბეჭდი წიგნი“ – ვკითხულობთ: „XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში ზუსტად ერთსა და იმავე წლებში მხატვრის სახელით ორი პიროვნებაა ცნობილი – ერთი, თავად გიორგი, სიონის მომხატავი და მეორე, ანჩისხატის ეკლესიის დეკანოზი გრიგოლი. მკვლევართა გარკვეული ნაწილი მათ ერთსა და იმავე პიროვნებად თვლის. ასეთი მოსაზრება პირველად პ. კარბელაშვილმა გამოთქვა. ამასვე იმეორებდა გ. ლეონიძე. მკვლევართა ამ მო-

სამრებს ადასტურებს „კონდაკის“ ერთ-ერთ უძველეს ნუსხაზე შემორჩენილი გადამწერის ჩვენ მიერ მიკვლეული შემდეგი ანდერძი: *წიგნი შეიწყალე ცოდვილი, ყოველთა კაცთა უნარჩევესი და მღვდელ-მონაზონი გიორგი ყოფილი გრიგოლ. ამინ*“ (5,208).

ო. კასრაძეს ეს ცნობა მოაქვს ხელნაწერ A-1193-დან (ფ.55). ამ მინაწერზე დაყრდნობით მკვლევარი ასკვნის: “ჩანს, გრიგოლს ბერად აღკვეცის შემდეგ საერისკაცო სახელი გიორგით შეუცვლია. გრიგოლს ანუ იგივე გიორგის, რომელიც სიონის მობაგის შემდეგ უბრალოდ მბაგვრის სახელითაც ყოფილა ცნობილი, *წლების მანძილზე ანჩისხაგის გაძარში უმსახური და დეკანოზად*“ (5,208).

ო. კასრაძე იმოწმებს პ. კარბელაშვილის შრომას „ძველი ანჩისხაგის გაძარი ქ. გვილისში“. მითითებულ გვერდებზე ვკითხულობთ: „დეკანოზი გრიგოლი, ძე იოსებისა (იმავე გვერდზე, უფრო გვიან პ. კარბელაშვილი წერს, რომ იოსები არის პეტრე მესხის შვილი. მაშასადამე, აქ საუბარია გრიგოლ მესხიშვილზე – ი.გ.), 1711-1724 წლებში იყო ანჩისხაგის დეკანოზი, „ხელოვანი, სამეფო კარის მბაგვარი, მგალობელი და მწიგნობარი; ამისი შვილები – ალექსი და ნიკოლოზ; დიდს მონაწილეობას იღებდა 1705-1721 წლებში სტამბის წიგნების ბეჭდვაში, რისთვისაც მეფე ვახტანგ VI უბოძა უფლება ესარგებლნა სოლოლაკის წყლით თავის გარეთუხნის ბაღისათვის. როგორც მბაგვარი, გრიგოლ დეკანოზი იღებდა მეფის სუფრის სარქრიდამ დღეში ორ პურსა, 2 კერასეულ ღვინოსა და ყოველწლიურ ჯამაგირს ხაზინიდან. 1724 წელს გრიგოლი გაჰყვა ვახტანგ VI რუსეთში და მისი ადგილი მიეზიდა მის ძმას დავითს“ (4,43-44).

როგორც ვხედავთ, პ. კარბელაშვილი გრიგოლ მესხიშვილისა და გიორგი მბაგვრის იგიეობის შესახებ არაფერს ამბობს. აღსანიშნავია, რომ მას არამცთუ დასახელებული ნაშრომის მითითებულ გვერდებზე, არამედ არც სხვაგან არსად არ აქვს ეს მოსაზრება გამოთქმული.

ნაშრომის XII თავში – „დეკანოზნი და მღვდელნი ანჩისხაგის გაძრისა“ – პ. კარბელაშვილი სხვებთან ერთად ასახელებს გიორგი დეკანოზს: „გიორგი დეკანოზი, 1765-1779 წწ. (იგულისხმება მისი დეკანოზობის წლები – ი.გ.), აღზრდილი კათალიკოზის ანტონ I-ის კარზედ. იყო სიძე სახელოვანის ჯეარის მამის დეკანოზის იოანე გარსევანიშვილისა. მრავალი წიგნი გადასწერა სკოლებისათვის მხედრულის ხელით. ჩინებული ხუცური წერა იყოდა. ერთს მისგან გადაწერილს წიგნში ვკითხულობთ: „თთუშა იელისსა კბ, ქ ქს უნ (=1768 წ.) სრულ იქმნა მცირე ესე სჯულის კანონი ქალაქა გვილისს, პალატასა საპატრიარქოსა კელითა ანჩისხაგის დეკანოზის გიორგისითა, მზილველთაგან შენდობის მოქენე“ (S-1597, 1766 წ.). მისგანვე გადაწერილი ლოცვანი, კატეხიზმო აკვირებენ მნახველს. მიიკვალა 1779 წ. თებერვალში, ჰმარხია ანჩისხაგის დასაველეთის კარებთან“ (4,45).

არც აქ ჩანს, რომ გიორგი – ყოფილი გრიგოლი იყოს. ამ მოსაზრების უსაფუძვლობას ისიც ამტკიცებს, რომ გრიგოლ მხაგვარი ანჩისხატის ეკლესიაში კანონია 1711-1724 წლებში, ხოლო გიორგი – 1765-1779 წლებში. როგორც ვხედავთ, მათ საკმაო პერიოდი ამორებით ერთმანეთს. აქ დასახელებული გიორგი ლეკანოზი არის გრიგოლ მხაგვრის შვილიშვილი, ალექსი მესხ-იშვილის შვილი (2,200).

ო. კასრაძე თავისი დებულების დასასაბუთებლად იმოწმებს გ. ლეონიძის გამოკვლევას.

მითითებულ გამოკვლევაში ვკითხულობთ: „1712 წლის 23 აპრილს ქართლის მეფე ვახტანგ VI „წყალობისა და სითარხნის წიგნსა და ნიშანს“ აძლევს თავის ლაურეატს, ერთგულსა და ნამსახურს ყმას, სიონის მხაგვარს გიორგის და მის შვილებს: მიქელს და იოჰანეს“ (6,407). ამავე ნაშრომის 408-ე გვერდზე ვკითხულობთ: „მე-18 საუკუნის კარის მხაგვართა შორის აღსანიშნავი არიან: მხაგვარი გრიგოლ მესხიშვილი, ვახტანგ VI კარის მხაგვარი. იგივე უნდა იყოს სხვათა შორის, შესანიშნავი ხელნაწერის „ქილია და დამანას“ დამსურათებელი (ხელნაწერი ინახება ლენინგრადში, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში). გრიგოლ მხაგვარი, აგრეთვე, ცნობილი გადაწვერი, მგალობელი და მესტამბე ყოფილა. იგი მონაწილეობას იღებდა ქართული წიგნების ბეჭდვაში. 1724 წელს გრიგოლი თან გაჰყვა ემიგრაციაში ვახტანგ მეექვსეს“. ამკარაა, რომ არც გ. ლეონიძეს არ აქვს გამოთქმული ის მოსაზრება, თითქოს გრიგოლ მხაგვარი და გიორგი მხაგვარი ერთი და იგივე პიროვნება იყოს.

რა საფუძველი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ აქ დასახელებული „გრიგოლი ყოფილი გრიგოლ“ გვარად მესხიშვილია? ან ის ფაქტი, რომ საქართველოში, ერთსა და იმავე პერიოდში ორი სხვადასხვა სახელის პიროვნება „გრიგოლ“ და „გიორგი“ იწოდება მხაგვრად, ორივე ვახტანგ VI-თან დაახლოებულია და მონაწილეობს მისი სტამბის საქმიანობაში, სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ ეს ორი სახელი „გიორგი“ და „გრიგოლი“ ერთსა და იმავე პიროვნებას გულისხმობს. ცხადია, ვახტანგ VI თავის სტამბაში განათლებულ პირთ მოუყრიდა თავს და საუხებით შესაძლებელია, მათ შორის ორი მხაგვარიც ყოფილიყო.

გრიგოლ მესხიშვილი, როგორც „ველოანი მხაგვარი“, ალბათ, არა ერთ ხელნაწერს მოხატავდა და გადაწერდა კიდევ. სამწუხაროდ, მისი ნამუშავეები დღემდე მიკვლეული არ არის. არ ვიცით, რომელ ქართულ ხელნაწერს შეეხო მისი კალამი, რომელი მოხატა, თუ გადაწერა. მგერთა შემოსევებმა თუ შინაურმა შუღლმა დიდი ზიანი მიაყენა ძველ ქართულ ხელნაწერებს, მრავალი მათგანი სამუდამოდ დაიკარგა. მაინც ძნელი დასაჯერებელია, რომ გრიგოლ მესხიშვილის მიერ გადაწერილი თუ მოხატული არც ერთი ხელნაწერი არ იყოს ამჟამად ჩვენს სიძველეთსაცავე-

ში და თუკი არის, მისი მომხატავი ანონიმი მხატვრის სახელით იქნება ცნობილი.

რაც შეეხება სიონის მომხატავ გიორგის, მისი სახელი 1716 წელს დაბეჭდილ „ღავითის“ საგამომცემლო მონაცემებში გვხვდება: „განსრულდა ღავითნი ესე თვესა ივნისსა, ... სტამბის მეურნეობასა გიორგი მხატვრისასა“ (7,22).

გიორგი მხატვრის შესახებ საინტერესო ცნობებს ქართულ ისტორიულ საბუთებშიაც ვხვდებით.

1703 წელს თბილელი მიგროპოლიტის ღომენტის მიერ გიორგი მხატვრისათვის მიცემულ წყალობის წიგნში ვკითხულობთ: „ჩვენ, ღმრის ორბელის შვილმა თბილელ მიგროპოლიტმან პატრონმან ღომენტიმ ესე წყალობის წიგნი გიბოძეთ შენ, ჩვენის საყდრის ყმას მხატვარს გიორგის, შეილსა შენსა მიქაელს, შეილთა და მომავალთა სახელსა შენისათა ასრუ, რომ წყალობას დაგვეაჯუ, ვისმინეთ მოხსენება შენი და გიბოძეთ ჩვენს ქარვასლას უკან ქულბაქები... ღომენტი“ (ხვეულად). იქვე განსახვევებული ხელით წერია: „მე, გიორგი მხატვრის შვილის შვილს გიორგის მომებარა ამ გემოწერილისა ფასი თუმანი ოცი. ბეჭედი არა მქონდა და ეს ჩემი ხელია“ (3,6).

1721 წლის ღავით გარეჯის ერთ სიგელში ვკითხულობთ: „დაიწერა ესე ნასყიდობის წიგნი და სიგელი კელითა სიონის მღრთისმშობლის მხატვრის გიორგის შვილის იოანესითა, თვესა აპრილსა დამლეგსა, ქრისტეს აქეთ წელსა ათას შვიდას ოცსა და ერთსა ქართულსა ქრონიკონსა ოთხას ცხრასა“ (3,34).

1715 წლის 1 ივნისის საბუთში, თავნასყიდობის წიგნში, ქრისტესია ბურჯანაძისა ნიკოლოზ ორბელიანისათვის, – მოწმეთა შორის დასახელებულია მხატვარი გიორგი. საბუთი დაწერილია მგალობელ ლევანის მიერ (1,360).

1712 წლის 23 აპრილს ვახტანგ VI-ის მიერ სიონის მხატვრის გიორგისადმი მიცემულ სიგელში მოხსენიებულია გიორგი მხატვრის ორი შვილი: მიქელ და იოანე. საბუთში ჩახატულია არწივი, რაც ე-თაყაიშვილის ამრით არის რუსეთის საქართველოზე გავლენის შედეგი. მსგავსი რამ სხვა სიგელებში არ არის. საბუთის დამწერია ღავით თუმანიშვილი (1,451).

გემოთქმულის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ მხატვარი გიორგი და მხატვარი გრიგოლ მესხიშვილი ორი სხვადასხვა პიროვნებაა, რადგანაც:

1. მხატვარი გიორგი არსად არ არის მოხსენიებული „ყოფილ გრიგოლად“.

2. გიორგი მხატვარს ჰყოლია შვილები: იოანე და მიქელ.

3. გრიგოლ მხატვრის შვილი კი, როგორც ცნობილია და გემოთაც გვექონდა აღნიშნული – ალექსია.

ამასთან დაკავშირებით ჩვენი ყურადღება მიიქცია XVII-XVIII საუკუნეების საეკლესიო კრებულის (S-1163) რამდენიმე მინაწერმა. ხელნაწერი დაწერილია ნუსხურად, თავბოლონაკლულია. ხელის მიხედვით განეკუთვნება XVII საუკუნის დასასრულს ან XVIII საუკუნის დასაწყისს. ხელნაწერის 36r-ზე არის მინაწერი მხედრული ხელით: „ღ-თო, შეიწყალე გიორგი, ამისი მწერალი“. 159r-ზე კი ნუსხური მინაწერია: „ამისსა მწერალსა, ღიკონსა გიორგის შეუნდნეს ღმერთმან. ვისცა გრწმენს წიგნი ესე, თქუნცა შ-ნდს ღმერთმან“. მსგავსი მინაწერებია ხელნაწერის 51r, 116r, 124v და სხვ. როგორც ნუსხურით, ასევე მხედრულით. ერთ-ერთ მინაწერში გადამწერი თავის გვარსაც ასახელებს: „ღმერთო და ყოველნო წ-ნო ღი-სანო და რაცა ამაშიდ წ-ნი ხართ, იმის მადლო, მოიხსენე გიორგი ართმელაძე ცოცხლებით დღეგრძელობით...“ (124v). ეს მინაწერიც გექსგის ხელით არის შესრულებული.

მამასაღამე, ხელნაწერის გადამწერია ღიკონი გიორგი ართმელაძე. იგი წერს ლამაზი, კალიგრაფიული ხელით ნუსხურად და მხედრულად. ხელნაწერი მხატვრულად არის გაფორმებული. გადამწერი სამედაო ასოების მოსახატავად ზოგჯერ მწვანე ფერის საღებავს იყენებს, ზოგჯერ – სინგურს. ხელნაწერი დასურათებულია წმინდანთა სურათებითაც (62v, 63v, 134r), აქვე ხშირად გვხვდება ხელის მტვევის გამოსახულება კალმით (44r, 93r, 110r, 115v, 116r, 122r).

ერთგან არშიაზე დახატულია მამაკაცი საერისკაცო განსაცემლში (130r). ხელნაწერის 71v-ზე ვკითხულობთ: „წ-ა ირ-მა, შეიწყალე გიორგი გ-მომბ-გვი შენი“. მინაწერი შესრულებულია გექსგის ხელით. მამასაღამე, S-1163 ხელნაწერი კრებულის გადამწერი *გიორგი ართმელაძე, ამავე დროს მისი მომხატავიცაა.*

ჩვენი ვარაუდით, სწორედ ეს მხატვარი გიორგია, რომელიც მხატვარ გრიგოლ მესხიშვილთან ერთად მონაწილეობდა ვახტანგ VI-ის სცამბის მუშაობაში. მის მიერვე არის აღდგენილი და შეკვებული ხელნაწერი „სჯულის კანონი“, რომელიც ამჟამად საქართველოს ცენტრალური არქივის ქართულ ხელნაწერთა ფონდში (№ 1446) ინახება № 311-ით განმარტებული ანდერძში ვკითხულობთ: „ბაგონმან კათალიკომმან ნიკოლოზ, მე თბილელს მხატვარს ...ები დამხატვინა და ეს რჩულის კანონი იქ იღვა, ღიად დაძველებული და დაშლილი, და ჩემი კელით დაწერე და შეკარ და წმიდის შიოსი იყო და მასვე მივართვი. ვინც მიემთხვიენეთ, მამანო, შენდობაა ყავთ ჩემ ცოდვილის *გიორგის მხატვრისათვის*, ქრონიკონს გედ (1706 წ.) მაისის კბ“ (1r).

არქივის № 311 ხელნაწერი გიორგი მხატვარს შეუვსია 1706 წელს, ამავე პერიოდში (XVII საუკუნის დასასრულსა და XVIII საუკუნის დასაწყისში) არის გადამწერილი და მოხატული ხელნაწერი კრებული S-1163 *გიორგი ართმელაძის* მიერ.

აღნიშნულ ხელნაწერთა ურთიერთშეჯერებით დადგინდა, რომ ეს ორი გიორგი ერთი და იგივე პირი – გიორგი ართმელაძეა.

ასე რომ, *მხატვარ გიორგისა და მხატვარ გრიგოლის იგივეობა არ დასტურდება. მხატვარი გიორგი გვარად ართმელაძეა, მხატვარი გრიგოლი კი – მესხიშვილი*. ამ ორი პიროვნების სიახლოვეს ისიც ადასტურებს, რომ გიორგი ართმელაძის მიერ გადაწერილი და მოხატული ხელნაწერი (S-1163) გრიგოლ მესხიშვილის საკუთრება გამხდარა. ხელნაწერის 151v-ზე დაცულია მინაწერი: „ეს წიგნი მხატვრის გრიგოლისა არს, უწყოდეთ, მკითხველნო და მსმენელნო“. მინაწერი მხედრულია, სხვა მხედრულ მინაწერთაგან განსხვავებული. რადგან მესხიშვილთა კალიგრაფიული სკოლის წარმომადგენელთ, გარდა ინდივიდუალური თავისებურებებისა, ერთი სტილი და წერის საერთო მანერა აქვთ, ჩვენ ეს მინაწერი შევუდარეთ მესხიშვილების სხვა წარმომადგენელთა ხელს. მინაწერის მსგავსება მესხიშვილთა კალიგრაფიულ სკოლასთან ამკარაა. *ჩვენი აზრით, მინაწერი ალექსის მამას – გრიგოლ მესხიშვილს ეკუთვნის*. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამგვარადვე იხსენიება იგი ალექსის ანდერძებშიაც („მხატვრის ძე ალექსი“ ან „გრიგოლ მხატვრის შვილი ალექსი“). მაშასადამე, გიორგი ართმელაძის მიერ გადაწერილი და მოხატული ხელნაწერი მხატვარ გრიგოლ მესხიშვილის საკუთრება გამხდარა, ეს კი მათ ახლო ურთიერთობაზე მიგვანიშნებს და ასაბუთებს ჩვენს მოსაზრებას, რომ *მხატვარი გიორგი ართმელაძე სწორედ ის გიორგი მხატვარია, რომელიც გრიგოლ მესხიშვილთან ერთად მონაწილეობდა ვახტანგ VI-ის სტამბის საქმიანობაში*.

ამგვარად, ქართველ მწიგნობართა რიგს შეემატა კიდევ ერთი მხატვარ-გადამწერის – გიორგი ართმელაძის სახელი.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. *თავაძიშვილი*, საქართველოს სიძველენი, ტ. II, 1909.
2. *იოანე ბატონიშვილი*, კალმასობა, ტ. II, თბ., 1948.
3. *ს. კაკაბაძე*, ისტორიული საბუთები, წიგნი V, ტფ., 1913.
4. *პ. კარბელაშვილი*, ძველი ანჩისხატის ტაძარი ქ. გვილისში, ტფ., 1902.
5. *თ. კასრაძე*, ძველი ქართული ნაბეჭდი წიგნი, თბ., 1978.
6. *გ. ლეონიძე*, გამოკვლევები და წერილები, თბ., 1958.
7. *ქართული წიგნი*, თბ., 1941.

ქართული ექსლიბრისის სათავაშობთან

ამ მცირე ზომის წერილში ჩვენ შევეცადეთ მოკლედ წარმოგვედგინა ქართული ექსლიბრისის საფუძვლების კვლევის შედეგები და განგვეხილა იგი ზოგადად ექსლიბრისის ჩამოყალიბებისა და ისტორიული განვითარების სურათის ფონზე.

ქართული ექსლიბრისის უძველესი ნიმუშების მიკვლევაში უდიდესი დახმარება გაგვიწია კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელმა, ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატმა, ქალბატონმა მაია კარანაძემ. ვსრავებლობთ შემთხვევით და მადლობას ვუხდით მას (ავტ.).

წიგნზე მფლობელის საკუთრების აღმნიშვნელ ნიშანს, ექსლიბრისის ერისკულტურის დონის განმსაზღვრელადაც კი მიიჩნევენ, რადგან მას ამა თუ იმ ერის წიგნიერების, მისი განვითარებისა და განათლების მაჩვენებლად თვლიან. ამიგომ ექსლიბრისის არსებობის საფუძვლების ძიებას ყველა ქვეყანაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება.

ჩვეული სახით ესქლიბრისი გრაფიკული ხერხით ქაღალდზე შესრულებული მინიატურული კომპოზიციაა, რომელიც აღასტურებს ამა თუ იმ პიროვნების საკუთრებას წიგნზე. იგი წიგნის ყდის შიდა მხარეს, ფორმატზე, ზედა მარცხენა კუთხეში უნდა დაეკრას. ექსლიბრისზე წიგნის მფლობელის გვარი და სახელია აღბეჭდილი. გვარისა და სახელის გარდა, ამ პაგარა კომპოზიციაზე შესაძლოა გამოსახული იყოს რაიმე ემბლემა, წიგნის მფლობელი პიროვნების პროფესიისა და ინგერესების ამსახველი სიმბოლური ან სიუჟეტური ნახაგი, მოგჯერ წიგნის მფლობელის პორტრეტიც არის მოცემული, ან მხოლოდ შრიფტისა და დეკორის სათანადო ხასიათის შერჩევით არის გადმოცემული მხატვრის მიერ ჩაფიქრებული განწყობილება.

ექსლიბრისის სამშობლოდ გერმანია ითვლება, სადაც იგი XV საუკუნიდან იწყებს არსებობას. ევროპის ცალკეულ ქვეყნებში ექსლიბრისის ჩასახვა სხვადასხვა დროს იწყება. საფრანგეთში მისი განვითარების საწყისი

სად 1529 წელია მიღებული, შვეიცარიაში – 1504 წ., პოლანდიაში – 1597 წ.,
შვედეთში – 1595 წ., ინგლისში – 1574 წ., პოლონეთში – 1516 წ., ინგლისში
– 1555 წ., აშშ-ში კი იგი XIX საუკუნეში ჩნდება.

გრავირებული ექსლიბრისის პარალელურად XVI-XVII საუკუნეებში
იტალიურ და ფრანგულ წიგნებზე გაჩნდა ყდამე დატვიფრული დამლა,
რომელიც მესაკუთრის ღერბს წარმოადგენდა, ზოგჯერ იგი ყდის ორივე
მხარეს იყო დატანილი. ამგვარ ნიმანს „სუპერექსლიბრისი“ ეწოდა.

ექსლიბრისისა და სუპერექსლიბრისის პარალელურად ბეჭდურ წიგნ-
ზე გაჩნდა სხვა ნიმუხებიც: საგამომცემლო, გიპოგრაფიული, ცოცხა მოგ-
ვიანებით კი წიგნის მოვაჭრეთა და ყდით შემოსველთა გვარის აღმნიშ-
ვნელი. ეს იმით იყო გამოწვეული, რომ ის პირები, რომლებიც წიგნის
შექმნისათვის გარკვეულ თანხას ან შრომას გაიღებდნენ, ცდილობდნენ
გაღებული წვლილი თავისი „უფლებების დამცველი“ პირობითი ნიმით
გამოეხატათ. წიგნის ბეჭდვის დაწყებისთანავე, ჯერ კიდევ იოჰან გუტენ-
ბერგის სიცოცხლეში, 1457 წელს, გამომცემელი და მბეჭდავი უფსტი და
შეფერი ფსალმუნის წინასიგვეაობის შემდეგ ათავსებდნენ თავის საგა-
მომცემლო ნიმანს. XVI საუკუნეში ამგვარ ნიმუხებს ბევრი გამომცემელი
იყენებდა, ზოგი თავის წიგნებს საკუთარი ინიციალებით შექმნილი ვენ-
ზელით რთავდა. ამგვარი იყო XVIII საუკუნის რუსი განმანათლებლის
ნ. ნოვიკოვის საგამომცემლო ნიმანი, ამგვარივე ნიმანი ჰქონდა მეცენატ
გრაფ ნ. რუმიანცევსაც.¹

დაახლოებით იგივე ხასიათი შეიძლება დაინახოთ პირველნაბეჭდ
ქართულ „ვახტანგისეულ“ გამოცემებში და მოსკოვსა და პეტერბურგში
დაბეჭდილ წიგნებში (1737-1744 წწ.), სადაც ჩართულია ბაგრატიონთა საგ-
ვარეულო გერბი. ვახტანგისეულ გამოცემებს, გერბს გარდა, ძირითადი
ტექსტის წინა ფურცელზე ახლავს გრაფიურა მეფის პორტრეტული გამო-
სახულებით. ამ ნიმუხების შეტანით ქართველ მეცენატ მეფეებს სურდათ
უკვდავეყოთ თავიანთი სახელი და აღენიშნათ თავისი წვლილი წიგნის
ბეჭდვის საშვილიშვილო საქმეში, მაგრამ ეს ნიმუხები ექსლიბრისის არ წარ-
მოადგენდნენ, მხოლოდ ამრობრივად უახლოვდებოდნენ მას.

საქართველოში, ისევე როგორც ყველა კულტურულ ქვეყანაში, წიგნს
ოლითგანვე დიდი პატივისცემით და მოწიწებით ეპყრობოდნენ, ქართველ
მეფეთა თუ წარჩინებულთა კარზე, მონასტრებსა და ეკლესიებში მრავა-
ლი ძვირფასი ხელნაწერი ინახებოდა. ჩვენამდე მოღწეულ პირველ ლიტე-
რატურულ ნაწარმოებშიც კი ვხვდებით წიგნის საკუთრების დამადას-
ტურებელ ცნობას. იაკობ ხუცესი თავის ნაწარმოებში „წამებაჲ წმიდისა
შუშანიკისი დელოფლისაჲ“ (V ს.) გვამცნობს, რომ შუშანიკმა „თანა წარ-

1 Минаев Е., Фортинский С., Экслибрис, М., 1970, с.12,14.

იგანა ევანგელს თუხი და წმიდანი იგი წიგნი მოწამეთანი“² დაეთო
 აღმაშენებლის შესახებ კი მემატიანე მოგვითხრობს: „...იგინი (წიგნები
 მ.გ.) იყვნეს მისსა საზრდელ, ყოველთა გემოიან, ან სასმელ ტკბილ და
 საწადელ; იგინი შუება, განცხრომა საწურთელ და სარგებელ. დღე და
 ღამე მიმოსლვათა შინა მიმღებთა, ღამეობათა მოუწყენელთა, შრომა-
 თა განუსუენებელთა წიგნები ეგვირთა სიმრავლესა ჯორთა და აქლემ-
 თასა; და სადა გარდახდის ჰუნესა, პირველ ყოვლისა წიგნი მოაქუნდიან
 ხელთა, და არა დააცადის კითხვა, ვიდრე არ დაშურის“³.

ხელნაწერთა გადამწერების ანდერძებში და მინაწერებში ნათლად
 გამოიხატება, რომ წიგნი ღიდ განძად იყო მიჩნეული. მას, როგორც ცოცხ-
 ალ არსებას ისე ექცეოდნენ. გრიგოლ ღეთისმეტყველის თხზულებათა
 კრებულში – ძეგლში „ცხოვრება და მოღვაწეობა გრიგოლ ღეთის-
 მტყველისა“ (XI ს.), ვკითხულობთ: „ვინცა ესე წიგნი გყულობისაღ დაიჯ-
 სნა და ს[ამშობლ]ოში გაგზავნა, ეგრეთვე უფალო ღმერთო, სული მისი
 დაიკუნ, ამინ“⁴ ასევე ცოცხალ არსებად მოიხსენიებს წიგნს წილკნელი
 ეპისკოპოსი ამბროსი, XVI საუკუნის ხელნაწერში: „მე, ყოვლად სამღვდე-
 ლოს წილკნელს ამბროსის მომიგანეს ქალაქიღამე ეს სამოციქულო. ერთს
 ვისმე სომეხს სახლში ჰქონებოდა და ღიად მრავალი მწუხარება და
 სნეულება შემთხვეოდა; აქ, წილკანს მე მომიგანეს და მე ისევე ამ ეკლუ-
 სიაში დამიდვია. ახლა ამ ეკლესიის მნემ იცის. 1787“⁵ გრიგოლ ღეთის-
 მტყველის „ცხოვრებისა“ და თხზულებათა მეორე კრებულში იოანე ბოდ-
 ბელის მინაწერში ვკითხულობთ: „წიგნი ესე გრიგორი ღეთისმეტყველისა,
 ღროსა აღოკრებისა გფილისის ქალაქისასა უსჯულოთა თათართაგან
 დაგყვევებული, მოვისყიდეთ საკუთართა საფასითა ჩვენითა ბოდბელ
 მიტროპოლიტმა იოანემ, რომელსა აწ შევწირე განმანათლებელისა
 ჩვენისა ღელისა ნინას ეკლესიასა, საოხად სულისა ჩემისა ჩყლვ წელსა,
 ივ[ლისის] იმ ღღესა“⁶.

ზოგიერთი მეცნიერი ხელნაწერ წიგნებზე არსებულ ე.წ. „ჩართულ“
 წარწერებშიც კი ხედავს ექსლიბრისის აზრობრივ საწყისს. ევროპულ და
 რუსულ ხელნაწერ წიგნებზე გვხვდება წყევლის შემცველი ტექსტები,
 რომლებიც მუქარას გამოხატავენ წიგნის უღიერად მომხმარებელთა თუ
 მომპარავთა მიმართ. მსგავსი წარწერები ქართულ ხელნაწერ წიგნებზეც

2 *იაკობ ხუცესი*, წამებაა წმიდისა შუმანიკისი ღღლოღლისაჲ, თბ., 1979, გვ.25.
 3 *ჯ. ღვინჯილია*, სული აღმაშენებელი, თბ., 1989, გვ.171.
 4 ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A)
 კოლექციისა, ტ.1, თბ., 1973, გვ.14.
 5 *იქვე*, გვ.21-22.
 6 *იქვე*, გვ.54.

მრავლად მოგვეპოვება. საქართველოში უძველესი დროიდან არსებობდა პირადი ბიბლიოთეკები და „ქართველები მრუნავენენ არა მხოლოდ საკუთარი ბიბლიოთეკის ხელშეუხებლობაზე, არამედ ეკლესია-მონასტრების წიგნთსაცავების ბელმეც. ისინი შესწირავენენ რა ხელნაწერს ამა თუ იმ მონასტერს, წინასწარ უთვლიდნენ წყევლა-კრულვას მას, ვინც გაბედავდა და მათ შეწირულებას მიითვისებდა ან დაამიანებდა“.⁷ ეს ე.წ. „დამცველი“ წარწერა მფლობელის უფლებას ამკვიდრებდა წიგნზე და ამით ამრობრივი მნიშვნელობით შორეულ ანარეკლს პოულობს ექსლიბრისთან. წყველითი წარწერის ნიმუშს გვაძლევს XVIII საუკუნის კალიგრაფის ნიკოლოზ ჩაჩიკაშვილის ანდერძის მონაკვეთი, სადაც ვკითხულობთ: „წყეული იყოს ის კაცი თუ ქალი, რომელმაც თხოვნით წაიღოს და ამის პაგრონს დააიფყდეს და აღარ გამოუჩინოს. წყეული იყოს, რომელსაც აქედამ ამბავი მოეწონოს და ან რვეული ამოგლიჯოს და ან ფურცელი აღმოხიოს და ან უბრალო არშიაზე ბლაჯვა დაუწყოს ან ფინთად და უნაღველად და ნისიათ იკმაროს“.⁸ ან კიდევ ამგვარი მინაწერი შოშიგა ერისთავის დაკვეთით შესრულებულ გულანზე: „ძემან კაცისამან ანუ დიდმან, ანუ მცირემან, ანუ მეფემან, ანუ მთავარმან, ანუ ეპისკოპოსმან, ნათესავმან აღამისამან ეს გულანი გამოახოს ამ სახლს ან ძალით წაიღოს, ანუ ნებით გასცეს, ანუ სხვამან, ანუ ნათესავმან ჩნ-მან, სახლისა ამის ჩნისაგან წარიღოს და დაუკარგოს სახლსა და ნათესავსა ჩნსა, ჩემსამც ცოდვასა და კანონს ქუშმ არის და მეორედ მოსლვას ჩემი ცოდვის პასუხის გამცემი ის იყოს. ვინც ეს წიგნი...ამ სახლიდამა დასაკარგავად კელ-ყოს, ღმერთმან ნუ უხსნას მის სულსა ნურც წირვითა, ნურც ლოცვითა, ნურცა გლახაკთა მიცემითა“.⁹

ამგვარი წარწერების რიცხვი ძალზე დიდია და აღარ გავაგრძელებთ მათზე საუბარს, ვიგყვით მხოლოდ, რომ ჩვენც ვიზიარებთ იმ მკვლევართა აზრს, რომლებიც თვლიან, რომ ამ წარწერებსაც და ექსლიბრისსაც წიგნის „დაცვის“ ფუნქცია აქვთ დაკისრებული და სწორედ ამაში გამოიხატება მათი „მსგავსებაც“, თუმცა ეს მსგავსება, რა თქმა უნდა, მხოლოდ ამრობრივ გაგებას გულისხმობს.

1709 წელს, ვახტანგისეულ სტამბაში დაბეჭდილი სახარების ერთ-ერთ ეგზემპლარზე, რომელიც ინახება საქართველოს სახელმწიფო წიგნის პალატაში ($\frac{1}{1709}$), წიგნის მფლობელის საკუთრების გამოხატვის ახლებური ფორმა გვხვდება. ეს არის გენათელი მიგროპოლიგის ეფთვიმეს ბეჭე

7 ლ. მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, თბ., 1962, გ.1, ნაკვეთი I, გვ.70.

8 იქვე, გვ.69.

9 იქვე.

ლი, რომელიც სურავისტიკის ერთ-ერთ ნიმუშს წარმოადგენს და 1781-1822 წლებით თარიღდება.¹⁰ ბეჭედი დასმული იყო მიგროპოლიტ ეფთვიმეს მიერ შედგენილ ამა თუ იმ საბუთოზე და მის ხელმოწერას ადასტურებდა სახარებაში, იმ ფურცელზე, რომელზეც ვახტანგ მეექვსის პორტრეტი მოთავსებული, პორტრეტის გვერით „გაკრული ხელით“ შესრულებულია წარწერა: „ეს სახარება გოლოგისის ეკლესიის არის“ და წარწერის ბოლოს დასმულია გენათელი მიგროპოლიტის ეფთვიმეს ბეჭედი, რომელიც ძალზე მჭრალად იკითხება, ძლივს შესამჩნევია და დაბეჭდილი ფურცელზე ეს არის რვა კუთხა მოხაზულობის ბეჭედი (18x16), გარშემო მხედრული, შუაში ასომთავრული ლეგენდით (ილ.1). ამ წიგნზე ხელით შესრულებულია მინაწერი, მრავალრიცხოვან პირთა პიროვნების აღმნიშვნელი წარწერები, რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ მან სხვადასხვა პაგრონის ხელში გამოიარა, მაგრამ ამ წარწერებს შორის ჩვენთვის ყურადსაღებია წიგნის მფლობელის ფორმად საკუთრების აღმნიშვნელი ბეჭდის გამოყენება.

საკუთრების აღმნიშვნელი წარწერები ახლავს 1709 წელს გამოცემულ, ვახტანგისეულ სტამბაში დაბეჭდილი სახარების მეორე ეგზემპლარსაც (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Q 912), რომელიც ვერცხლის მოოქროვილ ყდამია ჩასმული (22,5x20) და ძვირფასი თვლებით არის შემკული (ფირუზი, ბურმუხტი). ყდის უკანა მხარეს, ორნამენტული ჩარჩოს ქვევით ამოჭედილია გეჟსტი: „მთავრინა ეკატრინა. ჩყოვ წელსა“.

წიგნს აქვს თეთრი, საღა ფორზაცი. ფორზაციის შემდეგ, მეორე ფურცელზე, მარჯვენა მხარეს არის შესრულებული მინაწერები: 1. „ჩყოვ წელთა, ოდიშის ღლეუფლის, წერეთლის ასულის მართას მშითჳს არის ეს სახარება“. 2. „ღმერთო, შეიწყალე და[დ]იანი ლეონ“, წარწერის დასასრულს ლევან დადიანის ხელმოწერაა რუსულად „Леон Дадниани“. ამ წარწერებს ქვევით კი მოჰყვება გეჟსტი: 3. „ეს წმინდა სახარება მოვაჭვდინეთ და შევაძკეთ თვლებით მე და ძემან ჩემმან კნიაზმა მეგრელიისამან ნიკოლაომან და დავასვენეთ ჩვენს საზაფხულო სასახლეს, ეკლესიასა შინა, გორდს. 1872 წელს, 9 მაისს. მთავრინა ეკატერინა“. წარწერა დასრულებულია ეკატერინე ჭავჭავაძის ავტოგრაფით. გეჟსტის დასასრულს, ბოლო ცარიელ ფურცელზე, ასევე ხელით არის ნაწერი: „ქ: ოდეს ვამთავითარებისაგან მეფე ვახტანგ მიბრძანდა სამეუფოსა ქალაქსა მოსკოს[ქ], თან ვიახულ ნიკოლოზ აბამიშვილი; ვეკურთხე არქიმანდრიტად, დიდის კელმწიფის ბრძანებითა და წმინდის სინოდის შენდობით და კურთხევითა ქ კ ს ჩლღვ, თვესა სექტემბერს: კ.“¹¹

ეს წიგნი ხელნაწერთა ინსტიტუტში მოხვედრამდე თავად ლევან და-

10 ა. ბაქრაძე, მასალები ქართული სურავისტიკის ისტორიისათვის, I, თბ., 1978, გვ.115.
 11 ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა ახალი (Q) კოლექციისა, გ.11, თბ., 1958, გვ.334-335.

დიანის საკუთრება იყო და დადიანთა საგვარეულო ბიბლიოთეკაში ინახებოდა. წიგნზე შესრულებული წარწერები საყურადღებო ცნობებს გვაწვდის მის მფლობელთა შესახებ, მაგრამ ყველაზე მნიშვნელოვანია ჩვენთვის ყდის უკანა მხარეს ამოჭედილი ის წარწერაა, რომელიც გვამცნობს, რომ „მთავრინა ეკატრინა“-სია ეს სახარება. წიგნის მფლობელის სახელის ყდაზე დაგვიფურით ერთგვარად შინაარსობრივი ასოციაცია იქმნება სუპერექსლიბრისთან.

სუპერექსლიბრისის მსგავსი ნიშანი აღმოჩნდა აგრეთვე XVIII საუკუნის ხელნაწერებზე, რომელიც კალიგრაფ ნიკოლოზ ჩაჩიკაშვილის მიერ არის შესრულებული. ეს სუპერექსლიბრისი 1983 წელს გამოავლინა კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის მეცნიერ თანამშრომელმა ია განეჩილაძემ და „მწიგნობარი-82“-ის კრებულში გამოაქვეყნა წერილი სათაურით „ექსლიბრისის უძველესი ნიმუში ქართულ ხელნაწერებზე“¹² ამიგომ ჩვენ ამ ექსლიბრისზე დაწვრილებით აღარ ვისაუბრებთ, აღენიშნავთ მხოლოდ, რომ ეს ოვალური ფორმის მცენარეული დეკორისაგან და ასომთავრული შრიფტისაგან შევსებული დამლაწიგნის ორივე მხარეს წინა და უკანა ყდაზე არის დაგვიფურული (ილ.2). ხელნაწერთა ინსტიტუტში ინახება ამგვარი სუპერექსლიბრისით შემკული ოთხი ხელნაწერი: 1) წიგნი ისტორია, 1793 წ. A-1168; 2) ხელნაწერი კრებული, 1774-1779წწ., A-860 (A-999); 3) რუსუდანიანი – ნ. ჩაჩიკაშვილის მიერ შევსებული და აკინძული, XVIII ს., S-3698; 4) კრებული, H-341. ნ. ჩაჩიკაშვილის კუთვნილი ერთ-ერთი წიგნი ინახება ეროვნული ბიბლიოთეკის რარიტეტის განყოფილების საცავში. ეს არის ერეკლე II-ის სტამბაში 1783 წელს დაბეჭდილი კონდაკი $(K \frac{2532}{309})$. ამ წიგნის ტვიფარიც ზემოთ ნახსენები ჩაჩიკაშვილისეული სუპერექსლიბრისის იდენტურია.

ჩაჩიკაშვილისეული სუპერექსლიბრისის მსგავსი მოხაზულობის ტვიფარს მივაკვლიეთ XVII-XVIII საუკუნის ერთ-ერთი ხელნაწერის უკანა მხარეს. ეს არის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული ქამ-გულანი (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, H-938), (ილ.3). წიგნი გყავგადაკრული ხის ყდითაა შემოსილი, იგი სქელგანიანია, საშუალო ზომის (19,1x15), კარგად შემონახული მოყავისფრო-მოყვითალო ყდით. წინა ყდა უფრო შევსებულია კომპოზიციით, მასზე დაგვიფურულია ჯვარცმის სცენა. უკანა ყდაზე კი მეტი თავისუფალი არეა დაგვიფურული. ცენტრში მოთავსებულია სუპერექსლიბრისი, რომლის გარშემოც ყდის სიბრტყე თავისუფლია. წიგნის ნიშანს ოვალური მოხაზულობა აქვს და გარშემოვლებულია ოთხკუთხა ჩარჩოთი. სუპერექსლიბრისის ტვიფარი ძალზე დამიანებულია, მეღა მარცხენა

12 „მწიგნობარი-83“, თბ., 1983, გვ.183-187.

1

გენათელი მიტროპოლიტის ეფთვიმეს ბეჭედი

2

კალიგრაფ ნიკოლოზ ჩაჩიკაშვილის
მიერ შესრულებული
სუპერეჭლიბრისი

3

ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული
ყამგულანის (XVII-XVIII სს.)
სუპერეჭლიბრისი
(ამოხაზულია ორიგინალიდან)

4

„ჟამის წირვა ანუ კონდაკი და კურთხევანის“ (XVIII ს. ხელნაწერი)
სუპერეჭლიბრისის ნიმუში (ამოხაზულია ორიგინალიდან)

მხარეს არ იკითხება, ფონი ბრტყელია, მხოლოდ ქვედა ნაწილში გაიჩნე-
 ვა ასომთავრული წარწერის ფრაგმენტები (ო,ნ,ვ,ლ,ძ,ე). სამწუხაროდ ჩვენ
 ვერ შევძელით შერჩენილი ასოებისაგან სახელის ან გვარის სრულად
 ამოკითხვა, ვერც ტექსტში მოცემული ანდერძით გაეარკვიეთ წიგნის მფლო-
 ბელის ზუსტი ვინაობა. ერთ-ერთი შერჩენილი დამიანებული ასოს მოხა-
 მულობა წააგავს ასო ლ-ს და ჩვენ შეგვიძლია მხოლოდ ვივარაუდოთ,
 რომ იგი დაქარაგმებულად წარმოადგენს გვარს – ლესელიძე, რადგან
 შემწირველის ანდერძში ხშირად არის მოხსენიებული ვინმე იოსებ ლე-
 სელიძე: 286 გვერდზე ვკითხულობთ: „მოიხსენე უფალო, წინამძღვარი
 ესე [იოსებ]...ქამნი ესე იოსების არის. გაბრიელ, იკითხე!“, 288-ე გვერდზე:
 „უღირსმან მღრღელ (!) მონაზონმა, წინამძღვარმა იოსებ, თქვენს წმიდას
 გრიგოლს მცირე ესე [ქა]მ-გულანი შევსწირეთ, საოხად ამ ცოდვილისა
 სულისა ჩემისად. ღ-ისმშობელო, მოგვიხსენე“, 289-ე გვერდზე: „ელა...
 [პი]რველ მოქმედსა დიდისა მეუფისა წინაშე კაღნიერად მღგომარესა
 წმიდასა ღ-ისაგან გამორჩეულსა გრიგოლსა და საყვარლად უფლისაჲ
 ძმად წოდებულსა იაკობს შემოგწირეთ მცირე ესე შესაწირავი მე, წინამძღ-
 ვარსა (!) იოსებსა (!) ლესელიძეს (!) ჩემი ცოდვილი სულის საცხოვნე-
 ბლად და ძმის ჩემისა იბიშის (!) საღლეგრძელოდ და გაბრიელისა ჩემისა
 გასაზრდელად და წასამართებლად, ამინ, უფალო, და კირიელეისონ“. ძირ-
 ითადი ტექსტის დასასრულს, ბოლო ფურცელზე დართულ მოსახსენიე-
 ბლებში კი მრავალი დამიანის გვარია ჩამოწერილი, მათ შორის: ქეთე-
 ვან იოსელიანი, თამარ ღვაღვაბერიძე, გელუანის ქალი, იოვანე მღვდელი
 კაჯალმაძე...და სხვა მრავალი. ამ ჩამონათვალშივეა ისევე საგანგებოდ
 გამოკვეთილი იოსებ ლესელიძე – „[მ]ოიქსენე, უფალო, ორსავე ცხორე-
 ბასა შინა იოსები ლესელიძე და მეუღლე მისი თამარ ხომგარიას ქალი,
 ამინ და კირიელეისონ“ (289 გვ).¹³ ამ წარწერებზე დაყრდნობით მივეცი-
 თავს ნება სუბერექსლიბრისზე შერჩენილ დამიანებულ წარწერაში გვარი
 ლესელიძე გვეგულისხმბა, თუმცა დაზუსტებით ძნელია ამის მტკიცება.

სინის მონასტრის ქართულ ხელნაწერებში აკადემიკოსი ნიკო მარი
 აღწერს რა Sin 68, მრავალთავს – გყავისაგან შესრულებული ყდის წინა
 მხარეზე შენიშნავს სტილიზებულ გოლფერდა ჯვარზე შემოვლებულ
 კვადრატულ ჩარჩოს, რომლის ზედა ნაწილში, ასომთავრულით შესრულე-
 ბულია დაქარაგმებული სახელი გ ბ ლ – გაბრიელ და ამ პიროვნებას
 ხელნაწერის მფლობელად ან წიგნის შემმოსველად მიიჩნევს.¹⁴

13 საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა,
 საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო სამოგალობის ყოფილი მუზეუმის
 ხელნაწერები (H კოლექცია), ტ. II, თბ., 1951, გვ. 311-313.

14 *Март Н. Я.*, Описание грузинских рукописей Синайского монастыря,
 М.-Л., 1940, გვ. 171, ტაბ. III.

სუპერექსლიბრისის ნიმუში გვხვდება აგრეთვე XVIII საუკუნის ხელნაწერ წიგნზე „ქამის წირვა ანუ კონდაკი და კურთხევანი“ (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, A-107, XVIII ს.). ეს არის დიდი ზომის წიგნი (25,5 x 18,5), მუქი ოქროსფერი გყავის გალაკრული ხის ყლით, რომლის ცენტრში დატვირულია ექვსფურცელა ყვავილი. ფურცლებს შორის მოხდენილი, მრგვლოვანი ასობებით ჩასმულია წარწერა – „მოსიმე“ (ილ. 4).

ყლის საერთო კომპოზიცია მეტად მდიდრულია, მაღალმხატვრულ დონეზე გაფორმებული. მის კომპოზიციას ქმნის ოთხივე მხრიდან შემოსაზღვრული მსხვილი, ორნამენტული ჩარჩო, შედგენილი მცენარეული მოტივებისაგან. ორნამენტული ჩარჩოს შიგნით მოქცეული ოთხკუთხა სიბრტყის ოთხივე კუთხეში ფრთოსანი ქერუბინებია მოთავსებული. კომპოზიციის ცენტრში აღნიშნული ორნამენტული ვარდულია, წარწერით, რომლის ოთხივე მხარეს, გვერდზე, ქვევით და ზევით – ოთხი პატარა ბურთულისაგან შედგენილი დეკორია ჩასმული, რომელიც აესებს ჩარჩოსა და ვარდულს შორის დარჩენილ ცარიელ არეებს.

ყლის ორივე მხარე ერთნაირად არის გაფორმებული. დღეს შეუძლებელია წიგნის მფლობელი პიროვნების გვარისა და ვინაობის დადგენა, მაგრამ ჩვენი ვარაუდით, ამ ნიმუშზე უთუოდ წიგნის მფლობელის სახელი უნდა იყოს აღნიშნული, თუმცა წიგნის მინაწერებში „მოსიმე“ არსად იხსენიება, მაგრამ ამ სახელს არც წიგნის შინაარსთან აქვს რამე საერთო. სწორედ ეს გვაფიქრებინებს, რომ „მოსიმე“ წიგნის მფლობელი უნდა იყოს.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის უძველეს წიგნთა განყოფილებაში ინახება „ვეფხისტყაოსანი“, გადაწერილი 1839 წელს, თბილისელი სომხის ავეგიქ გორგიჯანოვის მიერ (თსუ, F 20242). ეს არის დიდი ზომის (34,2 x 21) სქელგანიანი წიგნი (292 ხელნაწერი გვერდი) კარგად შემორჩენილი, სქელ მუყაოზე ყავისფერი გყავით გალაკრული ყლით. ყლის წინა მხარეს, ზედა ნაწილში, ამ ყავისფერ გყავზე ამოჭრილია პატარა ზომის ოთხკუთხედი (6 x 8,5) და შივ ჩასმულია წითელი ფერის გყავი, რომელზეც დატვირულია ოქროსფრით შესრულებული შრიფტი სომხურ და ქართულ ენებზე – „ავეგიქ გიორგი ჭანოვ“. ყუაზეც, ზედა ნაწილში, ასევე ამოკვეთილია პატარა ოთხკუთხედი და იქაც წითელი გყავია ჩაკრული, წიგნის სათაურის ტექსტით – „ვეფხისტყაოსანი“. აქაც ტექსტი ოქროსფრად ყოფილა დაფარული.

წიგნის ტექსტი შესრულებულია მოხდენილი მხედრული ხელით, შავი მელნით, სათაურები – სინგურით, ილუსტრაციები არ ახლავს. წიგნის ტექსტის თავშიც და ბოლოშიც რამდენიმე ცარიელი ფურცელია დატოვებული. როგორც ჩანს, წიგნის ფურცლები ჯერ აიკინძა და შემდეგ შეივსო ტექსტით, ამის გამო დასაწყისში ისეთი გრძნობაა, თითქოს წიგნს რამდენიმე ფორმატი აქვს.

ფორმაზე, მარცხენა ზედა კუთხეში (იქ, სადაც ექსლიბრისის დასაჯრად მიჩნეული ადგილია) ვარდისფერ მელანში დასველებული საბეჭდავით ბეჭედი ღარტყეული. ბეჭდის ფორმა ოვალურია, ორნამენტული არის შემკული, გვირგვინს გვაგონებს. თავბოლოში ოვალურად შეკრულ ორ ლენტზე სომხური შრიფტით წერია ოვანეს თუმანიანის, ცნობილი სომეხი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის, გვარი და სახელი. ეს იმას ნიშნავს, რომ წიგნი, სანამ თსუ-ს ბიბლიოთეკაში მოხვდებოდა, ოვანეს თუმანიანის საკუთრებას წარმოადგენდა. ტექსტის დასაწყისის გვერდით ფურცელზე გერბის მსგავსი მრგვალი ნიშანია მქრალად შესრულებული (ცუდად ჩანს), ტექსტის დასასრულს, ბოლო გვერდზე (292 გვ.) ოთხკუთხა ფორმის წაკვეთილ კუთხეებიანი ბეჭედი (თეგი) არის რამდენჯერმე დაბეჭდილი, ზედ დაწერილია: „მნოფს ავეგეიქ გორგიჯანვ“. წიგნის ბოლოს არის მინაწერი, ანდერძი: „მწერლობითა ჩუღურეთში მცხოვრებული ავეგეიქ გორგიჯანოვისაგან კეთილ მიდრეკილ მკითხველნი თუ შეცდომა რამე იხილოთ, ნუ შეურაცხყოფთ, არამედ გამოუცდებლობასა ჩემსა შეუნდეთ ჩყლთ-სა წელსა (1839) ღვინობის თვის 3-სა დღესა“. დაწერილია წითელი მელნით, კალიგრაფიული ლამაზი ხელწერით, იქვე მიწერილია ლექსად: „ხელი ვერ გამოვიჩინე, ქალაღმა მიყო ზიანი, მელანმა უფრო ფერთა, მან შექმნა მიზეზიანი: ასო ვერ დავსვი გაწყობით, ვერც ზ-იე ლანაზიანი და მაინც ვწერდი ყოველდღე, როცა დღე ვნახე მზიანი“. ანდერძში გორგიჯანოვია ნახსენები, ყდის ზედაპირზე ამოტვიფრული გვარი გიორგიჯანოვად იკითხება.

ამრიგად, ამჟამად საქმე გვაქვს სუპერექსლიბრისის გამოყენებისათვის შემუშავებულ ახლებურ ფორმასთან. როგორც ჩანს, წიგნი აიკინძა ცარიელი ფურცლებით, რასაც მოწმობს ტექსტის თავბოლოში ღარჩენილი სუფთა, გამოუყენებელი გვერდები (ტექსტის წინ ხუთი ცარიელი ფურცელია, ზედ მხოლოდ მინაწერებია აქ-იქ გაფანტული, ტექსტის ბოლოს, 292-ე გვერდის შემდეგ, სრულიად ცარიელი ცხრა ფურცელია, მხოლოდ მათე გვერდზეა მინაწერი). ხელნაწერის დასრულების შემდეგ მფლობელმა ცალკე დააგვიფრინა სუპერექსლიბრისის კომპოზიცია, რომელიც შესრულებულია ოთხკუთხა ფორმის პაგარა წითელ ტყავზე. სუპერექსლიბრისის შემსრულებელი რომ სხვა პიროვნება უნდა იყოს, გვარში დაშვებული შეცდომაც გვაფიქრებინებს.

სუპერექსლიბრისის კომპოზიცია შედგენილია წვრილი, ოთხმხრივად შემოსაზღვრული ჩარჩოთი (ილ.5). ჩარჩოს ზოლები შევსებულია კლასიკური წვრილი დეკორით, ხოლო ამ პაგარა ოთხკუთხედის ოთხივე კუთხეში ერთნაირი ორნამენტული ელემენტია ჩასმული, რომლითაც ივსება კუთხეებში ღარჩენილი არეები. სუპერექსლიბრისზე განლაგებული ტექსტი, ნათლად წასაკითხი შრიფტით, ხალვათად არის განაწილებული. ზედა

5

1839 წელს გადაწერილი „ვეფხისტყაოსნის“ სუპერექსლიბრისი (ამოხაზულია)

6

„კავკასიის სამუსიკო საზოგადოების“
ექსლიბრისი (XIX ს. 70-იანი წლების დასაწყისი)

ნაწილში სომხური ასოებია ორ ზოლად დაწერილი, ქვევით კი შედარებით მომცრო ზომის ქართული შრიფტია, ასევე ორ ზოლად დაწვრილებული. ამრიგად, ეს არის სრულიად მარტივი, ნათლად აღსაქმელი გვიფრული კომპოზიცია, რომლის არსებობასაც კიდევ უფრო უსვამს ხაზს მისი ფერი (წითელი) და სპეციალურად ყღაზე ამოკვეთილი ოთკუთხედის არსებობა. ასევეა, როგორც ჩანს, ყუაბეც-ყუა შემკულია, ექვს ნაწილად დანაწევრებული, ზიგზაგისმაგვარი დეკორით შევსებული, ვიწრო ზოლებით, ისინი ისეთივე სახისაა, როგორც სუპერექსლიბრისის ჩარჩოს დეკორი. მელა ნაწილში მოქცეული ოთხკუთხედი ამოჭრილია და შიგ ჩასმულია წითელი გყავი, წარწერით „ვეფხისტყაოსანი“.

ყველა მონაცემის მიხედვით, ყღაზე დაგვიფრული ნიშანი სუპერექსლიბრისის წარმოადგენს, იგი შესრულებულია 1839 წელს და ექსლიბრისის ხელოვნების კიდევ ერთ აღრულ ნიმუშთა რიცხვს მიეკუთვნება.

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში კი გვხვდება ექსლიბრისის პირველად გამოყენება იმ „კლასიკური“ სახით, რაც ამ ნიშნის ხმარებისათვის არის საზოგადოდ მიღებული. ეს არის ცალკე ფურცელზე დაბეჭდილი, ფორმაზე დასაკრავად გამომზდილი წიგნის ნიშანი (ილ.რ), იგი განკუთვნილია „კავკასიის სამუსიკო საზოგადოებისათვის“. ეს ექსლიბრისი მოხსენიებული აქვს ე. ანთიმეს ქართული ხელოვნებისადმი მიძღვნილ IV საერთაშორისო სიმპოზიუმზე წარდგენილ მოხსენებაში.¹⁵ ავტორი ამ წიგნის ნიშანს 1870 წლით ათარიღებს იმ მოტივით, რომ ეს ექსლიბრისი მან ნახა დ. ციციშვილის კოლექციაში შექონახულ „კავკასიის სამუსიკო საზოგადოების“ კუთვნილ ერთ-ერთ წიგნზე. სამწუხაროდ, ჩვენ ვერ მივაგენით დ. ციციშვილის კუთვნილ ამ წიგნს, მაგრამ თვითონ ეს ექსლიბრისი მოგვაწოდა ქართული ექსლიბრისის კოლექციონერმა ბორის პოლიაკმა.

„კავკასიის სამუსიკო საზოგადოება“ დაარსდა 1871 წელს, „...ენთუმბასგთა ჯგუფის თაოსნობით, რომელსაც სათავეში ედგა ვ. კიუნერი, გაიხსნა ჯერ „კავკასიის სამუსიკო საზოგადოება“ (1871.17.III), ხოლო შემდეგ დაარსდა სამუსიკო სკოლა (1871.1.X).¹⁶ ამრიგად, ამ ექსლიბრისის შექმნა მართლაც 1870-იანი წლების დასაწყისში მომხდარა, რადგან ამ საზოგადოებამ სულ რამდენიმე წელი იარსება.

ექსლიბრისის კომპოზიცია მცირე ზომისაა (70x70), გამოსახულია მუსიკალური საკრავები, რომელთაც აერთიანებს გვერდზე და ქვედა ნაწილში რკალად შემორტყმული ლენგი, რომლის ბოლოებიც ორივე მხარეს გადადის და დეკორატიულად გადაკეცილი დანაოჭებით არის ჩამომ-

15 *Антидзе Э.*, Из истории грузинского экслибриса. Материалы IV международного симпозиума по грузинскому искусству, Тб., 1983, 9 с.

16 *დოღონაძე ლ., ჩიჯავაძე ო., ჩხიკვაძე გ.*, ქართული მუსიკის ისტორია, I, თბ., 1990, გვ.78.

ეებული აქეთ-იქით. სიმეგრეულად განლაგებული ლენგის ფორმა აწესრიგებს თითქოსდა დაუღვერად ერთმანეთზე მიყრილი ინსტრუმენტების გროვას. კომპოზიციის ცენტრში გამოსახულია თარი, სალამური, ვილიონო, კლარნეტი და ფანდური. ამ უკანასკნელის ფორმა ძალზე უხეში და მოუქნელია. წიგნის ნიშანს არ ახლავს წარწერა „ექსლიბრისი“, ლეკორატიულად გარსშემოვლებულ ლენტზე, რუსულ ენაზე წერია მხოლოდ „კაკასისის სამუსიკო საზოგადოება“, მაგრამ წარწერა „ექსლიბრისი“ ბევრ აღრეულ წიგნის ნიშანზე არ გვხვდება. ეს ექსლიბრისი შესრულების სტილით XVIII საუკუნის რუსული წიგნის ნიშნის ნიმუშებთან პოულობს მსგავსებას. თუნდაც იმ ნიშნით, რომ ექსლიბრისზე მოცემული ქართული ინსტრუმენტის ფანდურის ფორმა, მეტად გაუხეშებულია და არარეალური, გვაფიქრებინებს, რომ ამ წიგნის ნიშნის შემსრულებელი ოსტაგი უცხოელი უნდა ყოფილიყო, ვისთვისაც ეს ინსტრუმენტი უცხო, გაუცნობიერებელი იყო. ავტორის უცხოელობაზე (იგი, ალბათ, რუსი მხატვარი იყო) წიგნის ნიშანზე წარწერის რუსული შრიფტიც მეტყველებს, რომელიც ძალზე გამართულად და ოსტაგურად არის შესრულებული.

ამრიგად, დღესდღეობით მიკვლეულ და ზემოთ განხილულ მასალაზე დაყრდნობით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ საქართველოში ექსლიბრისის კულტურას XVIII საუკუნიდან ეყრება საფუძველი, მაგრამ ავი მაინც ერთეული მაგალითების სახით გვხვდება და განვითარების უწყვეტი სისტემური ხასიათი XX საუკუნემდე არ აქვს მიღებულია.

XVIII საუკუნის ექსლიბრისის ნიმუშები შესრულების თვალსაზრისით ეროვნული ნიშნის მაგარებელია (ლეკორი, შრიფტი) და მათი „ქართულობა“ არავითარ ვჭვს არ იწვევს (ილ.24). კვლევის შედეგად გამოჩნდა, რომ საქართველოში უკვე XVIII საუკუნიდან მყარად, გაცნობიერებულად არის ათვისებული „სუპერექსლიბრისის“, როგორც წიგნის მულობულის საკუთრების აღმნიშვნელი ნიშნის კულტურა.

ქართული ექსლიბრისის განვითარების აღრეულ ნიმუშებში გამოიკვეთა წიგნზე საკუთრების აღნიშვნის ყველა ის ფორმა, რა ფორმითაც ექსლიბრისის კულტურა ყველა სხვა ქვეყანაში ვითარდებოდა, წარმოშობილია რამდენიმე სახის საკუთრების განმსაზღვრელი ნიშანი:

1. ექსლიბრისის „წინაპარი“ ე.წ. „ღამცველი-წყველითი“ წარწერები.
2. პირადობის ღამადასტურებელი ბეჭდის გამოყენება (გენათელი მიგროპოლიტი ეფთვიმე, ილ.1).
3. საკუთრების ღამადასტურებელი წარწერა ამოჭედილი ძვირფასი ქვებით შემკულ ვერცხლის ყდაზე („მთავერინა ეკაგირინა“).
4. აშკარად „სუპერექსლიბრისის“ ფორმა – ყდაზე დატვიფრული წიგნის ნიშანი, რომელიც შრიფტით და ლეკორით არის შედგენილი (ილ.2,3,4,5).

5. წიგნის ფორმაცზე დასაკრავად განსაზღვრული, 1870-იან წლებში შექმნილი, ექსლიბრისის „კლასიკური“ ნიმუში (ილ.ნ.). როგორც აღვნიშნეთ, ამ უკანასკნელს, შესრულების ხასიათით, აშკარად რუსი მხატვრის ხელწერა აგყვია. ეს სრულიად ბუნებრივია, რადგან XIX საუკუნე ის დროა, როდესაც საქართველო რუსეთის იმპერიის უშუალო შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა და მისი როგორც პოლიტიკური, ისე კულტურული ცხოვრება რუსეთის იმპერიის პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებასთან მჭიდრო კავშირში წარიმართებოდა.

ამრიგად, ქართული ექსლიბრისის ისტორიის ჩანასახში, ერთი მხრივ, ჩნდება წმინდა ეროვნული სულით შეზავებული, ორგანულად განვითარებული „სუპერექსლიბრისის“ სახე და, მეორე მხრივ, ექსლიბრისის „კლასიკური“ ნიმუშის გარედან შემოგანილი ფორმა, რომლის ჩანასახიც XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან სრულიად ახლებურ ხასიათს იძენს და თანამედროვე ქართული ექსლიბრისის განვითარების საფუძველი ხდება.

ჰენრიკ ჰრინეუსკი და მისი ილუსტრაციები ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა პრეპულინათვის

ჰენრიკ ჰრინეუსკი განათლებული, მხატვრული კულტურით გამორჩეული პიროვნება იყო. მისმა მოღვაწეობამ საქართველოში შესამჩნევ კვალი დატოვა.*

ჰენრიკ თველორეს ძე ჰრინეუსკი, წარმოშობით პოლონელი, დაიბადა ქუთაისში 1869 წლის 6 ნოემბერს. მამამისი ქუთაისში მსახურობდა სამოქალაქო დარგში. მამის გარდაცვალების შემდეგ იგი დედასთან ერთად იგალიაში გაემგზავრა. მან ფლორენციაში გეჟნიკური სწავლებელი დაამთავრა და სამხატვრო აკადემიაში განაგრძო სწავლა, მაგრამ 1889 წელს ქუთაისში დაბრუნდა, რათა სამხედრო ვალდებულება მოეხადა. შემდეგ სწავლა გერმანიაში განაგრძო კარლსრუდის პოლიტექნიკური ინსტიტუტის არქიტექტურის ფაკულტეტზე, პარალელურად აკვარელით ფერწერაში ოსტატდებოდა. 1895 წელს, ინსტიტუტის დამთავრების შემდეგ, ისევ იგალიაში ჩავიდა და სამხატვრო განათლების მიღება დაასრულა.

თბილისში ჰ. ჰრინეუსკი 1898 წელს ჩამოვიდა და ამ დროიდან მისი ბედი მჭიდროდ დაუკავშირდა საქართველოს კულტურას. მისი ინტერესების სფერო ფართო იყო – იგი ორგანულად ათავსებდა შემოქმედებასა და პედაგოგიურ მოღვაწეობას. მაგრამ უმთავრესი იყო სიძველეებით, ძველი ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლებით გაგაცნობა, რომელიც მიუღწევს მის სიცოცხლეს გასდევდა და მის შემოქმედებას ათავსებურ ხასიათს ანიჭებდა.

მხატვრის ყურადღების გარეშე სამოგალოებრივი ცხოვრებაც არ დარჩენილა. ამას მოწმობს ლოკუმენტური ჩანახატები, გამოქვეყნებული გაზეთ „ცნობის ფურცლის“ სურათებიან დამატებაში. მათგან განსაკუთრებით

* მაღლიერებით უნდა გაეისხნოთ აწ გარდაცვლილი მხატვრები დავით ციციშვილი და დავით გაბაშვილი, რომლებმაც თავიანთი მასწავლებლის შესახებ ბევრი რამ მიაპყეს. ჰ. ჰრინეუსკის ბიოგრაფიის თარიღები მომავლად დ. ციციშვილმა.

საყურადღებოა 1905 წლის რევოლუციის დროს მომხდარი მოვლენების ამსახველი ნახაგები. ნახაგებისთვის შერჩეული სიუჟეტები მივყავართ, რომ მხატვარი ლემოკრატიულ იდეებს იზიარებდა.*

3. პრინევისკის პედაგოგიური მოღვაწეობა დაკავშირებული იყო კამპულ ხელოვნებათა ხელისშემწყობი საზოგადოების სამხატვრო სასწავლებელთან. აქ ის 1902 წლიდან ასწავლიდა, ხოლო 1918-1921 წლებში ამ სასწავლებლის დირექტორი იყო. თბილისის სამხატვრო აკადემიის დაარსებიდან, 1922 წლიდან ვიდრე 1937 წლამდე, ის აკადემიის პროფესორი იყო და შეთავსებით ინდუსტრიულ ინსტიტუტშიც მუშაობდა. ის ასწავლიდა პერსპექტივას, არქიტექტურულ ნახაგს, აკვარელით ფერწერას. მხატვარი დ. ციციშვილი – თვითონაც შესანიშნავი პედაგოგი, იხსენებდა, რომ 3. პრინევისკი სტუდენტებს ძალიან საინტერესო ღვალებებს აძლევდა და ამასთან თითოეულის მიღრეკილებასა და შესაძლებლობას ითვალისწინებდა. ეს მეცადინეობას განსაკუთრებულ ხალისს ანიჭებდა. ვ. ბერიძე მოგვითხრობს 3. პრინევისკის სახელოსნოს შესახებ, რომელიც სამხატვრო აკადემიის ერთ-ერთ კორპუსში იყო მოთავსებული. მხატვარი ხშირად იქ ატარებდა ლექციებს.¹ სტუდენტებს იმიდავდა მშვენიერი წიგნები და სურათები, ლამაზი საგნები, ხიბლავდა სახელოსნოს არგისტული განწყობილება (ამ სახელოსნოს ფოტო გამოაქვეყნა ეთერ ციციშვილმა).² თითქმის ყველა მხატვარი და არქიტექტორი, ვინც 1920-1930-იან წლებში თბილისში მიიღო უმაღლესი განათლება, 3. პრინევისკის მოწაფე იყო.

3. პრინევისკის ეკუთვნის ნაშრომი ხაზოვანი პერსპექტივის შესახებ, რომელიც 1924 წელს გამოიცა ქართულ ენაზე. როგორც ჩანს, ეს მისი ლექციების ნაწილი იყო. მას ჰქონდა ნაშრომები კლასიკური ორნამენტისა და არქიტექტურის გაფორმებაში ფერის გამოყენების შესახებ. მხატვარი მონაწილეობდა სამეცნიერო ექსპედიციებში – აწარმოებდა არქიტექტურის ძეგლების ჩახაგვასა და ამომეას. მას ქართული ხალხური ხელოვნებაც იმიდავდა.³

დაულალავი შრომის შედეგად 3. პრინევისკის მდიდარი მასალა დაუგროვდა, რომელსაც იგი პედაგოგიურ და შემოქმედებით პრაქტიკაში იყენებდა. 3. პრინევისკი აქვარელისტი იყო და შესრულებული ჰქონდა უამრავი სურათი ქართული არქიტექტურის ძეგლებისა. მის მიერ შექმნილი წიგნის ლეკორი ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა გამოცემისთვის მკაფიოდ მეტყველებს, თუ რა ფაქიმალ გრძნობდა მხატვარი ქართული ხუროთ-

* განსაკუთრებით საინტერესოა „ცნობის ფურცელში“ მოთავსებული შემდეგი ნახაგები: სომეხ-თათართა შეგაკება გულისში, 1906, № 309; მოსახლეობის გაზრეკვა ქუჩაში, 1906, № 375; დამსჯელი ექსპედიციის შტაბის უფროსის გენერალ გრიაზნოვის მკვლელობის შემდეგ არსენ ჯორჯიაშვილის კომენდანტის სამმართველოში წაყვანა, 1906, № 372.

მოდღერების სილამაზეს. არქიტექტორ ანატოლი კალგინთან ერთად მან შეასრულა თბილისის სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის შენობის პროექტი, რომელიც 1912 წელს კონკურსის შედეგად იქნა მიღებული. საკუთრივ არქიტექტურა ა. კალგინს ეკუთვნოდა, ლეკორის დამუშავება – ჰ. ჰრინევსკის (ეს მშენიერი ნაგებობა ამჟამად ეროვნული ბიბლიოთეკის მთავარი კორპუსია). ოსტაგურად გამოიყენა ჰ. ჰრინევსკიმ ორნამენტული ლეკორი, როცა 1926 წელს თბილისში რკინიგზის სამმართველოს შენობის ფასადის რეკონსტრუქცია განახორციელა.

ჰ. ჰრინევსკი – საყოველთაოდ აღიარებული მხატვარი და პედაგოგი – სამოცდარვა წლისა იყო, როცა 1937 წელს პოლიტიკური რეპრესიების მსხვერპლი გახდა. მის დაპატიმრებამდე საბჭოთა კავშირიდან გაასახლეს მისი მეუღლე – იტალიელი მარია პერინი, რომელსაც თბილისში საბალეტო სტუდია ჰქონდა. მ. პერინის მოწაფეები იყვნენ ვახტანგ ჭაბუკიანი, ელენე ჩიკვაძე, ლილი გვარამაძე, ირინე ალექსიძე და სხვ. მ. პერინის მოღვაწეობამ ხელი შეუწყო ქართული საბალეტო სკოლის ჩამოყალიბებას. ჰ. ჰრინევსკის შვილები და ნათესავები არ დარჩენია. მისი მდიდარი არქივი და მხატვრული მემკვიდრეობა ძირითადად განადგურდა. ნამუშევრების მცირე ნაწილი შალვა ამირანაშვილის სახელობის საქართველოს ხელოვნების მუზეუმშია დაცული, ნაწი ჯი კერძო კოლექციებში დაიქაჩა.

მხატვრის ნამუშევართა შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი ილუსტრაციები ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა ერთგომეულისათვის. ეს გამოცემა 1914 წელს განხორციელდა და საქართველოს ცხოვრებაში მნიშვნელოვან მოვლენას წარმოადგენდა. სარულაქციო კომისიის წევრები იყვნენ კ. აბაშიძე, ი. გელევანიშვილი, ი. გომართელი, ი. მურაბიშვილი, გ. ლახსიშვილი, ი. ფანცხავა, ნ. ჩიგოგიძე, ი. ჯავახიშვილი. წიგნის გამოცემელი მიხეილ გელევანიშვილი იყო. წინასიტყვაობაში ის წერდა: „საერთოდ ქართველ საზოგადოების ერთსულოვან თანაგრძნობას და დახმარებას უნდა მიეწეროს ის არაჩვეულებრივი მოვლენა, რომ ამისთანა ძვირფას წიგნს დღეს ვაწვდით ყველას წოლებისა და შეძლების განურჩევლად. წიგნის დამკვეთთა შორის არიან თავადი და აზნაური, მუშა და გლეხი, ვაჭარი და მოხელე, მღვდელი და ბერი. ამ შეერთებული შრომის და თანაგრძნობის წყალობით დღეს გვაქვს წიგნი – ერთგვარი ცლა სალიტერატურო სამხატვრო გამოცემისა, რომელიც ნაბიჯის წინ წადგამდ მინდა დავსახო ქართულ ბეჭდვით და გამოცემლობით საქმეში“.¹ წიგნს დართული აქვს ვრცელი და საინტერესო წერილები მწერლის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ, რომელთა ავტორები არიან გრიგოლ ყიფშიძე და კიკა აბაშიძე. მათ გონში მკვეთრად იგრძნობა მწვავე ტკივილი და დანაკლისის განცდა, რომელიც ილიას მკვლელობამ საზოგადოებას

დაუტოვა. ტექსტს ამღიდრებს დოკუმენტური ფოტომასალა: მწვრთნისა და მისი ახლობლების პორტრეტები, მისი ბიოგრაფიისთვის მნიშვნელოვანი ადგილების ფოტოსურათები. ყურადღების გარეშე ვერ დარწმუნდები ამ გამოცემის მხატვრული მხარე. სარელაქციო კომისიის წევრები საგანგებოდ მზუნავდნენ თითოეულ გვერდზე ტექსტის სათანადოდ განლაგებაზე. წიგნის შენიშვნებში (გვ. III) მითითებულია, რომ ილიას თხზულებები მათი შექმნის ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით არის დაბეჭდილი წლების, თვეებისა და რიცხვების გათვალისწინებით, „მხოლოდ იქ, სადაც თვით ლექსის ზომა და გარეგნობა მოითხოვდა რამდენიმე ლექსის ერთს გვერდზედ მოთავსებას, რაც უფრო მეტს შნოსა და სილამაშეს აძლევდა წიგნს, კომისია არღვევდა ამ წესს. მაგრამ ქრონოლოგია წელიწადების მიხედვით მაინც ყოველთვის სასტიკად დაცულია“.

ცხადია, წიგნის მხატვრული გაფორმება ამ გამოცემის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მხარე იყო და მას გარკვეულ მოთხოვნებს უყენებდნენ. ჯერ კიდევ XIX საუკუნის ბოლოს გ. ქართველიშვილის მიერ „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემის დროს წამოიჭრა ამოცანა შექმნილიყო იმგვარი გაფორმება, რომელიც წიგნს სპეციფიკურ, ქართულ იერს მიანიჭებდა. მაშინ გრიგოლ ტაგისვილმა ქართული ხუროთმოძღვრების ორნამენტები გრაფიკულად გადაამუშავა და წიგნის სამკაულის ელემენტები შექმნა. XX საუკუნის დასაწყისში ამგვარივე მოთხოვნა არქიტექტორებსაც წარუდგინეს. სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის შენობის პროექტის საკონკურსო პირობის მიხედვით შენობა „ქართული სტილის“ უნდა ყოფილიყო. ა. კალგინის და პ. პრინევსკის პროექტი აღმოჩნდა ერთადერთი, რომელიც ამ პირობას აკმაყოფილებდა.⁴ სრულიად კანონზომიერია ის, რომ ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა გამოცემის მხატვრული გაფორმება და ილუსტრაციების შესრულება სწორედ პ. პრინევსკის მიანდეს. ამ დროს იგი ცნობილი იყო, როგორც ქართული ხუროთმოძღვრების მცოდნე საუცხოო აკადემიის პროფესორი. პ. პრინევსკი გ. ტაგისვილის მიერ დაწყებულ საქმის გამგრძელებლად გვევლინება და თავისებური წვლილი შეაქვს ქართული წიგნის გაფორმებაში. ამასთან ეს წიგნი გამოცემულია XX საუკუნის დასაწყისში რუსეთში გამოცემული საუკეთესოდ მიჩნეული წიგნების ღონეზე.

ილია ჭავჭავაძის „თხზულებანი“ სქელგანიანი წიგნია, მისი ყდის გაფორმება უადრესად სადაა. მუქი მწვანე ფერის ყდის კუთხეები, ყუა და ყუიდან ყდაზე გადმოსული ზოლი შავი გყავით არის დაფარული. შავი ზოლის ზემო ნაწილში მოთავსებულია ილიას ავტოგრაფი და მახასიათებელი სვეულებით. ყუაზე ამოტვიფრულ ჩარჩოებს შორის ოქროსფერი წარწერაა. შთაბეჭდილებას ქმნის შავი, მწვანე და ოქროს ფერების დახვეწილი შეხამება და მასალის მაღალი ხარისხი. ასევე მშვენიერი ხარისხისაა წიგნის ფურცლების პერგამენტივით მკვრივი ქაღალდი, გვერდებზე

ილია
ჭავჭავაძის

თხზულებანი

ტომი I.

1914

ტფილისი

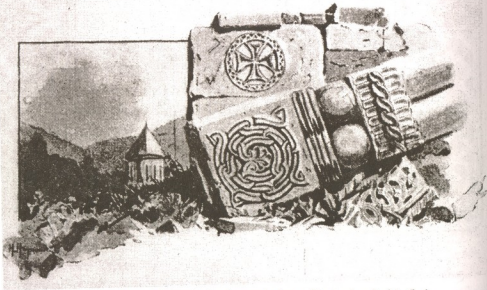
მისეილ გედევანიშვილის გამომცემი.

აუ თუნდ მოგვედუ, არ შეშინიან,
ძარამ ვი ისე, რომ ჩემი კვდლი
ნახონ მათ, ვინც ჩემს უკან ვლიან,
თქვან: აღსრულა მან თვისი ვალი;

რომ ჩემს საფლავზედ დაუდებულძან,
ქართველმა ჩემგან შეუვარებულძან,
გულ წრფელობითა და სიმართლითა,
მე ჩამამძახოს თუნდ ჩემის სმითა:

— იეზე მშვიდობით შენს მეუდრო მიღში!...
შენ ვიცოცხლია, როგორც უნდოდა;
თქვან შენი ქნარი შორს ჩვენგან — ჩრდილში
ამათო ჩვენთვის არ სმავრობდა.

ილია ჭავჭავაძის თხზულებანი. ბოლოსართი. მხატვარი კ. პრინცევი

ქართველის დედას

„იმყოფი, შიშული ჩაბრუნებულნი,
არის შიშული შიშველინი.“

ლევინი

ქართველის დედა! ძუძუ ქართველისა
უწინ მამულს უზრდიდა შვილსა;
დედას ხახხისთხ ქეთისი შთისა
მას უმხადებდა მოძვედლ კბორსა...
გაქქრა ის დროცა... დიამა ხადვეკლმა,
კართვების ქვეშე დახადრულ ბუდსა,

მ უ შ ა

„Въ трудѣ проходить жизнь его
И не приносить ничего“.

I

თავსართი ლექსისათვის „მუშა“. მხატვარი ჰ. პრინევსკი

ილუსტრაცია მოთხრობისათვის „ოთარანთ ჭერივი“. მხატვარი ჰ. პრინევსკი

გექსტის ირგვლივ ფართო თეთრი არეებია დაგოვებული. ზომიერად არის გაფორმებული სატიგულო ფურცელი – ორნამენტები ჩარჩოში მოთავსებული წარწერა. ორნამენტის წნულის ნახატი შავ ფონზე გრაფიკულად მკაფიოდ არის შესრულებული. ხლართის მოტივის შეცვლით წარწერის გასწვრივ საზგასმულია ფურცლის განივი ღერძი. მუსტად არის შერჩეული მრგოლოვანი, ლამაზი შრიფტით გაკეთებული წარწერების ზომები და ადგილი. ფრონტისპირზე მოთავსებულია ილია ჭავჭავაძის პორტრეტი, ვიგო გაბაშვილის მიერ შესრულებული 1907 წელს. გექსტში ჩართულია ილუსტრაციები ცალკე ფურცლებზე, რომელთაგან რამდენიმე ფერადია. წიგნის გექსტს ამკობს თავსართები, ბოლოსართები, მთავრული ასოები. რამდენიმე ადგილას თავსართად გამოყენებულია ხელოვნების ცნობილი ნიმუშები. მაგალითად, ლექსს „ბაზალეთის ტბა“ ღართული აქვს ბეთანიის გაპრის კედლის მხატვრობის ფრაგმენტის რეპროდუქცია თამარ მეფის გამოსახულებით, ლექსს „პარიკი“ – რეპროდუქცია დელაკრუას სურათისა „თავისუფლება ბარიკადებზე“. ამგვარი მასალის ჩართვა ისევე, როგორც ლოკუმენტური ფოტოებისა, შესავალ ნაწილში არ არღვევს წიგნის მხატვრულ მთლიანობას, მათი რაოდენობა, მასშტაბი და ადგილი კარგად არის გააზრებული.

წიგნის დეკორი მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. ერთ ჯგუფს შეადგენს ტუშითა და კალმით დახატული ბოლოსართები, რომლებისთვისაც არქიტექტურის ძეგლების ორნამენტული მოტივებია გამოყენებული. ეს შავ-თეთრი აქცენტები განსაკუთრებით ეფექტურია ლექსების გექსტის ქვეშ დარჩენილ თეთრ სიბრტყეზე და კარგად ეხამება ასევე ტუშით დახატულ მთავრულ ასოებს. თავისი ხასიათით ეს დეკორი სატიგულო ფურცლის გაფორმებას უკავშირდება. საერთოდ, დეკორის ელემენტები გარკვეულ სიახლოვეს ავლენენ გრიგოლ გაბიშვილის წიგნის გრაფიკასთან.

ამ წიგნის მხატვრულ სახეს, მის თავისებურებას განსაზღვრავს პ. პრინცეპის მიერ აკუარელით შესრულებული თავსართები, ბოლოსართები და ჩანართი ილუსტრაციები. თავსართებსა და ბოლოსართებს შორის არის ნახატები, რომელთა სიუჟეტი უშუალოდ გექსტს უკავშირდება. ასეთებია, მაგალითად, ნახატები „მუშა“, „ინიჩარი“, „ქართლის დედა“, „გუთნის დედა“, „გლახის ნაამბობი“ და სხვ. ეს ნახატები ფაქტობრივად ილუსტრაციებია, რომლებიც მათი მომისა და წიგნის გვერდზე მიჩენილი ადგილის წყალობით, წიგნის სამკაულის ფუნქციასაც ასრულებენ. მაგრამ არის თავსართები და ბოლოსართები, რომელთათვისაც მხატვარი უხვად იყენებს ორნამენტით შემკულ ხუროთმოძღვრული დეგალების ჩანახატებს. ეს დეგალები პეიზაჟის ფონზეა მოთავსებული. სწორედ ამ ნახატებში გამოვლინდა განსაკუთრებით მხატვრის დიდი ინგერესი და სიყვარული

ქართული არქიტექტურის ძეგლებისა და პეიზაჟისადმი, რომელშიც ორგანულად არის ჩაწერილი ძველი ციხეები და გაძრები. ის უყურებს მათ მხატვარ-არქიტექტორის თვალთ. ლეგალები ისეა დახატული, რომ ცხადია, მათ წინ უსწრებდა ნატურიდან ჩახატვა. ამ ძეგლების სიყვარულით და მათი სილამამით აღტაცება შესაძლებელს ხდიდა ასე დაბეჯითებით, დაწვრილებით და, ამავე დროს, ცოცხლად თითოეული მოტივის აკვარულით შესრულებას ისე, რომ ორნამენტის ნახატის პლასტიკურობა და ძარღვიანობაა გადმოცემული. პეიზაჟები რომანტიკულ განწყობილებით არის გამსჭვალული. ამას განაპირობებს ეკლესიების გუმბათები, ციხესიმაგრეების ნანგრევები, რომლებიც ნატურაშიც ადამიანს წარსულზე, სილამამის წარმავლობაზე ფიქრსა და სევდას აღუძრავს.

სიუჟეტური თავსართები, ისევე, როგორც არქიტექტურული ლეგალებიც სიღრმეში შეღწევილი კომპოზიციები, ერთი და იმავე ხერხით არის დახატული. მხატვარი ფიგურას, ან არქიტექტურულ ლეგალს პირველ პლანზე ათავსებს, ხოლო პეიზაჟს — შორს, სიღრმეში სათანადოდ შემცირებულ მასშტაბში გამოსახავს. ამის შედეგად პირველი პლანის გამოსახულება უფრო მოცულობითად გამოიყურება. პლანების დაპირისპირება გარკვეულ სიფრცობრივობას ქმნის, მაგრამ ზომიერს და უურცლის სიბრტყე არ ირღვევა. მეორე პლანის ნახატები მთლიანად ან ნაწილობრივ ჩარჩოთია შემოზღუდული. მოჩარჩოების ფორმა სხვადასხვაა. არის წრიული, ან გეხილი ხაზით მოხაზული ჩარჩოები, მაგრამ უფრო ხშირად — სწორკუთხაა. ჩარჩოს გარეთ გამოტანილი პირველი პლანის გამოსახულება თავისუფლად არის განლაგებული და გეჟსტით დაფარულ გვერდს პარმონიულად უკავშირდება. პირველი პლანის გამოსახულებათა ამგვარი განლაგება შესრულების სიღრმის შთაბეჭდილებას ქმნის, ხოლო ნახატების ასიმეტრიული ხასიათი გვერდებზე მათი განთავსებისას ვარიირების საშუალებას იძლევა. წიგნის დეკორაციულ გაფორმებაში ნახატების ჩართვის კარგი მაგალითია ორი გვერდი, რომელიც ერთდროულად განიხილება გადაშლილ წიგნში. მარცხენა გვერდზე მოთავსებულია ლექსი „დაე, თუნდ მოგვედე...“ და ბოლოსართი, მარჯვენაზე — ლექსი „ქართვის დედას“ და თავსართი. მარცხენა გვერდზე გეჟსტს მეტი ადგილი უკავია, ვიდრე ბოლოსართს არქიტექტურული ფრაგმენტებისა და პეიზაჟის გამოსახულებით. მარჯვენა გვერდზე კი თავსართ-ილუსტრაციას მეტი ადგილი ეთმობა, ვიდრე გეჟსტს. თავსართზე გამოსახულია ჩუქურთმიან ქვაზე ჩამომჯდარი ქართველი ქალი, რომლის ზურგსუკან ოთხკუთხა ჩარჩოში ჩასმული პეიზაჟია. ქალის ფიგურა წინა პლანზეა გამოტანილი და აკვარული თითქოს ქვემოთ, გეჟსტისკენ იღვრება. ასიმეტრიულია ნახატების კომპოზიციათა აგებაც და ნახატების გვერდებზე განლაგებაც. მაგრამ მათ შორის სრული თანაფარდობაა დამყარებული. ამას ხელს უწყობს

ბოლოსართის და თავსართის ჩარჩოების გამჟორება, მარჯვენა კომპლემენტის ჩუქურთმისა და ქვა, რომელიც თითქოს ბოლოსართის მოგივის გაჭრის ძეგლებს წარმოადგენს, და ლექსების წინ მთავრული ასოების შავი აქცენტები.

მხატვარი ნახატების განაწილებისას ფურცელს არ გვირთავს და აღწევს წონასწორობას გვერდის გეჟსით დაფარულ ნაწილსა და ნახატს შორის, რაც სიმშვიდესა და სილამამეს ანიჭებს მთელ წიგნსა და ცალკეულ გვერდს. სხვადასხვა მოხაზულობის ჩარჩოების გამოყენება ნახატის ცალკეული ნაწილების „კადრებისათვის“ მოდერნის სტილის წიგნის გაფორმებაში ნაცადი, გავრცელებული ხერხი იყო და გვიანაც, 1920-იან წლებში, ჟურნალებისა და წიგნების გაფორმებაში იჩენდა თავს. მოდერნის ხელოვნების პრინციპს შეესაბამება აგრეთვე რეალისტურად გაგებული და შესრულებული ფორმების დეკორატიულ მოგივებად გამოყენება.

თავსართი და ბოლოსართი ილუსტრაციები, ისე როგორც ჩანართი ილუსტრაციები, თხრობითი ხასიათისაა. თითოეული ნაწარმოებიდან მისი სიუჟეტის განვითარებისათვის მნიშვნელოვანი ეპიზოდია დასასურათებლად ამოჩრეული. ეს სრულიად კონკრეტული ეპიზოდებია და ჩანართი ილუსტრაციებს გეჟსტიდან ამოღებული შესაბამისი სტრიქონები ერთვის. გეჟსტი ადვილად არის საპოვნელი თავსართებისა და ბოლოსართი ნახატებით დასურათებული ადგილები. მხატვარი თითქმის დოკუმენტური სიმუსტით მისდევს მწერლის თხრობას, პერსონაჟების გარეგნობის და მათი გარემოს აღწერას. ჰ. პრინციპი ძალიან თავშეკავებულია თავისი დამოკიდებულების გამოვლენისას და ამაში მისი – პიროვნებისა და მხატვრის თვისება ჩანს. თუმცა სიუჟეტების შერჩევაში სოციალური მომენტების, სოციალურ უსამართლობის ხაზგასმის გენდენცია არის შესამჩნევი, ნახატები მკვეთრ პროტესტს არ გამოხატავს. პოემის „რამდენიმე სურათი ანუ ეპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“ თავსართ-ილუსტრაცია ასურათებს ეპიზოდს, როცა ბაქროს მოხუცი მამა ბაკონს ეახლა და შეიღის დაბრუნება სთხოვა, მაგრამ მხატვარი გარომგვის სცენას კი არ ხატავს, არამედ ამ ეპიზოდის დასაწყისს. ბოლოსართზე წარმოდგენილია გყვს შეფარებული და დამეგობრებული ბაქრო და კაკო ყაჩაღი. ჩანართი ილუსტრაციისთვის მეურმისა და ბაქროს შეხვედრის ეპიზოდია აღებული. აქვე ღართული კუდიგორის მთისა და შარაგზის ფოტო მხატვრის ნახატებს თავისებურ უტყუარობს ანიჭებს. მოთხრობა „გლახის ნაამბობის“ თავსართზე გამოსახულია წიგნებით ხელში ძველ კედელთან ჩამომჯდარი გაბრიელი და მისი მეგობარი; ჩანართი ილუსტრაციებიდან ერთი ეძღვნება გაბრიელის და პეპიას პატიმრობიდან დახსნის ეპიზოდს, მეორე – სიკვდილის პირას მისული გაბრიელისა და მისი ძველი მასწავლებლისა და მოძღვრის შეხვედრას. ბოლოსართზე მოცემულია დათიკოსა

და გაბროს ბოლო, საბელისწერო შეხვედრა, მაგრამ არა მათი შეტაკების მომენტი, არამედ წინამორბედი – საუბრის სცენა. საინტერესოა ნახატები ლექსისთვის „მუშა“. თავსართზე გამოსახულია ძველი თბილისის გიგური ფიგურა – მძიმედ დატვირთული კურგნიანი მუშა, წელში მოხრილი, თითქოს წუთით შეჩერებული და მკითხველისკენ მომხიარული. ბოლოსართზე იგივე მუშაა სახლის კედელთან გვირგვინის ჩამოუხსნელად დასასვენებლად ჩამომჯდარი. მხატვარს შეეძლო ლექსიდან უფრო დრამატული, მძაფრი ეპიზოდი აერჩია, მაგრამ მან დახატა ის, რასაც ხშირად ხედავდა თვითონ თბილისის ქუჩებში.

ილუსტრაციები ნათლად მეტყველებენ, თუ როგორ იყო გატაცებული მხატვარი ქართული ხუროთმოძღვრებითა და ეთნოგრაფიით. ხალხის ყოფაცხოვრების დამახასიათებელი ნივთები, რომლებიც ამჟამად სამუზეუმო ექსპონატებად არის გადაქცეული, XX საუკუნის დასაწყისში ჯერ კიდევ ცოცხალი ყოფის შემადგენელი ნაწილი იყო. მხატვარი გულმოდგინედ ხატავს ბავშვის აკვანს, ურემს, საყოფაცხოვრებო საგნებს, სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმომადგენელი პერსონაჟების განსაცემლს. ყოფითი საგნები დიდი სიყვარულითა და გემოვნებით არის შერჩეული და მკითხველს მათი გულდასმით გაცნობის სურვილი ებადება, ისინი ნაწარმოების პერსონაჟების ხასიათების მკაფიოდ გამოკვეთას უწყობენ ხელს. კომპოზიციებში, რომელთა სიქუეცი ამას მოითხოვდა, დაწერილებით არის წარმოდგენილი შენობების ინტერიერები. მაგალითად, ილუსტრაციებში პოემისათვის „განდეგილი“ დიდი ყურადღებით დამუშავებული ინტერიერი, ხატვანი ნიში, კედლის მხატვრობა ბერის სულიერ ცხოვრებაზე მიანიშნებს. ილუსტრაციაში მოთხრობისთვის „ოთარაანთ ქერივი“ მხატვარი მუსტად მიჰყვება ილიას აღწერას და ქართველი გლეხის საცხოვრებლის მშვენიერ სურათს ქმნის. მის მიერ დახატული თავადი არჩილის ოთახი ევროპულად განათლებული ქართველი თავადის ბინის ნიმუშს წარმოადგენს. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ილუსტრაციები მოთხრობისათვის „კაცია-აღამიანი?!“ და მათ შორის ნახატი, რომელმაც გამოსახულია თავისი სახლის აივანზე ჩამომჯდარი ლუარსაბი და მის წინ ეზოში მდგარი მოურავი. გააზრებულია თითოეული დეტალი – სახლის კედლის არათანაბარი წყობა, აივნის მორყეული რიკულები, ლუარსაბის გარეგნობა – მისი ჩიბუხი, მაღალი ქუდი, გრძელი უღვაშები. მისი მოღუნებული სხეული მძიმედ ეყრდნობა მოაჯრის, მის წინ კი მშვიდად დგას ლაშათიანად და უბრალოდ ჩაცმული მოურავი. მხატვარმა თითქოს ნატურიდან დახატული ლუარსაბ თათქარაბის გრაფიკული სახე შექმნა.

პოემა „აჩრდილი“ დასურათებულია პეიზაჟური მოტივებით. ფერად ჩართულ ნახატზე კლოდვანი ხეობაა წარმოდგენილი, სიღრმეში დიდებულნი თოვლიანი მთებით. მაგრამ აქაც გექსტში ჩართულია ნახატები –

არქიტექტურული პეიზაჟები – მცხეთა და ძველი თბილისი. როგორც ჩანს, ეს ნახატები ნატურიდან არის შესრულებული. განსაკუთრებით საინტერესოა თბილისის ხედი – მტკვრის ხეობა, მარცხნივ – ნარიყალა, მარჯვნივ – მეტეხის პლატო. კარგად ჩანს ძველი, ბანიანი სახლებიც, რომლებიც საუკუნის დასაწყისში ჯერ კიდევ შემორჩენილი იყო თბილისში. ამჟამად ამ ნახატებს ნამდვილად დოკუმენტური მნიშვნელობა აქვთ.

გარკვეული ისტორიული ეპოქის დამახასიათებელი გარემოს, ისტორიული კოსტიუმებისა და იარაღის გამოსახვით დაინტერესებულ მხატვარს განსაკუთრებით მდიდარ მასალას აძლევს პოემა „მეფე ღიმიტრი თავდადებული“. თავსართ-ილუსტრაციაზე წარმოდგენილია ხის ჩრდილში ჩამოძვადარი მეფანდურე და მისი მსმენელები, ჩანართი ილუსტრაციები ეთმობა მეფე ღიმიტრის ამბავს. მეფის თბილისიდან გამგზავრება – მეფე ღიმიტრი ცხენოსნების ჯგუფის ცენტრშია გამოსახული. მასთან გამოსათხოვებლად გამოსული ხალხი შეუენილია მთის კალთებზე. მეორე პლანზე ძველი თბილისის ხედი იშლება – მოჩანს მეტეხი და ნარიყალას ციხე (ისევ არქიტექტურული მოტივი). მეორე ნახატზე ყაენის წინაშე წარმდგარი მეფეა გამოსახული. ყურადღების ცენტრშია მეფის ღირსებით აღსავსე, კეთილშობილი ფიგურა. ორივე კომპოზიციაში მეომრების, საერო და სასულიერო პირების, მეფისა და ყაენის განსაცხელი, ყაენის კარავი და მისი მორთულობა დაწერილებით არის დამუშავებული.

ფერადი ილუსტრაციების ფერთა გამა მშვიდია და თავშეკავებული. პოემა „მეფე ღიმიტრი თავდადებული“ იმ ილუსტრაციაშიც კი, სადაც ყაენის კარავია მოცემული აღმოსავლეთისთვის დამახასიათებელი სიმდიდრით და ფერადოვნებით, მხატვარი თავს არიდებს სიჭრელეს, მკვეთრ ფერებს. „განდეგილის“ ილუსტრაცია კი მოლურჯო მოყავისფრო გამაშია გადაწყვეტილი. აქ განსაკუთრებით კარგად ჩანს, თუ რა სრულყოფილად უღობს მხატვარი აკვარელის ტექნიკას, რა სიამოვნებით გადმოსცემს ქაოიანი ქვის ფაქტურას. გამჭირვალე აკვარელის ტექნიკა კარგად უფარდება ნახატების მშვიდ, წყნარ განწყობილებას, რომელიც ილუსტრატორის მხატვრული მიდგომით არის ნაკარნახევი.

მხატვარი კომპოზიციის აგებისას გამოსახვის ობიექტისგან საკმაოდ დამორებულ ხედვის წერტილს ირჩევს ისე, რომ ფიგურები მთლიანად ჩანან. მხატვარი არ მიმართავს მათ მკვეთრად გადიდებას, დაპირისპირებასა და გადაკვეთას, ფიგურები ორგანულად არის ჩაწერილი გარემოში. მხატვარი თავს არიდებს პერსონაჟების მოძრაობის, ექსტიკულაციის ხამგასმას, რაც აგრეთვე ხელს უწყობს თავისებური სიმშვიდის განწყობილების შექმნას.

შეიძლება მხოლოდ ვივარაუდოთ, რომ სარედაქციო კომისიის წევრები ილუსტრაციებისთვის სიუჟეტების ამოკრეფისას ეხმარებოდნენ მხატ-

ვარს რჩევით, ან განსაზღვრავდნენ ნახატების რაოდენობას. საფიქრებელია, ისინი ილია ჭავჭავაძის თხზულებების მხატვრისეულ გრაფიკულ ინტერპრეტაციას იზიარებდნენ. ამას ამტკიცებს თუნდაც ის, რომ ი. ჯავახიშვილმა 1920-იან წლებში საქართველოს ისტორიული რუკის მხატვრული გაფორმება ისევ ჰ. პრინევსკის მიანდო.

ილუსტრაციები ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა კრებულისათვის ჰ. პრინევსკის – მხატვრისა და მოქალაქის მისწრაფებებსა და გატაცებებს ავლენს. მათ საფუძვლად ედო ქართული ხელოვნების ძეგლების გამოვლენისა და ათვისების სურვილი. სიძველეებისა და ეთნოგრაფიისადმი ინტერესი დამახასიათებელი იყო ევროპული და რუსული მხატვრული კულტურისათვის XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე? საქართველოს ნიადაგზე ამ მოვლენას სპეციფიკური ხასიათი ენიჭებოდა, როგორც ეროვნული მოძრაობის თავისებურ გამოძახილს.

ჰ. პრინევსკი ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა პირველი ილუსტრატორი იყო და მისმა ნახატებმა გარკვეული ზეგავლენა მოახდინა ქართველ მხატვრებზე, რომლებმაც შემდგომში დაასურათეს ილიას ცალკეული ნაწარმოებები. ეს წიგნი ამჟამად ბიბლიოგრაფიულ იმედიანობას წარმოადგენს და ღრთოთა სულამ კი მას ეპოქის დამახასიათებელი უგყვარი ს:ბუთის ხიბლიც შესძინა.

ღამონათქა ლიბრაბრა

1. ვ. ბერიძე, მოგონებები, თბ., 1987, გვ.333.
2. ე. ციციშვილი, სალიბრანო პროექტირება საქართველოში, თბ., 1997 (რუსულ ენაზე).
3. ე. ციციშვილი, დასახელებული ნაშრომი, გვ.14-15.
4. ვ. ბერიძე, ჰენრიკ პრინევსკი, „სპექტრი“, აღმანახი 1, თბ., 1989, გვ.50.
5. ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი, მიხეილ გულენიშვილის გამოცემა, ტფ., 1914, წინასიტყვაობა.
6. ვ. ბერიძე, ჰენრიკ პრინევსკი, „სპექტრი“, აღმანახი 1, თბ., 1989, გვ.50.
7. Д. В. Сарабьянов, Русская живопись XIX века среди европейских школ, Москва, 1980, стр.181.

**ნარსულის
ფურცლები**

წიგნები აგრეთა ხრეპალღებია, რეფლუბიე ვრე-
გაურობენ ღროს ტალღებუ ღა თავიანთი
კვირუასი ტვირთი ურთხილალ ვიაცხთ თარ-
ბიღან თარეაგღუ.

ურენსის ბეკონი

ოლღა გურამიშვილი-ნიკოლაძე

ცნობილი საზოგადო მოღვაწის, მწერლისა და პუბლიცისტის ნიკო ნიკოლაძის პირადი არქივი მისმა მემკვიდრეებმა 1942 წელს დასაცავად გადასცეს საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის ქართველოლოგიის განყოფილებას.

რუსულან ნიკოლაძე ასე იგონებს ამ ფაქტს: „ბელნიერები ვიყავით, რომ ჩვენზე ბევრად უფრო სანდო და ერთგულმა მომელელებმა ჩაიბარეს ჩვენი მშობლების ძვირფასი განძი. ესენი იყვნენ ამ არქივის მომავალი დამმუშავებელი და ნამღვილი „ჭირისუფალი“. ჩვენი პირველი ბიბლიოთეკის მცოდნე და ამ საქმის ენთუზიასტი, პროფესორი ნიკო ლორთქიფანიძე (დიდი ჯიხაიშიდან), იმჟამად საჯარო ბიბლიოთეკის დირექტორის მოადგილე და მისი შესანიშნავი თანამემწე და თანამორამზე, ჩვენს მიერ „წიგნების ჯაღოსნად“ წოდებული თამარ მაჭავარიანი, ყველა დარგის მკვლევარისათვის კარგად ცნობილი ჩვენს რესპუბლიკაში“¹.

ამ უნიკალურ არქივში ქართველოლოგიით დაინტერესებული მკვლევარი ნახავს როგორც ეროვნული ლიტერატურისა და ხელოვნების, ხელნაწერი თუ ბეჭდური წიგნის, პრესისა და გამოცემლობის ისტორიის ამსახველ დოკუმენტებს, ისე ჩვენი კულტურის მოღვაწეთა შემოქმედებითი ურთიერთობისათვის საინტერესო ეპისტოლარულ მემკვიდრეობას. აქ მკითხველი იპოვის ყველა იმ დიდი ისტორიული მოვლენის გამოძახილს, რომლებიც კი საქართველოში, რუსეთსა თუ ევროპაში მომხდარა გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან XX საუკუნის 30-იან წლებამდე. ეს ფონდი მოითვლის 8133 ერთეულს. აქვეა მეტად მდიდარი ფოტოარქივიც, რომელშიც დაცულია 1207 ბიბლიოგრაფიული ერთეული. ფოტოსურათების უმრავლესობას ნაჩუქრობის წარწერები ამშვენებენ.

ნიკო ნიკოლაძის არქივში შემავალი ზღვა მასალიდან წინამდებარე წერილში ჩვენ შევხვებით მხოლოდ ერთ მცირე ნაწილს. ამ მასალაში, რომელიც თითქოსდა ერთი პიროვნების, ნ. ნიკოლაძის მეუღლის ოლღა გურამიშვილის ცხოვრებას ეხება, ნათლად ჩანს მთელი იმდროინდელი მოწინავე საზოგადოების ამრები, ინტერესები, სწრაფვა, რაც შეიძლება მეტად გაისარჯონ საყვარელი სამშობლოს საკეთილდღეოდ.

ოლღა გურამიშვილი დაიბადა 1855 წლის 8 (21) აგვისტოს. 1871 წელს წარჩინებით დაამთავრა ამიერკავკასიის ქალთა ინსტიტუტი (ნ. ნიკოლაძის არქივში ინახება ო. გურამიშვილის აგვისტაგი, რომელშიც აღნიშნულია, რომ მან სასწავლებელი ოქროს შიფრით დაამთავრა).² ნიჭიერ გოგონას სწავლის გავრძელების დიდი სურვილი ჰქონდა, მაგრამ თავადი ალექსანდრე გურამიშვილი ქალიშვილის უცხო ქვეყანაში გამგზავრების სასტიკი წინააღმდეგი იყო. განათლების სრულყოფა იმ დროს მხოლოდ საზღვარგარეთ შეიძლებოდა, რადგან თბილისში უმაღლესი სასწავლებელი არ იყო, პეტერბურგის უნივერსიტეტში კი ქალებს არ იღებდნენ. ახალგაზრდა ქალს მსხნელად გიორგი წერეთელი და ნიკო ნიკოლაძე მოუვლინნენ. სწორედ მათი დახმარებით, სხვისი პასპორტით ოლღა გურამიშვილი შვეიცარიაში გაემგზავრა. ამ ფაქტს თბილისში დიდი აჟიოტაჟი გამოუწვევია. „ცისკრის“ თანამშრომლის მიხეილ თუშანიშვილის ქალიშვილი ბარბარე 1873 წლის 16 თებერვალს თავის ძმას გიორგის აგყობინებს: „რომ იცოდე, რა შემთხვევა მოხდა აქ. ოლიკო გურამიშვილი ციურისს წავილა, ეს არავის შეაგყობინა – არც ლედას, არც მამას და, რასაკვირველია, არც ბიძას (ალექსანდრე თუშანიშვილს). ნიკოლაძემ აიღო პასპორტები თავის დებისათვის, მაგრამ წასვლით მარტო ერთი წავიდა, ხოლო მეორის სახელით ოლიკო გაემგზავრა“.³

ნიკო ნიკოლაძე ქალთა უმაღლესი განათლების მგზნებარე მოძრე იყო. იმდროინდელი საშუალო სკოლები მასწავლებელთა დიდ სიმცირეს განიცდიდა, რადგან საშუალო სკოლაში სწავლების უფლება მხოლოდ უმაღლესი განათლების მქონე პირებს ეძლეოდათ, ასეთების რიცხვი კი იმ დროს ძალიან მცირე იყო. „მამა ცდილობდა თბილისისა და ქუთაისის ქალთა ჯგუფის უცხოეთის უნივერსიტეტებში მოწყობას; მას სურდა ქალებს ევროპის ქალაქებში საფუძვლიანი განათლება მიეღოთ“, – ივონებს რუსუდან ნიკოლაძე.⁴

სხვა ცნობილი მოღვაწეებიც აქტიურად ცდილობდნენ ქართველი ახალგაზრდების დახმარებას. არქივში დაცულია პუბლიცისტისა და მთარგმნელის ივანე მესხის წერილი ოლღა გურამიშვილისადმი, რომელშიც ის აგყობინებს, რომ ერთმა პიროვნებამ ქართველი მოსწავლე ახალგაზრდობის დასახმარებლად გადასცა ფული და მორიდებით სთხოვს, აიღოს ეს ფული თავისთვის და სხვა ქართველი მოსწავლე ქალებისთვის: „გამოჩნდა ერთი კეთილგონიერი კაცი, რომელსაც სულით და გულით სურს, ჩვენ აქ – სამზღვარგარეთ მოსწავლე ახალგაზრდებს (რასაკვირველია ქართველებს) დაგვეხმაროს მაგერიალურის მხრით. საზოგადოთ ჩვენი ახალგაზრდობისათვის ის მრუნავს, მაგრამ უმეგვის მისი ყურადღება ჩვენზეა მოპყრობილი. – მე თავათ მქონდა იმ კაცთან მოლაპარაკება და მითხრა, რომ ის ყოველთვის მზათ არის ჩვენ დაგვეხმაროს არამც თუ

Е. Вестни

Тифлисъ.

ოლა გურამიშვილი XIX ს. 80-იან წლებში. თბილისი

დრო-დროით შემწეობით, არამედ იმ შემთხვევაშიც, თუ კი ჩვენგან ვინმე მოსურნე გამოჩნდება მისგან ყოველ თვეში გალაჭრილი ხარჯი მიიღოს, რომ ის ყოველთვის მზათ არის 100-120 ფრანკამდე თვეში უგზავნოს რომელიმე კარგს და საიმედო ჩვენ მოსწავლე ყმაწვილს“.⁴

სამღვარვარეთ უმაღლეს განათლებამიღებული ქართველი ქალები მოღვაწეობას იწყებდნენ პედაგოგიურ ასპარეზზე და მთელ თავიანთ ცოდნას ეროვნულ საქმეს ახმარდნენ.

შვეიცარიაში სასწავლებლად წასულ ყმაწვილ ქალებს ნიკო ნიკოლაძემ გზად, თურქეთში, საბერძნეთსა და იტალიაში უმეგზურა. შემდეგ ისინი ციურისში დააბინავა, თვითონ კი პარიზს გაემგზავრა. მას მერე ნიკოსა და ოლღას მიმოწერა თითქმის სიცოცხლის ბოლომდე არ შეწყვეტილა. „ჩვენი მშობლების მიერ მრავალი ათეული წლის მანძილზე (1873-1927) წარმოებულ მიმოწერას ხუთი ამერიკული ყუთი უჭირავს. შვიდი ათასზე მეტი წერილია დაცული. ვფიქრობ, რომ ეს მეგალ საინტერესო და საჭირო მასალაა“, – ვკითხულობთ რუსუდან ნიკოლაძის მოგონებებში.⁵

ქართველ სტუდენტთა ცხოვრება შვეიცარიაში განსაკუთრებით საინტერესო გახდა მას შემდეგ, რაც 1873 წლის მარტში მათ დააარსეს საზოგადოება „უღელი“. ამ საზოგადოების მიზანი იყო სამღვარვარეთ მყოფი ქართველი მოსწავლე ახალგაზრდობის გაერთიანება, ევროპის სოციალური მოძრაობის და ამროვნების გაცნობა, ერთმანეთისათვის ცოდნის გაზიარება, დახმარება და საერთო ძალებით მშობლიური ლიგნატურის წინ წაწევა. ნიკო ნიკოლაძე ფრიალ დაინტერესებული იყო „უღლის“ ყოველდღიური საქმიანობით. პარიზიდან მოწერილ ერთ-ერთ წერილში იგი საყვედურობს ოლღა გურამიშვილს: „რატომ ასე ცოტას იწერები „უღელის“ ბედისა და მოღვაწეობის შესახებ...“ (1874 წლის 6 ივნისი).⁶

ოლღა გურამიშვილის ფოტოარქივში უხვალა იმ წლების ამსახველი ფოტომასალა. მათ შორის საპატიო ადგილი უჭირავს სამღვარვარეთ განათლებამიღებული პირველი ქართველი ქალების – კატო ნიკოლაძის, ეკატერინე მელიქიშვილის, ოლიმპიადა ნიკოლაძის, მაშეკო წერეთლისა და ეფემია ელიოზიშვილის ფოტოებს. იქვეა „უღლის“ წევრების ჯგუფური სურათიც. მასზე გამოსახულნი არიან: ივანე მანაბელი, ოთარ დაღესტაძე, ვასილ მანაბელი, პეტრე გრუზინსკი, ივანე ჯორჯაძე, დავით გურამიშვილი, ვასილ პეტრიაშვილი, დავით სარაჯიშვილი. სურათის მეთრე მხარეს რუსუდან ნიკოლაძის ხელით აწერია: „უღელის“ ჯგუფი პარიზში 1875 თუ 1876 წელს“.⁷

ციურისში ოლღა გურამიშვილი დაუახლოვდა რუს ემიგრანტებსა და ფრანგ კომუნარებს. მათი გავლენით დაინტერესდა სოციალიზმისა და ინტერნაციონალიზმის საკითხებით. ნ. ნიკოლაძის არქივში ვხვდებით ლუი ბლანის „საფრანგეთის ისტორიის“ პარიზში გამოცემულ ორგომეულს, რომელიც აკინძულია ოთხ წიგნად. პირველი წიგნის ფორმაცზე რ. ნი-

კოლაძის მინაწერიდან ჩანს, რომ ეს წიგნები 1872-1879 წლებში ოლღა გურამიშვილისათვის უჩუქებია პარიზის კომუნის მონაწილეს ვუსტაფე ლეფრანსეს, რომელიც შვეიცარიაში იმყოფებოდა, როგორც ემიგრანტი. წიგნზე ნაჩუქრობის წარწერა არ არის, ვინაიდან ამით წიგნის საზღვარზე გამოტანა შეუძლებელი გახდებოდა. ოლღა გურამიშვილის ალბომმა შემოგვინახა ვუსტაფე ლეფრანსეს ორი ფოტოსურათი. იქვეა ფოტო ლუი შოლენისა, რომლის გამოსვლებსაც გატაცებით უსმენდა ოლღა გურამიშვილი I ინტერნაციონალის შეკრებებზე. იმავე პერიოდს ეკუთვნის აგრეთვე ემიგრანტი ფრანგი კომუნარების მონტელისა და გაიარის ფოტოებიც. სურათზე გაიარს ხელში უჭირავს წიგნი, რომელმედაც ფრანგულად ყოფილა წარწერა: „მშობა, ერთობა, თავისუფლება“. რუსეთის ჟანდარმერიის შიშით, ეს სიტყვები ოლღა გურამიშვილს მელნით წაუშლია 1876 წელს, როცა ის ქენევიდან საქართველოში ბრუნდებოდა.

ოლღა გურამიშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ეს პერიოდი აღწერილი აქვს ცნობილ რუს ხალხოსან-რევოლუციონერს ნიკოლოზ მოროზოვს თავის წიგნში „ჩემი ცხოვრების მოთხრობები“. იგი დიდი სითბოთი იგონებს თავის ახალგაზრდა მეგობარს: „...თავადის ქალი გურამოვა განსაკუთრებით ეფექტური იყო თავისი გასაოცარი სამხრეთული სილამაზით. ჩვიდმეტიოდე წლისა იქნებოდა, სამუალო ტანის, სავსე მკერდითა და ვიწრო წელით. იგი მეგობრებს შორის იჯდა და დიდი შავი თვალებით აღფრთოვანებით აღევენებდა თვალს შალენის მგზნებარე მოხსენებებს, რომელიც ეგყობოდა, რომ ყოველთვის გამორჩეულად მისთვის საუბრობდა, თუმცა ისინი პირადად არ იცნობდნენ ერთმანეთს“.⁹

ნ. მოროზოვი მორიდებით გვიმხელს, რომ იგი გატაცებული იყო ოლიკო გურამიშვილითა და მაშინვე წერეთლით. როგორც ჩანს, მხოლოდ იგი არ ყოფილა მოხიბლული ქართველი ახალგაზრდების სილამაზითა და ჭკუა-გონებით. ნ. ნიკოლაძის არქივში დაცულია, ასევე ხალხოსან-რევოლუციონერ ნიკოლოზ საბლინის, 1875 წლით დათარიღებული, ოლღა გურამიშვილის, მარიამ წერეთლისა და ეკატერინე ნიკოლაძისადმი მიძღვნილი ლექსი „Мои муки или три грации“.¹⁰

1873 წლის ნოემბერში ქართველ სტუდენტთა უმეტესობა ქენევაში გადადის. ქენევაში ჩასვლისთანავე ციურისის „ულის“ ყოფილმა წევრებმა ჩამოაყალიბეს ქენევის „უელი“, რომელმაც სამოქმედო პროგრამა გააცხოველა, თავისი მოქმედება დაუკავშირა რუსეთისა და დასავლეთის რევოლუციურ-დემოკრატიულ მოძრაობას და ლიბერალურულ მუშაობასაც მეტი გასაქანი მისცა. გიორგი წერეთლის ჩადგომამ საზოგადოების სათავეში „ულის“ შეკრებანი უფრო მიმზიდველი და შინაარსიანი გახადა. 1874 წლის მაისში ოლღა გურამიშვილი აგყობინებს ქენევიდან პარიზში ნიკო ნიკოლაძეს: „ასეთი კარგი შეკრება კარგა ხანია არ გვექონია. მე მგონია, რომ მის შემდეგ ყოველმა ჩვენგანმა რაღაც მაინც გამოიტანა. ათ

საათამდე ვკითხულობდით „ვეფხისტყაოსანს“. ათი საათიდან პირველ საათამდე კი ვეცნობოდით გაზეთებიდან შეკრებილ ცნობებს. აი, სალაშქროს ეს ნაწილი მე ძალიან მომეწონა. გ. წერეთელმა წარმოადგინა ცნობები გერმანიაზე, ძალიან ნიჭიერად, ლოლიკურად. მან მიმდინარე მოვლენები გაგვაცნო, მაგრამ, რათა ისინი უფრო მკაფიო გაეხადა, მოგვითხრო მოკლედ წინა ისტორია. ის არ კითხულობდა, არამედ გვიამბობდა, რა თქმა უნდა, ქართულად, ისე მოხდენილად, კარგად... უღაპარაკობდით, ვკამათობდით, ვუსწორებდით ერთმანეთს და ყველაფერი ეს იყო მშვიდობიანად, უკინკლავოდ, უბოროტოდ...¹¹

თუ როგორი გაგაცებით სწავლობდნენ და მუშაობდნენ ქართველი ახალგაზრდები შვეიცარიაში, კარგად ჩანს გიორგი წერეთლის წერილიდან ნიკო ნიკოლაძისადმი: „საყვარელო ძმაო ნიკო, თითქმის ეს ორი კვირაა, რაც ციურისში ვარ. ამ დროის განმავლობაში შენევეც მოვიარე. ყმაწვილები ვნახე და მეტი არ შეიძლება, ისე კმაყოფილი დაერჩი, ყველანი კარგათ არიან, ითმენენ ბევრს გაჭირებას უფულობის გამო, მაგრამ წარმოიღვინე, ისე მხიარულათ არიან, თითქოს ეს მუდამი გაჭირება იმათ უფრო ახალსეებს, თითქოს ასე ამბობდენ: ეს რა გაჭირებაა ჩვენთვის, ჩვენ გახურებულ საკირეში რომ ჩაგვყაროთ, მაშინაც იმ ებრაელ ყმაწვილებსავით ვიგალობებთო, რომელნიც ნაბუქოლონოსორომა ჩაყარა გავარვარებულს საკირეში თავის ამრებზე მტკიცედ დამყარებისათვის. ჩემის ამრით, ყველანი სამაგალითონი არიან“. იქვე გიორგი წერეთელი ახასიათებს რამდენიმე მათგანს და მათ შორის ოღლა გურამიშვილსაც: „გურამოვა, გურამოვა? – ოკ, რა არსებაა! მე მარტო ამ პირველ ნახვამე წარმომიდგა იმისი შლვასავით მოუღვეველი კარგი თვისებები. ორჯერ-სამჯერ დავაკვირდი იმის წარბებს და თვალებს, იმის გაბუშტულს ცხვირს და იცი ვისი სახე წარმომიდგა? როდესაც ვეფხვი (гавк) პირველ გამოვა სანადიროთ და ყოველ ბუჩქს დაწვრილებით გადააეღებს თავის თვალების შუქს, რომ არა გამოეპაროს რა, რომ თავისი მსხვერპლი ხელითგან არ წაუვიდეს. სწორეთ ამგვარივე შთაბეჭდილება ჰქონდა ჩემზე გურამიშვილის ქალს. მე ვფიქრობ, თუ ნორმალურათ წავიდა იმისი გონების წვრთნა, ის უნდა გახდეს რამე კარგათ მოზრდილს საქმეში მოთავეთ და ძალის შემაერთებლათ. ამასთან რა გულჩვილია, რა მხურვალე გრძნობის არის! ამასთან რა გამბედავი და თავგამეგებით ხელ ამღებია იმაზე, ვისაც სცნობს უღირსად და დარწმუნდება, რომ იმისთვის ერთდროს მახლობელი და ძვირფასი გვამი აღარ ვარგაო. რამდენათაც მხურვალე გრძნობისა არის თავისიანისთვის, იმდენათვე გულგამეხებული და შეუწყალე ბელია იმ თავისიანისათვის, რომელიც იმის ამრით საქმისთვის დაკარგულა“.¹² წერილი დათარიღებულია 1873 წლის 1 დეკემბრით.

მამის გარდაცვალების გამო 1876 წელს ო. გურამიშვილი სამშობლოში დაბრუნდა. თავდაპირველად კერძო პანსიონში დაიწყო მასწავლე-

ბლობა, მაგრამ მალე მან იმდენად გაითქვა სახელი, რომ იაკობ გოგებაშვილმა და ნიკო ცხველაძემ 23 წლის ახალგაზრდა ქალი მათ მიერ ვახუშტის ნიღ ვაჟების სათავადაზნაურო სასწავლებელში მიიწვიეს რუსული ენის მასწავლებლად (მანამდე ვაჟთა სკოლებში მხოლოდ მამაკაცები ასწავლიდნენ). ამ სკოლაში სწავლობდნენ მეტწილად კახეთიდან ჩამოყვანილი დიდ მემამულეთა შვილები, რუსული ენის საფუძვლით უცოდინარი ყმაწვილები, რომლებიც სასწავლებელში ერთ ან ერთნახევარ წელიწადში უნდა დაუფლებოდნენ რუსულ ენას. ოღლა გურამიშვილის მოსწავლეებმა ერთ წელიწადში ისეთ წარმატებებს მიაღწიეს, რომ ნიკო ლომოური – იმ სასწავლებლის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი და მათი პანსიონის უფროსი, სულ აღტაცებით იმეორებდა თურმე: „ოჰ, შენი ჭირიშე, ჩვენო ოლიკო... დედამ რომ შვილი გაზარდოს, ემაგრე შენისთანაო“.¹³

ოღლა გურამიშვილი პუბლიცისტურ მოღვაწეობასაც ეწეოდა. იგი აქტიურად მონაწილეობდა გაზეთ „ობზორის“ მუშაობაში, რომლის დახურვის შემდეგ მიემგზავრება პეტერბურგს. იქ მან დაჰყო მანამდე, სანამ „ობზორის“ რედაქტორი ნ. ნიკოლაძე სტავროპოლში იყო გადასახლებული. პეტერბურგში ო. გურამიშვილი ესწრება კრებებს ნ. მიხაილოვსკის კონსპირაციულ ბინაზე, ხვდება ნ. საბლინს, რომლის ბინაზე მზადდება მეფის მკვლელობა. მკვლელობის შემდეგ იგი ორჯერ დაკითხა ლორის-მელიქოვმა და პეტერბურგიდან სამსკობლოში გამოაძევა.¹⁴

1882 წელს ოღლა გურამიშვილი ისევ ახერხებს პეტერბურგში დაბრუნებას ნიკო ნიკოლაძესთან ერთად და ხდება წვერი მწერალთა წრისა, რომელიც გამოსცემდა ჟურნალს „ოგუჩესტვენსიე ზაპისკი“. ნ. ნიკოლაძის არქივში დაცულია ე. ლუბროვისას ფოთში გაგზავნილი წერილი ნიკო ნიკოლაძისადმი, რომელშიც იგი იგონებს ნ. მიხაილოვსკისთან მეგობრობის წლებს და მეგად თბილად იხსენებს ოღლა გურამიშვილს: „შეიცვალა თუ არა, თუ ისევ ის „კავკასიელი პერი“ („Кавказская пери“), რომელსაც ჭკუიდან გადაჰყავდა მთელი ჩვენი ლიგერაგურული ელიტა? თუ ღრომ მასაც დააგყო თავისი კვალი? ძალიან მინდა ორივეს ნახვა... ხელს გართმევთ და გულითად სალამს ვუძღვნი ოღლა ალექსანდრეს ასულს“.¹⁵

1883 წელს ნიკო ნიკოლაძისა და ოღლა გურამიშვილის მრავალი წლის მეგობრობა და ერთობლივი საქმიანობა ქორწინებით დაგვირგვინდა. ნ. ნიკოლაძის არქივში დაცული საბუთიდან ვიგებთ, რომ ჯვარი ქაშუეთის ეკლესიაში დაუწერიათ 1883 წლის 29 ივლისს.¹⁶ საქართველოში დაბრუნებული ოღლა ნიკოლაძე კვლავ განათლების დარგში მოღვაწეობს. სოფელ დიდ ჯიხაშიში აარსებს ქალთა პირველ სკოლას, ფოთის ქალთა სკოლას გარდაქმნის ქალთა გიმნაზიად, ამავე დროს განაგრძობს პუბლიცისტურ მოღვაწეობასაც. მაგრამ, რასაც არ უნდა საქმიანობდეს ოღლა გურამიშვილი, იგი, უპირველეს ყოვლისა, ოჯახის დედა და მეუღლის ერთგული თანაშემწეა. ისინი ერთად ეწევიან ცხოვრების ჭაპანს და, სადაც

არ უნდა იყვნენ: თბილისში, ბერლინში, პეკერბურგში, ფოთში თუ დიდ
 ჯახიაში, მათთვის პირველ რიგში სამშობლოს ინტერესები დგას ამჟამინდელი
 მისწრაფებებით ბრლიდნენ ისინი თავიანთ სამ შვილს.

1920 წელს, „ჭიათურის მარგანეცის საექსპორტო სამოგადოების“
 (ЧЕМО) საქმეებთან დაკავშირებით, ნ. ნიკოლაძე ლონდონს მიემგზავ-
 რება. დელეგაციას, რომელსაც იგი ხელმძღვანელობდა, ევალებოდა შეეს-
 წავლა ევროპის ბაზარი და მოეგვარებინა ჭიათურის შავი ქვის გასაღე-
 ბა.¹⁷ ნიკო ნიკოლაძეს უფრო დიდხანს მოუხდა საზღვარგარეთ დარჩენა,
 ვიდრე თვითონ ვარაუდობდა. ცოლ-შვილისადმი ლონდონიდან გამოგ-
 მაზნილი ბარათებიდან ნათლად ჩანს, რომ, მიუხედავად ხანდაზმული ასაკ-
 ისა და იმისა, რომ ოჯახთან განშორება ძალიან უჭირს, მისთვის მთავარ
 საბრუნავად მაინც სამშობლო რჩება. იგი ძალ-ღონეს არ იშურებს, რომ
 რაც შეიძლება მეტი გააკეთოს თავისი ქვეყნისთვის, ამასვე მოითხოვს
 თავისიანებისაგან. ერთ-ერთ წერილში ვკითხულობთ: „აქ ისეთ ხელ-
 ფასს მინიშნავენ, რომ მთელ ჩემ ოჯახს შეძლებულად ცხოვრება შეეძლე-
 ბა. ეს მისცემს საშუალებას ჩემ შვილებს ორიოდე წელი ბეჯითად იმეც-
 აღინონ, რომ დაკარგული დრო აინაზღაურონ და თანამედროვე ცოდნის
 დონეზე დადგნენ. მაშინ ისინი ყველანი უკეთესად შეძლებენ ემსახურონ
 სამშობლოს, რომელსაც ასე აკლია ჭეშმარიტი ცოდნა“.¹⁸

სამოგადო, ნიკო ნიკოლაძისა და ოღლა გურამიშვილის მთელი მი-
 მოწერა აშკარა მაგალითია იმისა, რომ ისინი სამშობლოსა და შვილებს
 ერთ მთლიანობაში ხედავენ, რომ მათთვის მთავარი საფიქრალი და
 საბრუნავი საქართველო და ქართველი ხალხია. 1923 წლის 14 თებერ-
 ვალს ლონდონიდან გამოგზავნილ ბარათში ნიკო ნიკოლაძე წერს თავის
 მეუღლეს: „არჩილისგან* წერილი მივიღე, სადაც გრადიკულ ტონებში აღ-
 წერს თავის საქმიანობას მარგოტობაში, ჭუჭყში, სიცივეში, უღაბნოში. მი-
 უხედავად ყველაფრისა, მაინც აღფრთოვანებულია თავისი სამუშაოთი,
 თელის მას მეგისმეგად საინტერესოდ, სასარგებლოდ და იფიცება, რომ
 მზად არის მისთვის ყოველგვარი გაჭირვება გადაიგანოს. მე მისი სავსე-
 ბით მჯერა. როგორ მინდა, რომ ჩვენმა გიორგიმაც ნაცულად თავისი
 გამოცდებისა, იშრომოს პრაქტიკულად, დაკავებული იყოს ჩვენი წყლების
 ელექტროფიკაციისთვის მომზადებით, რკინიგზების და ქარხნების ამუშავე-
 ბით, საქართველოში, კერძოდ კი ფოთში ფერომანგანუმის წარმოების
 რეალიზაციით. ამისათვის მე უკვე ვიშოვე კომპანიონები დიდი სახსრე-
 ბით. შენ იტყვი, რომ ესეც ოცნებაა, ქიმერაც კი? მაგრამ ჩემს ცხოვრებაში
 ყველა ჩემი ოცნება და ქიმერა, დაწყებული ჩემი რესპუბლიკანიზმით 1861
 წელს, განხორციელდა, მე მგონი გადაჭარბებითაც კი. მაშ რატომ არ შეი-
 ძლება იმ დღემდე ვიცოცხლო, როცა ჩემი შვილები და დისშვილები გა-

* არჩილ მურაბიშვილი – ნიკო ნიკოლაძის შვილიშვილი.

მოაღწიონ უერომანგანუმს ფოთში, ნაცვლად მადნის საზღვარგარეთ გაგანისა. ყოველ შემთხვევისათვის მე ყველაფერს ვაკეთებ, რომ ჩემს შვილებს – ქიმიკოსებს შევეუქმნა მათთვის შესაფერისი ასპარეზი საქმიანობისათვის სამშობლოს საკეთილდღეოდ. დადგება დრო და შესაძლებელი გახდება ჩვენს ქვეყანაში ნელეულის ადგილზე დამუშავება, ყველა ჩვენი თანამემამულე მიიღებს შემოსავლიან სამუშაოს. დამიჯერე, ეს სულაც არ არის ქიშერა, არამედ სავსებით შესაძლებელი სინამდვილის პერსპექტივაა. ჩვენზეა დამოკიდებული მისი განხორციელება“.¹⁹

ნიკო ნიკოლაძისა და ოლღა გურამიშვილის ეს ოცნება, მართალია, ფოთში არ განხორციელდა, მაგრამ რამდენიმე წლის შემდეგ მათმა ვაჟმა, ცნობილმა მათემატიკოსმა და მთაშულელმა გიორგი ნიკოლაძემ, დიდუბეში საცდელი ღუმლის მოწყობით, საფუძველი ჩაუყარა ზესგაფონის უერომანგანუმის ქარხანას.

ოლღა გურამიშვილი გარდაიცვალა 1940 წლის 24 მაისს, თბილისში. 1956 წლის 10 სექტემბერს მისი ნეშტი დიდუბის პანთეონიდან მთაწმინდაზე გადაასვენეს და სახელოვანი მეუღლის გვერდით დაკრძალეს.

დაბრუნებული ლიტერატურა

1. რ. ნიკოლაძე, ცხოვრების დიდ გზაზე, თბ., 1975, გვ.32.
2. საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა, ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი № 40-345.
3. გ. აბშიანიძე, ნარკვევები XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან, თბ., 1959, გვ.457.
4. რ. ნიკოლაძე, ცხოვრების დიდ გზაზე, გვ.47.
5. საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა, ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი № 40-817.
6. რ. ნიკოლაძე, ცხოვრების დიდ გზაზე, გვ.32.
7. გ. აბშიანიძე, ნარკვევები..., გვ.468.
8. საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა, ნ. ნიკოლაძის არქივი, ფოტო NP 595.
9. იქვე, საბუთი № 38/16; *Н. Морозов, Повести моей жизни*, М.; 1918. – II, с. 221-224, 269-270.
10. საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა, ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი № 38/6.
11. *И. Месхи. Пишу тебе...* – Тб., 1980. – с. 117.
12. საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა, ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი № 13/308.
13. რ. ნიკოლაძე, ცხოვრების დიდ გზაზე, გვ.130.
14. საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა, ნ. ნიკოლაძის არქივი, №№ 38/18, 38/21, 38/22.
15. იქვე, საბუთი № 40/403.
16. იქვე, საბუთი № 40/935.
17. იქვე, საბუთი № 21/66.
18. იქვე, საბუთი № 62/1.
19. იქვე, საბუთი № 62/62.

მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი

მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი, ქართული არისტოკრატიული წრის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი, თავისი დროისათვის კარგად ცნობილი საზოგადო მოღვაწე ქალი, იმ მამულიშვილთა რიცხვს ეკუთვნის, რომელთა ღვაწლი ღღემღე ჯეროვნად არ არის შეფასებული და ფართო საზოგადოებისათვის უცნობნი არიან.

მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი დაიბადა ქ. თბილისში, 1852 წლის 11 ივლისს. იგი ასული გახლდათ ერეკლე მეფის გამორჩეულად საყვარელი შვილის – თეკლას უმცროსი ძის, ცნობილი რომანტიკოსი პოეტის ვახტანგ ვახტანგის ძე ჯამბაკურ-ორბელიანისა.

მარიამის ღვაწად, ეკატერინე ვასილის ასული ილინსკაია, ღვლით ქართველი იყო. ვასილ ილინსკის, სასამართლოსა და განჩინების ექსპედიციის უფროსს, ცოლად ჰყავდა ქართველი ქალი მარიამ ელიოზიშვილი.

მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანმა ოჯახშივე მიიღო მაღალი არისტოკრატიული წრის შესაფერი აღზრდა-განათლება. სახელოვანი მამა-ბიძეების გარემო მომავალ მამულიშვილად აყალიბებდა პაგარა მარიამს, რომლის გულზე, ხასიათსა და აზროვნებაზე განსაკუთრებული გავლენა მოახდინა მისმა გამღელმა ქეთევანმა, მეჯვრისხეველი გლეხის, გოგოლაშვილის ქალმა, რომელიც ბავშვი მიუყვანიათ თეკლა ბატონიშვილის სასახლეში და იქიდანვე გამხდარა ბაგრატიონთა ჭირ-ვარამის მომსწრე და მოზიარე. იგი მარიამს აღრეულ ასაკშივე მოუთხრობდა მისი სახელოვანი წინაპრების შესახებ.

ცხრა წლის მარიამი ღვდამ ძმასთან, შემდეგში ცნობილ იურისტ ნიკოლოზ ჯამბაკურ-ორბელიანთან ერთად ევროპაში სამოგზაუროდ წაიყვანა. მათთან ერთად იმოგზაურეს გიორგი მეთორმეტის ძმისწულმა ირაკლი ბატონიშვილმა, გიორგი ერისთავმა (ვახტანგ ორბელიანის ღვიდაშვილმა) და ისტორიკოსმა დიმიტრი ბაქრაძემ. იყვნენ იგალიამიც. ეს ის დრო იყო, როდესაც იგალიის ეროვნულმა გმირმა ჯუზეპე გარიბალდომ ჩრდილოეთი იგალია ავსტრიელებისაგან გაათავისუფლა და ჯარების შესაგროვებლად შუა იგალიაში დაბრუნდა. ქართველ მოგზაურებს ერთ სადგურზე ჯარისკაცებით სავსე მაგარებელი დახვდათ. ირაკლი ბაგრა-

მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი

გიონს უთქვამს, რომ იგალიელებმა სამშობლოს დაპყრობილი ნაწილი დაიბრუნეს, ე.ი. მათ შეძლეს ის, რაც ჩვენ ქართველებმა, ვერ შევძელით. შემდეგ მარიამისთვის უთხოვია: „აბა, ფანჯარასთან მიდი და დაუყვირე იგალიელ ჯარისკაცებს, გაუმარჯოს იგალიას“. რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, ისე დაიყვირა ეს სიტყვები მარიამმა. პასუხად იმისთანა ვაშას დაუგრიაღია, რომ ყველა მგზავრი ფანჯარას მივარდნია.

მაშინ პირველად დიდი სიძლიერით გაიღვიძა მარიამში პატრიოტულმა გრძნობამ, რაც არასოდეს განულებულა მასში, თუმცა მან ნამდვილად იცოდა, რომ ყველა მისიანი საქართველოს შავ ბელს დასტიროდა. მეტად კი მისი უფროსი ბიძა ალექსანდრე (პუპლია) ორბელიანი – სამოგადლო მოღვაწე, მწერალი, 1832 წლის შეთქმულების ერთ-ერთი მეთაური, ჟურნალ „ცისკრის“ თანამშრომელი და „მამების“ თაობის იდეური ხელმძღვანელი, რომელიც მარადეკამს სამშობლოს განთავისუფლებას ნატრობდა...

სხვადასხვა საგნის მასწავლებლებისა და გუვერნიორთაგან მომზადებული მარიამი დაეუფლა რუსულ, ფრანგულ, იტალიურ და გერმანულ ენებს. 16 წლისამ მიიღო თბილისის ქალთა კურსების სიმწიფის ატესტატი.

1872 წელს იგი ცოლად გაჰყვა ალექსანდრე (საშიკო) ივანეს ძე ჯამბაკურ-ორბელიანს, ლამისყანელ მემამულეს, რომელსაც პაქების კორპუსი ჰქონდა დამთავრებული და იმხანად ადიუტანტად მსახურობდა თავად ლევან მელიქიშვილთან. ჯამბაკურ-ორბელიანები მამთარს თბილისში ატარებდნენ, ზაფხულობით კი ლამისყანაში ცხოვრობდნენ, სადაც მათ მდიდარი ოჯახი ჰქონდათ.

ცულ პირობებში ცხოვრობდა სოფელი იმ დროს. არ იყო სკოლა, საავადმყოფო, წყაროს წყალი. მარიამის აზრით, მემამულე მოვალე იყო, თავად მიეხედა მამულებისთვის და ეპატრონა სოფლისთვის. ასეც ხდებოდა (ხანდაშეშედილი ლამისყანელები დღესაც ყვებიან „ის სულგანათლებული ორბელიანები ნამდვილი პატრონები რომ იყვნენ ხალხისა“).

მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანმა ლამისყანელებს დაწყებითი სკოლა მოუწყო, რომლის ერთადერთი მასწავლებელი თავადვე იყო.

სოფელში მალარია მძვინვარებდა. მდინარე ქსნიდან გამოყვანილი წყალი სასმელად უვარგისი იყო. ორბელიანებმა საკუთარი ხარჯით მოწვეულ ინჟინერს წყაროს წყალი გამოაყვანიეს. თავად მიჰყავდათ ვეჟიში მძიმე ავადმყოფებისათვის. საფუძველი ჩაუყარეს საფოსტო მომსახურებას: დაიქირავეს კაცი, რომელსაც რკინიგზის სადგურ კასპიდან ჟურნალ-გაზეთები და წერილები აჰქონდა სოფელში. გლეხები დიდად ემადლიერებოდნენ ორბელიანებს.

მაღე საშიკო ორბელიანი მეფისნაცვალმა ადიუტანტად აიყვანა. ორბელიანები კვლავ თბილისში დაბრუნდნენ.

1879 წელს „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი სა-

მოგალოების“ დაარსებისთანავე, მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი მისი ნამდვილი და დამფუძნებელი წევრი გახდა. ამავე წელს ამ საზოგადოებაში თბილისში გახსნა ქართული სათავადაზნაურო სკოლა. მალე მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი აირჩიეს დასახელებული სკოლის სამმრუნველო კომიტეტის წევრად. როგორც ამ კომიტეტის მასალებიდან ჩანს, მისი წევრები და თავმჯდომარეები ხშირად იცვლებოდნენ, რაც მარიამ ორბელიანს არასოდეს შეეხებია. 35 წლის განმავლობაში ის იყო ამ კომიტეტის თავმჯდომარის უცვლელი მოადგილე, ფაქტიური თავმჯდომარე და ნამდვილი ხელმძღვანელი. თვით ამ სკოლის, ამჟამად თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შენობის გეგმა მან ჩამოიტანა შეეციიდან.

იმავე დროს მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი აირჩიეს სამუსიკო სასწავლებლის კომიტეტში. ამ სასწავლებლის დირექტორი იყო ცნობილი მუსიკოს-ეთნოგრაფი, კომპოზიტორი და პედაგოგი მ. იპოლიტოვი-ივანოვი. აი, რას წერს იგი თავის „მოგონებებში“: „...სუიგა „ივერია“ მე მიეუძღვენი ჩვენი საზოგადოების თავმჯდომარეს კნენია მარიამ ვახტანგის ასულ ჯამბაკურ-ორბელიანს, რომელმაც უდიდესი დახმარება გამიწია მუსიკალურ სასწავლებელში (ამჟამად საქართველოს სახელმწიფო კონსერვატორია. — ს. ც-ფ.) კლასების გადაკეთების საქმეში. კავკასიაში მუსიკის განვითარების ისტორიაში განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ამ მოღვაწის გაწეული მუშაობა“.

1886 წელს ჩამოყალიბდა „მასწავლებელ ქალთა საზოგადოება“, რომელსაც თავმჯდომარეობდა ცნობილი საზოგადო მოღვაწე ქალი ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთლისა. გამგეობის წევრად არჩეულ იქნა მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი. საზოგადოება მიზნად ისახავდა პედაგოგიურ სარბიელზე ქალის შრომის გამოყენებას, ქალის უფლების დაცვას და სხვა. დასახელებული საზოგადოების შესახებ ილია ჭავჭავაძე წერდა: „პირველი მაგალითია, რომ ქალებს თავისი საქმე დაეწყეთ... თავისი საკუთარი მხნეობა, საკუთარი თაოსნობა და საკუთარი თვითმოქმედება ფარხმლად აუღიათ, რომ თავისი საკუთარის ძალღონით წინ აღუდგნენ ქალთა დამჩაგრავს გარემოებასა და ბედი, შეძლებისამებრ, თავისკენ მოაგრიადონ. ამ თვითმოქმედებაშია მთელი სიმძიმე ამ თავმოსაწონი და პატიოსანი საქმისა, ამასთანავე სახელოვნებაც, და ამამუდვეა დამყარებული იმედი გამარჯვებისა“.

მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი 33 წელი პაგრონობდა „მასწავლებელ ქალთა საზოგადოების“ სკოლას ქართულ, სომხურ, რუსულ სექტორებში. იგი მაღალი პასუხისმგებლობით ასრულებდა საპატიო მოვალეობას. მთელი მისი საქმიანობა იქით იყო მიმართული, რომ ქართული გამნაზია მხოლოდ სახელით არ ყოფილიყო ქართული. მას თავის ბინაზე არაერთხელ გაუმართავს სამმრუნველო და პედაგოგიური საბჭოს გაერ-

თიანებული კრება, რომელსაც დიდი ივანე ჯავახიშვილიც დასწრეთა დე
განუსამღვრავს გიმნაზიის სავეალი გზა.

მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანის დაუღალავი მცდელობით, მის მიერვე
შეკრებილი ფულით 1906 წელს გაიხსნა პირველი ქართული ქალთა სკო-
ლა, რომლის კომიტეტის თავმჯდომარე თავადვე იყო 1917 წლამდე.

მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანმა საკუთარი ხარჯით, იაკობ გოგებაშ-
ვილისა და პეტრე უმიკაშვილის დახმარებით 1894 წელს გამოსცა თავი-
სი მამის, პოეტ ვახტანგ ჯამბაკურ-ორბელიანის ლექსები ილია ჭავჭავაძის
წინასიტყვაობით.

მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანმა დახმარება აღმოუჩინა ილია წინამძღ-
ვრიშვილს საგურამოში სასოფლო-სამეურნეო სკოლის გახსნაში. მანვე
სოფელ აგენში (გორის რაიონი) გაახსნევინა სკოლა, რომლის ხარჯები
სანახევროდ გაიზიარა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცე-
ლებელ საზოგადოებასთან. მას ჰყავდა სტი პენდიანტები ქართულ ვაჟთა
სკოლაში, რუსეთისა და საზღვარგარეთის უნივერსიტეტებში.

ქართული პროგრესული საზოგადოების წინაშე არ წამოჭრილა საკ-
ითხი, მის გადაჭრაში აქტიური მონაწილეობა არ მიეღოს მარიამ ჯამ-
ბაკურ-ორბელიანს. ეროვნული საქმის კეთება მისი ცხოვრების წესი იყო.

1917-1918 წწ. მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი უღალატო თანამღგომი
იყო ივანე ჯავახიშვილისა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
დაარსების საქმეში.

იმავე პერიოდში დამოუკიდებლობა ს გზაზე მღგომ საქართველოს ის-
ტორიული სენი მოეძალა, განცალკევებულია და კაცთმეუთანხმებლო-
ბა. მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანს გულს უკლავდა „სხვადასხვა პარტიე-
ბად დაყოფილი სამშობლო, რომლის შეგნებული ნაწილი ამხედრებულიყო
ერთმანეთზე“. „შეერთებაშია ჩვენი ძალა, ჩვენი ხსნა, შევერთდეთ თავისუ-
ფლებისათვის“, — ემუდარებოდა იგი ყოველ ქართველს და თანაც საყვე-
ღურობდა: „ნუთუ მონობის ბორკილები ისე კარგად მოგვიხდა, რომ აღარ
გვინდა მოვიშოროთ“.

მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანმა კარგად იცოდა, ის, რაც შუა საუკუნეებ-
ში ფეოდალური დაქუცმაცებულობა იყო დედა სამშობლოსათვის, მას მოოცე
საუკუნეში პარტიული უთანხმოება ერქვა!

1918 წლის 26 მაისს ახლა მამულიშვილთა ოცნება — აღდგა საქართვე-
ლო! მაგრამ ვაი, რომ არც საგანას ეძინა. სამი წლის შემდეგ კვლავ მონო-
ბის უღელი დაედგა ქართველთ სამშობლოს. „ოჰ, მაისო ოცდაექვსო,
მაგყუარავ, გულში დანავ!“ — მწარედ ამოიკვნესა მარიამ ჯამბაკურ-ორ-
ბელიანმა 1921 წლის 23 თებერვალს, თუმცა მომავლის იმედი მაინც შერ-
ჩა: „მალთან მალონებს ჩვენი ეხლანდელი ცხოვრება, ამასთან სრული იმედი
მაქვს, რომ ჩვენი სამშობლოს უკეთესი დრო მოეღოს ახლო მომავალში

და არც ერთი წუთი არ მივეცემივარ სასოწარკვეთილებას“ (კერძო წერილიდან).

მარიამ და საშიკო ჯამბაკურ-ორბელიანებმა, თავად უშვილობმა, მშობლიური ამაგი დასდეს მარიამის ძმისშვილებს. ივანე ჯავახიშვილი და კიკია აბაშიძე სიძეები იყვნენ ჯამბაკურ-ორბელიანთა, რომელთა მადლიანი კალთა ეფარათ აბაშიძეებს, ჯავახიშვილებს და მათ უამრავ ნათესაობას. ისინი ერთად ცხოვრობდნენ თბილისშიც და ორბელიანთა კუთვნილ სასახლეებში ლამისყანასა თუ ატენში. ერთხანს ლამისყანის სასახლე ორბელიან-აბაშიძე-ჯავახიშვილთა საზაფხულო საცხოვრისადაც ირიცხებოდა, მაგრამ აირია წუთისოფელი და გაუბზარავი არც ორბელიანებისა და ლამისყანელების დამოკიდებულება დარჩა. 1924 წელს მარიამი, ამ დროს ის უკვე ქვრივი იყო, იძულებული გახდა წასულიყო ლამისყანიდან. ამ იერიდან მისი და მისი ნათესაეების ერთადერთი საცხოვრებელი თბილისის ბინა იყო.

მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი სიცოცხლის უკანასკნელი ოცი წლის განმავლობაში მთარგმნელობით მუშაობას ეწეოდა. იყო ფრანგული ენის მასწავლებელი. მას არაერთხელ უთქვამს, მას შემდეგ, რაც ყველაფერი ჩამომერთვა, ჩემი შეუღარებელი სიძის – ივანე ჯავახიშვილის კმაყოფაზე ვიმყოფები.

მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი გარდაიცვალა 1941 წლის 23 აგვისტოს.

მოგონება

ხატება შემომრჩენია
ფერგადასული დღის:
ჩემი ფიქრების ფერია
ბაღში გრძელ სკამზე მის.

ხშირნი წამწამნი ფარავენ
თუალთა საამო ფერს,
და ვერ გაიგებს ვერავენ,
წიგნს კითხულობს თუ თვლემს.

ხმა მახლობელი ნაბიჯის
ააწვეინებს თავს,
პატარა სხივი მზისდარი
აუციმციმებს თვალს,
და მე ვარ ძალზე მდიდარი,
რომ არ უღიმის სხვას.

...ჩემი ფიქრების ფერია
გრძელ სკამზე აღარ მის...
ხატება შემომრჩენია
ფერგადასული დღის.

მსოფლიოს
გურილი-
ანეგზე

გენერალი ის კანია, რომელსაც მისწრაფება ყველა სხვაზე
ბვირალ უჯღუბა.

თომას მანი

სალომე ყუბანეიშვილი

ალექსანდრ პუშკინის «ეპოპეი ონეგინის»
ერთი ლიტერატურული წყარო

ალექსანდრ პუშკინი, რომელიც, თ. დოსტოვესკის თქმით, „რუსული პოეზიის მზეა“, – მხოლოდ ლიგურაგურის ერთი ციკვი ვარსკვლავთაგანია.

1829 წელს ა. პუშკინმა საქართველოში იმოგზაურა; საქართველოს სამხედრო გზის გავლით თბილისში ჩამოვიდა; სამი კვირა დაჰყო აქ. საქართველოში მიღებულ შთაბეჭდილებებს ეხმიანება ნარკვევი „მოგაზურობა არბრუში“, ბრწყინვალე ლექსები: „საქართველოს მთებზე“, „კაკეკასიონი“, „მონასტერი ყაზბეგზე“, „ზევეი“, „ნუ იმღერ ჩემთან, ლამაზო ქალო“ და სხვ.

თბილისის პრესაში ა. პუშკინის სახელი პირველად 1829 წელს გამოჩნდა. პოეტის სიცოცხლეშივე მისმა პოეზიამ დიდი პოპულარობა მოიპოვა საქართველოში.

მისი ლექსები თარგმნეს ა. ჭავჭავაძემ, გ. ორბელიანმა, ს. რამშაძემ; შემდგომში – ი. ჭავჭავაძემ, ა. წერეთელმა, რ. ერისთავმა, ავრეთევ, გ. გაბიძემ, პ. იაშვილმა, ე. გაფრინდაშვილმა და სხვ.

ა. პუშკინის სახელი რუსული პოეზიის სიმბოლოა. იგი უაღრესად პოპულარულია ჩვენში დღესაც; გრძელდება მისი შემოქმედების კვლევა და თარგმნა.

მაგრამ, ალბათ, ბევრმა არ იცის, რომ ა. პუშკინის „ვევენი ონეგინის“ ერთ-ერთი ლიგურაგურული წყარო ცნობილი ინგლისელი მწერლის ჩარლზ რობერტ მეგიურინის (1782-1824) რომანია „მოხეტიალე მელმთიაა“. სწორედ ამ საკითხს ეხმიანება სალომე ყუბანეიშვილის წერილი (რედ.).

„ვეგენი ონეგინის“ პირველივე სტროფების შინაარსი თითქმის მელმონ-წეენითი სიზუსტით ემთხვევა ქართველი მკითხველისათვის ნაკლებად ცნობილი, თავის დროზე კი, ევროპაში ერთგვარად სკანდალური დიდების მქონე ინგლისელი მწერლის – ჩარლზ რობერტ მეტიურინის რთული და ვრცელი რომანის „მოხეტიალე მელმონის“ დასაწყისს.

საყოველთაოდ ცნობილია, როგორ იწყება ა. პუშკინის პოემა: მძიმე ავადმყოფმა ბიძამ გამოიძახა სოფელში, სადაც იგი ცხოვრობდა, თავისი ძმისწული – ვეგენი ონეგინი. ეს უკანასკნელი მიიჩქარის ავადმყოფთან, როგორც მისი ერთადერთი მეგობრად.

ჩრ. მეტიურინის რომანი კი ასე იწყება: „1816 წ. შემოდგომაზე, ღუბლინის გრინგი კოლეჯის სტუდენტი ჯონ მელმონი გაემგზავრა თავის მომავალ ბიძასთან, სოფელში. ეს ბიძა იყო მისი ოცნებების მიზეზი, მდიდარი, უცოლო და ბებური. ჯონი ობოლია, უმცროსი ძმისშვილი, ბიძა კი – უცოლო და მოხუცი. ჯონს ბიძისადმი ერთმანეთის საწინააღმდეგო გრძნობები ამოძრავებდა – იგი მას იმიღებდა კიდევ და შიშსაც ჰგვრიდა. შიში და ღვინვა ერთმანეთს შემაკვებოდა, საერთოდ, ჩვენ ასე ვაფასებთ ადამიანს, რომელსაც ჩვენი ძიძების, მსახურებისა და მშობლების აზრით, ხელთ უპყრია ჩვენი სასიცოცხლო ძაფები და შეუძლია მათი გაწყვეტა, ან გაგრძელება“.

ალბათ შედგება „ვეგენი ონეგინის“ დასაწყისის ციტირება, რადგან ყველას გვახსოვს, რა ამბივალენტური განწყობით (მელმონის მსგავსად) მიიჩქაროდა ონეგინი მომავალ ბიძასთან.

დამთხვევა რომ შემთხვევითი არ არის, ამას მოწმობს ა. პუშკინის პოემის კიდევ ორი ფრაგმენტი: პოემის III თავში ვკითხულობთ: „И стал теперь её кумиром Мельмот, бродяга мрачный“, ხოლო VIII თავში პოეტი გადმოგვცემს მაღალი საზოგადოების წარმომადგენელთა აზრს ონეგინზე: „Чем ныне явится? Мельмотом, космополитом, патриотом?“

ა. პუშკინი „მოხეტიალე მელმონის“ მოიხსენიებს იმ რომანთა შორის, რომელიც ონეგინს მუდამ თან დაჰქონდა, ოღონდ, ეს ტექსტი მხოლოდ შავ ხელნაწერებში გვხვდება და პოემის საბოლოო რედაქციაში არ შესულა.

რა ვიცი იმ მწერლის შესახებ, რომელიც ა. პუშკინის ასეთი ინტერესის საგანი იყო? ჩარლზ რობერტ მეტიურინი დაიბადა ქ. ღუბლინში, 1780 წლის 25 სექტემბერს. სწავლობდა ცნობილ გრინგი კოლეჯში. მისმა პირველმა რომანმა „საბედისწერო შურისგება ანუ მონტორიოს ოჯახი“ (1807) მიიქცია ვალგერ სკოტის ყურადღება. ვ. სკოტი მუდამ მხარში ედგა და ეკონომიურადაც ეხმარებოდა ახალგაზრდა მწერალს. მანვე წააკითხა ჯ. ბაირონის ჩრ. მეტიურინის პიესა „ბურტრამი“. ჯ. ბაირონის რეკომენდაციით, ეს პიესა დაიდგა ლონდონის ერთ-ერთ თეატრში და წარმატება და პოპულარობა მოუხვეჭა ავტორს.

ჩ.რ. მეგიურიანის შესახებ ცნობები არ მოიპოვება არც ისეთ სოლიდურ დარგობრივ ენციკლოპედიაში, როგორც არის რუსულად „მოკლე ლიტერატურული ენციკლოპედია“ და არც „დიდ საბჭოთა ენციკლოპედიაში“.

„ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში“ არის პაგარა წერილი ჩ.რ. მეგიურიანზე. „...ავტორია პირველი „გოთიკური“ ანუ საშინელებათა რომანების ციკლისა „საბედისწერო შურისგება ანუ მონგოროს ოჯახი“ (1807), „ველური ირლანდიელი ბიჭი“ (1808), „ირლანდიელი ბელადი“ (1812), რომელთაც აქვეყნებდა ჯესპერ მერფის ფსევდონიმით. პოპულარულია მეგიურიანის ღრამა „ბერგრამი“ (1816) და რომანი „მოხეციალე მელმოსი“ (1820).

ცნობა, რომ ჩ. რ. მეგიურიანი არის ავტორი პირველი „გოთიკური“ რომანისა, არ შეეფერება სინამდვილეს. საქმე ის გახლავთ, რომ „მოხეციალე მელმოსი“ ახასიათებენ, როგორც სწორედ უკანასკნელ და საუკეთესო ნიმუშს ე.წ. „გოთიკური“ რომანებისა. ეს თხზულება გაქვინთილია არსებული სინამდვილის უარყოფის რომანტიკული პათოსით, დამუხგულია იდეით, რომ ბოროტება სხვადასხვა სახით ბაკონობს სამყაროში. სწორედ ამ ბოროტების მხილებაა ავტორის მიზანი. განსაკუთრებით ითქმის ეს თხზულების იმ ეპიზოდებზე, სადაც აღწერილია ინგლისისა და ირლანდიის ცხოვრება, ესპანეთის კათოლიკური მონასტრები, ინკვიზიციის სასამართლო და ციხეები.

ამ რომანის პათოსი ეთიკურია. ერთი ფრამით ამის გამოხატვა ასე შეიძლება: აღიარებულია აღამიანის გასაოცარი შეუღრეკელობა, მისი ნებისყოფა, რაც უპირისპირდება არაბუნებრივ ძალთა ხიბლს, ცდუნებას. იმდროინდელი ინგლისისთვის გრადიციული და მისაღები იყო მეგიურიანის განყენებული რელიგიური იდეა – იმქვეყნიურის უპირატესობა ამქვეყნიურზე.

„გოთიკური“ რომანების მამამთავრად ითვლება ჰორას უოლჰოლი (1717-1797) რომანით „ოგრანტოს ციხესიმაგრე“ (1764). განსაკუთრებით საინტერესოა ანა რალკლიფის ცნობილი რომანები „უდოლფის საიღუმლო“ (1792), „იგალიელი“ (1797), მეთიუ ლუისის რომანი „ბერი“ (1760). საერთოდ, გერმინმა „გოთიკური“, რაც შუა საუკუნეების ინგლისში ბარბაროსის სინონიმი იყო, XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან მნიშვნელობა შეიცვალა. შემოხსენებული გიპის (საშინელებათა, იღუმალების) რომანების მოქმედების ადგილი იყო ძველი გოთიკური ნანგრევები. სწორედ ამიტომ ეწოდა მათ „გოთიკური“. იმ დროის გამოჩენილი მოღვაწეების აზრით, მათი ხილება აღამიანს უნერგავდა მელანქოლიურ აზრებს, ნოსტალგიის გრძნობას წარსულისადმი და მიგვანიშნებდა მომავალ ბედზეც (როგორ არ გავისხენოთ ა. ჭავჭავაძის „გოგჩა“?).

სალიგერაგურო კრიტიკაში გავრცელებულია ამერიკომ ამ ტიპის მწერლობას ახასიათებს ინგერესი ნგრევის, სიკვდილისა და სასაფლაოსადმი, მიდრეკილება მთვარის პეიზაჟებისკენ. XVIII საუკუნის ბოლოსთვის ინგლისური მწერლობის „გოთიკური“ ფრთა დამთრგუნველი, იღუმალი და შიშისმომგერელი გახდა.

ჩ.რ. მეტიურინი ერთხანს ეპიგონალ მიიჩნეის. „გოთიკურმა“ მიმართულებამ იმ დროისათვის თავი მოაბეზრა მკითხველს, მაგრამ მეტიურინის რომანები ახალი სიგყვა იყო ინგლისის მწერლობისა. მან „გოთიკური“ რომანი უაღრესად მიმზიდველი და თანამედროვეობის შესაგყვისი გახადა. ამავე დროს, შეიქმნა ახალი – რომანტიკული სტილის წინამორბედიც.

„ჩემი ნიჭი გამოიხატება იმაში, რომ ბნელი წარმოუსახო უფრო ბნელად“, – ეს ჩ.რ. მეტიურინის სიტყვებია.

„მოხეგიალე მელმთი“, რომელიც 1820 წელს გამოქვეყნდა, ჩ.რ. მეტიურინის უმნიშვნელოვანესი რომანია. მწერალმა მასზე მუშაობა დაიწყო 1817 წელს, უმძიმესი სულიერი ღებრესიის ეამს. თანამედროვეთა გაღმორცემით, ამ უზარმაზარი და ურთულესი რომანის წერის პროცესი ქანცაფდა და ფიგაფდა მწერალს. კომპოზიციის თვალსაზრისით, რომანს ანალოგი არ მოეძებნება. შინაარსობრივადაც „მოხეგიალე მელმთი“ ურთულესი ფილოსოფიური რომანია, რომელიც მერყეობს რეალურსა და გამონაგონს შორის. ჩანართი ნოველების სიმრავლე, მოქმედების სხვადასხვა გეოგრაფიული ფონი (ირლანდია, ინგლისი, ესპანეთი, ინდოეთის ოკეანის კუნძული), ირაციონალურისა და რაციონალურის მონაცვლეობა – ძნელად აღსაქმელს ხდის რომანს.

150 წლის მელმთი (აგასფერის ლეგენდის შორეული გამოძახილი), ავტორის ჩანაფიქრით, ღემონური ძალების მსხვერპლი, მათი იძულებითი იარაღია. განგება მას სჯის, რადგან ახალგაზრდობაში იგი ჩასწვლომია სამყაროს საიდუმლოებას. მელმთოს კაშკაშა ელვისებური მზერა აქვს, რაც მიანიშნებს მის კავშირს იმქვეყნიურ სამყაროსთან; მის არაამქვეყნიურობაზე მეტყველებს თითქოსდა მიწის წიაღიდან ამოხეთქილი უცნაური მუსიკაც, რომელიც მუდამ თან სღევს მას და საგანის მოახლოებას ატყობინებს.

ასეთ ირეალურ ამბებში ჩ.რ. მეტიურინმა ოსტატურად ჩართო თანამედროვეობა და მძაფრადაც გააკრიტიკა, რითაც ძლიერ გააღიზიანა კლერიკალებიც და კრიტიკოსებიც.

„მოხეგიალე მელმთი“ იმთავითვე ღიდი აღიარება მოიპოვა, და საგულისხმოა, რომ საფრანგეთში მეტი პოპულარობით სარგებლობდა, ვიდრე ინგლისში, თუმცა არც იქ აკლდა თავყვანისმცემლები.

ჩ.რ. მეტიურინის სიცოცხლეშივე ერგო ღიდი, მაგრამ ხანმოკლე აღი-

არება. რომანის გამოქვეყნებიდან 4 წლის შემდეგ იგი გარდაიცვალა და მალე მიივიწყეს კიდეც.

ჩ. რ. მეტიურინის შემოქმედება ახალი წახნაგებით გამობრწყინდა XIX საუკუნის ბოლო ათწლეულში და ეს იყო მისი თხზულებების ჭეშმარიტად მაღალი ღირებულების დასტური.

თავის დროზე ჩ. რ. მეტიურინის ნიჭი ინგლისში იმათაც კი აღიარეს, ვინც მის მასწავლებლებად ითვლებოდნენ: მეთიუ ლუისმა, უილიამ გოლდვინმა... მოგვიანებით, უილიამ თეკერემ, ოსკარ უაილდმა, რობერტ სტიუენსონმა, ედგარ პოემ... თეკერის მოხუც გოეთემე უთქვამს: „პოეტის მოელვარე თვალებმა მელმთი გამახსენა“.

ოსკარ უაილდმა დიდი როლი შეასრულა ჩ. რ. მეტიურინის პოპულარიზაციაში. იგი ენათესავებოდა კიდეც დიდ მწერალს: უაილდის დედა იყო მეტიურინის დისშვილი. უაილდმა ფსევდონიმე ასეთი შეიძინა – სებასტიან მელმთი. ჩ. რ. მეტიურინის ამკარა გავლენა შეინიშნება ოსკარ უაილდის „დორიან გრეის პორტრეტში“ (1891).

აღსანიშნავია ის დიდი რეზონანსი, რაც „მოხეტიალე მელმთიმა“ მოახდინა საფრანგეთში. რომანი 1820 წელსვე ითარგმნა ფრანგულად. ფრანგმა რომანტიკოსებმა – შარლ ნოდიემ, ვიქტორ ჰიუგომ, ალფრედ დე ვინი იგი თავის მოძღვრად მიიჩნიეს. ონორე დე ბალზაკის ადრეული რომანი „ორი ბერინგელი“ დაწერილია მეტიურინის ამკარა შეგავლენით, განსაკუთრებით აღსანიშნავია „შაგრენის ტყავის“ (1835) სიახლოვე ინგლისელი მწერლის რომანებთან. ო. ბალზაკსვე ეკუთვნის თხზულება „მეწყალებული მელმთი“. ფრანგი მწერალი ჩ. რ. მეტიურინს ბაირონისა და გოეთეს ბადალ მწერლად მიიჩნევდა. ჩ. რ. მეტიურინისგან არის დავალებული შარლ ბოლლერიც.

მაგრამ დაეუბრუნდეთ ა. პუშკინს.

რუსეთში ჩ. რ. მეტიურინის სახელი პირველად გვხვდება მის სიცოცხლეშივე, 1816 წელს. რუსი მკითხველი იცნობდა მის პიესებს, მაგრამ იგი პოპულარული გახდა მხოლოდ XIX საუკუნის 30-იან წლებში, საფრანგეთის გავლენით. რუსულ ენაზე „მოხეტიალე მელმთის“ ნაწყვეტები 1831 წელს გამოქვეყნდა. სრული სახით კი ფრანგული ენიდან თარგმნილი რომანი რუსმა მკითხველმა 1833 წელს მიიღო. მაგრამ ბევრმა მათგანმა ადრევე იცოდა ამ რომანისა და მისი ავტორის შესახებ და მათ შორის იყო ა. პუშკინი, რომელმაც ოდესაში წააკითხა ჩ. რ. მეტიურინის რომანი („ევგენი ონეგინის“ წერა მან დაიწყო 1823 წლის 29 მაისს კიშინოვში, შემდეგ მუშაობა გააგრძელა ოდესაში).

„ევგენი ონეგინის“ შენიშვნებში ა. პუშკინი „მოხეტიალე მელმთის“ გენიალურ ქმნილებად მიიჩნევს. წერილში ალექსანდრე რაევსკისადმი ის წერს ევგენი ონეგინის „მელმთურ“ ხასიათზე: საინტერესოა, რომ ამ

წერილის შავ ხელნაწერში სიტყვა „ბაირონული“ „მელმითური“ არის შეცვლილი. უეჭველია, რომ მეტიურინის რომანს იცნობდა ა. პუშკინის მეგობართა წრე, ხოლო „ბაირონული“ და „მელმითური“ იმდროინდელი სამოგადოებისთვის იდენტური ცნებები ყოფილა. ა. რაევსკის „მელმით-ად“ მოიხსენიებს ს. ვოლკონსკი პირად წერილში ა. პუშკინისადმი. არც ის ფაქტი უნდა იყოს ინტერესმოკლებული, რომ ა. პუშკინის ლექსში „დემონი“ სწორედ ა. რაევსკის სახე, მისი „მელმითური“ ხასიათია დახატული.

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ა. პუშკინმა „მოხეციალე მელმითი“ ოლესაში, ს. ვორონცოვის მმართველობის დროს გაიცნო. ცნობილია ს. ვორონცოვის „ანგლომანობა“. მის ბიბლიოთეკაში მუდამ ნახავდით ინგლისური ლიტერატურის სიახლეებს, მის სახლში კი მუდამ სტუმრობდნენ ინგლისელები. ალბათ, გენიალური პოემის „ევგენი ონეგინის“ წერის პროცესს წინ უსწრებდა ჩ. რ. მეტიურინის რომანის გაცნობა, ჩანს ა. პუშკინი ბევრს ფიქრობდა რომანის პროგაგონისგმე – ბედკრულ მოხეციალე მელმითზე.

აქვს თუ არა ა. პუშკინის გმირს საერთო ჩ. რ. მეტიურინის გმირთან? რასაკვირველია აქვს, რაც გამოხატა ა. პუშკინმა ორიოდე სიტყვით: „*ни одна мрачная*“ (დაღერეშილი, პირქუში მოხეციალე). რამდენად შეუ-საბამება ევგენი ონეგინის უპითეტი „მოხეციალეს“? ონეგინი ბევრს მოგზაურობს, უფრო მუსტად, იცვლის ადგილსამყოფელს იმიტომ კი არა, რომ მოგზაურობის ჟინი აქვს, თუმც ა. პუშკინი ამბობს: ჩემი გმირი მზად არის, ჩემთან ერთად გაემგზავროს სხვადასხვა ქვეყანაში, მაგრამ ონეგინის მოძრაობის მიზეზი არის ის სენი, რაც იმდროინდელ ბრწყინვალე ახალგაზრდობას სჭირდა - ე.წ. *сплин*, მოწყენა, სევდა. ევგენი ონეგინი პეტერბურგიდან მიემგზავრება სოფელში, შემდეგ მას ვხედავთ მოსკოვში, ნიჟნი ნოვგოროდში, ასტრახანში, კავკასიაში, ყირიმში, ოლესაში... არის თუ არა ევგენი ონეგინი დაღერეშილი? ხშირად, ძალიან ხშირად ის ასეთ შთაბეჭდილებას ტოვებს, როგორც პეტერბურგის სალონებში, ისე სოფელში ყოფნისას...

აქედან მხოლოდ იმ დასკვნის გამოტანა შეიძლება, რომ ევგენი ონეგინის სახის შექმნისას ა. პუშკინმა ჩ. რ. მეტიურინის გმირის თვისებები ძალზე შედაპირულად მიაწერა თავის გმირს და ამ მსგავსებაზე რამდენჯერმე მიუთითა კიდევ.

ა. პუშკინი და აღმოსავლეთი

მთელი თავისი, სამწუხაროდ, ასეთი ხანმოკლე ცხოვრების მანძილზე რუსი პოეტი ალექსანდრ პუშკინი დიდ ინგერესს იჩენდა აღმოსავლეთისადმი, კერძოდ, უძველესი და უმდიდრესი აღმოსავლური მწერლობისადმი. მით უფრო გასაკვირია, რომ იმ ზღვა მასალაში, რომელიც ა. პუშკინის შემოქმედებისადმი მიძღვნილი, არ მოიძებნება ამ პრობლემისადმი მიძღვნილი თუნდაც სპეციალური მონოგრაფია. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ცალკეულ ავტორთა ნაშრომებში აისახა ამ საკითხის სხვადასხვა ასპექტი (მხედველობაში გვაქვს ე. კრაჩკოვსკის, მ. ალექსეევის, ლ. ასათიანის, კ. აივაზიანის, ა. მხითარიანის, მ. ამაღოვსკის, ი. ორბელის, შ. ყურბანოვის, ა. როზენფელდის, დ. ბელკინის, ი. ბრაგინსკის და სხვ. გამოკვლევები ისეთი ასპექტებისა, როგორც არის ა. პუშკინი და არაბული სამყარო, ა. პუშკინი და ჩინეთი, ა. პუშკინი და სპარსული მწერლობა, ა. პუშკინი და საქართველო, ა. პუშკინი და სომხეთი, ა. პუშკინი და ამერბაიჯანი და ა.შ.).

შეიძლება ითქვას, რომ აღმოსავლეთით დაინტერესების საფუძველი პოეტის ბიოგრაფიაში უნდა ვეძებოთ. პოეტი აღრევე ეცნობა ოჯახური გრადიციით შემონახულ ცნობებს შაჰკანიანი წინაპრის იბრაჰიმ ჰანიბაღლის შესახებ, რომლის სახე შემღვთვლაში ასე ცოცხლად დახატა თხზულებაში (პირობითი სათაურით) „პეტრე პირველის არაბი“. აღსანიშნავია ა. პუშკინის უბრწყინვალესი ლექსების ციკლი „ყურანის მიბაძვანი“, სადაც აშკარად იგრძნობა პოეტის მიერ ამ ძეგლის არა შეღავათიანი, არამედ საფუძვლიანი შესწავლა.

ა. პუშკინი კარგად იცნობდა მის თანამედროვე ჟურნალისტსა და მწერალს, ორიენტალისტს ოსიპ სენკოვსკის (იმავე ბარონ ბრამბეუსს). ა. პუშკინისა და ა. ლევიგის მიერ რედაქტირებულ აღმანახში „ჩრდილოეთის ყვავილები“ ხშირად იბეჭდებოდა ო. სენკოვსკის მიერ არაბულიდან გადმოღებული მოთხრობები. ა. პუშკინი იცნობდა არაბულ დამწერლობას და აპირებდა არაბული ენის შესწავლას.

ამჯერად შედარებით დაწვრილებით გვსურს შევეხოთ ა. პუშკინის მიმართებას სპარსულ პოემიასთან. ცნობილია დიდი გოეთეს სიგყვები: სპარსელებმა შვიდი პოეტი აიყვანეს უკვდავების კვარცხლბეკზე, მათ გარდა

კი რამდენია ჩემზე უკეთესიო. სხვათა შორის, სწორედ ა. პუშკინის მოღვაწეობის აღრეულ წლებს დაემთხვა გოეთეს სახელგანთქმული დასავლურ-აღმოსავლური ღივანის“ შექმნა (1815-1819). თითქოს მემკვიდრეობით გადაეცა მას ღიდი გერმანელის მიერ წამოწყებული საქმის გაგრძელება – აღმოსავლური, პირველ რიგში, უმღიდრესი სპარსული კლასიკური მწერლობის გრადიციების შერწყმა დასავლურ ნოვაგორულ ძიებასთან, ბუნებრივი და ორგანული აღმოსავლურ-დასავლური სინთეზი. ვფიქრობთ, რომ შუიკრიბოს ა. პუშკინის მიერ აღმოსავლურ თემებზე დაწერილი პოეტური თუ პროზაული ნიმუშები, მივიღებთ არანაკლებ შთამბეჭდავ „ღივანს“ (კრებულს).

„ბახჩისარაის შადრევანს“ ეპიგრაფად წამძღვარებული აქვს პროზაული ციგაგა ცნობილი სპარსელი ღიდაქტიკოსის საადი შირაზელის (XIII ს.) პოემიდან „ბუსთანი“ („წალკოტი“): „ჩემსავით მრავალთ მოუნახულებით ეს შადრევანი; მაგრამ ზოგმა მათგანმა უკვე ღატოვა ეს ქვეყანა, ზოგიც შორსაა წასული სამოგზაუროდ“. სადი (ა. პუშკინი ხან ამ ფორმას ხმარობს, ხანაც გავრცობილს – საადი. ორივე ფორმა შესაძლებელია). იგივე ციგაგა ლექსად გვხვდება პოემაში „ევგენი ონეგინი“ („არ არის ზოგი, ზოგი შორსაა, როგორც ოლესდაც საადიმ ბრძანა“).

პოეტის წერილებში, თანამედროვეთა მოგონებებიდან, მის პირად ბიბლიოთეკაში არსებული წიგნებიდან და, რაც მთავარია, პოეტური შემოქმედებიდან ნათლად ჩანს, რომ ა. პუშკინი კარგად იცნობდა საადისა და ჰაფემის ღირიკას, „ვარღბულბულს“ პოემიას (ასე ეწოდება 1827 წელს დაწერილ ლექსს, რომელიც ასე იწყება: „მღუმარე ბაღში, გამაფხულმე, ღამის წყვიღიღში, აღმოსავლეთით მოფრენილი ნაზი ბულბული ვარღებს უგაღობს“; იხ. აგრეთვე ლექსები „ტკბილ შადრევანთა სიგრიღეში“, სადაც იკითხება: „ეგრფოდნენ ყირიმს საადის ძენი“; „არსებობს ვარღი გასაოცარი“; „გაფიმიღან“; „ვარღო-ქალწულო, ღაბორკიღი ვარ“; „წუხელ ლეიღამ მიმაგოვა“; „არაბუღის მიბაძეით“; „ვარღი“ და სხვ.). ამ ცოღნის წყარო სხვადასხვა შეიძლება ყოფიღიყო. სწორედ ამ წლებში ყაღბდებოღა ევროპული ორიენგაღისტიკა, იბეჭდებოღა აღმოსავლური პოეტური ნიმუშების თარგმანები ფრანგულ, გერმანულ, ინგლისურ ენებზე, გამოკვლევები მათ შესახებ. ორიენგაღისტიკური გაგაცება იგრძნობოღა ევროპულ მწერაღთა შემოქმედებაში. ყოვეღივე ამას არ შეეძლო არ მიეკყრო ა. პუშკინის ყურაღლება.

ა. პუშკინი მეგობრობღა აღექსანღრ გრიბოეღოვითან, რუსეთის სრულუღლებიან ეღჩითან სპარსეთში, რომელიც კარგად იცნობღა ამ ქვეყანას და ბევრის თქმა შეეძლო მისთვის. შთამბეჭდავად აღწერს ა. პუშკინი თავის თხზუღლებაში „მოგზაურობა არზრუმში“ ტრაგიკულად დაღუპული ა. გრიბოეღოვის ცხეღართან შეხვეღრას. იქვე დაწერიღებით არის

გაღმოსავლელი სპარსელი პოეტის ფაზილ-ხანის გაცნობა, რომელიც შეგებურებს მიმავალი უფლისწულის ამალაში იმყოფებოდა. მათი საუბრებიდან ირკვევა, რომ ა. პუშკინს უკვე იცნობდნენ თავრიზში. ა. პუშკინმა საგანგებო პოეტური სტრეიქონები უძღვნა ფაზილ-ხანს („კეთილი იყოს სუსხიანი ჩრდილოეთისკენ შენი მსვლელობა, იქ ხანმოკლეა გაზაფხული, მაგრამ იცნობენ ჰაფეზისა და საადის განთქმულ სახელებს“). მას ამ შეხვედრის ჩანახატებიც კი შეუსრულებია.

როგორც ითქვა, აღმოსავლურ თემატიკას ა. პუშკინი უმთავრესად ევროპული წყაროებით ეცნობოდა. მაგრამ ბოგჯერ ამ წყაროთა დაზუსტება გარკვეულ სიძნელეებთან არის დაკავშირებული. ასე, მაგალითად, ა. პუშკინის ერთი დაუმთავრებელი ფრაგმენტი, რომელიც 1821 წელს დაიწერა, ამჟამად აღმოსავლურ იერს აგარებს, თუმცა კარგა ხანს ითვლებოდა ორიგინალურ ნაწარმოებად. აქ აღწერილია „ერთი საწყალი მუსლიმის“ – მეჰმეტის ოჯახის ამბავი. მას ჰყავდა საყვარელი მეუღლე ფატიმა, რომელიც ყოველ წელს შვილით აჯილდოვებდა ქმარს. მეჰმეტი უვლიდა ჯოგს, ფუტკარს, ვენახს, შრომასა და გარჯაში გოლი არ ჰყავდა, თაყვანს სცემდა ალყურანს და კმაყოფილი იყო თავისი ბედით. ერთ მშვენიერ დღეს ფატიმამ, რომელიც ამ დროისთვის სამი თვის ორსული იყო, მონაგრა კაიმაკი (მაწონი): სულო ჩემო, კონებას ვკარგავ, კუჭი მეწვის, მთელი ღამე არ მიძინია, ცოტა კაიმაკი უნდა მიშოვო, თორემ გავვიკვლები! მეჰმეტმა სტაცა ხელი ლითონის თეფშს, დალოცა ცოლ-შვილი და გაუღდა გზას. სულ მალე მიადგა ველად გაშლილ სოფელს. კი არ მიდიოდა, მიფრინავდა. მაგრამ დაბრუნებულს დაღვამ უწია, ფეხს ძლიერ დგამდა და დასვენება გადაწყვიტა. მდინარის პირას ერთ ჩრდილოეთან ადგილს მიაგნო, სურნელოვან ბალახში გაიმოცა და მეფესავით ტკბილად ჩაიძინა...

რადგან ა. პუშკინის მოქმედების ადგილად ფრაგმენტში იურზუფი (იგივე გურზუფი) აქვს დასახელებული, კარგა ხანს ამ ნაწყვეტს გამოცემაში ასეთი შენიშვნა ერთვოდა: „როგორც ჩანს, ეს არის სახუმარო არაკის დასაწყისი ყირიმელ თათართა ცხოვრებიდან, რომელიც ასე უყვარდა პუშკინს“...

ჩემთვის სრულიად მოულოდნელად ამ ფრაგმენტის წყაროს საკითხის გადაწყვეტას წავაწყდი ცნობილი ირანისგების იური მარისა (1893-1935) და კონსტანტინე ჩაიკინის (1889-1939) მიმოწერის გამოსაცემად მომზადების დროს. სამწუხაროდ, ამ მიმოწერას მათი ავტორების მსგავსად გრაფიკული ბედი ერგო. იური მარი, ნიკო მარის უმცროსი ვაჟი, აღრევე დაავადდა გუბერკულოზით, სიცოცხლის უკანასკნელი წლები გაატარა თბილისსა და აბასთუმანში, სადაც გარდაიცვალა ორმოცდაორი წლისა ისე, რომ ვერ მოასწრო თავისი შესაძლებლობის მეთაულის გამოვლენა. მისი სამეცნიერო მემკვიდრეობა სიკვდილის შემდეგ ორ წიგნად გამო-

აქვეყნა იოსებ მეგრელიძემ (1936 და 1939 წწ.), მაგრამ მრავალი იდეა და ჩანაფიქრი ღარჩა იმ მდიდარ ეპისტოლარულ მიმოწერაში, რომელიც კარგა ხანს გამოუქვეყნებელი და უცნობი იყო მკითხველთათვის. განმარტებული ქვეყნების შეუძლებლობისა და აკრძალვის მთავარი მიზეზი იყო მისი აღრესაგების „ხალხის მტრებად“ შერაცხვა 1937 და შემდგომ წლებში. ერთ-ერთი მათგანი, შეიძლება ითქვას, უმთავრესი იყო მოსკოველი ირანისტი კ. ჩაიკინი, რომელიც ი. მარმა გაიცნო და დაუახლოვდა თეირანში ყოფნის დროს 1926-27 წლებში. მხოლოდ 1976 წელს ი. მარის მეუღლის სოფიო მარის დახმარებით, რომელმაც ფაქტობრივად გადაარჩინა ეს მიმოწერა, მოხერხდა მისი გამოცემა თბილისში.

1934 წლის 8 მაისით დათარიღებულ ვრცელ წერილში, რომელსაც იუმორისტული დასათაურება აქვს („ავრაცი ფარიშან“ – დაფანტული ფურცლები ანუ მარისა და ჩაიკინის მიმოწერის უფასო დამატება), კ. ჩაიკინმა ერთ-ერთ პარაგრაფში (VII. პუშკინიანა-ასჯალიანა. სენსაცია) განიხილა ა. პუშკინის შემოაღნიშნულ ფრაგმენტი და მუსტად მიუთითა მისი წყარო: ფრანგი პოეტის ა. ბოდრონ დე სენესეს (1643-1737) გალექსილი აღმოსავლური „მოხეტიალე“ არაკი „კაიმაკი ანუ დაკარგული ნღობა“. იქვე მოტანილია ამ არაკის დასაწყისის ფრანგული ტექსტი და შედარებულია ა. პუშკინის ფრაგმენტის დასაწყისთან, რაც უჭველად ადასტურებს მათ იდენტურობას (ა. პუშკინი თავისუფლად ეპყრობა დედანს, რომლის მიხედვით მოქმედება ბურსაში ვითარდება).

ა. პუშკინის ფრაგმენტი იქ წყდება, სადაც შინ მობრუნებულ მეჰმეტს გზაში ჩაეძინება. კ. ჩაიკინი აგრძელებს თხრობას სენესეს მიხედვით: ხიდან ჩამოცოცდება გველი, შეჭამს კაიმაკს და სანაცვლოდ თეფშზე ოქროს მონეტას (ცეხინს) დაუტოვებს. გამოღვიძებული „მუსლიმი“ პირობას დებს გველთან, რომ ყოველ დღე მოუტანს კაიმაკს და მიიღებს ოქროს, თანაც აღთქმას დებს, რომ ამ წყალობისთვის ხუთი წლის შემდეგ მოინახულებს მექას. გავა ხუთი წელი და სამლოცველოდ გამზადებული მეჰმეტი სთხოვს გველს, ჩემს ნაცვლად ჩემი შვილი ოსმანი შეასრულებს ამ მოვალეობასო. ერთხანს ვაჟი მართლაც ასრულებს მამის დავალებას, შემდეგ მობეზრდება და ერთბაშად გამდიდრებას განიმზარაბავს, გველს მოვკლავ და მთელი სიმდიდრე მე დამრჩებაო. მაგრამ ვაჟმა მხოლოდ კული წააცალა გველს, რომელმაც დაახრჩო იგი. დაბრუნებული მამა ჯერ გლოვობს შვილს, შემდეგ კვლავ სურს ალაღვინოს გველთან ძველი ურთიერთობა, მაგრამ ამაოდ...

დღეს პუშკინისტებისათვის ცნობილია ეს ფაქტი, ოღონდ არა მგონია მათ იცოდნენ, რომ კარგა ხნით აღრე, ჯერ კიდევ ოცდაათიან წლებში იგი დააღვინა ირანისტმა კ. ჩაიკინმა. საგულისხმოა აგრეთვე, რომ მან ამ სიუჟეტური დეტალის პარალელს მიაგნო XI საუკუნის სპარსელი პოეტის

ასჯადის ფრაგმენტში, რომელიც სპარსულმა განმარტებითა ლექსიკონ-
მა შემოგვინახა (აქაც ორსული ცოლი ქმარს რაღაც ღვალებას აძლევს).

საინტერესო გიპოლოგიური პარალელი გვაქვს აგრეთვე ა. პუშკინის
აშკარად აღმოსავლური წარმოშობის ზღაპართან „ოქროს მამლის ზღა-
პარი“ და XI საუკუნის პოეტის ასადი ტუსელის საგმირო-საფალაუნო
პოემაში „გერშასუნამე“ მოგანილ ღებალთან: პოემის გმირი ჩინეთის
ფახურთან ბრძოლის დროს წააწყდება კერპთაყვანისმცემელთა ტაძ-
არს, რომელშიც აღმართულია სვეტი. ამ სვეტზე მის ოქროს მამალი,
რომელიც ტრიალებს და ყივის, ხოლო თუ დაინახავს ჩამქრალ ჩირალ-
დანს, ნისკარგით ანთებს. გავიხსენოთ, რომ ა. პუშკინის ზღაპრის მიხედ-
ვითაც ოქროს მამალი, რომლითაც ერთმა ბრძენმა დააჯილდოვა მეფე
დადონი, მაღალ წვეტიან სვეტზე ტრიალებს და მგრის დანახვაზე ყივილს
იწყებს...

ცალკეა შესასწავლი ა. პუშკინის თხზულებათა სპარსული თარგმანე-
ბი. ამ საქმეში დიდი წვლილი შეიტანა ცნობილმა პოეტმა აბულ-ყასემ
ლაპუთიმ (1887-1957). მაგრამ, როგორც ჯერ კიდევ ი. მარმა აღნიშნა ოციან
წლებში, ა. პუშკინის პოეტიკა ძნელად გასაგები აღმოჩნდა სპარსული
მკითხველისათვის. საჭიროა ახალი, უფრო მაღალმხატვრული თარგმანე-
ბი, რათა ა. პუშკინის ლირიკის „მიუწვდომელი უბრალოება“ მახლობელი
და მისაღები გახდეს მისთვის (თუკი ეს საერთოდ შესაძლებელია).

ალექსანდრ ბუშკინის ერთი ლექსის უცნობი თარგმანი

XVIII საუკუნის მიწურულსა და XIX საუკუნის დამდეგს მომხდარმა პოლიტიკურმა ამბებმა შეცვალეს საქართველოს კულტურული ცხოვრების მდინარეობა. რუსეთის ქალაქებში იძულებით დამკვიდრებული ქართველობა ყოველნაირად ცდილობდა მშობლიური მწერლობის დაწინაურებას. განსაკუთრებით გამოიკვეთა პეტერბურგის ემიგრანტული სკოლა, რომელიც შეეცადა ევროპული და რუსული განმანათლებლობის შემოტანას და დამკვიდრებას ჩვენში. ქვეყნის გათავისუფლების სამუშაოებათა ძიებაში განმანათლებლობას ქართული ემიგრანტული არისტოკრატია გადაამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებდა.

ქართველ შემოქმედთა ძალთა მობილიზაცია დაიწყო მშობლიურ გარემოსაგან მოშორებით — უცხოეთში, რუსეთში. სწორედ ამან განაპირობა ის ფაქტი, რომ თვით საქართველოში XIX საუკუნის დამდეგისათვის ქართული სიტყვის ნამდვილ ოსტატთა ხმა აღარ ისმოდა; ერთგვარი შემოქმედებით დუმილი დამკვიდრდა და მხოლოდ უკვე არსებულის — ორიგინალურისა თუ ნათარგმნის გადაწერით იფარგლებოდნენ ქართველ მწიგნობართა შესამჩნევად დაკნინებული კადრები. ამ პერიოდში გონს რუსეთში გადახვეწილი შემოქმედნი იძლეოდნენ, მაგრამ ბაკონიშვილთა კოლონიამ მხოლოდ ერთი მიმართულებით შეძლო შემოქმედებითი ენერჯის განვითარება, ძველი მეკვიდრეობის ისტორიულ და მეცნიერულ გააზრებას დაულოყარი საფუძველი და ამიგომ სავსებით ლოგიკური და ბუნებრივი იყო, რომ მეცნიერული ქართველოლოგია გაჩნდა და გარკვეული პროფილით (იმდროინდელი ევროპული სტანდარტების შესაბამისად) გამოიკვეთა სწორედ პეტერბურგში. პეტერბურგის ადგილობრივი სამეცნიერო წრეებისათვის ქართული სამყარო სრულიად უცხო იყო და თავისთავადობით იზიდავდა მათ.

ცხადია, ნათქვამი ისე არ უნდა გავიგოთ, რომ ქართულმა მეცნიერულმა ფილოლოგიამ და ლიტერატურისმცოდნეობამ გამჟღავნებით დაიწყო შეაღსვლა. ამ საქმეს დასტირდა თავდადებული, თითქმის თავგანწირვამდე მისული შრომა ქართველ ემიგრანტთა, ჩინიან თუ უჩინო მოღ-

ვაწეთა, მაგრამ პეკერბურგში (და არც სხვაგან) არ შეიძლებოდა დანთე-
ბულიყო ჭეშმარიტი ცეცხლი მხაგვრული შემოქმედებისა. როგორც, ენ-
ერგიულიც უნდა ყოფილიყო ქართული კოლონიის წევრების საქმიანობა,
პეკერბურგში XIX საუკუნის დამდეგს შემოქმედებითი აღი არ აინთებო-
და, რადგანაც მშობლიურ ნიადაგს მოწყვეტილი თაობისათვის არ არსე-
ბობდა შთამავთნებელი ძალა მშობლიური ქვეყნისა. რამდენადმე გაღა-
ეუხევეთ მსჯელობას და ვიცყვით, რომ დავით გურამიშვილის მაგალითი
ნათქვამის საწინააღმდეგოდ არ გამოდგება. პეკერბურგელ კალმოსან-
თა შორის, ცხადია, დავით გურამიშვილის ფარდი შემოქმედი არ იყო, თანაც
მათი მოღვაწეობა განსაზღვრული იყო მეცნიერული ფილოლოგიის მკაცრი
მოთხოვნებით. ამიტომ თუ კი რომელიმეს ჰქონდა ლაღი შემოქმედები-
თი ნიჭი, იგი შეზღუდული იყო და გარკვეულად კალაპოტში იყო
გამოკეტილი. ამიტომაა, რომ ამ დროს ქართულ ემიგრანტ-მოღვაწეთა
შორის მთარგმნელობითი საქმიანობაა წამყვანი.

ეროვნული მხაგვრული შემოქმედების გაცოცხლებისათვის საქართ-
ველოში მზადდება პოხიერი ნიადაგი. კრიმისი, რომელიც ბესიკიდან დაი-
წყო და თითქმის გრიგოლ ორბელიანამდე გაგრძელდა, არც მოკლე იყო,
არც მაინცდამაინც გრძელი. პირველი სიგყვა ამ კრიმისის გადაღაბვისათ-
ვის ა. ჭავჭავაძემ თქვა. ა. ჭავჭავაძემ გადაუხადა ხარკა (საკმაოდ დიდი)
პეკერბურგში დამკვიდრებულ პოეგურ სტილს, მაგრამ ამავე დროს შეძ-
ლო ახალი პოეგური სიგყვის თქმა, ახალი განწყობილების, ინტონაციების
შემოგანა. ა. ჭავჭავაძის პოეგია მართლაც გარდამავალი ეგაპი იყო ძველ-
სა და ახალს, ე-წ. გარდამავალ სტილს შორის, რომელიც XIX საუკუნის
დამდეგს დამკვიდრდა რუსეთში და ნაწილობრივ ჩვენშიც. ამ მოჩენებით-
მა გაორებამ და შემოქმედებითი კრიმისის დაძლევაგ ახადა ა. ჭავ-
ჭავაძე ახალი ქართული ლიგერატურული სიგყვის ფუძემდებლად.

ახალი ქართული ლიგერატურის ჩამოყალიბებაში პეკერბურგის (და
არა მარგო პეკერბურგის) ქართული კოლონიის კალმოსნებს არავი-
თარი როლი არ მიუძღვით, თუმცაღა მათი კეთილშობილური საქმიანო-
ბის იგნორირებაც არ იქნებოდა მართალი. მათ უნდა მიემლოთ თავიან-
თი დამსახურებისათვის, მაგრამ მათი როლი ერთობ მოკრძალებულია,
თუ საერთოდ უმნიშვნელო არ არის.

ერთი ცხადზე უცხადესია, რომ რუსული მწერლობის ნიმუშების (ეგული-
სხმობ არა ლიგურგიკულსა და ისტორიულ-ფილოსოფიურს) შემოგანა
მათ დაიწყეს და ეს სრულიად ბუნებრივი იყო, რადგანაც, როგორც ვთქვით,
მათი ძირითადი ლიგერატურული საქმიანობა მთარგმნელობით გან-
ისაზღვრებოდა. სწორედ ამ თავდაღებული ადამიანების შემოქმედებითი
ფაქტებია არსებითად წარმოდგენილი პეკერბურგის წიგნთსაცავების
საარქივო მასალებში.

პეტერბურგის ეროვნული ბიბლიოთეკის (ძველად მ. ე. საღვთისმეტყველების სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკა) ხელნაწერთა საცავში 80-იანი წლების დამდეგს გამოჩნდა ყველასაგან მივიწყებული ყუთი, რომელშიც თავმოყრილი აღმოჩნდა მდიდარი საარქივო მასალა იოანე ბატონიშვილის კოლექციიდან. 1987 წელს განყოფილების თანამშრომელმა ოლგა ვასილიევამ ჩვენი დახმარებით შეადგინა კატალოგი: „Собрание грузинских рукописей царевича Иоанна (Грузинского), опись II“. გამოვლენილი დოკუმენტები არის იოანე ბატონიშვილის პირადი საარქივო ფონდის მასალა. ეს დოკუმენტები გასული საუკუნის 90-იან წლებში შეუქმნია ბიბლიოთეკას, თავის დროზე აკადემიკოს ნიკო მარს შეუდგენია „Краткий каталог собрания грузинских рукописей, приобретенного Императорскою Публичною библиотекою в 1896 году“. აღწერილობა დაბეჭდილია წიგნში: „Отчет Императорской Публичной библиотеки за 1896 год“, გამოქვეყნდა 1900 წელს. ამ მასალის საფუძველზე ი. ჯავახიშვილმა ქურნალ „მოამბეში“ გამოაქვეყნა წერილი: „საქართველოს სამეფო ტახტის მემკვიდრეები მეფის ძე დავით და ბატონიშვილი იულონ“. 60-იან წლებში ამ მასალაზე მუშაობდა ლ. შექელევა (იხ. იქვე № 157 ნომრით დაცული მასალა). ანდრო აბრამიშვილმა ნახა ეს მასალა და ერთი წერილი გამოაქვეყნა კიდეც. შემდეგ ეს მასალა თვალს მიეფარა და მხოლოდ, როგორც ვთქვით, 80-იან წლებში გამოჩნდა. საარქივო მასალაში 157 ერთეულია. აქედან 106 ისტორიული დოკუმენტი, პირადი წერილი, ხოლო დანარჩენი ლიტერატურული ძეგლების ნაწყვეტებია.

ამ დოკუმენტში № 114 ერთეულად დაცულია ა. პუშკინის ლექსის – „Морфей, до утра дай отраду“ ქართული თარგმანი. იქვეა წარმოდგენილი რუსული ტექსტიც, ქართული თარგმანიც და ქართული თარგმანის ტექსტი რუსული ტრანსკრიფციით. ა. პუშკინის ეს ლექსი პირველად გამოქვეყნებულა 1824 წელს ქურნალში „Полярная звезда“.¹ თავდაპირველად იგი „В лицейской редакции называется“, „К сну“, – ვკითხულობთ აკადემიური გამოცემის კომენტარებში. შემდეგ ავტორს სათაურად მიუცია „К Морфею“.² ამ გამოცემაში ლექსის დაწერის თარიღად 1816 წელია მითითებული.

მორფეუსი (Μορφειύς, ბერძ. Μορφειύς) მითოლოგიური პერსონაჟია. მისი ახსნა ასეთია: „სიმშრის მომავლინებელი ფრთოსანი ღვთაება, ჰიპნოსის ვაჟი, ანტიკურ ხელოვნებაში გამოსახებოდა ფრთოსან მოხუცად. გადატანითი მნიშვნელობით მორფეუსი ტკბილ სიმშარს ნიშნავს. გამოთქმა „მორფეუსის მბრძანებლობის ქამს“ – სიმშრის დრო“.³ ქართულ თარგმანში, ისევე როგორც ორიგინალში, სათაური დამოწმებული არ არის. მოგვაქვს ხელნაწერიდან რუსული ტექსტი (მაგრამ არა ძველი ორთოგრაფიით) თარგმანითურთ.

Морфей, до утра дай отраду
 Моей мучительной любви,
 Приди, задуй мою лампаду
 Мои мечты благослови!

ცისკრადმდე, რულო, მეც მე ლხინება
 განჯულს სიყვარულს პრიღე წყინებზე,
 მოველ, დაშრიგე ლამპრის ბრწყინება,
 აკუროთხე გულის-ჰშრახვის დინება.

Сокрой от памяти унылой
 Разлуки страшный приговор,
 Пускай увижу милый взор,
 Пускай услышу голос милый.

ნუ განუცხადებ უნდოს გონებას
 ზარსახდელს განყრის სჯა განწინებას!
 შიგვეუ, ვსჭურეგდე სატრფოს მინებას
 და ღირს მყავ მისსა სმისა სმინებას.

Когда жь умчится ночи мгла
 И ты мои покинешь очи,
 О если бы душа могла
 Забыть любовь до новой ночи.

ოღეს განიელტის ღამისა ბნელი,
 და შენც ღასტეო თვალო საბარდნელი,
 ნეგამე ძალ-ღღეას სულს ეს საქმნელი,
 ვიწყდეს ტრფობა სხვა ღამელდე ძნელი.

ქართულ პუშკინიანაში აღნიშნული ლექსის აღრეული თარგმანის არსებობა ცნობილი არ იყო (არ არის მითითებული იგი ი. გრიშაშვილის მიერ შედგენილ ბიბლიოგრაფიაშიც, იხ. კრებული „პუშკინი საქართველოში“, 1939) მიუხედავად იმისა, რომ ნ. მარს თავის დროზე ამ ხელნაწერთან დაკავშირებით გაუკეთებია ჩანაწერები. გამოვლენილ თარგმანს ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიაში ახალი მომენტი შემოაქვს.

ა. პუშკინის შემოქმედებას ქართული საზოგადოება დიდი პოეტის სიცოცხლეშივე გაეცნო.⁴ ინტერესი მისადმი, რა თქმა უნდა, პეტერბურგის ქართველმა მოღვაწეებმა – ბატონიშვილებმა და მათმა თანმხლებმა პირებმა გააღვივეს და გაავრცელეს საქართველოშიც. განსაკუთრებული ყურადღება გამოუჩენია თეიმურაზ ბატონიშვილს, ა. ჭავჭავაძეს და სოლ. რამზაძეს. თეიმურაზს თვითვე უთარგმნია ა. პუშკინის ლექსი „О муза пламенная“ და შეუგანია თავის კრებულში H-28 (G-25; H-20), მას თავისი თარგმანის გვერდით სხვისი თარგმანიც მოუთავსებია (თუმცაღა მთარგმნელი არ აღუნიშნავს, მხოლოდ შეუნიშნავს: „ეს მეორე გაღმოიღო“). აუცილებელია ითქვას, რომ ამ მეორე თარგმანთან (ფ.4) მოგანიღია ორიგინალის ტექსტი ქართული ტრანსკრიფციით და მცირე რუსულ-ქართული ლექსიკონი.

ა. პუშკინის პიროვნებაც, როგორც ჩანს, დიდ ინტერესს იწვევდა ქართველ ბატონიშვილებში. პეტერბურგის იმავე ხელნაწერში ანეგლოტიც კი არის შეგანიღი ა. პუშკინზე (ფ.4). ყველიერის კვირაში მეუღლები სასეირნოდ წასულან. ცოლს ახლდა თაყვანისმცემელი გვარდიელი ოფიცრების ამაღა. ცოლს პოეტისათვის მიუძართავს „ჩემი პოეტი“ (МОЙ ПОЭТ), რაზეც ა. პუშკინს უთქვამს:

Для твоего поэта
 Настал великий пост,
 Люблю тебя, моя комета,
 Но не люблю твой длинный хвост.

ხოლო ამავე კოლექციის მეორე ხელნაწერში (H-27) ჩახატულია ა. პუშკინი (თუმცაღა ბ. გომამეფესკი და ა. ვეისი კატეგორიულად არ იზიარებენ ამ ვარაუდს).

სოლომონ რამშაძეს, რომელმაც პეტერბურგში თეიმურაზ ბატონიშვილის ხელმძღვანელობით მიიღო განათლება, ეკუთვნის ა. პუშკინის ლექსების აღრეული თარგმანები. რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის პეტერბურგის განყოფილების ხელნაწერში H-28 ვკითხულობთ: „ა. პუშკინი, სტიხნი, სოლომონ რამშაძისაგან რუსული ენით გადმოლექსულნი“. უფრო მეტიც შეიძლება ითქვას, ქართულ პერიოდიკაში, ერთადერთ ქართულ გამოცემაში იმ დროს („სალიგერაგურო ნაწილნი გვილისის უწყებათაგანი“, 1832 წ., № 5) დაისტამბა ა. პუშკინის ლექსების თარგმანები: „ლხინი“ („Весёлый пир“), „ღიმპანური ბალადა“ („Испанский романс“). დაუბეჭდავი ლექსების თარგმანთა არსებობის შესახებ ინფორმაცია ქართული საზოგადოებისათვის ცნობილი ყოფილა. მაგალითად, ა. პუშკინის „ზამთრის საღამოს“ („Зимний вечер“) შესახებ გიორგი ერისთავი წერდა: „Об сочинениях мне известно: „Исповедь Наливайко“, перевод Григория Орбелианова, басни „Медведь и баран“ сочинение Размадзева, также „Вечер“ его же перевода“.

გამოვლენილი დღემდე უცნობი თარგმანი რამდენიმე საკითხს აყენებს. პირველი: რუსული ორიგინალის ხელნაწერი და რუსული გრანსკრიფციით შესრულებული ქართული თარგმანის ხელი ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად სხვაობს. ამკარაა, რომ რუსული ტექსტი სხვა ხელით არის შესრულებული და გრანსკრიფციით შესრულებული კი სხვა ხელით. მართალია, ორივეს დამწერი რუსულში კარგად გაწაფული პიროვნებაა, ორივე დაწერილია ფაქიზად, ამკარად პროფესიონალის მიერ. ორიგინალის მწერლისათვის ასოთა გამოხატვის მანერა ჩვეულებრივია და, შეიძლება ითქვას, მშობლიურიც. ეს ერთი შეხედვითაც კარგად ჩანს. მეორე: ხელიც გამოკვეთილია, გადამწერი ლაღად ფლობს წერის მანერას, მაგრამ პირველს ვერ შეედრება. ამიტომ ვფიქრობთ, რომ იგი შეიძლება რუსულში კარგად გაწაფული ქართველის მიერ იყოს დაწერილი. იგი არ უნდა იყოს რუსის მიერ ქართველის კარნახით დაწერილი. ამას გვაფიქრებინებს ის, რომ ქართული ბგერების გადმოცემისას არ არის დაშვებული არც ერთი შეცდომა, მექანიკურად დამწერს უნებლიე, კალმისმიერი შეცდომა აუცილებლად მოუვიდოდა.

ქართული ტექსტის კალიგრაფიაც საგანგებოა. ტექსტი დაწერილია დიდი მონდობებით, ყოველგვარი შემოკლებებისა და ქარაგმების გარეშე. საგანგებოდ აღსანიშნავია, რომ არც ერთხელ არ არის ძველი ასოები გამოყენებული (მ-ე მერვეს ხმარება ამ დროს ჩვეულებრივია). ტექსტი ამკარად გამიმსულად არის გადაწერილი. სამწუხაროდ, კალიგრაფიამე

დაკვირვებამ, ამ პერიოდის სხვა გექსტებთან შედარებამ ხელშესახებო არაფერი მოგვცა. დაბეჯითებით მხოლოდ იმის თქმა შეგვიძლია, რომ ქართული გექსტის დამწერი პეტერბურგულ კალიგრაფიულ გრაფიკულ ბმე მიუთითებს.

ჩნდება რამდენიმე კითხვა: რატომ არის ორიგინალის ბოლოს და თარგმანის ბოლოსაც ავტორის გვარი საგანგებოდ მიწერილი? როგორ აუხსნათ, რომ საგანგებოდ აკურატულად გადაწერილი ორიგინალის გექსტის პარალელურად წარმოდგენილია ასევე ლამაზად გადაწერილი ქართული თარგმანის გექსტი? დაბოლოს, როდის უნდა ეთარგმნათ ლექსი და ვის? კითხვები უაღრესად დამაფიქრებელია.

როგორც ზემოთ მივუთითეთ, ა. პუშკინს ლექსი 1816 წელს დაუწერია (სხვადასხვა სათაურზე მიუცია მისთვის), ხოლო გამოქვეყნებია 1824 წელს (დღეს ლექსი ქვეყნდება უსათაუროდ). ჩვენს ხელნაწერში ლექსი უსათაუროდ არის წარმოდგენილი, არც ორიგინალს და არც თარგმანს სათაური არა აქვს.

ლოგიკურია ვიფიქროთ, რომ ქართულად ლექსი ითარგმნა მისი დასკამბვის (1824 წ.) შემდეგ. თუ ამ დასკვნას მივიღებთ, ჩვენ მაინც ხელთა გვაქვს ა. პუშკინის შემოქმედებითი ნიმუშის ერთ-ერთი ადრეული ქართული თარგმანი. მაგრამ არის ერთი ანგარიშგასაწვეი ფაქტი. ხელნაწერს, რომელშიც წარმოდგენილია ლექსის რუსული და ქართული გექსტები, აქვს ჭვირნიშანი – 1822 წელი. ამ თვალსაზრისით ხელნაწერებზე დაკვირვება (ქართული მასალების მიხედვით) აჩვენებს, რომ XIX საუკუნის 20-იან წლებში ქალაქის შენახვა დიდი ხნით არ ხდებოდა. ამიტომ საფიქრებელია, რომ არ არის გამორიცხული სწორედ 1822 ან 1823 წლებში შეექმნათ ჩვენი ხელნაწერი. და თუ ამ მოსაზრებას გავიზიარებთ, მაშინ უნდა დავასკვნათ, რომ ა. პუშკინის ლექსი ქართულად უთარგმნაით ორიგინალის გამოქვეყნებამდე. ამ დასკვნას ერთგვარად მხარს უჭერდეს ორი გარემოება. პირველი: ლამაზად გადაწერილ ორიგინალს მიწერილი აქვს ავტორის გვარი, სახელის გარეშე. გექსტი რომ გამოცემიდან (ეურნალობიდან) ყოფილიყო გადაწერილი, მაშინ ავტორის გვარის მითითების აუცილებლობა აღარ უნდა ყოფილიყო, თუ მაინცდამაინც, – მიეთითებოდა ავტორის სახელიც. მეორე: ლექსი დაისკამბა და მკითხველმაც, რუსმაც და არარუსმაც, აღიბეჭდა ავტორის ვინაობა. თუ ჩვენი მსჯელობა მისაღებია, მაშინ დიდი პოეტის ლექსის გექსტი უნდა მომდინარეობდეს უშუალოდ ავტოგრაფიდან და იგი უნდა გადაეწერათ საგანგებოდ მთარგმნელი-სათვის ამიგომაც ვუფიქრობთ, ნუსხაში მიეთითა ავტორის გვარი. ქართულმა მთარგმნელმა ასევე ლამაზად მიუწერა ორიგინალს ქართული თარგმანის გექსტი, ავტორზე მითითებით. ვისთვის უნდა ყოფილიყო გამიზნული ეს ფურცელი? ვინ უნდა ყოფილიყო საგანგებოდ გაფორმებული ხელ-

ნაწერის აღრესატი? ვფიქრობთ, ალექსანდრე პუშკინი.⁷ მეორეც, ნათქვამს უნდა აღასტურებდეს რუსულად მიწერილი ქართული თარგმანის არსებობაც. ქართველ მკითხველს რუსული გრანსკრიფციით შეწირული ბული გექსტი აბსოლუტურად არ სჭირდებოდა. ასევე, ჩვეულებრივ რუს მკითხველსაც ქართულად აქედრებული ლექსის ხმოვანება არაფრად ესაჩიროებოდა. ერთადერთი პიროვნება, ვინც უნდა დაინტერესებულიყო ლექსის ხმოვანებით, რიგმისა და რითმის შესაგვეცისობა ეფუონიურად ეგრძნო, უნდა ყოფილიყო მხოლოდ ავტორი — ალექსანდრე პუშკინი.⁸

ბუნებრივად იბადება კითხვა: ვინ არის მთარგმნელი და როგორია თარგმანი? სამწუხაროდ, მთარგმნელი ცნობილი არ არის, მაგრამ ერთი უეჭველია, რომ იგი პეტერბურგის ლიტერატურული სკოლის წარმომადგენელია და მწიგნობარ ბატონიშვილთა წრეში გრიალებს. ამ პერიოდის ქართველ მთარგმნელთა შორის, ვინც დიდი დაინტერესება გამოამჟღავნა ა. პუშკინის შემოქმედებისადმი, გამორჩეულია სოლომონ რაზმაძე. თითქოს არაფერი უშლის ხელს დასახელებული ლექსის მთარგმნელად იგი მივიჩნით, მაგრამ ერთი რამ მაინც დამაფიქრებელია. სოლომონ რაზმაძის თარგმნილი ლექსები ცნობილია და მათ რიცხვში დასახელებული თარგმანი არ ჩანს.

ვარაუდს, რომ ლექსი გამოქვეყნებამდე თარგმნილი და ა. პუშკინის ავტოგრაფიდან უნდა იყოს გადმოწერილი, არ უნდა უშლიდეს ხელს პრაქტიკულად არაფერი. საქმე ის არის, რომ ბატონიშვილთა წრის ბევრი ქართველი მოღვაწე ა. პუშკინთან ახლო ურთიერთობაში იყო. პეტრე ივანეს ძე შალიკაშვილი, დიმიტრი ციციშვილი (1775-1835), სერგეი ივანეს ძე დავითაშვილი (1783-1878) და სხვ. დაახლოებულნი იყვნენ ა. პუშკინთან და შეეძლოთ ლექსის მიღება. პ. შალიკაშვილის შესახებ ა. პუშკინმა „ევგენი ონეგინის“ 1825 წელს დასტამბული პირველი თავის წინ შეიტანა მონაკვეთი — „პოეტის საუბარი წიგნის გამყიდველთან“, რომლის შესახებ დიდი პოეტი ვიანემსკის წერდა: „Ты увидишь в „Разговоре“ мадригал Шаликову. Он милый поэт, человек достойный уважения, и надеюсь, что искренняя и полная похвала с моей стороны не будет ему неприятна. Он именно поэт прекрасного пола“.⁹

ქართულ პუშკინიანას შეემატა დღემდე უცნობი თარგმანი კიდევ ერთი ლექსისა, რომლის მთარგმნელი, სამწუხაროდ, ცნობილი არ არის.

ლექსის თარგმანი ამკარად მაღალი ღირსებისაა, არის ზუსტი, შესანიშნავად გადმოგვცემს პოეტის განწყობას და ქლერს პოეტურად, არ შევცდებით თუ ვიტყვით, მუსიკალურადაც.

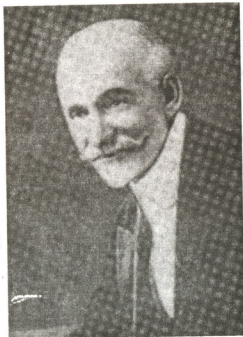
ასეთია ჩვენი აზრით ისტორია ა. პუშკინის ლექსის ახალგამოვლენილი ქართული თარგმანისა.

1. Академическое издание сочинении А. С. Пушкина, 1950, т. I, с. 209.
2. *А. С. Пушкин*, Сочинения в трёх томах, 1985, т. I, с.137.
3. მითოლოგიური ლექსიკონი, შეადგინა ნ. გაფრინდაშვილმა, თბილისი, 1972, გვ.206.
4. ქართული პუშკინიანას შესახებ ლიტერატურა ძალზე დიდია. დავასახელებთ მხოლოდ ნაწილს: *ვ. შალერი*, ქართველი მწერლები რუსეთის შესახებ, 1962; *ნ. მახათაძე*, ქართული კულტურის კერა პეტერბურგში, თბ., 1967; *И. Богомолов*, Из истории грузино-русских литературных взаимосвязей, Тб. 1967; *ნ. ალანია*, სოლომონ რამზაძე, თბ., 1968; *ო. გრიშაშვილი*, პუშკინის პირველი მთარგმნელები, დაბეჭდილია წიგნში „ლიტერატურული ნარკვევები“, 1952, გვ.111-130; *გ. ლეონიძე*, ალ. პუშკინი და დიმიტრი თუშან-იშვილი, „ქართული მწერლობა“, 1929, № 8-9, გვ.112-114.
5. *К. Дондуа*, Пушкин в грузинской литературе, დაბეჭდა კრებულში „Пушкин в мировой литературе“, Ленинград, 1976, с. 199-214.
6. *მ. გოცაძე*, ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია, თბ., 1954 წ. გვ.188-189; შდრ. *М. Горгидзе*, Грузины в Петербурге, Тб., 1976, с. 125; *А. Б. Модзалевский и В. Д. Дондуа*, Запись грузинской песни в Архиве А. С. Пушкина. Пушкин, Временник, кн. I, Л., 1936, с. 297-301.
7. თუ ასეა, მაშინ როგორ მოხვდა ხელნაწერი იოანე ბატონიშვილის არქივში და არ აღმოჩნდა ა. პუშკინის პირად მასალებში? ამაზე ერთადერთი პასუხი არსებობს, რომ მთარგმნელი ბატონიშვილების ამალის წევრია (ეს უკვეელია) და მან, ე.ი. მთარგმნელმა, ხელნაწერი მიართვა ჯერ იოანეს იმედით, რომ იგი შეძლებდა ავტორისათვის გადაცემას.
8. დაახლოებით მსგავსი ფაქტი ა. პუშკინის ბიოგრაფიიდან ცნობილია. პოეტს თბილისში ყოფნის დროს მოუსმენია დიმიტრი თუშანიშვილის ლექსზე – „ახალ აღნაგო სულო“ შექმნილი სიმღერა. როგორც ჩანს, პოეტს შელოდია მოსწონებია და დაინტერესებულა ტექსტით. ოთხი სტროფი შეიდიდან (პირველი სამი და მეექვსე) უთარგმნია და შეუკანია „არზრუშში მოგზაურობაში“ („Голос песен грузинских прятен, мне перевели одну из них слово в слово...“).
9. *М. Горгидзе*, Грузины в Петербурге, с. 133.

ბონდო არგვლაძე

«თანამოქმედო, საღამო თქვენდა!..»

ოვანეს თუმანიანი იყო უდიდესი პატრიოტი თავისი ქვეყნისა, მაგრამ ეს არ უშლიდა ხელს საქართველოს პატივისმცემელი და მოყვარული ყოფილიყო. ეს სიყვარული ქართველი ერისა მან უპირველესად თავისი მოქალაქეობრივი პოზიციით გამოხატა. დაშნაკურმა მთავრობამ გამოუცხადებლად ომი რომ დაუწყო საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას (1918 წ.), ოვანეს თუმანიანის რამდენიმე შვილი ერევანში ჩარჩა. პოეგმა შვილებს შეუთვალა – თუ ქართველების წინააღმდეგ ომში მონაწილეობას მიიღებთ, დაგწყევლით და შეგაჩვენებთ, როგორც მშობელიო! ეს იყო სიყვარულის დიდი აქტი და ასეც შეაფასა გიციან გაბიძემ. რაოდენ გულსატკეპია, რომ აფხაზეთში ბაგრატიანის ბაგალიონის მიერ ქართველთა გენოციდში მონაწილეობა დღემდე არც ერთ ერვენელ სომეხ მწერალს, მეცნიერსა და საზოგადო მოღვაწეს არ დაუგმია...

ოვანეს თუმანიანის მხატვრულ და პუბლიცისტურ მემკვიდრეობაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია საქართველოს და მის მრავალსაუკუნოვან მწერლობას. ქართველი ხალხის უდიდესი სითბო და სიყვარულია ჩაქსოვილი მის მიერ 1913 წელს გამოქვეყნებულ წერილში „დღეგრძელობა ქართველ ხალხს“. იგი წერს: „ძმებო, ქართველებო, ჩვენო მრავალსაუკუნოვანო ძმანო, მუდამ თავისუფალნო და კეთილშობილნო ძმებო! თუ სუ-

ლის ჭეშმარიტი ანარეკლია ლიგერაგურა, პოეტი კი ამ სულის გამოძგველია, მაშინ თქვენთან მომაქვს სომხობის სული, როგორც ყველაზე მაღალი და კეთილშობილი, რაც შესაძლოა ხალხს და ადამიანს ჰქონდეს ამ სტაგიაშივე მწერალმა ხაზი გაუსვა ერთ-ერთ კეთილშობილ მხარეს ქართველი ხალხისას: „თუ თვალს გადავაუვლებთ მსოფლიო მემობელ ხალხთა ურთიერთობებს, აუცილებლად დამეთანხმებით, ქართველები, როგორც მემობლები, ერთი საუკეთესონი არიან“.

დიდ სომეხ პოეტს ეკუთვნის, აგრეთვე, არაერთი ლექსი, რომლებშიც გულწრფელად უმღერის საქართველოსა და ქართველ ხალხს. ესენია: „შერიგება“, „ნ. ბარათაშვილის საფლავთან“, „საქართველოს პოეტებს“ და სხვა.

არა, რუსთაველის თქროს სიგყვები
როდი ხმაურობს მჭლედ და ღუნელა,
მის ამაყ ანრდისს დღეს თქვენ მიჰყვებით,
ვერა გძლევთ განჯვა საუკუნეთა.
თანამომქნო, სალაპი თქვენდა!
პოეზიაში წვა გერგოთ ხვედრად
და არარაგმა – როგორც ლეგელა –
გული გაიპო თქვენ შესახვედრად.

პოეტის ეს სიგყვები ლიტონი სიგყვები არ არის. მას ჭეშმარიტად სწამდა ქართველ და სომეხ ხალხთა ძმობა-მეგობრობა, რომლის გასამტკიცებლად ყოველ ღონეს ხმარობდა.

ოვანეს თუმანიანი თავისი ცხოვრების დიდი ნაწილი საქართველოში გაატარა და აქვეა დასაფლავებული (1869-1923). ამ გარემოებამ, ბუნებრივია, გარკვეული გავლენა მოახდინა მის მხატვრულ შემოქმედებაზე. მას პოემებში გამოყენებული აქვს ქართული ხალხური თქმულებები. აი, რას იფონებს მეორე დიდი სომეხი პოეტი ავეგიქ ისააკიანი: „1901 წლის სექტემბერში ოვანესი აბასთუმანში მკურნალობის შემდეგ ალექსანდროპოლში ჩამოვიდა. ახალქალაქზე გავლისას ფარავნის გბის სანახავად ახულა. იგი დიდი ხანია ფიქრობდა ამ გბის შესახებ არსებულ ლეგენდაზე. ოვანესი ალტაცებით ლაპარაკობდა ფარავნის გბისა და თმოგვის ციხეების შესახებ არსებულ ლეგენდებზე. მის პოეტურ წარმოსახვაში თანდათან ისახებოდა ეს მშვენიერი პოემები. სწორედ ჯავახეთში მოგზაურობის შემდეგ პოეტმა შექმნა პოემები – „ფარავნა“ და „თმოგვის ციხე“.

ამ პოემებში გამოყენებულია ქართული თქმულებები და ლეგენდები: „თაფარავნელი ჭაბუკი“ და „თმოგვი და დამკალა“ და სხვა.

ოვანეს თუმანიანის პოემების ნიმუშები ქართულად პირველად თარგმნა იოსებ ბაქრაძემ („შურისძიება მგოსნისა“, „ნუ, ნუღარ ეძებ...“). თარგმანები გამოქვეყნდა ილია ჭავჭავაძის „ივერიაში“ (1899 წ., №91), მაგრამ

უნდა ითქვას, რომ ოვანეს თუმანიანს ქართველი მკითხველს საზოგადოება ძირითადად მაინც იოსებ გრიშაშვილის სწორუპოვარი თარგმანებით გაეცნო („საქართველოს პოეტიკა“, „შერიგება“, „ანუშ“, „ძალდი და კატა“, „ფარვანა“, „ერთი წვეთი თაფლი“ და სხვა).

ვ. გაფრინდაშვილს ეკუთვნის თარგმანი ბალადისა „ახთამარი“. ოვანეს თუმანიანის პოემების თარგმანებთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო 1969 წელს მისი ლექსებისა და პოემების ქართული კრებულის გამოსვლა. ამ კრებულში თითქმის მთლიანად არის შესული ი. გრიშაშვილის, გ. აბაშიძის, კ. კალაძის, რ. მარგიანის, თ. ჯანგულაშვილის და სხვათა თარგმანები.

ქართულ პერიოდულ პრესაში, 1908 წლიდან მოყოლებული, სისტემატურად ქვეყნდებოდა ოვანეს თუმანიანის პროზის თარგმანებიც. მთარგმნელები ძირითადად იყვნენ ნ. კარაპეტციანი, ი. ბეგლაროვი, არტ. და არჩ. დავითიანები და სხვანი.

ქართველ პოეტებს განსაკუთრებული მეგობრობა აკავშირებდათ ოვანეს თუმანიანთან. გ. ტაბიძე ასე იხსენებს: 1920 წელს, 7 მაისს გამართულ ქართული პოემების საღამოს: „მახსოვს, ყოველდღე დადიოდა მაშინ ჩვენთან ოვანესი. კითხულობდა ყოველ წერილმანს და ბოლოს გატკბობდა, რომ მას უფრო მეტი გაეკეთებინა საქმისათვის, ვიდრე ყველა ქართველ მწერალს ერთად“. გამოჩენილი სომეხი პოეტის შესახებ სიყვარულით სავსე მოგონებები დაგვიტოვებს გ. რობაქიძემ, ი. გრიშაშვილმა, გ. ლეონიძემ და სხვებმა.

ოვანეს თუმანიანის დაკრძალვაზე სიტყვა უთქვამს ახალგაზრდა პოეტს ი. გრიშაშვილს: „ძვირფასო ოვანეს! სრულიად საქართველოს მწერალთა კავშირის საბჭოს დავალებით მსურს ორიოდე სიტყვა გითხრათ: ჩვენ, ქართველი პოეტები, დღეს თქვენთან მოვედით არა ისე, როგორც თქვენს ოჯახში დავლიოდით შუბლგახსნილნი და მხიარულნი, არამედ მოვედით გულჩათუთქულნი, გულჩაქცეულნი.

ძვირფასო ოვანეს! თქვენ გიყვარდათ ქართველი ხალხის კულტურა და გწამდათ მხოლოდ პოეზია. პოემების გარეშე კი თქვენი ფიქრი ის იყო, აგუსინთებინათ ორი ერის მეგობრობა. თქვენც აკაკივით ქალაგბდით, რომ „ერთი ერის უბელურება მეორეს სიკეთეს არ მოუტანსო“.

წიგნი...
წიგნი...
წიგნი...

იმისათვის, რომ ალაშიანი კულტურული გახლეს, მხო-
ლოდ ერთი საშუალება არსებობს – წიგნების კითხვა.
ანდრე მორუა

აბუსერისძე ტბელის თხზულებათა სრული კრებულის პირველი გამოცემა

თითქმის საუკუნენახევარია, აბუსერისძე ტბელის პიროვნება და მისი თხზულებები სამეცნიერო ინტერესების საგანს წარმოადგენს, რაც გამოიხატა მისი ცალკეული ნაშრომის პუბლიკაციებით და სამეცნიერო გამოკვლევებით. ამ მეცნიერთა შორის ქართული კულტურული მემკვიდრეობის მკვლევართა ღირებული სახელებიც არის: მარი ბროსე, რომელმაც 1868 წელს გამოქვეყნებული ნაშრომით სათავე დაუდო XIII საუკუნის პირველი ნახევრის ამ გამოჩენილი ქართველი მწერლის შემოქმედებითი მემკვიდრეობის მეცნიერულ შესწავლას, დიმიტრი ბაქრაძე, თელო ჟორდანიას, ივანე ჯავახიშვილი, კორნელი კეკელიძე, მოსე ჯანაშვილი, ლევან მუსხელიშვილი და ა.შ. ამ პრობლემების შესწავლაში წილი შეიტანა მომდევნო თაობის არაერთმა ცნობილმა მეცნიერმა და ახალგაზრდა მკვლევარმა.

აბუსერისძე ტბელის შემოქმედებითი მემკვიდრეობის ხანგრძლივ კვლევას და მის თხზულებათა გეჟსტების მეცნიერულ-კრიტიკული პუბლიკაციის საქმეს გვირგვინი დაედგა 1998 წელს მისი ნაწერების სრული კრებულის გამოცემით, რომელიც შეასრულეს ნარგიზა გოგუაძემ, მიხეილ ქავთარიამ და რაულ ჩაგუნავამ მიხეილ ქავთარიასა და დავით ხახუტაიშვილის რედაქტორობით. ეს სქელგანიანი წიგნი (542 გვ.) აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს შეკვეთით გამოაქვეყნა გამომცემლობა „აჭარამ“.

აბუსერისძე ტბელმა, აჭარა-ხიხანის ერისთავთერისთავის ოჯახში აღზრდილმა შემოქმედმა, თავისი წვლილი შეიტანა ძველი ქართული მწერლობის ისტორიაში და თავისი მრავალმხრივი ნიჭი გამოამჟღავნა სამი, ერთმანეთისაგან განსხვავებული ენის თხზულების შექმნით:

1. „გალობანი წმიდისა იოვანე ნათლისმცემლისანი, წმიდისა იოვანე მახარებლისა და წმიდისა იოვანე ოქროპირისანი, ერთბამად შემოკრებილნი ერთმოსყენაობისათჳს და ერთმადლისათჳს“ დახელოვნებული ჰიმნოგრაფის მიერ შექმნილი პოეტური თხზულებაა, რომელიც რვაოდი-

ანი ჰიმნოგრაფიული კანონის მიღებული გრადიციის მიხედვით არის დაწერილი, მაგრამ ორიგინალობას ამჟღავნებს სამი, სხვადასხვა ეპოქის, განსხვავებული მოღვაწეობის ხასიათის პირთა ერთ საგალობელში შემოკრებით. ამიგომ მისი პრაქტიკული ლიგურგიული დანიშნულება საეკვოა და იგი ავგორის პირადი ღრმადმორწმუნეობისა და შინაგან განწყობილებათა გადმოცემას უნდა ემსახურებოდეს.

2. „ახალნი სასწაულნი წმიდისა გიორგისნი“, რომელსაც ერთვის აბუსერისძეთა საგვარეულო მაგიანუ, გადმოცემული ავგორისეულ ანდერძში, წარმოადგენს ეროვნული სულითა და იუმორით გაკლენთილ მხატვრულ-ისტორიულ პროზაულ თხზულებას, რომელიც არ ჰგავს წმინდა გიორგის შესახებ შექმნილ სხვა არც ორიგინალურსა და არც ნათარგმნ ძეგლს. ავგორის რწმენით, წმინდა გიორგი მთელ საქართველოსთან ერთად მისი მშობლიური კუთხისა და საგვარეულოს მფარველიც არის. ავგორის აზრით, წმინდა გიორგის კეთილგანწყობის მოსაპოვებლად მისი სახელობის ეკლესიების შენება ყოველი მორწმუნის ვალდებულებაა და მით უფრო ფასეულია, რამდენადაც ეს მშენებლობა წარმოუდგენლად რთულ პირობებში მიმდინარეობს. წმინდანის მიერ ჩადენილი სასწაულების არეალი ამ თხზულებაში ერთი კუთხით შემოიფარგლება, ხოლო ამ სასწაულების კეთილი შედეგი ამ კუთხის ადამიანებზე ვრცელდება.

3. „ქრონიკონი სრული მისითა საუწყებლითა განგებითა“ არის აბუსერისძე გბელის საბუნებისმეტყველო-სამეცნიერო აზროვნების უთვალსა-ჩინოესი ძეგლი, რომელშიც საეკლესიო კალენდრის თეორიული საფუძვლების კვლევასთან ერთად მოცემულია ამ საკითხებში სასწავლო-პედაგოგიური სახელმძღვანელოს მიზანდასახულებაც. ავგორი ცდილა საკმაოდ რთულ გამოთვლით აპარატზე დაყრდნობით ეჩვენებინა, თუ რაგომ თანხვლება ერთმანეთს ბიზანტიურ და ქართულ საეკლესიო პრაქტიკაში პასქალური თარიღები მათ წელთაღრიცხვებს შორის 96-წლიანი განსხვავების მიუხედავად. თხზულებაში გამოვლენილია ავგორის საფუძვლიანი მათემატიკური ცოდნა და ქრონოლოგიის საკითხებში პროფესიული წვდომის უნარი.

აბუსერისძე გბელის დასახლებელი თხზულებები თავმოყრილია 1233 წლის A-85 ხელნაწერში, რომელიც გამოცემულთა გამოკვლევით თვით ავგორის მიერ შედგენილ და ნარედაქციებ კრებულს წარმოადგენს და გარდა თავისი თხზულებებისა მასში შეუგანია იოანე პეგრიწის, არსენ ბულმაისიმისძის, საბა სვინგელოზისა და სხვათა თხზულებებიც. რომ არა აბუსერისძე გბელი, ქართული კულტურის ისტორიისათვის უცნობი იქნებოდა საბა სვინგელოზის სახელი, რადგან მისი ჰიმნოგრაფიული თხზულება „გალობანი ქრისტეს განგებულებისა და განკაცებისანი“, რომლის

შესახებ ანგონ ბაგრატიონი ამბობს, რომ ის „საკრველი, შუენური ფრა-
სითაა“ დაწერილი და უხუმკობით განმკარგველი“, მხოლოდ ამ კრებულს
შემოუნახავს და ეს თხზულება ავტორს აბუსერისძე გბელის დავალებით
უნდა დაეწერა, როგორც ამას წიგნის გამომცემლები ფიქრობენ.

აბუსერისძე გბელის თხზულებათა სრული კორპუსის პირველ პუბ-
ლიკაციაში, რომლის შინაარსი და გამომცემელი-რედაქტორთა კოლექ-
ტივი მემოთ წარმოვადგინეთ, ფილოლოგიურ-ტექსტოლოგიური მეცნიერე-
ბის მაღალ მოთხოვნილებათა დონეზე შესრულებული თითოეული თხზუ-
ლების მეცნიერულ-კრიტიკულად დადგენილ ტექსტთან ერთად მოცემულია
ავტორის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მნიშვნელოვანი ეტაპები და
გამოკვლევები თითოეული თხზულების ადგილის შესახებ ძველი ქართული
მწერლობის ისტორიაში.

გამომცემელ-ავტორთა მიერ ჩატარებულმა ტექსტოლოგიურმა მუშაო-
ბამ აბუსერისძე გბელის ცალკეული თხზულების ადრინდელი პუბლიკა-
ციების ლაფსუსები და ხარვეზი გაასწორა, რაშიც მათ დაეხმარათ ხელ-
ნაწერში, სხვადასხვა ადგილას, ამიებზე გაკეთებული ავტორისეული შენიშ-
ვნები, რაც მანამდე შეუმჩნეველი დარჩა, არადა ამ შენიშვნებში კარგად
ჩანს აბუსერისძე გბელის რედაქტორული უნარი, ტექსტოლოგიურ-
ფილოლოგიური აღლა და მეცნიერული მუშაობის გამოცდილება.

აბუსერისძე გბელის შემოქმედების შესაფასებლად განსაკუთრებული
მნიშვნელობა აქვს ხელნაწერის (A-85) ანდერძს, რომელიც შეუმჩნეველი
დარჩათ ადრინდელ მკვლევართ და პირველად სარეცენზიო წიგნში ქვეყ-
ნდება. ხელნაწერის მანდუკის ყურადღებით ამოკითხვამ გამომცემლებს
საშუალება მისცათ, გაერკვიათ პრობაული მხაგერული თხზულების მუს-
ტი სათაური, რომელიც ადრინდელ გამოცემებში და გამოკვლევებში მეც-
ნიერთა შეხელულებისამებრ ფიგურირებდა: „ახალნი სასწაულნი წმიდ-
ისა გიორგისანი“, რაც მუსტად შეესაგყვისება თხზულების შინაარსს და
მიჯნავს მას წმინდა გიორგის სხვა, მრავალრიცხოვან ნათარგმნ „სასწაულ-
თაგან“. ამავე მანდუკის მიხედვით დაკონკრეტდა მეორე, სამეცნიერო-
კალენდარული თხზულების სათაურიც: „ქრონიკონი სრული მისითა საუ-
წყებლთა განგებითა“. გამომცემელთა სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ
მათ გამოავლინეს ამ თხზულების ერთი, დამატებითი თავი დღის საძიებ-
ლის შესახებ, რომელიც კრებულის სხვა ადგილას იყო განთავსებული.
ასევე დადგენილი იქნა 532-წლიანი ცხრილის („სრული ქრონიკონის“) თავდაპირველი სახეც, რომელსაც ადღგენილი გექნიკური ნიშნებისა და
მინაწერების საშუალებით საცნობაროსთან ერთად სასწავლო-გრაფიკული
ფუნქციებიც ჰქონდა დაკისრებული. ავტორის მითითებებზე დაყრდნო-
ბით დადგინდა თხზულების ბოლო თავის ჭეშმარიტი წყობაც, რომელიც

თავის დროზე გადამწერის დაუღვევრობით იყო აღრეული. საგანგებო აღნიშვნის ღირსია გამომცემელ-ავტორთა მიერ შედგენილი სიმფონია-ლექსიკონი, რომელშიც აბუსერისძე გბელის თხზულებებში ხმარებული ყველა სიტყვაა დაფიქსირებული.

აბუსერისძე გბელის თხზულებათა სრული კრებულის გამომცემელთაგან მიხეილ ქავთარიასა და ნარგიზა გოგუაძეს ფილოლოგიური სამეცნიერო საზოგადოების წინაშე საგანგებო წარდგენა არ სჭირდებათ, ხოლო მათი რეპუტაცია კიდევ უფრო განამტკიცა მათ მიერ ამ წიგნში წარმოდგენილმა ფილოლოგიურ-გექსტოლოგიურმა ძიებებმა და მეცნიერულმა გამოკვლევებმა.

განსაკუთრებით გვინდა აღვნიშნოთ ამ გამოცემის მესამე მონაწილის – რაულ ჩაგუნავას ღვაწლი. მართალია, იგი სპეციალობით არ არის ფილოლოგი – ის ქიმიურ მეცნიერებათა კანდიდატია, ქიმიის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, მაგრამ ძველი ქართული მწერლობის ისტორიის საკითხებით დაინტერესებამ, რაც რამდენიმე ათეული წლის წინ დაიწყო, იგი ნამდვილ ფილოლოგ-ისტორიკოსად ჩამოაყალიბა. მისი წიგნებით – „ვახტან VI-ის ქიმი“¹, რომელიც რუსულად 1984 წელს გამოვიდა, და „ვახტანგ ბაგრატიონის საბუნებისმეტყველო-სამეცნიერო მოღვაწეობა“ (1986-1990 წწ.), გამოიკვეთა მისი სამეცნიერო ინტერესების ძირითადი სფერო – ძველი ქართული მწერლობის სამეცნიერო დარგი. ეს ერთხელ კიდევ დადასტურდა აბუსერისძე გბელის თხზულებათა კრებულში რ. ჩაგუნავას მიერ „ქრონიკონის“ ტექსტის გამართვით და ამ ძეგლის ცალკეული საკითხების გამოკვლევებით, რითაც მან ამ მნიშვნელოვან ნაწარმოებს პირველად მიუჩინა სათანადო ადგილი ძველი ქართული მწერლობის ისტორიაში.

წიგნს ერთვის წინათქმა და რეზიუმე ინგლისურ ენაზე.

ორი კრიუხული და ორი გახსენება

მოხდა ისე, რომ ხუთშაბათს, რაღაც საქმეზე უნივერსიტეტის მეხუთე კორპუსიდან (რომელშიც, აჯერ ათ წელზე მეტია, ვმუშაობ, მაგრამ ვერა და ვერ შევეგუე) პირველ კორპუსში გადავედი. აქაურობა შინაურივით მეგობება, ამეშლება ნახევარსაკუნოვანი მოგონებები, აუცილებლად უნდა შევჩერდე და მოვითქვა სული გრილ ვესტიბულში, გაფხელო გრძელ, მშით განათებულ ღერეფანს (ერთ ღროს დეკანაგების ბუდეებით რომ იყო გადახერგილი და ერთ მათგანში მეც რომ ვიყავი შეყუქული, სასწავლო ცხრილის შედგენით დაკავებული ლაბორანტი), გავიხსენო მეცნიერ-მუშაკთა ღარბაზში გაგარებული საათები, მივესალმო გარდასულ მასწავლებელთა და მეგობართა აჩრდილებს...

ამჯერად პირდაპირ „ძია მოსეს კიბეებთან“ მითავსებულ წიგნების მაგიდასთან მივედი, სადაც უნივერსიტეტის გამომცემლობის მიერ დასტამბული ახალი წიგნები იყიდება (საოცარია, როგორ ახერხებს ამ მძიმე ვითარებაში ჩვენი გამომცემლობა და სტამბა თავისი მოვალეობის პირნათლად შესრულებას, ყოველ მისვლაზე რაღაც ახალს აღმოვაჩენ, ფასებიც ასაგანია). პატარა ვარდისფერი წიგნის ყდიდან ნაცნობმა სახემ შემომანათა: მაღალი შუბლი, უკან გადავარცხნილი თმა, გამჭოლი პროფილი, თეთრ პერანგზე დაბნეული პაწია არგისგული ბაბთა. ქვეშ უბრალოდ აწერია: „*გურამ ჭილაშვილი*“.

...ოცი, ოცდახუთი წლის წინანდელი ამბავია. ბაფხულის ერთ ცხელ საღამოს აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში გვიანობამდე შევრჩი. გარეთ რომ გამოვედი, ბინდ-ბუნდი იდგა. მოპირდაპირე მხარეს გადავედი ტრანსპორტში ჩასაჯდომად. იქვე უნივერსიტეტის თანამშრომელთა საცხოვრებელია სახლია აღმართული. უჩვეულო გამოცოცხლებამ მიიპყრო ჩემი ყურადღება: საღარბაზოებთან ხალხი გრიალებდა, ჯგუფ-ჯგუფად იდგა, ზოგი შედიოდა, ზოგი გამოდიოდა. გამახსენდა, მისაღები გამოცდების დღეები იყო, კომისიების წევრთა უმრავლესობა ხომ ამ სახლში ცხოვრობდა (საპროტექციოდ მოსულნიც მათ ეძებდნენ). უცებ, თითქოს ძლიერმა ქარმა ფოთლები ახვეტაო, ყველა სადღაც გაქრა. გაოცებული ვყურებდი, როგორ ეფარებოდნენ დაგვიანებულნი საღარბაზოს კარებსა თუ სახლის

ხიმინჯებს. ვერაფერი გავიგე, ვიდრე არ ღაღინახე პირველი საღარბო-
ზოდან დინჯად გამოსული მაღალი ღანდი: გურამ ჭილაშვილი მომცრო
ძაღლს ასეირნებდა!

გურამ ჭილაშვილი და მისაღები გამოცდები – ეს, ალბათ, ლეგენდებით
აღსავსე თემაა და შემთხვევითი არა არის, რომ მას საკმაოდ დიდი ადგ-
ილი ეთმობა კრებულში გამოქვეყნებულ წერილებსა თუ მოგონებებში.
გურამ ჭილაშვილი – პრორექტორი, მეორე დიდი შემადგენელი ნაწილია
უნივერსიტეტისა და მისი პირადი ბიოგრაფიისა. ის თითქოს არსად ჩან-
და (როგორც გამოცდების დროს), მაგრამ ყველგან იყო, უფრო ზუსტად,
ყველაფერის კურსში იყო. ერთხელ (სამწუხაროდ, მხოლოდ ერთხელ)
დამჭირდა მასთან მისვლა რაღაც თხოვნით (მეგონა, არც მიცნობდა), გვი-
ან საღამოს ღვეთარტობაზე თავის ვიწრო კაბინეტში. იშვიათად თუ
როდესმე ვინმე ასე სწრაფად ჩამწვდარა თხოვნის არსში და ასე რაციო-
ნალურად გადაუწყვეტია საკითხი. ამკარა დაღლილობის მიუხედავად
წერილად გამომკითხა, რა ხდებოდა ფაკულტეტზე, ერთ ჩემს ნაშრომზეც
ჩამომიგლო საუბარი. გაცეცხული და მოხიბლული წამოვედი...

როდესაც უსამართლო გაუგებრობა მოხდა და მას თანამდებობის
დატოვება მოუხდა, დროებით უნივერსიტეტს გარიდებული ვიყავი. მეგობ-
რებისგან ვიცოდი, რა ვაჟაკური ღირსებით ეჭირა თავი, თუმცა ყველაზე
მტკივნეული ამ გიპის აღაშინებისთვის უსამართლობა და უმადურობაა.
უნივერსიტეტში რომ დავბრუნდი, გურამ ჭილაშვილი უკვე ლოგინს იყო
მიჯაჭვული. ცოცხალი ჩვენი ფაკულტეტის „შრომების“ მორიგი გომი
გამოქვეყნდა. გამახსენდა მისი ინტერესი ჩვენი დარგისადმი. გომის რე-
დაქტორობა მოვიმიზეზე, ვისარგებლე ჩემი მეგობრისა და ჭილაშვილებ-
ის ოჯახის ახლობლის მანანა ტუსკიას მეგობრობით და ბატონ გურამს
შინ ვესტუმრე. იწვა, ეძინა. ვიდრე მისი შესანიშნავი მეუღლე და ქალიშ-
ვილი ნამცხვრით გვიმასპინძლებოდნენ, გაიღვიძა. მის საწოლ ოთახში
შევედით და მოგონილი სიმხნევით მოვიკითხეთ, შემდეგ „შრომების“
შედგენილობაზე ჩამოვუგდე სიტყვა. გამომართვა, ნელა გადაათვალიერა
და უცებ ღაღინახე, როგორც ჩამოუგორდა ლოყაზე ცრემლი. ეს იმდენად
მოულოდნელი იყო, თავგარი და მეცა. დიდხანს აღარ გავჩერებულვართ.
სულ მალე გურამ ჭილაშვილი გარდაიცვალა...

ასეთი ფიქრები აღმიძრა პატარა, მშვენივრად შედგენილმა კრებულმა
(შემდგენელ-რედაქტორი პროფ. ნოდარ გაბიძე). აქ გაცილებით მეტია
ნათქვამი უპირველესად გურამ ჭილაშვილზე, როგორც პიროვნებაზე,
როგორც შესანიშნავ ფიზიკოსზე, მონოგრაფიების ავტორზე, პრორექტორზე,
უსამართლობითა თუ ავადმყოფობით დაჩაგრულ გულსა და უნებლიე
ცრემლებზე (მხელველობაში მაქვს ვახტანგ ტუსკიას, გაი არსენიშვილის,
ნიკო ბერძენიშვილის, ივანე ვაშაკიძის, ნოდარ კეკელიძის, თეიმურაზ კო-

პალეიშვილის, მარიამ ლორთქიფანიძის, ვაჟა ოკუჯავას, ნოდარ ტაბიძის, მშექალა შანიძის, ლევან ჭილაშვილის, ანზორ ხელაშვილის, ალექსანდრე ჯავახიშვილისა და სხვათა წერილები).

ცხადია, მაშინვე შევიძინე. კითხვა რომ დაეწყო, პირველივე წერილის პირველი ფრაზა ასეთი იყო: „გურამ ალექსანდრეს ძე ჭილაშვილი დაიბადა 1928 წლის 17 სექტემბერს, ქ. გურჯაანში, მოსამსახურის ოჯახში“. ჩემს კალენდარს დახედე: იღვა 1998 წლის 17 სექტემბერი, ხუთშაბათი დღე. გურამ ჭილაშვილს 70 წელი შეუსრულდებოდა. ხდება ასეთი დამთხვევა. ის კი უკვე რვა წელია, საბურთალოს პანთეონში განისვენებს...

*
* *

ორმოცდაათიანი წლები იწურებოდა. იმხანად საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის ღირუქტორად პროფ. დავით გამეზარდაშვილი დაინიშნა. მან სასიკეთო რეორგანიზაცია ჩაატარა, გახსნა ახალი განყოფილებები, მიიღო დიდი ჯგუფი ახალგაზრდა თანამშრომლებისა. მათ შორის მეც აღმოჩნდი. ინსტიტუტი აკადემიის ძირითად შენობაში იყო განთავსებული, დღევანდელი პ. ინგოროყვას ქუჩაზე. არ იყო დიდი კოლექტივი, იგრძნობოდა ერთმანეთის პატივისცემა, კოლექტივობა, საქმის დიდი სიყვარული. ამავე შენობაში იყვნენ ენათმეცნიერებისა და ისტორიის ინსტიტუტის თანამშრომლები. ერთმანეთს კარგად ვიცნობდით, ვმეგობრობდით.

ერთ მშენიერ დღეს, უფრო ზუსტად, დღის ბოლოს სამსახურიდან მარტო წამოვედი (თანამშრომლები, ჩვეულებრივ, ჯგუფ-ჯგუფად გამოვდიოდით). დღევანდელი გ. ლეონიძის ქუჩას გამოვეყვი და მოედნის კუთხეში შევიჩერდი. გაზაფხულის მშვიდი საღამო იღვა და ხელით ვკვებოდი. ბავშვობა ამ უბანში მქონდა გაგარებული და, თუმცა იმ დროს უკვე სხვაგან ვცხოვრობდი, ყოველი ნახვისას მოგონებები ამეშლებოდა ხოლმე. ასე ვიდექი ჩემთვის, რომ გვერდით საუბარში გართულმა ისტორიის ინსტიტუტის თანამშრომლებმა ჩამიარეს. ბევრ მათგანს ვიცნობდი, რადგან ჩემი ბიძაშვილი, უდროოდ გარდაცვლილი ლალი გვახარია ამ ინსტიტუტის თანამშრომელი იყო. მათ შორის თავისი უჩვეულო სიღამამითა და სინატივით ბრწყინავდა გერონტი ქიქოძის ქალიშვილი მანანა.

უცებ, მეც არ ვიცი, რატომ, ჩემი ყურადღება მიიპყრო ერთმა ახალგაზრდა კაცმა, უფრო ბიჭი რომ ეთქმოდა. საშუალო სიმაღლის, განთხელს, ატალღებული თმითა და კეხიანი, ქართული ცხვირით, XIX საუკუნის ჭაბუკური იერი ჰქონდა. ყურადღება მიიქცია უმთავრესად მისმა ნერვიულმა მოძრაობამ, დაჟინებულმა მშერამ, რომლითაც ვიღაცას დაეძებდა და თან ხეს უფარებოდა. მშერას თვალი გავაყოლე და სულ აღვიღად და-

ვადგინე, ჭაბუკი მანანა ქიქოძის მისღევდა, მაგრამ არ სურდა, რომ იგი შეეძნიათ. ისე იყო შეპყრობილი ამ მიზნით, ვერავის ამხნევდა, არც კი მოედანზე მიღეთის ხალხი ირეოდა. მანანა და მისი მეგობრები გატაცებით საუბრობდნენ, ხან შეჩერდებოდნენ, ხან გააგონ აგრძელებდნენ გზას. ჭაბუკიც ხან ჩერდებოდა, ხან მისღევდა, სულ ასე ხეებს მოფარებული, მსუბუქად გადარბოდა ერთი ხისგან მეორისკენ. კარგახანს ვადევნებდი თვალს და მიკვირდა, რადგან ვიცოდი (მაშინ თბილისი ხომ შედარებით პატარა იყო და ერთი წრის ალაშიანებმა თითქმის ყველაფერი ვიცოდით ერთმანეთის შესახებ), რომ მანანა გათხოვილი იყო, თანაც მისი მეუღლე თბილისში გამორჩეული, ლამაზი და თითოთი საჩვენებელი პიროვნება იყო. ნებავ რისი იმედი აქვს ამ საცოლავს-მეთქი, გავიფიქრე და გზა გავაგრძელე.

რა ვიცოდი, რომ გავიღობა დრო, და ეს ჭაბუკი მიაღწევდა თავის საწადელს. რა ვიცოდი, რომ გავიღობა დრო, და ეს ჭაბუკი დაწერდა თავის ერთ-ერთ უმშვენიერეს ესეს – „როგორ უყვარდათ საქართველოში“, რომელიც ასე მთავრდებოდა: „...ყველაფერი ძველდება მშის ქვეშეთში, კვდება, იფიტება, მტვრად და ფერფლად უბრუნდება მარადისობის წიაღს...

ინაველება სიყვარულიც.

მაგრამ ერთ მშვენიერ დღეს ბროწეულის ლორთქო ფესვები ღონივრად გაჰკვეთენ ქვის ბალაგარს და სარკოფაგის ათასწლოვანი სიგრილიდან კვლავ ამოგვიგვიძვება, „ვით ბამბა გაუქრობელი“, ჩვილი, სამარადისო ხმა: ბევახ, *სიციოცხლეო ჩემო!*“

და რაოდენ დიდი იყო ჩემი გაოცება, აღტაცება და გულისტკივლი, როდესაც იგივე „სამარადისო ხმა“ მომესმა კრებულისა და „ქართული მწერლობის დესკანი“, რომელიც ეძღვნება გურამ ასათიანის დაბადების 70 წლისთავს. უფრო მუსიკა თუ ვიქნები, ამ კრებულში მოთავსებულ მშვენიერ ფოტოებს შორის არის ერთი, რომელზედაც გამოსახულია მანანა, გურამი და მათი პირმშო, ხოლო იქვეა ფოტოპირი გურამის წერილისა მანანასადმი ასეთი დასაწყისით: „*ჩემო სიციოცხლე!* ყველაფერი, რასაც ვხედავ, განვიციდი, მესმის, ვეხები, ქუნთქავ, ვიგონებ, ვოცნებობ – აბსოლუტურად ყველაფერი დაკავშირებულია შენთან. გადაწყვეტილი მაქვს დაწერო ჩვენი სიყვარულის ისტორია“...

მან შეასრულა თავისი დაპირება!

გურამ ასათიანი შედარებით გვიან გავიცანი, ჩვენ უფრო მეტი საერთო მეგობარი გვყავდა, ვიდრე უშუალოდ ვმეგობრობდით. რამდენჯერმე შევხვდი მას მოსკოვში. არ შეიძლებოდა მის მიმართ გულგრილი ვყოფილიყავი, ისეთი მომხიბლავი იყო ის ურთიერთობაში, კამათში, დროსგარებაში. ამ ურთიერთობაშია თვის შესახებ მეტყველებს მისი სულგრძელი წარწერა ერთ-ერთ წიგნზე: „მურა გვახარიას, კარგ კაცს, ბველისძეველი სიმპათიებით, შენი გ. ასათიანი, 16.XI.78“.

ოცი წელი გასულა მას შემდეგ! ის კი უკვე თექვსმეტი წელია, რადიკალური განხორციელების პანთეონში განისვენებს...

გურამ ასათიანის 70 წელი შესრულებოდა. როგორც აღინიშნა, ამ თარიღს მიეძღვნა შემოხსენებული კრებული (შემდგენელ-რედაქტორი გურამ გვერდწითელი), რომელიც შემდეგი განყოფილებებისაგან შედგება: წერილები; მოგონებები; გამოსათხოვარი; მიძღვნილი ლექსები. ავტორთა შორის მრავლად არიან მისი სიყრმის მეგობრები, კოლეგები, მოწაფეები, თაყვანისმცემლები, ქართული მწერლობისა და კრიტიკის გამოჩენილი წარმომადგენლები (ირაკლი აბაშიძე, გრიგოლ აბაშიძე, ნოდარ დუმბაძე, სარგის ცაიშივილი, არჩილ სულაკაური, თამაზ ბიბილური, ლევან ასათიანი, გურამ ბენაშვილი, ზაზა აბშიანიძე, ჯანსუღ ჩარკვიანი, თემო ჩირგაძე, ვახტანგ ანანიაშვილი, ნოდარ ცერცვაძე და სხვ.). წერილებსა და მოგონებებში სრულად იკვეთება გურამ ასათიანის არაჩვეულებრივად ლაღი (როგორც მისი ვაჟი ლევანი წერს: „სილაღე მისი ხასიათის ერთ-ერთი არსებითი თვისება იყო“), ამაყი (თუმც არა ქედმაღლური), იუმორით აღსავსე პიროვნება. მაგრამ ამ გარეგნულად დარღვიმანდული ყოფის მიღმა იმალებოდა ღრმა განსწავლულობა, დახვეწილი ლიტერატურული ალლო და გემოვნება, სიახლის გრძნობა, აუცილებლობის შემთხვევაში დაძაბული შრომის უნარი, რის გარეშე ვერ დაიწერებოდა „მერანი“ და მისი ავტორი“, „ვეფხისტყაოსნიდან“ – „ბახტრიონამღე“, „ქართველი ლირიკოსები“, „თანამღევი სულები“, „საკუუნის პოეტები“, „კლასიკა და თანამედროვეობა“ და მისი გელის სიმღერა – „სათავეები“. ამ წიგნის გარდა ხომ იყო მრავალი წერილი, მოხსენება, ჟურნალ „ლიტერატურნაია გრუშიას“ რედაქტორობა, განყოფილების გამგეობა...

განსაკუთრებით მინდა გამოვეყო ბორის პასგერნაკის აღგაცემა ჭაბუკი გურამ ასათიანის პიროვნებით, მასთან პირველივე შეხვედრის შემდეგ რომ გამოხატა გიციან გაბიძის მეუღლის ნინო გაბიძისაღმი გამოგზავნილ ბარათში.

*
* *

...ორი პაგარა კრებული, ორი სრულიად განსხვავებული პიროვნებისაღმი მიძღვნილი, რომელთაც ერთი მთავარი თვისება აერთიანებთ: გამორჩეული ღირსება. და კიდევ გულისკვირის ნაადრევი განშორებისაღ.

იოსებ გრიშაშვილის «ქალაქური ლექსიკონი»

„თბილისი, რომელმაც მრავალი უცხო კულტურული ნაკადი შემოიერთა, ქართულ ყაიდაზე გარდაქმნა და გადაახალისა, მუდამ გამოირჩეოდა თავისი მნიშვნელობით, სიმღერით, ენით, საუბრის კილოთი. თბილისური კილო, თბილისური მეგყველება ჯერ კიდევ ბევრ რასმე საიდუმლოს ინახავს და ამ საუნჯის გამომზეურება, მოხმარება, ქართულ ეროვნულ ენაში ჩართვა მომავლის საქმეა“ (ბ. ჯორბენაძე), – ეს მანამდე ითქვა, სანამ დღის სინათლეს იხილავდა *იოსებ გრიშაშვილის* მრავალწლიანი თავდადებული შრომის შედეგი – *„ქალაქური ლექსიკონი“*, რომელიც 1997 წელს გამოსცა გამოცემლობა „საბჭობლომ“.

ერთია ფასდაუდებელი ძიება და ღვაწი დიდი პოეტიკისა და მერე – თავდადებული შრომა ქალბატონ *რუსუდან კუსრაშვილისა*, რომელმაც იოსებ გრიშაშვილის არქივში დაცულ ამ უნიკალურ მასალებს ლექსიკონის სახე მისცა და გამოსაცემად მოამზადა.

თბილისური მეგყველების, თბილისური ქართულის როლი და მნიშვნელობა, ცხადია, კარგად ესმოდა დიდ ივანე ჯავახიშვილს; ამიტომაც იყო, როცა მან საშვილიშვილო საქმეს დაულო სათავე – საქართველოს შინამრეწველობისა და ხელოსნობის ისტორიის მასალების შეკრება დაიწყო – საქართველო 25 სამუშაო რეგიონად დაყო და თითოეულ რეგიონში მაღალკვალიფიციური მეცნიერი მიავლინა, თბილისი ცალკე რეგიონად გამოყო და აქ მასალის შეგროვება იოსებ გრიშაშვილს მიანდო. 1935 წელი იყო.

ცხადია, იცოდა დიდმა ივანემ, ვის ანდო ქალაქური ლექსიკონის შეგროვება; იოსებ გრიშაშვილი მას შემთხვევით არ შეურჩევია. XX საუკუნის დასაწყისში თუ ვინმემ იცოდა ყოველივე ის, რასაც თბილისური ერქვა – სიგჳვა, ალათ-წესი, ყოფა-ცხოვრების ნებისმიერი წვრილმანი დეტალიც კი – ეს იოსებ გრიშაშვილი იყო, „ძველი თბილისის ლიტერატურული ბოჳმის“ ავტორი. ალბათ ისიც იცოდა ი. ჯავახიშვილმა, რომ პოეტს ქალაქური ლექსიკონის შეგროვება დიდი ხნის დაწყებული ჰქონდა.

ღიას, პოეტი არქივში დაცული „წინათქმა“ რომელსაც ფრჩხილებში მიწერილი აქვს „მასალები ქალაქის წინათქმისათვის“, კალენდრის ფურცლების უკანა (ცარიელ) გვერდებზეა გაკეთებული; კალენდარი 1928 წლისაა. ცხადია, ეს წინათქმა ამავე პერიოდშია შექმნილი; როგორც ჩანს, მკვლევარს სალექსიკონო მასალა 1928 წელს უკვე მოპოვებული აქვს (ყოველ შემთხვევაში, ძირითადი ნაწილი მაინც) და წინათქმას უკეთებს...

გამომცემლის, ქალბატონი რ. კუსრაშვილის, სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ არქივში დაცული სალექსიკონო მასალა მკითხველამდე უაღრესად საინტერესო ლექსიკონის სახით მოვიდა (წიგნი 304 გვერდს შეიცავს). გვჯერა, მის აუ-კარგზე ბევრი ითქმება; ამჯერად ჩვენ ფაქტი აღვნიშნეთ ამ ლექსიკონის გამოცემისა და მაღლობა გვინდა შეუკადრეთ ქართული სიტყვისა და საქმისათვის დამამშვრალ პოეტს. და კიდევ იმათ, ვინც იმრუნა იმისათვის, რომ პოეტის ღიდ შრომას ღღის სინათლე ეხილა...

ღანიტერესებული მკითხველისათვის ლექსიკონის შინაარსს, მის ღანიშნულებას კარგად წარმოაჩენს თავად ავტორისეული განმარტება „წინათქმიღან“: „ეს არ არის „ღრიშაშვილის ლექსიკონი“, როგორც პოეტის. ჩემი ლექსის ენა დღეძმობიღა ძველი მწერლების ენას (შოთას, საბას, ივ. მაჩაბღის, შექსპირის, ღრ. ყიფშიძისა და ივ. მაჭღავარიღანის თარღმანებს). რასაკვირვეღია, მაქვს ქალაქის ლექსიკის სურნელებაც, მაღრამ ესეც მაშინ, როცა ამრის ღამოსათქმელად სხვა საბადლო სიტყვა არ არსებულა. შეიძლება აქ იყოს ბევრი სიტყვა გულუბრყვილოდ ახსნიღი, ე.ი. მისი შესატყვისის, მისი ძირის ჩემებურად ახსნა, მაღრამ არაღი-თარი პრეტენზიღა არა მაქვს – „მცოღნეობის რაყამი“ მივიკრა და შო-თას სახეღარიღივით ვუციღლობღე. მე მხოლოდ ეს სიტყვები დღეავროვე დღა, როგორც მასალა, დღეავროვე ძველი თბიღისეული პოეტის სახსოვრად“.

ღაბოლოღ: „ძველი თბიღისის ღიეტერატურული ბოჭემის“ ბოლოთქმაში პოეტი არაღერთღმის იმეორებს: „მე თბიღისი მიყვარს“. წინამღე-ბარე ლექსიკონი სწორედ ამ სიყვარუღის ნაყოფიღა.

«ჯვარ-ხატთა სადიდებლები»

გასულ წელს მკითხველმა მიიღო თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფოლკლორისტიკის კათედრის მიერ მომზადებული საყურადღებო კრებული „ჯვარ-ხატთა სადიდებლები“ – ტექსტები შეკრიბეს, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთეს მურაბ კიკნაძემ, ხეთისო მამისიმელიშვილმა და ტრისტან მახაურმა (გამომცემლობა „ნეკერი“. რეცენზენტი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი თინათინ ოჩიაური). ის მიეძღვნა ჯვარ-ხატთა აწ გარდასულ ხუცეს-ხევისბერთა ხსოვნას. კრებულის შემდგენლები მაღლიერებით იხსენიებენ ამ ხუცეს-ხევისბერთ და მაღლს მოახსენებენ დღეგრძელთ, რომლებიც დღემდე მამაპაპურად უძღვებიან ჯვარ-ხატთა სამსახურს.

კრებულში შესულია აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის საკულტო ტექსტები – ჯვარ-ხატთა დღეობებზე ხუცეს-ხევისბერთა მიერ წარმოსათქმელი სადიდებლები, ლოცვები, დამწყალობებანი. მისი შედგენილობა ასეთია: წინათქმა (მ. კიკნაძე), შესავალი (ხ. მამისიმელიშვილი, მ. კიკნაძე, გ. მახაური), ტექსტები (მასალა დალაგებულია საყმობის მიხედვით: ხევსურეთი – პირაქეთი ხევსურეთი, შაგილის მხარე, მიღმახევი, ჯუთა, არხოგი, უცნობი საყმო; ფშავი – ლაშარის ჯვარი, გოგლაურთ თემი, ქისტაურთ თემი, გაბილაურთ თემი, უძილაურთ თემი, ცაბაურთ თემი, გოღერძაულთ თემი, მათურის თემი, უკანა ფშავის თემი; ხორხის ხეობა; მთიულეთი; გულამაყარი; ხევი; თუშეთი; ნაქადაგრები); საძიებლები; ჯვარ-ხატთა სახელები, ქრისტიანული გერმინები და ცნებები, ადგილის სახელები; ლექსიკონი, შემოკლებანი, ინგლისური რეზიუმე.

ამ ტექსტების ჩაწერა თუ პუბლიკაცია კარგა ხნის წინ დაიწყო. ამ საშეილშივილო საქმის სათავეებთან ილია ჭავჭავაძე, ვაჟა-ფშაველა, პეტრე უმიკაშვილი და სხვა გამოჩენილი მოღვაწენი იდგნენ. მათი საქმიანობა სასახელოდ განაგრძეს აკაკი შანიძემ, გიორგი ჩიგაიამ, რუსუდან ხარაძემ, სერგი მაკალათიამ, ვერა ბარლაველიძემ, ალექსი ოჩიაურმა, თინათინ ოჩიაურმა და სხვებმა, მაგრამ დიდი სამუშაო შესასრულებელი იყო – ჩასაწერი, გამოსაცემი და შესასწავლი იყო დიდძალი მასა-

ლა. და აი, კრებულის შემდგენლებმა იკისრეს ამ სამუშაოს შესრულება. მათ მოიარეს აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთი, ჩაიწერეს დიდძალი მასალა, გამოიყენეს არქივებში დაცული ჩანაწერები (რუსულაზნა ხარაძის არქივი, ქართული ლიგერაგურისა და ისტორიის ინსტიტუტების არქივები, განსაკუთრებით – უნივერსიტეტის ფოლკლორისტიკის კათედრის არქივი და სხვ.), ისარგებლეს აღრინდელი პუბლიკაციებით და ხანგრძლივი და გულმოდგინე მუშაობის შედეგად საგნის უსაზღვრო სიყვარულითა და ღრმა ცოდნით შეადგინეს კორპუსი, რითაც შეაგუსეს ეროვნული ფოლკლორისტიკის შესამჩნევი ხარევი.

საგულისხმოა, რომ უკანასკნელ ხანამდე საკულტო ტექსტებს ქართულ ფოლკლორისტიკაში ნაკლები ყურადღება ექცეოდა; მათ უპირატესად მითოლოგიის ან პოეზიის ეანრში განიხილავდნენ და უნებლიეთ უგულვებელყოფდნენ მათ სპეციფიკას, ჩრდილში რჩებოდა მათი ფუნქცია საზოგადოების რელიგიურ ცხოვრებაში. სამწუხაროდ, რადგან არ არსებობდა კორპუსი, ბევრი რამ უცნობი იყო და საკულტო ტექსტები არ შეისწავლებოდა (ან თითქმის არ შეისწავლებოდა) რელიგიური, ეთნოგრაფიული, პოეტიკური თუ ლინგვისტური კუთხით. ახლა გზა ხსნილია: გამოჩნდა დიდძალი მასალა, რომელსაც, იმედია, ჯეროვნად გამოიყენებენ არა მხოლოდ ფოლკლორისტიკები, არამედ ენათმეცნიერები, ეთნოლოგები და ქართველოლოგიის სხვა დარგების წარმომადგენლები.

სარეცენზიო კრებულის გამოცემამ ერთხელ კიდევ ცხადყო ფოლკლორული ექსპედიციების ჩატარების აუცილებლობა. გამოქვეყნებული მასალა მოწმობს, რომ მთიანეთის ზოგიერთ კუთხეში (ხევში, თუშეთში...) შედარებით ნაკლებად არის ჩაწერილი საკულტო ტექსტები, რადგან მათი მცოდნეთა რიცხვი საგრძნობლად შემცირდა და ზოგან საკულტო-მეპირისტიკვიერი ტექსტი აღარაჟის ახსოვს. ასე რომ, შემორჩენილ ხუცეს-ხევისბერთა დაძებნა და მათგან პეველი ტექსტების ჩაწერა საშური და გადაულებელია.

იმედია, ფოლკლორისტიკის კათედრა კვლავაც ინგენსიურად იმუშავებს ამ მიმართულებით და გაამდიდრებს მის ფოლკლორულ არქივს, ხოლო შემდგომი კვლევა-ძიებით აამაღლებს ეროვნული ფოლკლორისტიკის დონეს.

ყოველივე ზემოთქმული უფლებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ „ჯვარხატთა სადილებლები“ არა მხოლოდ ქართული ფოლკლორისტიკის, არამედ საერთოდ ქართველოლოგიის ძვირფასი შენაძენია.

ქართული ფილოლოგიური მეცნიერების კვირფასი შენაქენი

1996 წელს გამოქვეყნდა *ელიშერ ჭელიძის* მონოგრაფია „*ძველი ქართული საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგია*“ (I). წიგნი დიღანიანია, შეიცავს 692 გვერდს, ივარაუდება II ტომის გამოცემაც, სადაც ამავე თემასთან დაკავშირებული სხვა მნიშვნელოვანი საკითხები იქნება განხილული. ნაშრომი ემყარება სევერიანე გაბალოენელის „ექუსთა ღღეთაჲს“ უძველესი ქართული თარგმანის ტექსტის ფილოლოგიურ-ტექსტოლოგიურ და ტერმინოლოგიურ კვლევას და როგორც ავტორი წერს: „შეისწავლის ძირითადი საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგიის ქართულ ენაზე ჩამოყალიბებისა და ეპოქალური ცვალებადობის ისტორიას...რაც ღღემღე მონოგრაფიული განხილვის წესით, სტრუქტურული მთლიანობით არავის შეუსწავლია“. ეს ფაქტი, მით უმეტეს, აღსანიშნავია, რადგან, თავი რომ დავანებოთ ქრისტიანული მწერლობის მქონე სხვა ენებს, თვით ბერძნული და ლათინური საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგიაც კი მისი ისტორიითურთ ღღემღე მონოგრაფიულად არავის შეუსწავლია. შეიძლება ითქვას, რომ ეს ნაშრომი კვლევის თავისი ახლებური მეთოდით ახალი სიგყვამა ქართულ ფილოლოგიურ მეცნიერებაში.

მონოგრაფია ორი ნაწილისაგან შედგება. პირველ ნაწილში (გვ.5-86) მოცემულია სევერიანე გაბალოენელის თხზულების „ექუსთა ღღეთაჲს“ ქართული თარგმანის ფილოლოგიური ანალიზი. ეს ნაწილი ძირითადად იმის დამტკიცებას ემსახურება, რომ თხზულება თარგმნილია უშუალოდ ბერძნულიდან. მეორე ნაწილში კი, რომელსაც ნაშრომის მთელი 600 გვერდი უჭირავს (გვ.89-683), თარგმანის უძირითადესი საღვთისმეტყველო ტერმინების ანალიზის საფუძველზე გარკვეულია ამ თარგმანის განსაკუთრებული ტერმინოლოგიური არქაულობა, რის შედეგადაც მიღებულია მეგად მნიშვნელოვანი დასკვნა, რომ სევერიანე გაბალოენელის აღნიშნული თხზულების თარგმანი ქართული მწერლობის უადრესი ეპოქის (V საუკუნის პირველი ნახევარი, ან შუა წლები) ძეგლად უნდა

ჩაითვალოს. ამ ეპოქის წერილობითი ძეგლები ქართულ სინამდვილეში დღემდე გამოვლენილი არ ყოფილა, ასე რომ, ეს დასკვნა ძალზე ღირებულია ჩვენი მწერლობის პრესტიჟისათვის საერთოდ. აქ იგულისხმება ის ფაქტიც, რომ ბერძნულიდან შესრულებული ეს თარგმანი წინ უსწრებს ქართულ-სომხური ლიგურაგურული თანამშრომლობის დაწყებას, რაც V საუკუნის შუა წლებიდან ივარაუდება (გვ.683).

ნაშრომის მეორე ნაწილი 12 თავისაგან შედგება იმ 12 ფილოსოფიურ-თეოლოგიური გერმინის მიხედვით, რომელიც წიგნის ავტორის განხილვის საგანს წარმოადგენს. ეს გერმინებია: უსია, ფიუსის, ჰიპოსტასის, მონოგენეს, სტოხეიონ, ჰიულე, ორთოლოქსია/ორთოლოქსოს, კანონ, აისთესის/აისთეგრონ, აიგია/აიგიონ, პოიოტეს/პოიონ, ასომატოს.

დიდძალი რაოდენობის ძველი ქართული მწერლობის ძეგლების შესწავლის საფუძველზე ავტორი აღგენს ქართულ გერმინთა შესაბამისობას აღნიშნულ გერმინებთან. თითოეული ამ გერმინისა და მისი ქართული შესაგვესების განხილვის შემდეგ ე. ჭელიძე იმასაც არკვევს, თუ შესაბამისად რომელ გერმინს იყენებს სევერიანე გაბალოვნელის თხზულების ქართველი მთარგმნელი. ნაშრომიდან ამკარად ჩანს, რომ გერმინები, რომლებიც ბერძნული შესაბამისი გერმინების შესაგვესად არის ამ ძეგლში ნახმარი, ყველა ძალზე არქაულია.

ძველი ქართული მწერლობის სხვადასხვა პერიოდის ძეგლებში დიდძალი გერმინის გამოვლენამ და განხილვამ შესაძლებლობა მისცა წიგნის ავტორს, დაედგინა მეტად მნიშვნელოვანი კანონზომიერება, სახელდობრ, რომ „გერმინული ქმნალობის პროცესი მყარად იცავს უწყვეტ ეპოქალურ მონაცვლეობას: ათონურ სკოლას უშუალოდ ასაბრლოებს წინათონური ეპოქა, საკუთრივ ათონური სკოლის უშუალო მემკვიდრეა (თეოფილე ხუცესმონაზონთან ერთად) ეფრემ მცირე, რომელიც უშუალო საფუძველს უქმნის არსენ იყალთოელს, ხოლო ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, უშუალო მესაბიძრკვლეა გელათის საღვთისმეტყველო სკოლისა“ (გვ.408-409).

ე. ჭელიძის მონოგრაფია კარგად გვარწმუნებს იმაში, რომ ძველი ქართული მწერლობის ძეგლების გერმინოლოგიური შესწავლა უთუოდ არის ერთ-ერთი საიმედო დასაყრდენი მათი ფილოლოგიური კვლევის სწორად წარმართვისათვის. მეთოდი ნამდვილად ამართლებს და საფუძვლიანადაც, სევერიანე გაბალოვნელის „ექუსთა დღეთაჲს“ გარდა ნაშრომში გამოვლენილია არა ერთი სხვა ძეგლიც, რომელთა დათარიღება და აგრიბუცია სწორედ გერმინთშესაგვესობის მეშვეობით ანდა მისი დიდი დახმარებით არის შესაძლებელი.

ე. ჭელიძეს ამ ნაშრომში განსაკუთრებით მაღალ დონეზე აქვს ჩაგარებული ბიზანტიური მწერლობის ცნობილი ძეგლის „სახისმეცვეელის“ (იგივე „ფიზიოლოგი“) ქართულ-სომხური გექსტების გერმანოლოგიური კვლევა. გერმინულთან ერთად ენობრივ-სტილისტური მასალის მოშველიებითა და გამოყენებით ნაშრომში ძალზე დამაჯერებლადაა დასაბუთებული, რომ ეს თხზულება ქართულ ენაზე უთარგმნაო არა VIII საუკუნეში (როგორც ნ. მარი თვლიდა), არამედ V საუკუნის შუა წლებში. სხვათა შორის, უნდა აღინიშნოს, რომ „სახისმეცვეელის“ კვლევისადმი მიძღვნილი ნაწილი ამ მონოგრაფიაში სრულიად განსაკუთრებულია. მისმა გაცნობამ არ შეიძლება არ ალაფრთოვანოს უკლებლივ ყველა სპეციალისტი.

გერმინოლოგიური კვლევის საფუძველზე (ისევე ენობრივ-სტილისტურ მონაცემებთან შეთანხმებით) ავტორი ახდენს „საბა განწმედილის ცხოვრების“ ქართული თარგმანის გადათარიღებასაც და იგი ამ ძეგლსაც დაახლოებით ორი საუკუნით აძველებს. დასკვნა სავსებით დამაჯერებელია. სხვა მაგალითები: გერმინოლოგიის მეთოდის გამოყენებით ირკვევა ისიც, რომ ამონიოს ერმისის თხზულებათა ქართულ ენაზე მთარგმნელი არავითარ შემთხვევაში არ არის იოანე პეტრიწი, რისი დამტკიცების ცთუნებაც არსებობდა მანამდე ქართველ ფილოლოგთა წრეში.

მაქსიმე აღმსარებლის თხზულებები „ორასეული“, „ოთხასეული“ და „თავნი ათხუთმეგნი“, რომელთაგან პირველი ორი კ. კეკელიძეს ნიკოლოზ გულაბერისძის თარგმანად მიაჩნდა, ხოლო მესამე – ეუთვიმე ათონელისეულ თარგმანად, გერმინოლოგიური კვლევის შედეგად ეფრემ მცირის თარგმნილი აღმოჩნდა. ეფრემ მცირის თარგმნილი აღმოჩნდა აგრეთვე Jer.23 ხელნაწერში ეფრემის თარგმანთა შორის მოთავსებული იოანე დამასკელის ენკომია იოვანე ოქროპირისადმი, რომლის მთარგმნელის შესახებ მანამდე საერთოდ არაფერი იყო ცნობილი.

საგანგებო აღნიშვნის ღირსია აგრეთვე ნაშრომში „კლემაქსის“ პეტრე გელათელისეული თარგმანისა და Ath.6 ხელნაწერის აგრიბუციის გარკვევა და ამასთან ერთად პეტრე გელათელის საღვთისმეცველო სტილის თავისთავადობის წარმოჩენა: სწორედ გერმინოლოგიის მიხედვით გაირკვა, რომ Ath.6 ხელნაწერის გექსტები თარგმნილი უნდა იყოს პეტრე გელათელის მიერ.

ფილოლოგიურ კვლევაში გერმინოლოგიის მეთოდის სარგებლიანობა კარგად ჩანს აგრეთვე ბასილი დიდის „ექუსთა დღეთაჲსა“ და გრიგოლ ნოსელის „კაცისა შესაქმისთჳს“ თარგმანებში „საგრძნო-

ბელისა“ და „საცნობელის“ ხმარებასთან დაკავშირებით. ის ფაქტი, რომ გრძნობის ორგანოთა გერმინულ აღმნიშვნელად პირველი იყვნენ „საცნობელს“, ხოლო მეორე – „საგრძნობელს“, მკვლევარს სრულიად სამართლიანად აფიქრებინებს, რომ ძველ ხელნაწერებში ასერიგად შეწყვილებული ეს ორი თხზულება სხვადასხვა მთარგმნელს უნდა ეკუთვნოდეს.

საკითხების სიმრავლითა და შესაბამისად მნიშვნელოვანი დასკვნებითა და დებულებებით უხვად დატვირთული ეს მონოგრაფია მეტად ძვირფასი შენაძენია ქართული ფილოლოგიური მეცნიერებისა. იგი დიდ სარგებლობას მოუტანს როგორც ფილოლოგ მკვლევართ, ისე ამ მეცნიერებით დაინტერესებულ ყველა მკითხველს.

კრებული - «ილია ჭავჭავაძე ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ»

კრებული - „ილია ჭავჭავაძე ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ“ - მიზნად ისახავს, რაც შეიძლება მეტი სისრულით გააცნოს მკითხველს დიდი ქართველი მწერლის შეხედულებები ლიტერატურასა და ხელოვნებაზე, მათ რაობასა და დანიშნულებაზე, ხელოვნის მისიასა და შემოქმედებითი პროცესის სპეციფიკაზე, თარგმანისა და კრიტიკის ფუნქციაზე და ა.შ. რა თქმა უნდა, არ შეიძლება ვიგულისხმოდ, რომ ესა თუ ის აზრი მხოლოდ ილიას ეკუთვნის და მანამდე არავის გამოუთქვამს. ამჟამად ყველასათვის ნათლად არის ცნობილი, რომ ილია ჭავჭავაძე იზიარებდა მოწინავე რუსი და დასავლეთ ევროპის მოაზროვნეების შეხედულებებს, როგორც ხელოვნების არსისა და დანიშნულების, ასევე სხვა მრავალი საკითხის შესახებ. ის კიდევაც იმოწმებდა და ეყრდნობოდა მათ, მაგრამ სხვისი ნააზრევის ბრმად გადმოტანა არასოდეს უცდია. მისი მსჯელობა ეფუძნებოდა საკუთრივ ნაგრძნობსა და განცდილს. პროფესორ გრიგოლ კიკნაძის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ილია ჭავჭავაძე მაინც ყოველთვის რჩებოდა დამოუკიდებელ ქართველ მოაზროვნედ“. მის მიერ სხვადასხვა ავტორის მოხმობა გამოწვეული იყო მხოლოდ და მხოლოდ ქართული ლიტერატურისა და ხელოვნების სასიცოცხლო ინტერესების ჩვენების, „პატრიოტული ხედვის“ დამკვიდრების მიზნით. „არაფერი ისეთი არ გაუხდია მწერალს განსჯის საგნად, რაც უშუალოდ ქართული ვითარებით არ იქნებოდა ნაკარნახევი“ (ლ. მინაშვილი). ამრიგად, ილიას შეხედულებების ორიგინალობას კი არ უნდა მიექცეს არსებითი ყურადღება, არამედ იმ პრინციპების სიახლეს, რომელსაც ილიას ეპოქის ქართული ლიტერატურისათვის განმსაზღვრელი ფუნქცია ჰქონდა.

კრებული საშუალებას აძლევს ქართველ მკითხველს, გაიაზროს უდიდესი მოღვაწის - ილია ჭავჭავაძის პიროვნება კიდევ ერთი კუთხით, ილია - როგორც თავის ქვეყანაში უაღრესად თანადროული მსოფლმხედველობრივი და ესთეტიკური პრინციპების დამამკვიდრებელი.

თუ რატომ იყო რეალისტური პრინციპების დამკვიდრება დროულად ქართული ლიგერატურისათვის, ამაზე პასუხს თვით ილია იძლევა თავის სტაგიაში – „წერილები მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ ლიგერატურაზე“. ილიამ წარმოაჩინა მეცხრამეტე საუკუნის ქართული მწერლობის განვითარების უწყვეტი გზა. ოცდაათიანი წლების დახასიათებისას იგი აღნიშნავს, რომ ამ პერიოდის პოეზია „უფრო თითონ მწერლის გულთა წვა-ღაგვას, ჭირსა და ლხინს გვიგალობს, ვიდრე მოაზრე ცხოვრების ამრთა სელას და წარმატებას“. ილია ამის მიზეზსაც ასახელებს, მაგრამ ლიგერატურის განვითარებისათვის სწორედ „მოაზრე ცხოვრების ამრთა სელას“ მიიჩნევს საჭიროდ. მეცხრამეტე საუკუნის სამოციანი წლებში მინელდა ინტერესი რომანტიზმის მიმართ. ამას განაპირობებდა ძირითადად ორი ფაქტორი: ერთი მხრივ, რეალიზმის განვითარება, რაც აუცილებელი იყო ქვეყნისათვის, თუ სურდა ჩართვა მსოფლიო ლიგერატურულ პროცესში; მეორე მხრივ კი, საზოგადოების ამოქმედებისაკენ სწრაფვა, რაც პიროვნული გრძნობების გამოხატვას, მწერლის სუბიექტურ ასპექტში განხილულ სინამდვილეს არ შეეძლო. არ არის საკამათო, რომ გრიგოლ და ვახტანგ ორბელიანების პატრიოტიზმი განსხვავებულია პატრიოტიზმის იმ ფორმისაგან, რომელსაც სამოციანელები გვთავაზობენ. ისინი ჭვრეტით კი არ კმაყოფილდებიან, არამედ მოქმედების პრინციპს უსახავენ მწერლობას სახელმძღვანელო პრინციპად. მათი თავკაცი და იდეური სულისჩამდგმელი კი ილია ჭავჭავაძეა.

ბუნებრივია, დღევანდელი უარყოფითი მკითხველი იზიარებს ან არ იზიარებს ილიასეულ პრინციპებს, რომელიც რეალისტურ მსოფლმხედველობაზეა დაფუძნებული. აღამიანის ბუნების მრავალფეროვნება განაპირობებს ხელოვნებისა და ცხოვრებისადმი მიდგომის მრავალფეროვნებასაც, მაგრამ არ უნდა დაგვაიწყდეს, რომ რეალისტურ პრინციპებს ყველა დროში ენიჭებოდა განსაკუთრებული მნიშვნელობა, ხოლო ილიას ეპოქაში მათ სასიცოცხლო ფუნქცია დაეკისრათ. უნდა გავითვალისწინოთ ის ისტორიული ვითარებაც, რომელიც ამ პრინციპების არსებობას განსაზღვრავდა, რაც ცალმხრივი შეფასებისაგან თავის დაღწევის საშუალებას მოგვცემს. თავად ილია მოგვიწოდებს ისტორიზმის პრინციპისაკენ თავის სახელგანთქმულ სტაგიაში „ორიოდე სიგევა თავად რევამ შალვას ძის ერისთავის მიერ „შეშლილის“ თარგმანზედა“. იგი გმობს სენტიმენტალიზმს, მაგრამ აღიარებს ამ მიმართულების გარკვეულ მნიშვნელობას განვილილი ისტორიული პერიოდისათვის. ილია ჭავჭავაძის ნააზრევს კი არა მხოლოდ თავისი დროისათვის ჰქონდა დიდი მნიშვნელობა, არამედ დღესაც ინარჩუნებს აქტუალურ, შემეცნებით ღირებულებას და მომავალშიც შეინარჩუნებს, რადგან ილიამ

ჩამოაყალიბა და დაასაბუთა ქართული მწერლობის განვითარების
ეროვნული გზა.

პიროვნება ვალდებულია პასუხი აგოს გარესამყაროს პროცესებზე;
ყველაზე დიდი მოვალეობა კი პოეტს აკისრია, რადგან ის არის, როგორც
ამ პროცესების შეულამაზებელი ამსახველი, მანკის მამხილებელი, ამავე
დროს ერის წინამძღოლი, მისი ჭკუა-გონების წარმმართველი და ყვე-
ლაზე მეტად პასუხისმგებელი — ამ უმაღლეს მორალურ პრინციპებს
თვით დღევანდელი მკითხველიც კი ვერ აღიქვამს გულგრილად, რად-
გან მათი დაცვა ჩვენი ქვეყნის ბედს წარმართავს, ხოლო მოვალეობა
სამშობლოს წინაშე არასოდეს ბარდება წარსულს. მართალია, კრებუ-
ლი „ილია ჭავჭავაძე ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ“ განკუთვ-
ნილია ქართული ესთეტიკური აზრისა და საზოგადოდ ლიტერატურისა
და ხელოვნებით დაინტერესებული სპეციალისტებისათვის, მაგრამ ფარ-
თო მკითხველისათვის მას ის მნიშვნელობაც ენიჭება, რომ ეროვნული
თვალთახედვით გაიამბროს სამოციანელთა სატკივარი, ილიას სატკი-
ვარი და თუ მთელი ერის მეთაურის როლის შესრულება არ ძალუძს,
მისი შეასედი პასუხისმგებლობა მაინც იკისროს საკუთარი ცხოვრების
წინაშე.

კრებულის გამოცემის ინიციატორი პროფესორი გრიგოლ კიკნაძე
იცო, რელაქტორი ჩვენს სინამდვილეში უკვე აღრე არსებული ასეთივე
კრებულისა „ვაჟა-ფშაველა ხელოვნებისა და ლიტერატურის შესახებ“.
შესავალ წერილში ბატონი გრიგოლი აღნიშნავს: „კრებულის შედგენი-
სას რელაქცია იმ მიზნით ხელმძღვანელობდა, რომ ჩვენი საზოგადოებ-
ისათვის ისეთივე წიგნი მიეწოდებინა, როგორიცაა აქვს რუს მკითხვე-
ლს თავისი თითქმის ყოველი მნიშვნელოვანი მწერლის შესახებ“. მის
სიტყვებში ჩადებულია აზრი, რომ ამდგვარი გამოცემები ჩვენი სი-
ნამდვილისთვისაც საჭირო და აუცილებელია, რაც უწინარეს ყოვლისა
ილია ჭავჭავაძის კრებულის გამოცემას უნდა ეხებოდეს, რადგან ილ-
იამ და სამოციანელებმა შეგვევითი, პოლემიკური ხასიათის წერილებით
ფაქტიურად დაამკვიდრეს ის ლიტერატურულ-ესთეტიკური გარემო,
რომელიც უკვე სხვანაირი ფორმით გააშუქა ვაჟამ. გრიგოლ კიკნაძემ
„ვაჟას კაბინეტთან“ შემოიკრიბა სპეციალისტთა წრე, რომელიც შეუდგა
ილიას ნააზრევის თავმოყრასა და კრებულისათვის მომზადებას.
გარკვეული მიზეზების გამო მას სამუშაოს შესრულება არ დასცალ-
და. უფრო მოგვიანებით კრებულის შესადგენად მუშაობა განაახლა
თსუ ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიის კათედრამ პროფ.
პროკლე კეკელიძის ხელმძღვანელობით; ხოლო „ილიას კაბინეტმა“
დღიდან დაარსებისა პირველ ამოცანად კრებულის მომზადება და

გამოცემა დაისახა; ხელახლა წამოიწყო ეს საქმე, რადგან აღრეული მასალები ვერ მოიპოვა. კაბინეტის ხელმძღვანელის, პროფესორ ლადო მინაშვილის ინიციატივითა და დიდი მონღომებით ყოველივე წარმატებით დაგვირგვინდა.

კრებულისათვის მასალის შერჩევასა და გამოსაცემად მომზადებაში აქტიურად და გულთადად მონაწილეობდნენ „ილიას კაბინეტის“ თანამშრომლები: თამარ ხვედელიძე, რუსუდან კვიციანი, ეკა ვარლომეილი, რუსუდან ჯალაღონია, მარიკა გოგიჩაიშვილი, მედეა კვაჭანგირაძე.

ჩვენი საზოგადოების დიდმა ნაწილმა მიიღო მონაწილეობა კრებულის შექმნაში. მასში თავმოყრილი ილიას ნააზრევი იმდენად მრავალმხრივია, რომ სარედაქციო კოლეგია ლიტერატურისა და ისტორიის სხვადასხვა სფეროს მკვლევარებს აერთიანებს. სარედაქციო კოლეგიის წევრები არიან: გიორგი აბაშიძე, ნიკო ბერძენიშვილი, კორნელი დანელია, იუზა ევგენიძე, თენგიზ კიკაჩიშვილი, როინ მეგრეელი, ლადო მინაშვილი (მთავარი რედაქტორი), სალომე ყუბანიშვილი, ჯუმბერ ჭუმბურიძე, ელგუჯა ხინთიბიძე, სოლომონ ხუციშვილი; ხოლო რეცენზენტები – რევაზ სირაძე და ნინო ქლენგი. სარედაქციო კოლეგიის წევრებთან ერთად კრებულის შედგენაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ოლეგ ლაბარტყავამ და ივანე ჯაგოდნიშვილმა.

კრებული გამოიცა ორ ტომად. მასში სრულყოფილად თავმოყრილი ილიას ლიტერატურული ნააზრევი. მასალა განლაგებულია ქრონოლოგიური პრინციპით; წინ ერთეის პროფ. გრიგოლ კიკნაძის სტატია – „ილია ჭავჭავაძე ლიტერატურათმცოდნეობისა და ხელოვნების შესახებ“, ხოლო ბოლოსიგყოვად – მთავარი რედაქტორის პროფ. ლადო მინაშვილის წერილი – „ქვეყნის სამსახური ყველგან მსხვერპლია“. უნდა აღინიშნოს, რომ ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა აკადემიური გამოცემის ტომებიდან ამოკრებილი ტექსტების გარდა კრებულში ახალი მასალაც შევიდა შემდეგი წიგნების მიხედვით: *თ. ნაკაშიძე, ნ. კორძია, ილია ჭავჭავაძე, ბიბლიოგრაფია (1837-1907), თბ., 1966; ი. გორგაძე, ნ. გურგენიძე, ილია ჭავჭავაძე – ცხოვრებისა და შემოქმედების მაგნიტი, თბ., 1987; აგრეთვე ილია ჭავჭავაძის კერძო მიმოწერიდან დამატებითი წერილები, რომლებიც შესული არ არის თხზულებათა ანტოლოგიის მეათე ტომში. ეს წერილები შეარჩიეს და სათანადო კომენტარებით წარმოადგინეს ქალბატონებმა ლუბა მეფარიშვილმა და ნორა კოგინოვმა, რომლებმაც გამოსაცემად მოამზადეს ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა ოცდამეულის XVII-XVIII ტომები – ილიას კერძო მიმოწერა. მიუხედავად იმისა, რომ თხზულებათა აკადემიური გამოცემის (ოც*

გომად) მეხუთე გომი (გომის რედაქტორი გიორგი აბაშიძე) ეთმობა ილიას წერილებს ლიგერატურისა და ხელოვნების შესახებ, კრედიტის გამოცემა მაინც მეტად მნიშვნელოვანი საქმეა, რადგან, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მასში თავმოყრილია არა მხოლოდ წერილები, არამედ ის ნაწყვეტები მხატვრული შემოქმედებიდან, პუბლიცისტიკიდან, კერძო მიმოწერიდან, აგრეთვე ცალკეული გამონათქვამები, რაც უშუალოდ ლიგერატურასა და ხელოვნებას ეხება. ეს გაუადვილებს ამ საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველს კვლევა-ძიებას.

კრებულის გამოცემა არა მარტო წარმატებით დაგვირგვინებდა „ილიას კაბინეტის“ მიზანდასახული საქმიანობისა, არამედ კიდევ ერთი მცდელობაა საქართველოს უდიდესი მოაზროვნის, მწერლის, ესთეტიკოსის, ლიგერატურის თეორეტიკოსის, ისტორიკოსისა და კრიტიკოსის – ილია ჭავჭავაძის ღვაწლის არღავეიწყებისა და დაფასებისა ჩვენს სინამდვილეში.

რევაზ მიშველაძის «ასი ახალი ნოველა»

რევაზ მიშველაძის წიგნს „ასი ახალი ნოველა“ საკმაოდ საინტერესო ლიტერატურული ისტორია აქვს. მთელი წლის განმავლობაში გაზეთ „მანსის“ ყოველი ახალი ნომერი კვირაში სამჯერ მწერლის ახალ ნოველას სთავაზობდა მკითხველს. ამდენად, საზოგადოებრივი თუ პოლიტიკური ცხოვრების სიახლეებთან ერთად გაზეთის მკითხველები ქართული ლიტერატურის სიახლეთა საქმის კურსშიც იყვნენ. მეორე მხრივ, რევაზ მიშველაძის ნოველები უმეტესწილად სწორედ სოციალურ-პოლიტიკური პრობლემების გააზრება-გაცნობიერებისაკენ მოუწოდებდა მათ და გაზეთის რედაქციის არჩევანი სავსებით გამართლებულად ისახებოდა. „ასი ახალი ნოველის“ წინასიტყვაობაში ავტორი ამგვარად აუფასებს თავის შრომას: „სხვა შემთხვევაში ას ნოველას ჩვეულებრივ, ალბათ, ხუთ წელიწადზე ადრე ვერ დაეწერდი. გაზეთი მიმარბენინებდა, მაგრამ ვცდილობდი, მხატვრულ პრობაში ქურნალიზმი არ შემპარვოდა, მოვლენათა ცხელ კვალზე დაწერილ ნოველებს ნაჩაქარევობა არ დაგყობოდა. ეს კი გიგანურ ძალისხმევას მოითხოვდა. დავიღალე, მაგრამ პირობა შევასრულე. არც კი ვიცი, არის თუ არა სხვა მაგალითი, მწერალს თითქმის მთელი წლის განმავლობაში გაზეთის ყველა ნომერში თითო ნოველა დაეუბჭლოს“. ამგვარ მოვლენას მართლაც შეიძლება ვუწოდოთ ლიტერატურული მარათონი; ავტორიც, პირველი ბერძენი მარათონელის მსგავსად, შეჯიბრში იწვევდა არა სხვა მწერლებს, არამედ საკუთარ თავს და გარემომცველ რეალობას, რადგან მან საკუთარი შემოქმედებითი კრელო იმთავითვე დაუკავშირა მწერლის უფლებას, იყოს ქვეყნის ცხოვრების ამსახველი და რეალობის შინაგან განმაპირობებელ მიზეზთა გამომსახველი.

რევაზ მიშველაძის ახალი ნოველები საკმაოდ კომპაქტური ფორმისაა. ეს, ბუნებრივია, ნოველის სპეციფიკით არის გამოწვეული. სათქმელის პრობლემურობა, აქტუალურობა ნოველებს ანიჭებს ამ ლიტერატურული ფორმისათვის დამახასიათებელ ემოციურობასა და სიმძაფრეს, ხოლო პრობლემის ორიგინალური კუთხით წარმოჩენის უნარი მათ საინტერესოსა და სახალისოს ხდის მკითხველისათვის. სწორედ ამი-

გომ ეს თხზულებები მუსტად მოერგო გაზეთის პერიოდულობისა და კომპაქტურობის პრინცი შესა, მაგრამ, როცა მკითხველმა „ანი ახალი ნოველა“ საკმაოდ სქელგანიანი წიგნის სახით მიიღო, ერთბაშად გამოიკვეთა მათი მთლიანობაც, ურთიერთკავშირიც, ეს კი იმითაც არის განპირობებული, რომ ლიტერატურული მოღვაწეობის ათწლეულების მანძილზე ავტორი კალმის ორიოდე მონასმითაც ახერხებს, გაამთლიანოს კონკრეტული სათქმელი თავის ზოგად მსოფლმხედველობრივ, მოქალაქეობრივ თუ მხაგვრულ კონცეფციასთან.

საკუთრივ რაზე მოგვითხრობს მწერლის ასი ახალი ნოველა? ისინი მოგვითხრობენ, უპირველეს ყოვლისა, ჩვენი თანამედროვეობის შესახებ, იმ მოვლენების შესახებ, რომლებიც ხდება 90-იანი წლების საქართველოს პოლიტიკურ თუ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. მაგრამ ამ მოვლენათა მასშტაბი, ბუნებრივია, არ შეესაბამება მცირე ფორმის თხზულების მოცულობას. სწორედ ამიტომ რ. მიშველაძე მიმართავს ლიტერატურის ერთადერთ და ნაცად ხერხს – ზოგად მოვლენებს წარმოგვიჩენს გარდატეხილს პიროვნების სულიერ პრიზმაში. მის ნოველათა პერსონაჟები თავიანთი უბრალო, ადამიანური თვალთახედვით აკვირდებიან გარესამყაროში მიმდინარე პროცესებს. ხშირად ავტორი მიზნად ისახავს, მათი სადა ენით (ზოგჯერ დიალექტურ ფორმათა სიუხვით რომ არის აღბეჭდილი) მოგვითხროს დიდი პოლიტიკის თამაშების შესახებ. ამ პერსონაჟთა პროტოტიპები ის ადამიანები არიან, ვინც პირადად იწვინია ჩვენი საუკუნის ისტორიულ კატაკლიზმათა სისასტიკე. ისინი ამ მოვლენათა სიღრმეში იმყოფებიან და სწორედ ამიტომ უფრო მუსტად გრძნობენ სიძარბულს. მათ მუსტად იციან, რომ სიცრუე იწყება იქ, სადაც აღარ ფასობს ერთი ადამიანის სიცოცხლე, ერთი ადამიანის ძნელბედობა. ინდივიდის ბედის გაუფასურება ხომ სულიერ ფასეულობათა დევაღვაციის უმთავრესი ნიშანია. განა სამყაროს ზოგადი არსის თვალსაზრისით შეიძლება იყოს რამე უფრო მნიშვნელოვანი, ვიდრე ადამიანის სული, რომელიც თავის თავში მართლაც მოიცავს მთელს სამყაროს? ამის გამო მწერლისათვის მოვლენათა შეფასების ერთადერთი კრიტერიუმი არსებობს და ეს კრიტერიუმი პიროვნების ბედი, ინდივიდის თვალთახედვა. რასაკვირველია, ნოველათა მხაგვრული დროყოელთვის XX საუკუნის 90-იანი წლების შესაბამისი არ არის. ზოგჯერ ავტორი მოგვითხრობს დამოუკიდებელი საქართველოს პერიოდის ისტორიებს, რომელთაც კვლავ დაიბრუნეს აქტუალობა 90-იან წლებში. ზოგჯერ მოქმედება ფანტასტიკურ მომავალში – ოცდამეერთე ან ოცდამეათე საუკუნეშია გადატანილი, მაგრამ ამ ნოველებშიც მომავლის ქართველები ინტერესითა და შეცბუნებით აკვირდებიან თავიანთ თანამოძმეებს მეორე ათასწლეულის მიწურულიდან. ეს მაგალითებიც ნათე

ლყოფს, რომ მწერალი არასოდეს დალაგობს თავის დროს და არასოდეს დალაგობს ინდივიდს.

წიგნისათვის „ასი ახალი ნოველა“ რევაზ მიშველაძეს 1998 წელს მიენიჭა შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო პრემია. რამდენადაც ეს პრემია შოთა რუსთაველის სახელს აგარებს, საქართველოს წარსულისა და აწმყოს მწარე შეუსაბამობაც ხდება საცნაური: რუსთაველი ხომ ქართველებისათვის სულიერი ზეობის სიმბოლოა, თანამედროვე მწერალი კი ქართველთა სულიერი სიმძიმის სურათს წარმოგვიჩენს. მეორე მხრივ, ეს ერთადერთი სურათია, რომელიც ამ პერიოდის რეალურ, ობიექტურ ვითარებას შეიძლება შეესაბამებოდეს. რეალობისა ობიექტურობისათვის თვალის გასწორება კი მუდამ წარმოადგენდა ერისა თუ პიროვნების სულიერი წინსვლის ერთადერთ წინაპირობას.

ოთარ ბაქანიძე - «უკრაინული ლიტერატურა»

პროფესორი ოთარ ბაქანიძე ათეული წლების მანძილზე იკვლევს ქართულ-უკრაინული ლიტერატურის ურთიერთობის საკითხებსა და საკუთრივ უკრაინული ლიტერატურული პროცესის თავისებურებებს.

ამ პერიოდში მან დაწერა რამდენიმე მონოგრაფია და მრავალი სამეცნიერო-ლიტერატურული სტატია, ასევე შეასრულა პრობაული ნაწარმოებების თარგმანი.

ო. ბაქანიძეს ვრცელი მონოგრაფიის სახით აქვს გამოცემული „ქართულ-უკრაინული თეატრალური და ლიტერატურული ურთიერთობანი“, რომელშიც ბევრი მასამდე უცნობი ფაქტი არის მიკვლეული და მეცნიერულად შესწავლილი. მისი წიგნები გრიგორი სკოვოროლას, გარას შევჩენკოს, ივან ფრანკოს, ლესია უკრაინკას, მაქსიმ რილსკის, ოლეს გონჩარის შემოქმედებაზე არის უაღრესად საინტერესო სფერო ჩვენი ლიტერატურათამცოდნეობისა.

რამდენიმე წლის წინ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობამ გამოსცა ო. ბაქანიძის წიგნი – „ნარკვევები უკრაინული ლიტერატურის ისტორიიდან“, რომელშიც ძველი და ახალი უკრაინული ლიტერატურის არაერთი გამოჩენილი მწერლის შემოქმედებაა განხილული. 1997 წელს ამავე გამომცემლობამ დაბეჭდა უკრაინული ლიტერატურის მეორე ნაკვეთი, რომელშიც შევიდა ოთხი კლასიკოსი: პანას მირნი, ივან ფრანკო, მიხაილო კოციუბინსკი და ლესია უკრაინკა. მათი შემოქმედება მოიცავს XIX საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედსა და ჩვენი საუკუნის ლიტერატურულ ცხოვრებას, ვიდრე 20-იან წლებამდე. მართალია, ამ პერიოდის უკრაინულ მწერლობას ამშვენებს მრავალი სხვა მწერლის სახელიც, მაგრამ ამ ოთხეულის შემოქმედება ფაქტობრივად შემოიფარგლავს ამ დროის ყველა უკრაინულ თემასა და პრობლემას. ამავე დროს ამ მწერალთა სახელი დაკავშირებულია მნიშვნელოვან მხატვრულ სიახლეებთან და ორიგინალური გზების ძიებასთან. უკრაინულ ლიტერატურაში ეს ოთხეული გამოირჩევა მყარი მსოფლმხედ-

ველობრივი პოზიციითა და ეროვნულ-სოციალური ხედვით. ამიტომაც ლიგერატურული პრობლემის დამუშავებისას მათი შემოქმედება მკვეთრად განსაზღვრული მიმართულებისაა.

ეს პერიოდი უკრაინულ ლიგერატურაში არის კრიტიკული რეალიზმის მომწიფებისა და მისი კლასიკური განვითარების ხანა. ამ დროის სამოგალოებრივ ცნობიერებაზე დიდ შემოქმედებას ახდენს აგრეთვე ხალხოსნობა, რომელიც აიდეალებს ეროვნულ ინტელიგენციას და მას მთავარ სამრუნავად მიიჩნევს უბრალო ხალხის ცხოვრების კულტურული ღონის ამალვებას. და ბოლოს, ეს არის მოღერნისტული მსოფლმხედველობის დამკვიდრების ხანა, რომლის წიაღშიც წარმოიშვა სოციალურ-ფისქოლოგიური ნოველა – ერთი საუკეთესო მონაპოვართაგანი ახალი უკრაინული ლიგერატურისა. რეალისტებმა ლიგერატურაში მოიგანეს ახალი მხატვრული პოზიცია, სახეები, ორიგინალური მხატვრული ამროვნება, გამოხატვის ორიგინალური საშუალებები. მათი შემოქმედების ძირითადი თემა გახდა თანამედროვეობის სოციალური და ეროვნული ყოფა, ადამიანის შინაგანი სამყაროს წარმოსახვა. ამ მწერალთა ეპიკური სახეები ამავე დროს ეპოქალურიც არის და უპასუხებენ დროით წამოჭრილ მოთხოვნებს. ამ ეტაპზე უკრაინულმა ლიგერატურამ შექმნა უსამართლობის წინააღმდეგ ამხედრებული კლასიკური გიჟები და ეროვნული აღორძინებისათვის თავდადებულ ინტელიგენტთა სახეები.

უკრაინული კრიტიკული რეალიზმის, ისე როგორც საერთოდ რეალიზმისათვის, თეორიული საფუძველი მაგერიალური ესთეტიკაა, პრაქტიკული შემოქმედების ბაზა კი – ხალხის მძიმე მაგერიალური ყოფა. რეალისტურ პროზაში მკვიდრდება ეპიკური მასშტაბები, კრიტიკული რეალიზმში აღწევს თავის აპოგეას პანას მირნისა და ივან ფრანკოს შემოქმედებაში. მათ მრავალპლანიან სოციალურ რომანებში ლიგერატურის პრობლემები გადაწულია ეპოქის მძიმე სოციალურ რეალობასთან.

ო. ბაქანიძის წიგნში სკრუპულოზურად არის განხილული თითოეული კლასიკოსის შემოქმედების ძირითადი პრობლემატიკა, მისი ორიგანული კავშირი უკრაინული ხალხის მძიმე ეროვნულსა და სოციალურ ყოფასთან. XIX საუკუნეში უკრაინული მწერლები დიდ ყურადღებას უთმობენ ხელოვნებისა და სინამდვილის ურთიერთობის საკითხს, ლიგერატურის უკუშემოქმედებას სინამდვილეზე. ამიტომაც უკრაინული ლიგერატურის ერთ-ერთი მთავარი გმირია ინტელიგენტი-მეცნიერი, მოაზროვნე, რომელიც იღვწის უკრაინული ხალხის სოციალური ყოფის გაუმჯობესებისათვის. XIX საუკუნის მეორე ნახევარში უკრაინული ლიგერატურისათვის ძალიან აქტუალურია კაპიტალიზმის განვითარება, მისთვის თანამდევნი გარიგეკული მოვლენების და გლეხობის გაპროლეტარების პროცესის ფართოდ წარმოსახვა.

პანას მირნის სოციალური რომანების („განა ბლავიან ხარები, როცა ბაგა სავსეა“, „როსკი პი“) ანალიზის საფუძველზე ავტორი გვიჩვენებს უკრაინული რეალიზმის დიდ მიღწევებს. უკრაინული პროზა, რომელმაც ლიტერატურის ცენტრში თანამედროვეობის კარდინალური ეროვნულ-სოციალური პრობლემები დააყენა, ფართოდ ასახავს გლეხობის ცხოვრებას, მის ფსიქოლოგიას. ლიტერატურაში შემოდის უადრესად ცხოვრებისეული გმირი, რომლის არსებობა ეპოქის მტკივნეულ პრობლემებთან არის გადაჯაჭვული. ამ რომანებში მწერალი ხატავს ორიგინალურ ისტორიას ლიტერატურული გმირისას, რომელიც იბრძვის ჯერ უსამართლობის, ხოლო შემდეგ კი არსებული სინამდვილის წინააღმდეგ. პანას მირნის რომანებში სიუჟეტური მოვლენები ვითარდება ფართო სოციალურ გარემოში, სადაც მოქმედებენ სხვადასხვა მრწამსისა და პროფესიის ადამიანები. მათ აერთიანებთ საერთო სიძულვილი არსებული უსამართლო წყობილების წინააღმდეგ. პანას მირნის რომანების გმირების ცხოვრება ვითარდება დაპირისპირებულ ძალებთან გააფთრებულ ბრძოლაში. „როსკი პი“ სოციალურ-ფსიქოლოგიური რომანია და საინტერესოა არა მხოლოდ უკრაინული, არამედ მსოფლიო ლიტერატურის თვალთახედვითაც, როგორც ქალას ბედისა და ფსიქოლოგიის ბრწყინვალე სურათი.

თ. ბაქანიძე განსაკუთრებით ფართოდ განიხილავს ივან ფრანკოს ცხოვრებასა და შემოქმედებას და ქმნის დიდი მწერლის საინტერესო ლიტერატურულ პორტრეტს. ი. ფრანკო დიდ ხელოვანთა შორის ერთერთი უნაყოფიერესი მწერალია. მისი, როგორც მწერლის, ნოვატორობა გამოჩნდა ყველგან: პოეზიაში, პროზასა და დრამატურგიაში. ი. ფრანკო იყო თავისი დროის გამოჩენილი მეცნიერი, ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი, ცნობილი ლიტერატურის ისტორიკოსი და კრიტიკოსი, ეთნოგრაფი, მთარგმნელი.

ივან ფრანკო ფლობდა გერმანულს, ფრანგულსა და ინგლისურ ენებს, იცოდა ბერძნული და ლათინური. თარგმნიდა თითქმის ყველა ევროპულ კლასიკოსს – დაწყებული უძველესი დროიდან, დამთავრებული მისი თანამედროვეებით. მას ეკუთვნის დანტე ალიგიერის „ღვთაებრივი კომედიისა“ და გოეთეს „ფაუსტის“ უკრაინული თარგმანები, შესანიშნავი გამოკვლევებითურთ. მისი ავტორიტეტი, როგორც ლიტერატურათმცოდნისა, დღესაც დიდია უკრაინაში. ამდენად ი. ფრანკოს მრავალმხრივ ღირებული ნაწარმოებების მონოგრაფიულად შესწავლა დიდ შრომას მოითხოვდა. თ. ბაქანიძის წიგნში 200-ზე მეტი გვერდი ეთმობა ი. ფრანკოს შემოქმედებას. მისი ცხოვრების გზა აქ ნაჩვენებია ისე, რომ თვალსაჩინო გახდეს, როგორ მწიფდება მომავალი მწერლის ტალანტი და რა შემოაქვს ახალი მას მხატვრულ ამროვნებაში. ი. ფრანკომ

უკრაინული პრობა გაამდიდრა ახალი თემებით, იღვებითა და მოტივე-
ბით. მან უკრაინულ პოემიაში შეიგანა ახალი თემები და მხაგვრული
სახეები. პოემებში ის ამუშავებდა ე.წ. მსოფლიო თემებს და აინგერე-
სებდა ისინი, პირველ ყოვლისა, ეროვნულ უკრაინულ პრობლემებთან
ორგანულ კავშირში. მისი დრამატურგია ახალი სიგყვა იყო დრამატუ-
ლი ნაწარმოებებით მდიდარ უკრაინულ ლიტერატურაში. ყოველივე
ეს მეცნიერული სიღრმით არის შეფასებული ო. ბაქანიძის ნაშრომში.
ავტორი ი. ფრანკოს წარმოაჩენს როგორც მსოფლიო მასშტაბის ხე-
ლოვანს, რომლის დაუცხრომელი ლიტერატურულ-მეცნიერული შრომა
უკრაინულ ლიტერატურულ ამრს ფართო გასაქანს აძლევს.

მიხაილო კოციუბინსკის შემოქმედებიდან ო. ბაქანიძის წიგნში გამორ-
ჩეული ყურადღება ეთმობა მის სოციალურ-ფსიქოლოგიურ ნოველას.
უკრაინულ ლიტერატურაში მ. კოციუბინსკი სრულიად ახალი მოვლენაა
უადრესად ცოცხალი მხაგვრული გიპებითა და სახეებით, ადამიანის
სულის ღრმა ფსიქოლოგიური წვდომის დიდი უნარით. მისი მხაგვრუ-
ლი ოსგატობისათვის დამახასიათებელია აქტუალური სოციალურ-
პოლიტიკური შინაარსის შერწყმა სრულყოფილ ფორმასთან და ფსი-
ქოლოგიურ ანალიზთან. ამიგომაც მისი შემოქმედება მწერლის სი-
ცოცხლეშივე იწვევდა დიდ ინგერესს უკრაინასა და მის ფარგლებს გა-
რეთ. ო. ბაქანიძე ნათელყოფს მწერლის შემოქმედებით ევოლუციას
ხალხოსნური იღებიდან დაწყებული ფსიქოლოგიური ნოველის ქანრ-
ში მისვლამდე. მწერალმა თანდათანობით უარყო ხალხოსნებისათვის
ნიშანდობლივი შიშველი გენდენციურობა, ვითარების დეტალური აღწ-
ერა, მოქმედების მკაცრი ქრონოლოგიური თანამიმდევრობა და გადა-
ვიდა სურათოვან თხრობაზე. ამ გზით სრულად წარმოიხნდა მისი,
როგორც ხელოვნის, მხაგვრული შესაძლებლობანი. ამ პერიოდში მან
შექმნა მრავალი საბავშვო მოთხრობა, სადაც გამოვლინდა ბავშვის
ფსიქოლოგიის ღრმა ცოდნა, ექსპრესიულობა, მხაგვრული ლაკონიზმი.
ეს იყო გამობრწყინება მ. კოციუბინსკის მხაგვრული ტალანტისა. ამის
შემდეგ თავის მოთხრობებში მწერალი დიდ ყურადღებას აქცევს ხალხის
მორალურ ძალასა და მძიმე სოციალურ პირობებს, რაც ხელს უშლის
ადამიანს გამოავლინოს თავისი შესაძლებლობანი.

მკვლევარი ცალკე ეხება მ. კოციუბინსკის საეგაპო მნიშვნელობის
ნაწარმოებებს – „Fata morgana“-ს და „დავიწყებულ წინაპართა აჩრდილ-
ებს“. მათგან პირველი ასახავს 1905-07 წლების რევოლუციაში მუშა-
თა და გლეხთა სოლიდარობის აუცილებლობას, ხოლო მეორე, უკრაინუ-
ლი ტომის – გუკულების ცხოვრებას. მწერალი გუკულების ყოფას, მათ
დემონოლოგიურ რწმენას, მათ თავისებურ პოეტურ მიმართებას გარე-
სამყაროსთან უშუალოდ გაეცნო მათთან რამდენიმე თვის ცხოვრების

დროს. ამ მოთხრობამ მას დიდი სახელი მოუპოვა ევროპაში. ო. ბაქანიძის წიგნში მ. კოციუბინსკი წარმოდგენილია როგორც დიდი ხელოვანი და თავისი ხალხის ჭეშმარიტი მოღვაწე. ავტორი საგანგებოდ ქსება მწერლის დამოკიდებულებას ქართული ლიტერატურისადმი, კერძოდ, მის განსაკუთრებულ პატივისცემას იღია ჭავჭავაძისადმი, რაც გამოიხატა მ. კოციუბინსკის მიერ, — სხვა უკრაინელ მწერლებთან ერთად, — ილიას 60 წლის იუბილესთან დაკავშირებით უკრაინიდან გამოგზავნილ საიუბილეო წერილში.

ო. ბაქანიძე დიდი სიბოთითი წერს ლესია უკრაინკაზე. ლესია უკრაინკას შემოქმედება ღრმა პრობლემატურობით გამოირჩევა. მისი მოღვაწეობის პერიოდი ევროპასა და რუსეთში რთული და პოლიტიკურად არასტაბილური იყო, რაც დიდ ზეგავლენას ახდენდა ხალხის ცხოვრებაზე. XIX-XX საუკუნეების მიჯნა სოციალურ-პოლიტიკური ქარგებილებით იყო აღსავსე. ამიტომაც ამ რთულ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში გარკვევა ხელოვნისაგან დიდ ნიჭსა და დაკვირვების უნარს მოითხოვდა. ყოველივე ეს ღვთით მომადლებული ჰქონდა ლესია უკრაინკას. ის მძიმე ავადმყოფი იყო მთელი სიცოცხლე, რაც ხელს უშლიდა გარესამყაროსთან ურთიერთობაში, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მას ღრამატულ პოემებში ეპოქის მნიშვნელოვანმა მოვლენებმა მაინც პოვეს თავისებური გაღაწყვეტა. ყოველივე ამას ო. ბაქანიძის შრომაში სათანადო მეცნიერული შეფასება ეძლევა. მკვლევარის ინტერესის საგანია, პირველ რიგში, ლესია უკრაინკას ღრამატული პოემები, დაწერილი როგორც ეროვნულ, ისე მსოფლიო თემებზე. ასეთებია: „ბოიარის ასული“, „ტყის სიმღერა“, „კასანდრა“, „ქვის ბატონი“ და სხვა. ო. ბაქანიძე პოეგის შემოქმედების ყველა ასპექტს ახასიათებს და ამ გზით ღრამატულ ნაწარმოებთა მხატვრულ ღირსებას წარმოაჩენს. მის შრომაში დეტალურად არის დახასიათებული უკრაინელი პოეგის საქართველოში გატარებული წლები და ქართულ სინამდვილესთან მისი დამოკიდებულება. მკვლევართა აზრით, ლესია უკრაინკას საუკეთესო თხზულებანი საქართველოში დაიწერა. ეს თავისთავად ძალიან საინტერესოა.

ო. ბაქანიძის წიგნის დიდ ღირსებად მიგვაჩნია უკრაინელ მწერალთა შემოქმედების განხილვა ქართულ ლიტერატურასთან მიმართებაში. მკვლევარი ამ ურთიერთობის თითქმის არც ერთ ფაქტს არ გოვეს უყურადღებოდ, მათ შორის არც ქართული საზოგადოების დამოკიდებულებას ამ მწერალთა შემოქმედების მიმართ. კერძოდ, აანალიზებს მათ შესახებ ჩვენს პრესაში დაბეჭდილ მასალებს, მათ ნაწარმოებთა ქართულ თარგმანებს და სხვა. ეს წიგნი საჭიროა სტუდენტის ფილოლოგებისათვის და, საზოგადოდ, უკრაინული ლიტერატურით დაინტერესებული ქართველი მკითხველისათვის.

ქართული

მითხარ რას კითხულვ ღა გეცყვი, ვინ ხარ.
შეგიძლია სრული წარმოღებნა იქონიო აღამი-
ანის გონებასა ღა ხასიათზე, თუ მის ბიბლიოთე-
კას დაათვალიერებ.

შარლ ბლანი

**მწიგნობართა ასოციაცია (წიგნის
მოყვარულთა საზოგადოება):
ფაქტები, მოვლენები, ღონისძიებები**

1998 წელი

8 აპრილს წიგნის მოყვარულთა საზოგადოებამ და თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა მოაწიეს ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორის, პროფესორ ნოდარ ჭითანავას წიგნის – „გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების“ – განხილვა. ღონისძიება ჩატარდა თბილისის უნივერსიტეტში და მიეძღვნა მისი დაარსების 80 წლისთავს.

13 აპრილს მოეწყო შეხვედრა საქართველოს მწერალთა კავშირის თავმჯდომარე თამაზ წიფწივაძესთან.

8 მაისს წიგნის მოყვარულთა საზოგადოებამ შოთა რუსთაველის სახელობის აკადემიური თეატრის მცირე დარბაზში გამართა საქართველოს სახალხო პოეტის გიორგი ლეონიძის ხსოვნის საღამო.

20 მაისს წიგნის მოყვარულთა საზოგადოებამ და თბილისის სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიურმა უნივერსიტეტმა მოაწიეს პროფესორ რევაზ ბალანჩივაძისა და ვიქტორ ასათიანის წიგნის – „პედაგოგიკის ფილოსოფიური საფუძვლები“ – პრეზენტაცია. ღონისძიება ჩატარდა პედაგოგიურ უნივერსიტეტში.

17 ივლისს მოეწყო აკადემიკოს ლორიკ მარშანიას წიგნის – „სიმართლე აფხაზეთის გრაგუდიის შესახებ“ – პრეზენტაცია.

4 სექტემბერს შედგა მწერალ გურამ ბათიაშვილის წიგნის – „თავდავიწყების თამაში უცხოელთა ლოგინებში“ – პრეზენტაცია.

9 ოქტომბერს მოეწყო პროფესორ გიორგი ციციშვილის წიგნის „ჩეკისტური ბრალდებები შალვა ნუცუბიძის მიმართ და მათი დოკუმენტურ-ანალიტიკური კომენტარები“ – პრეზენტაცია.

23 ოქტომბერს გაიმართა საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის წიგნის მოყვარულთა საზოგადოების რიგგარეშე ყრილობა.

ყრილობამ შესწორებები შეიგანა საზოგადოების წესდებაში. ყრილობის გადაწყვეტილებით წიგნის მოყვარულთა საზოგადოებას გადაურჩვა სახელი და ეწოდა **საქართველოს ილია ჭავჭავაძის წიგნალბის მწიგნობართა ასოციაცია**.

20 ნოემბერს მწიგნობართა ასოციაციამ და თბილისის მასწავლებელთა დახელოვნებისა და განათლების სისტემის მეთოდური უზრუნველყოფის ინსტიტუტმა ქალაქის პედაგოგიური საზოგადოებრიობისათვის მოაწიეს რ. ბალანჩივაძისა და ვ. ასათიანის წიგნის – „**პედაგოგიის ფილოსოფიური საფუძვლები**“ – განხილვა.

2 დეკემბერს მოეწყო პროფესორ დევი სტურუას წიგნების – „**ნოსტალგია**“ და „**Испытание высоты**“ – პრეზენტაცია.

17 დეკემბერს მოეწყო მურმან კვარაცხელიას წიგნის – „**ილია ჭავჭავაძე საქართველოს საზოგადოებრიუ-ეკონომიკური განვითარების თავისებურებათა შესახებ**“ – პრეზენტაცია.

21 დეკემბერს მოეწყო თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკური თეორიის კათედრის აგორთა კოლექტივის მხერ შედგენილი სახელმძღვანელოს – „**ეკონომიკური თეორიის**“ – პრეზენტაცია.

შეადგინა საქართველოს მწიგნობართა ასოციაციის მთავარმა სპეციალისტმა წიგნის პროპაგანდის დარგში *ლეილა ბარაბაძე*.

საქართველოს სახალხო პოეტის ღაბაღაბის 100 წლისთავისათვის

ღამარა კიკილაშვილი, „როგორც სასანოღო ბაჩაღებუღი...“	5
გიორგი ლეონიძე, ლექსები	21

წიგნი ღა ცხოვრება

ღაღო შინაშვილი, ღიღი ენათმეცნიერის ღიღარაბჭარათმცოდნეობითი ღვანღი	25
სოსო სიბუჯა, „მთელ კავკასის თავისუფლება...“	31
გურაბ კიკნაძე, „ღიღაქვის საუკუნის შვეღებ, ღიღაქვის საუკუნის წინაღი...“	51
ინეზა კიკნაძე, ღაუვიწყარი სურათები	60
გიორგი შაყულაშვილი, იეთიმ გურღის ბიღბრაუღი ებიღები	64

ღრო ღა აღამიანები

ღაღი ავაღიანი, „ღმერთო, მრხელე პოეტებს...“	73
ღია სტურუჯა, ცინსღში ღამეწარი სიბყვა	76
რბორიქული შაკითხვა მღიღნობრებს (ღექსი) ..	80
ღაღი ავაღიანი, „რას კი ვარსებობ, მე ვითამაშობ მარბოღ, ეულაღ...“	81
ბესიკ ხარანაული, მწარღობა – ღვღანის საღარო	84
ანღრბს არ ემსბავსღს (ღექსი)	88

კიბანღ

ბორის ღარღია, ბაბრატ მუხრანბატონის ბიბღობრაუღი ცნობები	91
ბივი შიქაძე, იღანე ბაბრბიონის ნათარბენი შრომების სიღ	100
მგეჭაღა შანიქე, ერთი სინური ხელნაწერის კვღღაკვღღ	113
კელღ ღელეყვა, „ბასინღჯით ბჭღღის იბავი...“	127

აკაკი ხინთიბიძე, სულხან-საბა ორბელიანი -

ვერსიფიკატორი 143

ინგა მილორაძე, მთის მხატვრული ტრანსფორმაცია

მოღერნისტულ მოთხრობაში 159

ყალბით და უნჯით

ია ბახჩილაძე, უნეობი ქართული მხატვარი-ბაღაფერი
ბიორბი ართმელაძე 173

მარიამ ბახჩილაძე, ქართული ექსლიბრისის
სათავეებთან 179

მერი კარბელაშვილი, პენრიკ პრინციპი და მისი
ილუსტრაციები ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა
კრებულისათვის 193

წარსულის შერცლება

ეთერ იმენაძე, ოღლა გურამიშვილი-ნიკოლაძე 209

სოფიო ცხიპუნაშვილი-შაველიანიშვილი, მარიამ
ჯამბაქურ-ორბელიანი 218

გივი ციციშვილი, მოგონება (ლექსი) 224

მსოფლიოს მერიდიანებზე

ალექსანდრ პუშკინი-200

სალომე ყუბანეიშვილი, ალექსანდრ პუშკინის „ევაგენი
ონეგინი“ ერთი ლიტერატურული წყარო 227

სანდრო თბილელი, ა. პუშკინი და აღმოსავლეთი 233

მისიელ ქავთარია, ალექსანდრ პუშკინის ერთი ლექსის
უნეობი თარგმანი 238

ოვანეს თუშანიანი-130

ბონდო არველაძე, „თანამოკმენო, სალავი თქვენლა!“ 246

წიგნი...წიგნი...წიგნი...

ანრიკო გაბიქაშვილი, აბუსერიძე ტბელის თხზულებათა
სრული კრებულის პირველი გამოცემა 251

ალექსანდრე გვახარია, ორი კრებული და ორი ბახსენება	255
ბიტრბი ბოგოლასვილი, იოსებ ბრეშაშვილის „ქალაქური ლექსიკონი“	260
ლევან შენაბლაძე, „ჩვარ-ხატთა სალილელები“	262
სიალა ქურციკიძე, ქართული ფილოლოგიური მუშაობების კვირფასი შენაქენი	264
თამარ შარაბიძე, კრებული – „ილია ჭავჭავაძე ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ“	268
ბელა წიფურია, რეაზ მიშველაძის „ასი ახალი ნოველა“	273
რევაზ ხვედელიძე, ოთარ ბაქანიძე – „უკრაინული ლიტერატურა“	276

ქრონიკა

მნიშვნელოვანი ასრობიანი: შაქტავი, გოვლეჩევი, ღონისძიებები (შეაღვიანა ლეილა ბარაბაძე)	283
---	-----

გქიუნღღტქი ჟღ

ხელმოწერილია დასაბეჭდად

25.08.1999 წ.

ფორმატი 60X84 1/16.

© საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მწიგნობართა ასოციაცია.
თბილისი, 1999 წ.
რუსთაველის გამზ., 40/1.

აიწყო და დაკაბადონდა „მესაკუთრის“ კომპიუტერულ ცენტრში

ტექსტი აიწყო ნანა ვაბიძა შვილმა
დააკაბადონა მავრა ბანცურმა

დაიბეჭდა შპს „ფაეორიტ ში“

ISBN 99928-62-03-3

120-900
200

200 0

4473/2